T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI

ARKEOLOJİ BİLİM DALI

İZNİK İSTANBUL KAPI: ROMA TAKI'NDAN BİZANS KAPISI'NA MİMARİDE DÖNÜŞÜM

(DOKTORA TEZİ)

Mustafa Uğur EKMEKÇİ

BURSA 2024

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI

ARKEOLOJİ BİLİM DALI

İZNİK İSTANBUL KAPI: ROMA TAKI'NDAN BİZANS KAPISI'NA MİMARİDE DÖNÜŞÜM

(DOKTORA TEZİ)

Mustafa Uğur EKMEKÇİ

ORCID:

Danışman:

Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

BURSA 2024

Yemin Metni

Doktora Tezi olarak sunduğum "İznik İstanbul Kapı: Roma Takı'ndan Bizans Kapısına Mimaride Dönüşüm" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Mustafa Uğur EKMEKÇİ

Öğrenci No: 711747002

Ana bilim Dalı: Arkeoloji

Programı: Arkeoloji

Statüsü: Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Mustafa Uğur EKMEKÇİ
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitüsü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Arkeoloji
Bilim Dalı : Arkeoloji
Tezin Niteliği : Doktora Tezi
Sayfa Sayısı : xvii + 515
Mezuniyet Tarihi : ……/……./20....
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

İZNİK İSTANBUL KAPI: ROMA TAKI'NDAN BİZANS KAPISINA MİMARİDE DÖNÜŞÜM

Günümüzde Bursa İlinin bir ilçesi olan İznik, antik dönemde Nikaia ismi ile Bithynia Bölgesi'nin önemli merkezlerinden biri olmuştur. Helenistik Dönem'den başlayarak aralıksız iskân görmüş olan bu kente ait birçok kalıntı günümüze kadar ulaşmıştır.

Bu çalışmada, Nikaia kentinin, eyaletin en önemli kent onuruna eriştiği, imar faaliyetlerinin en çarpıcı özelliklerinin ortaya konulduğu İS. 1. yüzyılda, kentin önemli simgelerinden biri olan ve günümüzde "İstanbul Kapı" olarak bilinen mimari yapı incelenecektir. Yapının inşa edildiği dönemdeki işlevi, siyasi ve askeri gelişmelerle birlikte nasıl bir değişime maruz kaldığı değerlendirilecektir. Bu noktada yapının çevresinde gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda ulaşılan veriler üzerinden, Nikaia kentinin ve dolayısıyla Roma İmparatorluğu'nun siyasal ve sosyal yaşamdaki önceliklerinin zamanla nasıl değişim gösterdiğine yer verilecektir.

Anahtar Sözcükler: *Tak, Cadde, Sur, Şapel, Bizans Konutları, Savunma,*

ABSTRACT

Name and Surname	**: Mustafa Uğur EKMEKÇİ**
University	**: Bursa Uludag University**
Institution	**: Social Science Institution**
Field	**: Archaeology**
Branch	**: Archaeology**
Degree Awarded	**: Doctorate**
Page Number	**: xvii + 515**
Degree Date	**: …../……/20….**
Supervisor	**: Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN**

TRANSFORMATION OF ARCHITECTURE FROM ROMAN ARCH TO THE BYZANTINE GATE: İSTANBUL GATE IN İZNİK

İznik district, which is located in Bursa Province today, has become one of the important cities of Bithynia Region with the name of Nicaea in the ancient period. Many remains of this city have survived until today and the city has been inhabited continuously starting from the Hellenistic Period till today.

In this study, the architectural remain, known today as "İstanbul Gate", which is one of the most important symbols of the city in the 1st century AD, will be examined. The city of Nicaea has reached the honor of the most important city of the province, and the most striking features of the development activities have been done in the 1st century AD. The function of the structure in the period that was built and how the structure has been subjected to change with political and military developments will be evaluated. At this stage, how the priorities of the city of Nicaea and thus the Roman Empire in political and social life will change over the time will be explained based on the data obtained from the archaeological excavations around the gate.

Keywords: *Triumphal Arch, Collonaded Street, City Walls, Chapel, Byzantine Houses, Fortification,*

ÖN SÖZ

Lisans öğrenimimin başında hedeflediğim bir kariyer planını gerçekleştirmiş olmanın verdiği huzur ve mutluluk tarif edilemez. İşçi ve ilkokul mezunu olan bir ailenin ferdi olarak Cumhuriyetimizin sunduğu eşit eğitim hakkından faydalanarak, Cumhuriyetimizin 100. yılında doktora tezini sunuyor olmanın verdiği gurur oldukça kıymetli. Hatıra olarak kayıtlara geçecek bu bölümde mesleki kariyerim ve tez sürecime katkı sunan kişilerin isimlerini anmam gerekirse;

Arkeoloji öğrenimine başladığım Bursa Uludağ Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü'nde 2008 yılından itibaren yetişmemde emeği olan hocalarıma, ustalarıma; en başta azmi ve çalışkanlığıyla kariyerim boyunca bana kılavuz olan değerli danışmanım Prof. Dr. Mustafa Şahin hocama emekleri için minnettarım. Tez İzleme Komitesi üyeleri Doç. Dr. Filiz İnan ve Doç. Dr. Serkan Gündüz'e çalışma sürecince sundukları önemli yönlendirmeleri için teşekkür ederim. Mesleki yaşamımın bütün evrelerinde bana doğrudan ve dolaylı olarak katkı sunan Bursa Uludağ Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyelerine ve Dr. İ. Naci Zeyrek'e müteşekkirim.

Tez konusu olarak İstanbul Kapı'yı çalışma fikrini dile getirdiğim ilk andan itibaren sürece, fikri ve fiili destek veren çalışma arkadaşlarım Aykut Uray, Bayram Akdağ, Oktay Bilgin ve Bora Akın'a katkıları için teşekkür ederim.

İstanbul Kapı kazı başkanı olarak tez konusunu çalışma isteğime olumlu yaklaşım gösteren ve yardımlarını esirgemeyen İznik Müze Müdürlüğüne, Müze Müdürü Ahmet Türkmenoğlu'na ve ofis çalışmalarında yardımcı olan müze uzmanlarına, özellikle Engin Ülgen ve Samet Sarıkaya'ya yardım ve destekleri için bir kez daha teşekkürlerimi sunarım. Kazı çalışmalarını fiilen yürüten ekip arkadaşlarım arkeolog Mehmet ve Tuğba Akçınar'a emekleri için minnettarım.

Tez çalışması sırasında fikir ve desteklerini benden esirgemeyen kişilerin başında; epigrafi alanında çevirileriyle katkı sağlayan Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk'e, seramik alanındaki yönlendirmeleri için Prof. Dr. Aygün Ekin Meriç'e, çalışma kapsamında ele alınan seramiklere uzmanlıkları dâhilinde katkıda bulunan Dr. Hazal Çıtakoğlu ve Osman Yurteri'ye, heykel konusunda Murat Akın'a, Zoolojik ve antropolojik katkıları için Hande Başaran ve İ. Semih Onur'a, mimari çizimler konusunda Mimar Bora Akın'a ve Eren Balabanoğlu'na, görsellerin düzenlenmesinde Süha Cura'ya katkıları için teşekkür ederim.

Lisans dönemi sırasında maddi desteklerini esirgemeyen Erdemoğlu ailesine ve Abuzer Kanlı'ya, öğrencilik yıllarımdan başlayarak Bursa'da ailem olarak gördüğüm Erhan, Burcu, Deva Akarsu'ya, Burak Başaran, Faruk Yolsal, Çağrı Aydın ve Luna'ya, yol arkadaşım ve meslektaşım Dr. Hazal Çıtakoğlu'na anlayış ve destekleri için minnettarım. Yetişmemde katkıları gözardı edilmeyecek büyüklerim; Nazlı ve Mahmut Ekmekçi ile İbrahim Alkanalka'yı minnetle yâd ediyorum.

Son olarak bulunduğum noktaya gelmemde emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim canlarım annem Sema Alkanalka ve kız kardeşim Dilruba Ekmekçi'ye maddi ve manevi destekleriyle her zaman yanımda oldukları için sonsuz teşekkürler.

İÇİNDEKİLER

ÖZET xii
ABSTRACT xiii
ÖN SÖZ xiv
İÇİNDEKİLER xv
KISALTMALAR xvii
GİRİŞ 1
BİRİNCİ BÖLÜM 9
1.1. Antik Yazar ve Seyyahların Gözünden İstanbul Kapı 9
İKİNCİ BÖLÜM 16
2.1. ARAŞTIRMA KAZILARI 16
2.1.1. Kapı Girişleri Kazıları 16
2.1.2. İç Avlu Kazıları 23
2.1.3. Avlu Dışı Kazıları 33
2.1.4. İki Sur Duvarı Arası Kazıları 45
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 52
3.1. Roma İmparatorluk Dönemi - 1. Evre- (MS 1. Yüzyıl) 53
3.2. Roma İmparatorluk Dönemi - 2. Evre (MS 2. Yüzyıl) 61
3.3. Geç Roma İmparatorluk Dönemi - 3. Evre (MS 3. yüzyıl) 65
3.4. Erken Bizans Dönemi - 4. Evre (MS 4. - MS 7. Yüzyıl) 70
3.5. Orta Bizans Dönemi - 5. Evre (MS 8. - MS 12. yüzyıl) 77
3.6. Geç Bizans Dönemi - 6. Evre (MS 13.- 14. yüzyıl) 85
3.7. Osmanlı Dönemi - 7. Evre (14. yüzyıl) 90
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 93
4.1. Mimari Yapı Birimleri 93
4.1.1. Roma Takı 93
4.1.2. Sur Duvarları ve Kapı Geçişleri 98
4.1.3. Caddeler 105
4.1.4. Şapel 109
4.1.5. Dükkân (Ticari Alanlar) 111
4.1.6. Yaşam Birimleri 113

4.1.7. Altyapı Sistemleri 119
BEŞİNCİ BÖLÜM 121
5.1. Taş Eserler 121
5.1.1. Mimari ve Diğer İşlevli Taş Eserler 121
5.1.2. Plastik 133
5.1.3. Yazıt 136
5.2. Seramik Eserler 137
5.2.1. Roma Dönemi Seramikleri 138
5.2.2. Bizans Dönemi Seramikleri 141
5.2.3. Osmanlı Dönemi Seramikleri 142
5.3. Diğer Eser Grupları 143
5.3.1. Cam 144
5.3.2. Metal 146
5.3.3. Kemik 146
5.3.4. Hacı Şişesi/ Ampulla 147
5.3.5. Aydınlatma 147
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ 149
KATALOG 156
KISALTMALAR VE KAYNAKLAR 226
LEVHALAR LİSTESİ 274
LEVHALAR 289
ÖZGEÇMİŞ 515

KISALTMALAR

Türkçe yazım kurallarında Türk Dil Kurumu'nun önerilerine uyulmuş olup tarafımızca oluşturulan kısaltmalar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Abb.	Abbildung
BBB Arşiv	Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi
Env. No.	Envanter Numarası
Fig.	Figure
Kat. No.	Katalog Numarası
Lev.	Levha
No. / Nr.	Numara
Pl.	Plate
Res.	Resim
Taf.	Tafel
Vol.	Volume

GİRİŞ

"İznik İstanbul Kapı: Roma Takı'ndan Bizans Kapısına Mimaride Dönüşüm" başlıklı doktora tez çalışmasında, Bursa İli, İznik İlçesi merkez sınırlarında bulunan anıt kapı ve yakın çevresindeki mimari yapılaşma incelenecektir.

Antik ismiyle Nikaia kentinin, kuzey, güney, doğu ve batı olmak üzere dört ana kapısı olduğu bilinmektedir. Çalışma kapsamında değerlendirilen mimari, kent merkezinin kuzey girişini oluşturmaktadır.

Bu kapının yapıldığı dönemdeki ismine ilişkin arkeolojik bir veri bulunmamakla birlikte günümüzdeki modern kullanımı, ilçenin İstanbul'a giden yolu üzerinde olmasıyla ilişkilidir. Yayınlarda ve yerel halk tarafından İstanbul Kapı olarak tanımlanan yapı, ilçenin antik tarihinin çeşitli dönemlerini yansıtan önemli mimari öğeler arasında sayılmaktadır. Ayrıca İstanbul Kapı, Nikaia kentindeki antik dönem yapıları arasında, inşa edildiği dönemden başlayarak kesintisiz bir şekilde kullanımı devam etmiş tekil örnekler arasında yer almaktadır.

Anadolu'da birçok antik kent, tarihin belli bir bölümünde terk edildiği veya modern kent yaşamının dışında kaldığı için bütüncül ve kapsamlı bir yaklaşımla arkeolojik araştırmalara uygun saha koşullarına sahiptir. Ne yazık ki bu avantajlı durum Nikaia yani İznik için geçerli değildir. Günlük yaşamın, kentin kurulduğu dönemden başlayarak tarihsel süreçte kesintisiz bir şekilde devam etmesi; höyük benzeri bir katmanlaşmayı beraberinde getirmiş, günümüzde korunan kalıntı ve yapılarda ise palimpsestvari bir kullanıma yol açmıştır. Bugün modern ilçe merkezi, antik kent kalıntılarının üzerine kurulması, kapsamlı arkeolojik saha çalışmaları yapılmasını engellemektedir.

Günümüzde, Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü tarafından alınan kararlar doğrultusunda İznik Müze Müdürlüğü marifetiyle gerçekleştirilen sondaj ve temel araştırma kazılarında, arkeolojik ve tarihi kalıntıların ilçedeki yapılaşmanın altında olduğunu ispatlamaktadır.

Arkeolojik kalıntı ve yapıların günümüzde belirli nedenlerle tehdit altında olduğu söylenebilir. İlçe nüfusunun kontrolsüz bir şekilde dışarıdan göçle artması, turizm kazançlarının ilçe sakinlerini cezbetmesi, kimliği ve niteliği bulunmayan büyükşehir yaşamının İznik'e taşınmak istenmesi, kontrolsüz inşaat faaliyetlerine ve dolayısıyla İznik'in tarihsel doğasına zarar vermektedir. Farklı kültürlerin yaşam sürdüğü, kültürel ve tarihi zenginliklerin bir merkez içinde aynı anda görüldüğü İznik ilçesinin ticari hırslarla, akademik yetkinliği olmayan kurullar tarafından alınan kararlarla arkeolojik ve etnografik değerlerini kaybetmesine neden olmaktadır.

Yukarıda belirtildiği üzere ilçe merkezinde günlük yaşamın devam etmesinin yanında kamu arazisinin kısıtlı olması, arkeolojik açıdan büyük ölçeklerde, kapsamlı saha çalışmalarının yapılmasını engellemektedir. Kamu mülkiyetindeki kısıtlı alanlarda gerçekleştirilen çalışmaların önü, kamulaştırma maliyet ve sürelerinin fazla olması nedeniyle tıkanmaktadır. Böylece ilçe merkezinde sürdürülen saha çalışmalarının lokal olarak devam etmesine neden olmaktadır.

İlçe merkezinde çeşitli üniversitelerin bilimsel uzmanları tarafından gerçekleştirilen kazı çalışmaları parsel ve ada bazında birbirlerinden bağımsız bir şekilde yürütülmektedir. Bu çokseslilik, arkeolojik ve tarihi bilgi üretimine yönelik hem avantaj hem de dezavantaj getirmektedir.

Disiplinel çeşitlilik ve farklı bakış açıları, arkeolojik bilgi üretimi konusunda geniş bir perspektif sunarak eleştirel bir yaklaşımın önünü açarak olumlu bir katkı sunuyor olsa da birtakım dezavantajları da beraberinde getirmektedir. Sözü edilen avantajlı durumlar, alan yönetimi, bilgi arşivi ve envanteri hususunda ortak bilgi havuzunun olmamasına neden olmaktadır. Mikro ölçeklerde üretilen verilerin ayrı ayrı ellerde değerlendirilmesi, Nikaia kentinin arkeolojisine ilişkin üretilen hipotezlerin lokal noktalarla sınırlı kalmasına yol açmaktadır.

İlçe merkezindeki araştırma sahaları Roma İmparatorluğu'ndan Osmanlı Dönemi'ne kadar uzanan kent tarihinin kısıtlı bir bölümünü yansıtmaktadır. Alan ve yapı ölçeğinde gerçekleştirilen çalışmalar kent yaşamının kültürel, sosyal, askeri ve siyasi olarak tarihsel sürecine ilişkin teoriler üretilememesine yol açmaktadır. Yapı kullanımı ve kronolojisine odaklanan çalışmaların işlevsellikle ilişkili olması antik

kent sakinlerinin günlük yaşamlarına yönelik değerlendirmeler yapılamamasına, tarihsel coğrafya içinde kentin kullanımına ilişkin dönemsel boşlukların oluşmasına neden olmaktadır. Söz konusu çalışmaların kentin belirli bir dönemine ve spesifik bir alanına ilişkin sorulara cevap vermektedir.

Tez konusu olarak İstanbul Kapı'nın seçilmesi, antik kentin çok katmanlılığını göstermeyi amaçlamaktadır. Tez çalışmasıyla birlikte kapı ve çevresinde gerçekleştirilen kazı çalışmalarında ortaya çıkartılan kalıntıların mevcut mimariyle bağlantısı üzerinden yeni fikirler elde etmek hedeflenmektedir.

İstanbul Kapı'da gerçekleştirilen kazılarda ortaya çıkartılan tablo, bu bölüm içerisinde İznik'in arkeolojisine ilişkin belirtilen eksiklikleri tamamen gidermemekle birlikte aynı alan içerisinde birden fazla ve farklı yapı kalıntılarının bir bütünü oluşturması, kentin siyasi, askeri ve iktisadi hayatına ilişkin yeni fikirler üretilmesine olanak sağlamaktadır. Bu nedenle İstanbul Kapı, kentin tarihi sürecinin her aşamasını gösteren bir nitelikte olması, çokkatmanlılığın kullanımdan bağımsız ve kesintisiz bir şekilde göstermesi bakımından kayda değer bir alan olarak görülmektedir.

Bu öngörü alanın tez çalışma konusu olarak belirlenmesini sağlamıştır. Ayrıca alanda ortaya çıkartılan kalıntılar üzerinden üretilen veriler antik kent katmanlarının kronolojik olarak bir arada incelenmesini sağlamıştır. Alan kullanımının MS 1. yüzyıldan başlayarak 14. yüzyıla kadar uzanan süreçte kesintisiz bir şekilde devam etmesi kentin sosyal, kültürel, ekonomik ve mimari dönüşümünü kesintisiz bir şekilde yansıtması bakımından önemli görülmektedir. Bu doğrultuda çokkatmanlılığın yol açtığı, medeniyetler arası geçiş izlerinin arandığı bir çalışma içerisinde; yukarıda belirtilen özellikler arasındaki bağlantıyı kurarak İznik'in tarihi coğrafya içerisindeki önemine değinilmeye çalışılmıştır. Askeri ve siyasi alanlarda yaşanan gelişmeler ekonomik ve sosyal yaşamı nasıl etkilediğini mimari yapılaşmanın özelliklerinden çıkarım yapılması amaçlanmıştır.

Nikaia kentinin sur duvarlarına ve kapılarına ilişkin gerçekleştirilen geçmiş araştırma ve çalışmalarda; mimarinin inşa tekniği ve evrelerine odaklanılması, kentin sosyal ve ekonomik hayatına ilişkin hipotezlerin arka planda kalmasına neden

olmuştur. Yapısal değerlendirmelerin de dışına çıkılmasının hedeflenmesi tez çalışmasında bu alanın ve konunun seçilmesini sağlamıştır.

Tez konusu olarak belirlendikten sonra alandaki kalıntıların tanımı, işlevleri ve inşaat tarihlerine ilişkin öneriler sunulmakla birlikte yeni yapı örüntüleri ile alandaki mevcut mimari öğeler arasında ilişki kurularak alanın kullanımına ilişkin dönüşüm irdelenmeye çalışılmıştır. Söz konusu dönüşüm izlerinin İstanbul Kapı ölçeğinden kent bütününe tümevarımsal bir bakış açısıyla taşıyarak kentin tarihsel sürecine ve medeniyetlerin getirdiği yeniliklere, değişimlere yönelik saptamalar bulunulmaya çalışılmıştır

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından belirlenen proje sınırı içinde Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları kapsamında sürdürülmüş olan arkeolojik kazı çalışmaları iki sezonda tamamlanmıştır. Bu çalışmalar sırasında ortaya çıkartılan kalıntılar, tez çalışmamızın temelini oluşturan kapı mimarisiyle bağlantılı yapı öbekleridir. Kapının süreçsel ve işlevsel dönüşümüne yönelik yapılacak bir değerlendirmede, söz konusu yapı öbeklerini kapsam dışında bırakmak, göz önünde bulundurmamak kapının anlaşılmasında eksiklik yaratacaktır. Bu doğrultuda tez çalışmasının iskeleti, kapıyla beraber bu mimari unsurlar üzerine oluşturulmuştur.

Bu çalışmada bahsi geçen alanda mevcut durumda bulunan mimari unsurlar ile kazı çalışmalarında ortaya çıkartılan yapı birimleri arasındaki bağlantının anlamlandırılması amaçlanmaktadır.

Tez çalışmasının kapsamını oluşturan uygulama sınırı, Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin ilçenin kuzey-kuzeydoğu bölümüne yönelik planladığı arkeolojik kazı, restorasyon ve çevre düzenleme projesinin birinci etabını oluşturmaktadır. Bu projenin ikinci aşamasına belirli nedenlerden ötürü geçilememiştir. Bu noktada bazı mimari öğelerin uygulama sınırının dışına doğru devam etmesi, bu noktalardaki kalıntıların kullanım ilişkilerinin çözümlenmesi ve anlamlandırılmasında sorunlar oluşturmuştur. Alanın bütünü göz önünde bulundurulduğunda belirtilen durum küçük birkaç nokta için geçerlidir. Bu noktaların dışında kalan bölümlerde ortaya çıkartılan kalıntılar alanın dönüşümü, mekânların kullanımı ve tarihsel sürece ilişkin veriler sunmaktadır.

Tez çalışması, arkeolojik kazılarla birlikte tespit edilen yeni yapıların, mekânların, işlevleri ve kullanım süreçlerine yönelik hazırlanan ilk çalışmadır. Kazı raporunun sadece tespitle sınırlı kalması sözü edilen yapıların tanım ve değerlendirmesi hususunda eksik kalmaktadır. Tez çalışması bu eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır. Bunun dışında kapı ve sur duvarlarına ilişkin fikir ve görüşlerin somut verilerle örneklendirilmesi ve hipotezler sunulmasıyla Nikaia tarihine ilişkin bir değerlendirmeyi de sunmaktadır. Kapı ve sur duvarlarının mimari özellikleri ve tarihi gibi genel, daha önce çalışılmış konuların dışında bu yapıların evrelerini kent mimarisinden, dolayısıyla yaşamını oluşturan diğer mimari unsurlardan bağımsız olarak değerlendirilmeyeceğini göstermektedir. Ayrıca yapısal fikirlerin dışında Nikaia'nın tarihsel coğrafya ve kent yaşamına ilişkin teorik arkeolojik yaklaşımlara da yer yer değinilmektedir.

Çalışmanın Kapsamı, Kullanılan Metot ve Yöntem

Çalışmanın kapsamını İstanbul Kapı'da gerçekleştirilen restorasyon çalışmasının sınırları belirlemektedir. Yöntemsel olarak iki aşamalı saha çalışması gerçekleştirilmiştir. Bunlardan ilki proje sınırında kazılarla birlikte ortaya çıkartılan yapıların incelenmesi, fotoğraflanması ve mimari özelliklerine göre tipolojik olarak değerlendirilmesinin yapılmasıdır. Çalışmanın saha aşamasının ikinci etabı ise müze bahçesi ve deposunda gerçekleştirilen belgeleme oluşturmaktadır. Bu aşama İznik Müzesi'nin inşaat sürecinde olmasından dolayı planlandığı şekilde gerçekleştirilememiştir. Bu etapta; kazılarda elde edilen buluntu gruplarının tasnif ve belgelemelerinin detaylı bir şekilde yapılması, alandaki mimari unsurlarla bağlantıları üzerine tespitler yapılması hedeflenmiştir. Belirtildiği gibi müze inşaat süreci bu hedefi sekteye uğratmış, kısıtlı imkân ve sürelerde müze çalışmasının yapılmasına yol açmıştır. Katalog çalışmasında yer verilen eserlerin büyük bir bölümüne yakını kurumsal arşiv üzerinden, saha çalışması gerçekleştirilirken yapılan belgelemeler sayesinde yapılmıştır. Saha çalışmaları ise alandaki konservasyon ve çevre düzenleme çalışmalarının devam etmesi sebebiyle sorunsuz bir şekilde sürdürülmüştür. Müzeden ve sahadan alınan bilgi ve verilerle birlikte tez metni, literatür ve kütüphane çalışmalarıyla birlikte oluşturulmuştur.

"İznik İstanbul Kapı: Roma Takı'ndan Bizans Kapısına Mimaride Dönüşüm" başlıklı tez çalışması Giriş kısmıyla başlamaktadır. Tez çalışması, Tarihsel Çerçeve ve Kaynaklar, İstanbul Kapı Kazıları, Mimari Dönüşüm ve Evreler, Yapı Birimleri ve Buluntular olmak üzere 5 bölümden oluşmaktadır. **"Giriş"** kısmında, tez çalışmasının amacı ve kapsamı belirtilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu bölümde kent ve alanın arkeolojik güncel durumu olumlu ve olumsuz yönleriyle ele alınmış, tez çalışmasının mevcut bilgilerin dışında kent arkeolojisine yönelik sunduğu yeni hipotezler ve bakış açıları özetlenmiştir.

Tez çalışmasının amacı belirtildikten sonra zamansal ve içerik sınırları üzerinde durulmuş, çalışmanın olgunlaşmasını sağlayan saha aşamaları belirtilmeye çalışılmıştır. Tez metninin kurgusunu ve buna bağlı olarak çalışmanın iskeletini oluşturan dinamikler ifade edilmiştir.

Tez çalışmasını oluşturan anahat planı, beş farklı bölüm ve bu bölümlerin alt başlıkları olacak şekilde kurgulanmıştır. Bu bölümlerden ilki "Antik Yazarlar ve Seyyahların Gözünden İstanbul Kapı" başlığıdır. Bu başlık altında antik yazarların ve seyyahların notlarında İstanbul Kapı ölçeğinde bir tarama yapılarak kent ziyaretleri incelenecektir. Notlar arasında kapı ve kapı stoğunun dışında kalan, kentin genel silüetini içeren kısımlara yer verilmeyecek, sadece kapı ve kapıyla ilintili noktalara değinilecektir. Bu bölümün kısa tutulmasının iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki konu bütünlüğünün bozulmasını engellemek, ikincisi ise bu konunun çeşitli araştırmacılar tarafından farklı yıllarda defaatle çalışılmış ve yayınlanmış olmasıdır. Kent ve bölge ölçeğinin anlaşılmasını sağlayan bu çalışmalar ihtiyaç duyulan bilgiyi yeterince sunmaktadır.

Bölüm içinde kentin genel siluetine ilişkin seyyah notlarının tamamını vermek yerine seyyahların kapı ve kapıyla ilintili notlarının değerlendirilmeye alınması konu ve anahat bütünlüğünü korumaya yönelik bir tercih olmuştur. Bu noktada farklı araştırmacılar tarafından çeşitli yıllarda gerçekleştirilen yayın ve çalışmalar, kent ve bölge ölçeğinin anlaşılmasını tamamıyla karşılamaktadır. Tez çalışmasının özgünlüğünün göz önünde bulundurulması ve dolayısıyla tekrara düşülmemesi için yapılan bu tercihle birinci bölümü oluşturan başlık altında sadece İstanbul Kapı özelindeki tanım, gözlem ve yorumlar alıntılanmıştır. Bahsi geçen notlar arasında bazı

seyyah notlarının kazı çalışmasıyla, tez metninde sunulan verilerle somutlaştığı görülecektir.

Tezin ikinci bölümünü ise 2017 ile 2018 yıllarında gerçekleştirilen saha çalışmaları oluşturmaktadır. "Araştırma Kazıları" başlığı altında kazı süresince ve sonunda mevzuaten hazırlanan formatın dışında bir metin sunulmaktadır. Söz konusu raporlarda sadece tespitlere yer verilmesi, yapı ile alan ölçeğinde mimari tanımlama ve işlevselliğin belirtilmemesi, tarafımızca kazı raporunun tekrardan ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu doğrultuda kazı çalışmalarından elde edilen kalıntılar ve buluntular arasında bağlantı kurulmuş; tespitler açma ölçeğinden alan ölçeğine taşınmış olup tarihleme ve işlevselliğe yönelik değerlendirmeler yapılarak rapor gözleminde belirtilen tespitlerle birlikte değerlendirilmiştir. Bölüm içindeki anlatım kazı raporunu birebir yansıtmamaktadır. Tarafımızca raporların periyodik sıralaması gözden geçirilmiş olup, metin anlatımı alanın anlaşılmasını sağlıklı bir zemine oturtabilmek, metin akışını sağlayabileyecek bir formatta sunulacaktır.

Tez çalışmasının üçüncü bölümü "Yapı Evreleri" başlığı şeklinde isimlendirilmiştir. Bu başlık altında, alandaki bütün yapıların dönemsel incelemeleri yapılmaya başlanmıştır. Kentin kuzey kısmında inşa edilen tak yapısından kapı yapısına, estetik amaç gözetilen bir mimariden savunma amacı gözetilen bir mimariye dönüşümün mikro ve makro ölçeklerde değerlendirmesi yapılacaktır. Kronolojik bir anlatım gözetilerek dönem ve evrelerle alan ele alınacaktır. Bazı evreler yeni inşaat uygulamalarını bazı evreler ise kapsamlı veya küçük ölçekli onarımları içermektedir. Bu bölümle kentin kuzey girişinde yer alan en erken tarihli mimari öğelerin inşa edildiği tarihten başlayarak şehrin ve imparatorluğun siyasi, sosyal, askeri ve ekonomik alanlarda yaşadığı değişimi, dönüşümü dönemsel ihtiyaçlarla birlikte ele alan süreçsel bir anlatım gözetilecektir. Detayları başlık altında verilecek olmasına karşın bu bölüm altında Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerine ilişkin ortaya çıkartılan kalıntıların dönemsel fotoğrafı çekilecektir. Bu bölüm, İstanbul Kapı üzerinden tümevarım olacak şekilde kentin, eyaletin ve dönemin egemen gücünün tarihsel coğrafya konusunda ele alınması olarak görülebilir.

Dördüncü bölüm "Mimari Yapı Birimleri" başlığıyla, alandaki mimari unsurların mikro ölçekte incelemesini içermektedir. Yapıların kronolojik bir sıralama

gözetilerek ele alındığı bu bölüm başlığı altında; "Roma Takı, Sur Duvarları ile Kapı Girişleri, Caddeler, Şapel, Ticari Alanlar, Yaşam Birimleri ve Altyapı Sistemleri" alt başlıkları değerlendirilecektir. Bu bölümde yapıların tanımlarına ve tipolojilerine yer verilmektedir. Yapıların kökenlerine ve kullanım farklılıklarına ilişkin genel bilgiler sunulmaya çalışılacaktır. Mimari özellikleri bakımından bölgesel ve imparatorluk sınırları içinde özdeş ve benzer örnekler sıralanacaktır. Bu bölüm içinde yapıların kullanımlarına ilişkin tespitlerle birlikte işlevi net olmayan kalıntılara ilişkin hipotezlerin ve yaklaşımların yer aldığı fikirler bulunmaktadır.

Beşinci bölümü kazı çalışmaları esnasında tespit edilen eserler oluşturmaktadır. "Buluntular" başlığında altında eserler, malzeme türüne ve işlevlerine göre sıralanmaktadır. Değerlendirme içinde bazı malzeme grupları dönemlerine göre altbaşlıklara ayrılmıştır. Bunun nedeni teknik incelemenin sadece müze safhasının gerçekleştirilememiş olmasıdır. Tasnifi yapılan parçaların alt başlıklar altında kronolojik olarak tanımları, stil özellikleri ve tarihsel değerlendirmeleri gerçekleştirilmiştir. Beşinci bölüm tezin Katalog kısmıyla bağlantılı olmasına karşın katalog bölümünde yer verilmesine rağmen bu bölüm içinde değerlendirmeye alınamayan eserler bulunmaktadır. Bunun nedeni parçaların korunma durumlarıyla alakalı teknik incelemenin sağlıklı bir şekilde yürütülememesi olmuştur. Eserlerin benzer ve özdeş özellikteki örneklerinin de yer verildiği bölümde parçalara tarih önerisi getirilecektir.

Son olarak tez çalışması "Genel Değerlendirme ve Sonuç" ve "Katalog" bölümleriyle tamamlanmaktadır. İznik'in sahip olduğu arkeolojik ve tarihi değerler UNESCO dünya mirası tarafından geçici listeye alınmasına yol açmıştır. Medeniyetler arası geçişe dair izlerin görüldüğü Nikaia'nın "İznik İstanbul Kapı: Roma Takı'ndan Bizans Kapısına Mimaride Dönüşüm" tez çalışmasıyla birlikte yeni fikirler üretilmesi hedeflenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM
(TARİHSEL ÇERÇEVE)

1.1. Antik Yazar ve Seyyahların Gözünden İstanbul Kapı

İznik, antik ismiyle Nikaia kurulduğu dönemden başlayarak modern dönemlere kadar çeşitli medeniyet ve kültürlerin yaşadığı, önemsediği bir yer olmuştur. Kent dönemsel olarak inanç, ekonomi ve askeri alanlarda öne çıkmış olup güç erklerinin egemen olmak istedikleri bir yer olarak literatüre geçmiştir. Kentin bu özellikleri, bahsi geçen dönemlerden bu zamana sayısız seyyah ve gezginin dikkatini çekerek ziyaret etmelerine vesile olmuştur.

Helenistik Dönem'de Bthynia Krallığı ve İskender'in komutanlarının mücadalesiyle tarihi kayıtlara geçmiş olan Nikaia kenti Roma İmparatorluğu'nun Anadolu coğrafyasında egemenliğinin hissedilmesiyle birlikte önemli devlet adamlarına, siyasi olaylara ve dini toplantılara ev sahipliği yapmıştır. Bizans Dönemi ile birlikte başkentin devamlılığını sağlayan bir kent statüsüne geçmiş, bu dönemde kısa bir süre de olsa imparatorluk başkentliği görevini üstlenmiştir. Nikaia, 1331 yılında Osmanlı egemenliğe girmesiyle kentin mimari yaklaşımları değişmiş, kente gelen gezginler bu dönüşüm ile ilgili günümüze kadar gelmiş anekdotlar paylaşmışlardır. Şehrin isminin günümüzdeki kullanımı alması Türk akınlarıyla birlikte başlamış, etimolojik olarak bu konuda araştırmacılar değerlendirmeler yapmışlardır[1].

Söz konusu olaylarla birlikte genel anlamda uzun bir süre bölgede yetkin bir şehir olan Nikaia'nın antik yazarlardan başlayarak çeşitli anlatımlarda ismi anılmıştır. Kentin geneline ve bölgeye ilişkin notlarla ilgili yapılan çalışmaların[2] yeterli olması ve tekrara neden olacağı düşüncesiyle bölüm içerisindeki anlatım tez konusu ile sınırlandırılmış, sadece kapıya ilişkin notlar ve alıntıların sunulması uygun görülmüştür. Genel anlamdaki notlar için metin içerisinde kronolojik bir anlatıma yer verilecektir. Bundan dolayı bazı kaynaklarda "Kentin Kuzey Kapısı" bazı kaynaklarda

[1] Bayrak 1982: 145; Merkelbach 1987: 7; Eyice 1988: 3; Şahin 2004: 3; Yalman 2006: 28.
[2] Lowry 2004: 135-174; Yıldırım 2013: 875-964; Ermiş 2014: 205-332.

ise "İstanbul Kapı" olarak geçen yapıya ilişkin metinde karışıklık yaşanmaması adına tek bir kullanım olarak İstanbul Kapı tercih edilecektir.

Antik coğrafyacı Strabon "*Geographica*" isimli eserinde; kent kapıları ve sur duvarları ile ilgili en erken bilgiyi sağlamaktadır. Strabon, kentin 16 stadia uzunluğunda bir sur duvarının ve dört kapısının olduğunu belirtmektedir[3]. Strabon'un belirttiği sur duvarı uzunluğu, bugün kalıntıları görülen duvar hattının uzunluğundan farklıdır. Hellenistik Dönem kentini gördüğünü varsaydığımız Strabon'un bahsettiği kuzey kapısı, bugün İstanbul Kapı olarak bilinen ve epigrafik verilerden yola çıkarak inşa tarihi MS 1. yüzyıl olduğu bilinen tak yapısından ayrı bir mimaridir.

İstanbul Kapı ile ilgili en erken gözlemi 1555 yılında Viyana'dan yola çıkarak Anadolu seyahati gerçekleştiren Hans Dernschwam yapmıştır[4]. Dernschwam, hem gidiş hem de dönüş yolu olmak üzere iki defa kenti gözlemleme imkânı bulmuştur. Seyahat notlarının akışına bakıldığında; kentten önce yol üzerinde ilk olarak obeliski görmesi ve sonrasındaki güzergâh düşünüldüğünde kente ilk girişini İstanbul Kapı'dan yapmış olduğu düşünülmektedir. Notlarında kentin bir zamanlar büyük ve güzel bir şehir olduğunu, dört kapısının olduğunu fakat ziyareti sırasında iki kapının harap bir durumda olduğunu belirtmekle birlikte kentin bakımsızlığını vurgulamıştır. Sur duvarlarıyla ilgili bilgi verdiği noktada tez çalışması ile ilintili bir detaya yer vermiştir; iç sur hattının dış sur hattından daha yüksek olduğundan bahsederek, kapı geçişlerinin üçlü bir girişe sahip olduğunu ve dış sur hattının önünde bir hendek olmadığını belirtmiştir. Anadolu'ya gidişi sırasından ismini belirtmemiş olmasına karşın güzergâhından dolayı İstanbul Kapı'yı kullandığı düşünülen Dernschwam, dış kapının devşirme sütunlu kapı mimarisinin eskizini çizmiştir (Görsel 1). Ayrıca kapı yakınında, yol kenarında bir bahçe içinde bir kilise yapısının olduğunu belirtmiştir.

1675 yılında İznik'i ziyaret eden John Covel, İstanbul kapı ile ilgili aldığı notlarında; bu mekânda Aziz Nikholas'a adanmış bir kilise olduğu ifade eder. Kilisenin kubbesindeki aziz resimleri hakkında bilgiler verir[5].

[3] Strab. XII: 59-60.
[4] Dernschwam 1987: 216-217.
[5] Grélois-Mango 1998: 270; Ermiş 2014: 214.

18. yüzyılda ise sırasıyla kente, Richard Pococke ve Charles de Peyssonel gelmiştir. 1738 yılında kenti ziyaret eden Pococke, seyahat notlarında kentle ve İstanbul Kapı ile ilgili bilgi vermesinin yanında sur duvarları ve kapıların kent plan çizimlerine de yer vermiştir (Görsel 2). Çizdiği sur planına "E" olarak konumlandırılan kuzey kent kapı sisteminin sadece merkezinde bulunan Roma Takı'nın plan ve görünüş çizimlerini eklemiştir (Görsel 2). Pococke, kentin iki kapısını (İstanbul ve Lefke Kapılarından) zafer takına benzetmektedir. İstanbul Kapı yazıtında bakır levhalar kullanıldığını, bu levhaların sadece taş yüzeyindeki oturacağı deliklerin olduğunu not etmiştir. Bununla birlikte lokal olarak kapı geçişlerini ayrıca belirtmese de kapı üzerindeki plastik eserleri tanımlamıştır. Tarafımızca avlu kapısı olarak isimlendirilen kapı üzerinde zaferi belirtmesine bağladığı plastik eserleri, bugün tiyatro maskları olduğu bilinen parçaları, Medusa başlarının bulunduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde geç dönem sur duvarına ait kapı girişinin kır tarafına bakan cephesindeki devşirme plastik eserlerden bahsetmiştir. Bu kısmı anlatırken bir tarafta üç kişinin ayakta durduğu bir lahit rölyefi diğer bir tarafta bir savaş sahnesinin işlendiği bir kabartma bulunduğunu söylemiştir[6].

1745 yılında ise kenti Peyssonel ziyaret etmiş, seyahat notlarında sur duvarlarının mimari ve inşa özelliklerine, sur duvarları üzerindeki yazıtlara dikkat çekmiştir. İki sur duvarı arasında hendek olmadığını belirtmekle birlikte bu alanın tarımsal faaliyetler için kullanıldığını belirtmiştir. İstanbul Kapı için İznik Ana Kapısı ifadesini kullanan Peyssonel, yapının İstanbul ve İzmit'ten buraya gelişte ziyaretçilerini karşıladığını, yapının orijinalinin bir zafer takı olduğunu, üzerindeki epigrafik ve plastik kabartma eserlerinin tahrip edildiğini not etmiştir (Görsel 3). İstanbul Kapı'daki giriş hattının iki aşamalı bir kapı sistemi olduğundan da bahsetmektedir. Kapıda kullanılan malzemeler ve bunların dayanıklıklarıyla ilgili bilgi vermekle birlikte tarafımızca avlu kapısı olarak tanımlanan geçişin olduğu konumda bir çeşit kulübe gördüğünden bahsetmektedir. Peyssonel, ikinci sur duvarının Laskarisler Dönemi'nde yapıldığından bahsetmekle birlikte ziyaret ettiği dönemde ilçe zemininin sur duvarlarının yapıldığı zemine göre yüksekte olduğunu belirtmektedir[7].

[6] Pococke 1745: 122.
[7] Peyssonel 2005: 32-36.

1794 yılında James Dallaway kenti seyahati sırasında gezmiş; kentin kuzey kapısı olarak tanımladığı İstanbul Kapı'nın da kentin doğu kapısı gibi üç bölümden oluştuğunu belirtmiştir. Dallaway, kapının bölümlerine kısaca değinmekle birlikte dikkatini devşirme heykeltraşlık eserleri çekmiştir. İstanbul Kapı'da devasa büyüklükte Gorgo başlarının bulunduğundan, orta geçişteki kapının niş bölümleri de olmak üzere sade bir durumda olduğundan, en dış kapının ise üç adet porfir sütundan oluştuğundan bahsetmekte, bu kapının her iki yanındaki kabartmalarda savaş sahnesi ile birlikte kadın figürlerinin olmasının muhtemel bir tapınağa ait olması ile ilgili bilgi vermektedir[8].

1804 yılında İznik kentini ziyaret eden Joseph V. Hammer şehrin güney kapısından girdikten sonra zafer takı olarak tanımladığı kuzey ve doğu girişlerini ziyaret etmiştir. Kuzey girişini bugünkü ismiyle, İstanbul Kapı olarak notlarına kaydetmiştir[9].

İstanbul Kapı ve çevresindeki heykeltıraşlık ürünlerinden bahseden bir diğer isim kenti 1813 yılında kenti ziyaret eden J. M. Kinnier olmuştur.[10] Kinnier, seyahatnamesinde kapının geçiş sistem ve bölümleri hakkında hem kondisyon hem de bezeme repertuarı ile ilgili detaylara yer vermiş; üç bölümlü kapının en içteki kısmında bulunan tiyatro masklarını Medusa başı olarak tanımlamış, bu bölümün yıkılmaya yakın bir durumda olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca tak bölümünün korunma durumunun iyi olduğunu belirtirken, en dıştaki devşirme malzemeden, sütunlar yardımıyla oluşturulmuş giriş kısmındaki kabartmaları da kayıt altına almıştır.

1819 yılında kenti Marie Louis Jean André Charles Demartin du Tyrac Marcellus ziyaret etmiştir. Kentin bir zamanlar doğu-batı ve kuzey güney kesen güzel bir caddeye sahip olduğunu ve bu caddelerin İstanbul, Lefke, Yenişehir ve göl kıyısına bakan dört kapısının olduğunu, bu kapılar arasında göl kapı haricindekilerin ayakta durduklarından bahsetmiştir. Kapıların Traianus tarafından inşa edildiğini belirtmekle birlikte İstanbul Kapı ile ilgili detaylarda dış sur girişindeki devşirme üç sütunu ve plastik kabartmalar ile birçok seyyahın medusa başları olarak tanımladığı plastik

[8] Dallaway 1797: 170.
[9] Hammer 1818: 118.
[10] Kinnier 1818: 29-30.

eserleri görmüştür. Kapı üzerindeki devşirme malzemelerden birinin 17 yaşında ölen Romalı Paulinus'a ait olduğunu, bu parçanın tahrip edildiğini ve parça formunda olduğunu belirten Marcellus, ziyareti sırasında gözlemlediği kalıntıların durumu ile ilgili olarak Müslümanların eseri olduğunu ifade etmiştir[11].

1837 yılında kenti M. Baptistin Poujoulat ziyaret etmiştir. Poujoulat seyahatinde, Nikaia'nın üç kapısının olduğunu; kuzey kapısının büyük ve güzel bulunduğunu, kapının gri mermer malzeme kullanılarak üç kemerli geçişli bir özellikte olduğunu belirtmiştir. Ayrıca kapının kent tarafındaki iç geçiş kısmında, yoğun bitki örtüsüne maruz kalmış devasa boyutta bir gorgo başının olduğunu da vurgulamıştır[12].

Aynı yüzyıl içerisinde kenti Leon de Laborde gezmiş, kent ve kalıntılarını detaylı incelemiştir. Laborde seyahatnamesinde, kent tarihi ve coğrafyası ile ilgili bir bölüm kaleme aldıktan sonra kent içinde ve dışında bulunan antik dönem kalıntılarının çizimlerini ve mimari özelliklerini değerlendirdiği bölümler oluşturmuştur. Seyyah, İstanbul Kapı üzerindeki devşirme malzemelerin, plastik kabartma eserlerin, çizimlerini ve bu kabartmaların kullanıldığı giriş kısmının cephe görünümü belgelemiştir (Görsel 4-5)[13]. Ayrıca bu kabartmaların tanımlamasını, kabartmaların üzerindeki sahnelerin değerlendirmesini yapmıştır.

Kent ve antik dönem kalıntılarını detaylıca inceleyen bir diğer isim ise Charles Texier'dir. Texier, 1850 yılında gezerek, kentin antik tarihi ve coğrafyasına ilişkin uzun bir anlatım yaparak kuruluş hikâyesinden ziyaret ettiği döneme kadar gelen sürede ilçe merkezi ve çevresine ilişkin detaylar paylaşmıştır. Şehir planını çıkartmakla birlikte sur duvarlarına ve kapılara ilişkin mimari ve epigrafik özellikleri irdelemiş, yapıların dönemsel analizine yer vermiştir. İstanbul Kapı'nın kentin kuzey kapısı olduğunu belirtmekle birlikte Lefke Kapı ile özdeş olduğunu vurgulamıştır. Kapıların cephe ve plan özellikleri, inşaat evreleri ve yazıtları da dâhil olmak üzere kapsamlı bir anlatım gerçekleştirmiştir. İstanbul Kapı'nın üç girişli bir kapı sistemine sahip olduğunu, ortadaki kapı ile şehre giriş kısmı arasındaki kapı arasında dikdörtgen kapalı bir avlu olduğunu, avlu kapısında üç geçişin bulunduğunu belirtmektedir.

[11] Marcellus 1839: 152-153.
[12] Poujoulat 1840: 180.
[13] Laborde 1838: 38-41.

İstanbul Kapı'nın en dış kısmında yer alan geç dönem kapı ve sur hattına ilişkin de detay veren Texier, bahsi geçen bölümün gravürünü de yapmıştır[14] (Görsel 6).

19. yüzyılın ortalarında kenti Adolphe Joanne ve Emile Isambert ziyaret etmiş olup ortak yazar olarak kaleme aldıkları seyahatnamelerinde kentin antik ve tarihi coğrafyasına değindikten sonra detaylı olarak sur duvarları ve burçlarla ilgili teknik özellikleri belirtmişlerdir. Gezginler, İstanbul Kapı ile ilgili detaylı bir tanımlamadan ziyade üç bölümlü bir geçiş sistemine sahip olduğunu ve kapı üzerindeki devşirme plastik kabartma eserlerin yer aldığını belirtmekle yetinmişlerdir[15].

1870 yılında kenti ziyaret eden bir diğer kişi Hubert Edward Henry Jerningham'dır. Kentin tarihi ve coğrafyası ile ilgili de antik dönem yazarlarına atıflarda bulunarak anlatımda bulunan Jerningham, Sur duvarlarının mimari özellikleriyle ilgili detaylı bir tanım yapmasına karşın kent kapılarında yüzeysel bir anlatımı tercih etmiştir. İstanbul Kapı ile ilgili olarak; komedi ve trajedinin tasvir edildiğini belirttiği iki adet büyük tiyatro maskı gördüğünü söylemekle yetinmiştir[16].

Nikaia'yı dolaşan gezginler arasında fotoğraf sanatçıları da bulunmaktadır. İstanbul Kapı'nın 19. yüzyılın sonlarına doğru fiziki durumunu belgelemesi açısından önemli bir isim olan Guillaume Berggren, 1875 yılında kapının hem kent içinden hem de kent dışı tarafından fotoğraflarını çekmiştir (Görsel 7-8)[17].

1912 yılında kenti ziyaret ederek gözlemlerini seyahatnamesinde fotoğraflarla destekleyen bir diğer gezgin L. De Lauray'dır[18]. Lauray, İstanbul Kapı'nın kentin kuzey kapısı olduğunu, üzerindeki yazıtın Lefke Kapı'da bulunan yazıta benzer olduğunu ve bu yazıtın da Flaviuslar Dönemi'ne ait olduğunu belirtmiştir (Görsel 9-10). Ayrıca seyyah, antik kent kapılarından sadece üçünün, Yenişehir, Lefke ve İstanbul kapılarının, ayakta olduğunu not etmekle birlikte bu kapıların da birbirlerine mimari bölümleme ve inşaat tekniği bakımından benzediğini; kapıların üç bölümlü girişi olduğunu, mermer ve tuğla işçiliklerinin aynı özellikleri taşıdığını notlarına eklemiştir.

[14] Texier 2002: 164-174.
[15] Joanne-Isambert 1861: 500.
[16] Jerningham 1873:279-281.
[17] https://rosettaapp.getty.edu/delivery/DeliveryManagerServlet?dps_pid=IE2906648
[18] Lauray 1914: 218-219.

İstanbul Kapı'nın seyyah ve gezginlerin dışında çeşitli bilim insanları ve fotoğrafçılar tarafından incelendiği, belgelendiği de bilinmektedir. Seyyahlar tarafından belirtilen notlar, 20. yüzyılın başında Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün destekleriyle A. M. Schneider ile W. Karnapp yaptığı gözlem ve bilimsel çalışmalarla[19] belgelenmiştir (Görsel 11-15). Bu çalışmayla sur duvarları ve kapı girişlerinin mimari özellikleri, tarihlendirilmesi ve yapısal evrelerine ilişkin tespitler gerçekleştirilmiştir. Söz konusu çalışmadan sonra kapı ve çevresine ilişkin daha çok gözlemsel değerlendirmeler yapılmıştır. Bunlar içinde fotoğraf sanatçısı Paolo Monti'nin[20] 1962 yılında yaptığı fotoğraflamalar öne çıkmaktadır (Görsel 16-17).

Bu çalışmadan sonra sırasıyla kapının yazıtlarıyla ilgili incelemeler dikkat çekmiştir. Bunlar arasında en kapsamlı olanı Sencer Şahin tarafından yayınlanan çalışmalardır[21].

Bu çalışmanın dışında ise tarihsel coğrafya üzerine, sur duvarlarının değerlendirildiği yayınlarda genel bilgilerin sunulduğu İstanbul Kapı'yla ilgili Sencer Şahin tarafından yapılan epigrafik çalışmalar kapının evrelerinin anlaşılmasına fayda sağlamıştır.

İstanbul Kapı ile ilgili seyyah notlarını maddeler halinde özetlemek gerekirse;

- Kapının genel olarak dönemsel yol güzergâhı üzerinden anlatımı yapılmaktadır.
- Kapı geçişleriyle ilgili mimari özelliklerinin tanımına yer verilmiş, dönemsel farklılıklar vurgulanmıştır.
- Kapının çevresinde bulunan, kapıyla bağlantılı yapılara yer verilmiştir.
- Kapının doğal ve fiziki müdahaleler nedeniyle zamanla tahrip olduğu belirtilmiştir.
- Kapı geçişlerinde in-situ durumda bulunan yazıtlara ve devşirme malzeme olarak kullanılan heykeltıraşlık eserlerine dikkat çekilmiştir.

[19] Schneider - Karnapp 1938: 26.
[20] http://digitale.beic.it/primo_library/libweb/action/dlDisplay.do?vid=BEIC&docId=39bei_digitool6362045
[21] Şahin 1978; 1979; 1981; 1987a.

İKİNCİ BÖLÜM
(İSTANBUL KAPI KAZILARI)

2.1. ARAŞTIRMA KAZILARI

Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından arkeolojik ve tarihi yapıların korunması ve gelecek nesillere aktarılması amacıyla İznik ilçesinde gerçekleştirdiği restorasyon[22] çalışması kapsamındaki kazılar, İznik Müze Müdürlüğü başkanlığında[23] 06.06.2017 – 31/10/2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir[24].

Kazı çalışmaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın uygun gördüğü restorasyon proje alanı sınırına göre yapılmıştır. Söz konusu proje alanı sınırları içinde kazı belgelemesinin sistematik ilerleyebilmesi için plankare sistemi oluşturulmuştur (Görsel 18). Alan aplikasyonlarının gerçekleştirilmesiyle birlikte 4 farklı sektörde kazı çalışmaları yürütülmüştür. Araştırma kazıları, bu sınıflandırılan sektör başlıklarına göre yapılacaktır

Araştırma Kazıları bölümü; Kapı Girişleri Kazıları, İç Avlu Kazıları, İç Avlu Dışı Kazıları, İki Sur Duvarı Arası Kazıları başlıklarından oluşmaktadır.

2.1.1. Kapı Girişleri Kazıları

İstanbul Kapı'da aynı aks üzerinde toplamda üç farklı kapı yapısı bulunmaktadır. Bu yapılar, antik şehrin kuzey girişinin dönemsel değişimini, kent ihtiyaçlarına göre yapı teknik ve yaklaşımlarının nasıl evrildiği göstermektedir.

Kazı çalışmaları öncesinde kapı girişleri, ilçe ahalisinin günlük olarak kullandığı, araç ve yaya geçişlerinin sürdürüldüğü bir durumdaydı (Görsel 19-20). Alanın geçmiş saha çalışmaları lokal ve sınırlı bir nokta üzerinde gerçekleşmiştir. İstanbul Kapı'da, Schneider ve Karnapp tarafından 1930'lu yıllarda yapılan kazı

[22] Dönemin Bursa Büyükşehir Belediyesi Başkanı Recep Altepe'ye, Kültür ve Turizm Daire Başkanı Aziz Elbas'a, Tarihi Kültürel Miras Şube Müdür Vekili Rahmetli Mümine Güdü'ye, Yüksek İnşaat Mühendisi Aykut Uray'a, Mimar Bora Akın'a, Arkeolog Bayram Akdağ ve Oktay Bilgin'e, inşaat teknikeri M. Mustafa Pekdoğan'a teşekkür ederim.
[23] Kazı çalışmalarında görev alan İznik Müze Müdürlüğü personellerine, bilimsel danışman Prof.Dr. Sait Başaran ve küçük buluntular konusunda bilimsel destek sağlayan Doç.Dr. Filiz İnanan'a ve alanın hafirleri Mehmet Akçınar ve Tuğba Akçınar'a emek ve çabaları için teşekkür ederim.
[24] Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 30.05.2017 tarih ve 108771 sayılı Kazı ve Sondaj İzin Belgesi ile 15.01.2018 tarih ve 38873 sayılı Kazı ve Sondaj İzin Belgesi.

çalışması kısıtlı olanaklarla sondaj şeklinde sürdürülmüştür. Roma Tak yapısının kır cephesindeki batı tali giriş önünde gerçekleştirilmiş olan sondajda tak mimarisi ile sur duvarı, burç ilişkisini tek bir noktadan görmek amaçlanmıştır. Ayrıca Schneider ve Karnapp kentin kuzey giriş kapı sisteminin vaziyet planını, restitüsyonunu hazırlamışlardır (Görsel 21-24).

Nikaia kentiyle ilgili gerçekleştirilen yayın ve tez çalışmalarında kapıların incelenmesiyle ilgili verilere bakıldığında kapıların sur duvarları ve epigrafik çalışmalardan elde edilen bilgilerle Roma İmparatorluk ve Bizans dönemlerine tarihlendirildiği görülmüştür. Bu yayınlarda yapılan genellemelerin kazı çalışmalarıyla birlikte detaylandırıldığını söyleyebiliriz. Kapının tarihlendirilmesi, kullanımı ve işlevlerinin değişikliğe uğramasının kazı çalışmalarıyla daha sağlıklı bir zemine oturtulduğunu savlamaktayız.

Kazı çalışmaları, bölümün başında da belirtildiği gibi üç kapı noktasında toplamda 11 karelajda gerçekleştirilmiştir (Görsel 25). Kapıların tanımı ve karelajların konumlarına ilişkin yapılan tanımlamalar dönemsel kıstas göz önünde bulundurularak kronolojik bir sıralamaya bağlı bir şekilde metinde yer alacaktır. Anlatım bu doğrultuda ilk olarak Roma Tak girişleri, sonrasında Avlu Kapı girişleri ve en son olarak da Geç Dönem Sur Duvarı Kapı girişi şeklindeki sıralanacaktır.

Roma tak girişlerini kapsayan kazı çalışmaları yapının kent içine ve kır tarafına bakan geçişlerinde, E-9, E-10, D-8, D-9, D-10 karelajlarında sürdürülmüştür.

Kapı girişlerinde ikinci anlatım noktası tarafımızca Avlu Kapısı olarak adlandırılan geçiş olacaktır. Kapının geçişlerinin bulunduğu karelajlar I-9 ve J-9 açmalarıdır.

Bu başlık altında yer verilecek üçüncü kısım ise İstanbul Kapı'nın en dışında, kır tarafında bulunan ve ilçenin dışardan gelenlerin geçtiği ilk kapı olan Geç Dönem Sur Duvar Kapısı girişi olacaktır. Plankare sisteminde bu giriş A-9, A-10, B-9, B-10 açmaları içinde yer almaktadır.

Anlatımımızı oluşturan ilk kapı bölümü Roma Tak mimarisinde, ortada merkezi kemerli geniş, yüksek ve büyük bir girişe, bu girişin her iki yanında ise dikey

dikdörtgen formunda dar küçük olmak üzere birer geçişe sahiptir (Görsel 26-27). Üçlü bir giriş sistemine sahip olan tak yapısında; ortadaki giriş merkezi geçişlerde (tören alayları, kalabalıklar, at arabaları, süvariler gibi yoğun geçişlerde), yanlardaki küçük girişler ise tali geçişlerde (yaya ve tekil geçişler) kullanımlar için uygundur.

Kazı çalışmalarına başlamadan önce tali geçişlerin tamamına yakını, merkezi geçişin ise bir bölümü modern ilçe zemin seviyesinin altında kalmıştır. Kazı çalışmalarıyla birlikte yapının toprak altında kalan bölümleri ortaya çıkartılmıştır.

Kazı çalışmaları, geçişleri esas alacak biçimde eş zamanlı olarak yürütülmüştür. Çalışmanın seyrine göre açığa çıkartılan kalıntılarla birlikte birbirlerinden bağımsız bir şekilde devam ettirilmiştir.

Kapının kemerli merkezi geçişinde yapılan kazı çalışmaları 91.00-90.04 seviyeleri arasında, doğu tali girişteki kazılar 91.00-90.86 seviyelerinde, batı tali girişindeki yapılan kazılar ise 90.98-88.97 seviyelerinde gerçekleştirilmiştir.

Merkezi geçişin başlangıç seviyesindeki günümüz yol döşemesinin kaldırılmasıyla, 91.00-90.30 seviyelerinde yakın döneme kadar aktif olarak kullanılan elektrik ve su altyapılarına ait hatların bulunduğu Cumhuriyet Dönemi katmanına ulaşılmıştır (Görsel 28-29). Bu seviyenin altında başlayan arkeolojik kültür katmanları görülmeye başlanmıştır. 90.30/26-90.04 seviyeleri arasında merkezi geçişin tamamını kaplayan bir yol/cadde kalıntısı ortaya çıkartılmıştır (Görsel 29-30). Yol döşemesinin dış kenarlarında küçük / orta büyüklükte (30-50 cm genişliğinde) mermerler, içte kalan bölümde ise küçük / orta boyutta (10-25 cm) dere taşları kullanılmıştır. Dış kenarı, sınırı, oluşturan mermerlerin dik bir aks oluşturmak amacıyla dışa bakan kenarlarının traşlandığı, iç kısma bakan kısımlarının ise doğal formda bırakıldığı görülmüştür. Yol döşemesinin yatay bir düzlemde olmadığı, kenarlardan ortaya doğru bir eğimle, konveks bir aksta uzandığı tespit edilmiştir.

Roma takının merkezi geçişinin tamamında görülen döşemenin yer yer 3.60-4.20 m genişliğinde olduğu ölçülmüştür. Yolun yakın dönem altyapı hattının geçtiği kısımlardaki tahribatlar dışındaki bölümlerinin korunma durumunun iyi olduğu

gözlemlenmiştir. Kazı çalışmalarında Osmanlı ve Bizans Dönemi seramikleri tespit edilmiş, yolun kuzeye ve güneye doğru devam ettiği anlaşılmıştır.

Yol döşemesinin sadece kapının merkezi geçişinin bulunduğu koridorda yer aldığı, tali geçişlerde dolgu toprak bölüm olduğu görüldüğü için D-9, D-10, E-9, E-10 açmalarında kazı çalışmaları açmaların tali geçişlerinin bulunduğu noktalarda devam ettirilmiştir. Merkezi geçişte ortaya çıkartılan yol döşemesinin korunmasına karar verilmiştir.

Roma takının tali geçişlerinde kazı çalışmaları 90.11/90.04 seviyelerden başlayarak devam ettirilmiştir. Her iki geçişte benzer ve farklı tespitlerin olmasından ötürü değerlendirmeleri ayrı ayrı yapılacaktır.

Batı tali girişin kent dışına bakan bölümünde, yol döşemesi ile B5 burcu arasında kalan kısımda yapılan kazılarda ise 90.11-89.62 seviyelerinde tali geçişin giriş bölümünün önünde bir blok parçası tespit edilmiştir (Görsel 31). Blok parçasının tali geçişi kapatacak şekilde konumlandırıldığı görülmüştür. Kazı çalışmalarına bloğun kenara alınmasıyla devam edilmiş olup 89.62-89.02 seviyelerinde kuzey-güney yönde uzanan bir kanal hattı ortaya çıkartılmıştır (Görsel 32). Kanal kalıntısının 41 cm genişliğinde, 310 cm uzunluğunda tuğla ve harçla örüldüğü, üst kısmının ise tonoz biçiminde kapatıldığı tespit edilmiştir. Kanal yapısının tali geçiş içine doğru uzandığı görülmekle birlikte kanalın muhtemel tahribat nedeniyle kesintiye uğradığı tespit edilmiştir (Görsel 33-34). Kanal ile tali giriş arasında 1930'lu yıllarda Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından gerçekleştirilen sondaj çalışmasında, Roma takı yapısının girişine ve zeminine ulaşılabilmesi için bu bölümdeki kanal yapısına ait kalıntıların kaldırıldığı düşünülmektedir. Kazı çalışmasında Roma takının zemin seviyesine 89.02 kotta ulaşılmıştır (Görsel 35). Bu seviyenin altına sondaj atılarak arkeolojik kültür varlığı tabakasının olup olmadığına bakılmış, Roma İmparatorluk Dönemi'nden daha erkene tarihlendirilebilecek bir veriye ulaşılmadığı kayıtlara geçmiştir. Tali geçişin içindeki kazı çalışmaları ise 90.04-89.02 seviyeleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bu seviye aralığında 89.63 seviyesine kadar kapının evreleriyle ilişkili herhangi bir yapısal unsurla karşılaşılmamıştır. Kazılarda yoğun olarak Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen seramik parçalarına rastlanmıştır. Girişin eşik kısmının bulunduğu noktada 89.63-89.02 seviyelerde iki dikdörtgen bloğun (18 cm genişlik, 60

cm yükseklik, 40 cm derinliğinde) ortada 36 santimetrelik bir boşluk oluşturacak şekilde karşılıklı konumlandırıldığı görülmüştür (Görsel 35). Bu taşların kapının ön kısmında tespit edilen kanal yapısıyla aynı aks ve seviyede olduğu, kanal ile arasında kalan 2 m uzunluğundaki bölümün tahrip olduğu görülmüştür. Kazı çalışmalarında Roma takına ait zemin seviyesine 89.02 kotta ulaşılmıştır. Batı tali geçişin bulunduğu noktadaki kazı çalışmalarında 1 adet taş eser ele geçmiştir (Kat. No. 23). Ayrıca Bizans ve Roma dönemlerine tarihlenen az sayıda seramik parçaları da tespit edilmiştir.

Doğu tali girişteki kazılar, kent dışına bakan cephesinde B-6 burcunun kesit oluşturduğu nokta ve giriş içinde 90.11-89.86 seviyelerinde gerçekleştirilmiştir. Bu seviye aralığında tali geçiş içinden avlu içine ve kent dışına kuzey-güney yönde aks çizen 22 cm genişliğinde, 40 cm uzunluğunda pişmiş toprak künk hattına rastlanılmıştır (Görsel 36). Bu seviyede tespit edilen küçük buluntu grubu yoğun olarak Osmanlı Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Künk hattının da Osmanlı Dönemi kalıntısı olduğu düşünülmektedir. Künk hattının iç avlu bölümü ile iki sur arasındaki alana doğru uzanmasından dolayı korunmasına karar verilmiştir. Bu nedenle Roma takının doğu tali geçişinin kazısı tamamlanmıştır.

Doğu tali geçişin bulunduğu noktadaki kazı çalışmalarında 2 adet taş eser tespit edilmiştir (Görsel 37). Bu eserler form ve işlev tanımı yapılamadığı için katalog çalışmasına dâhil edilmemiştir. Ayrıca bu noktada 1 adet sikke ele geçmiştir. Seramik dağılımı ise yoğun olarak Osmanlı Dönemi'ne tarihlenmektedir. Açma içinde az sayıda Bizans Dönemi seramik parçaları da ele geçmiştir.

Roma takı girişinin kent içine bakan cephesinde yapılan kazılar sonucu elde edilen verilerin iç avluyla yapısal bağlantısının daha fazla olması, avlu kullanımının anlaşılmasına fayda sağlayacağı düşünüldüğü için konu ile ilgili anlatımlara bu bölümde yer verilmeyecektir. Fakat kısa olarak bu bölümdekileri özetlemek gerekirse; kapıların kır cephesinde tespit edilen verilerle benzer kalıntılar ortaya çıkartılmıştır. Örnek vermek gerekirse batı ve doğu tali girişlerin bir blok yardımıyla kapatılması ile doğu tali girişte tespit edilen künk hattının devamı bu bölümlerde de görülmüştür. Roma takı mimarisinin girişlerine yönelik gerçekleştirilen kazı çalışmaları tamamlanmıştır (Görsel 38).

Kapı Girişleri kazısının ikinci aşaması tarafımızca Avlu Kapısı olarak isimlendirilen girişte gerçekleştirilmiştir. Söz konusu kapı girişi, İstanbul Kapı yapı topluluğunun en güneyinde yer alan, kent girişini sağlayan geçiştir. Bu kapı da üçlü geçiş sistemine sahiptir (Görsel 39-41). Ortada büyük bir merkezi geçiş, yanlarda ise birer tali geçiş şeklindeki kapı sisteminde, tali geçişlerden batı tarafta kalan bölüm sonradan örülen bir duvarla iptal edilmiştir.

Devşirme malzeme kullanılarak inşa edilen kapının merkezi 4.10 m genişliğe sahip tek bir girişi olduğu, bunun da bloklar üzerindeki izlerden giyotin tipi bir mekanizmaya sahip olduğu görülmektedir (Görsel 42). Bu bölümün üst kısmında çatı vb. üst örtü olup olmadığına dair bir fikir bulunmamaktadır.

Avlu Kapısının merkezi geçişini kapsayan karelajlar I-9 ve J-9 açmalarıdır. Kazı çalışmaları 91.22-90.19 seviyeleri arasında gerçekleştirilmiştir. Stratigrafik olarak 91.22-90.39 seviyesinin Yakın Cumhuriyet Dönemi dolgusu, 90.39-90.19 seviyesinin ise Osmanlı ve Geç Bizans dönemleri katmanları şeklinde olduğu anlaşılmıştır.

Kazı çalışmalarında kalıntı olarak; 90.39-90.19 seviyelerinde konveks bir şekilde yol döşeme hattı ortaya çıkartılmıştır (Görsel 43-44). Bu yol döşemesi Roma takı merkezi geçişinde tespit edilen yol hattının uzantısı olduğu tespit edilmiştir. Kazı çalışmaları sırasında herhangi bir küçük buluntuya rastlanılmamıştır. Yol yapısının modern altyapının geçtiği aks üzerinde yer yer tahribata maruz kaldığı bunun dışında yol hattının iyi bir korunma durumuna sahip olduğu gözlemlenmiştir. Kazı çalışmaları yol döşemesinin korunması karar verildiği için bu noktada da tamamlanmıştır.

Avlu kapısına ait girişin doğu ve batı bölümünde kalan tekil geçişlerle ilgili olarak batı bölüm inşa edildikten sonraki dönemlerde duvar örülerek kapatılmış olup kapının güneyindeki J-7 ve J-8 açmalarında çalışmalar 91.35-90.00 seviyelerinde gerçekleştirilmiştir (Görsel 45-47). Tali geçişin kent içine bakan güney hattında gerçekleşen kazılarda bu yapının stylobat seviyesine ve temel blokaj hattına ulaşılmıştır. Kapıdan bağımsız olarak açma içinde kuzey-güney doğrultuda iki ayrı kalıntı tespit edilmiştir (Görsel 48). Bunlardan ilki doğu tarafta, avlu kapısının merkezi geçiş kısmına yakın tarafta olan kalıntı; üzerinde dübel delikleri olan mermer blok

hattıdır. İkincisi ise batı kısımda, moloz taş ve kireç harç kullanılmış duvardır. Bu iki hattın avlu kapısının temel hattı ve bunun altında olduğu görülmüştür. Buradan avlu içi kazılarında ortaya çıkartılan kalıntılarla bağlantısı olduğu düşünülmektedir. Bu iki kalıntının proje sınırının dışına doğru devam ettiği gözlemlenmiştir. Bu tespitlerle birlikte kazı çalışmaları bu noktada sonlandırılmıştır.

Avlu Kapısı doğu bölümündeki kazı çalışmaları da kapının kent içine bakan güney kısmında gerçekleştirilmiştir (Görsel 49-50). Tali girişinde avlu içine bakan bölümün (kuzey kısım) anlatımı ise iç avlu doğu bölüm kazıları içinde yer verilecektir. Kazısı gerçekleştirilen noktalar plankare sisteminde J-10 ve J-11 açmaları içinde bulunmaktadır. Açmaları güneyde proje sınırı olan asfalt yol sınırlamaktadır.

Kazı çalışmaları 91.38-90.08 seviyeleri arasında gerçekleştirilmiş olup bu aralıkta modern altyapı sistemlerine ait kalıntılarla birlikte arkeolojik veriler tespit edilmiştir. Mekânsal olarak herhangi bir yapı birimine rastlanılmamakla birlikte iç avlu doğu bölüm ve kapı girişlerinde tespit edilen geç dönem künk hattının avlu kapısının doğu bölümündeki girişte kullanılarak J-11 açmasında devam ettiği ve proje sınırının altına doğru uzandığı görülmektedir (Görsel 51, 53). Ayrıca in-situ durumda bir adet postamentli sütun kaidesi ortaya çıkartılmıştır (Görsel 52). Bu kaidenin kapının işlevsel anlamda bir bağlantısından ziyade şehrin girişinde estetik amaçlı bir kullanımı olduğu düşünülmüştür. Alandaki çalışmalar 90.08 seviyesinde tamamlanmıştır (Görsel 53). Küçük buluntu grupları homojen olmamakla birlikte az sayıda Osmanlı, Bizans ve Roma dönemi seramikleri ele geçmiştir.

Bu başlık altında incelenecek üçüncü ve en son bölüm; alanın kuzeyinde yer alan giriş olacaktır. Burası, kente dışarıdan gelenlerin ilk geçiş yaptığı bölümdür (Görsel 54-55). Kapı sistemi, geçişlerde lento ve söve görevi gören birer yekpare sütun gövdesinin üzerine tuğla hatıllarla oluşturulmuş bir kemer formu bulunan, sur duvarlarıyla birleşik bir düzende inşa özelliğine sahiptir. Kapının kent dışına, kır tarafına bakan her iki cephesinde devşirme malzeme olarak kullanılmış heykel kabartmaları bulunmaktadır (Görsel 56-57). Kazı çalışmaları kapının ön (kır tarafına, kent dışına) ve arka kısmına (kent içine, iki sur duvarı arasındaki bölüme) bakan bölümlerini kapsayan karelajlarda, A-9, A-10, B-9 ve B-10 açmalarında, 91.15-89.90 seviyeleri arasında gerçekleştirilmiştir. Kapının her iki cephesinde yapılan

çalışmalarda katmanlaşmanın 91.15-90.27 seviyelerde Yakın Dönem Cumhuriyet dolgusu olan ilçenin atıl altyapı sistemlerine ait elektrik ve su hat kalıntıları olduğu, 90.27-89.90 seviyelerinin ise Osmanlı ve Bizans dönemlerine ait katman olduğu tespit edilmiştir. Yapı grubuyla ilişki olarak tespit edilen kalıntı ise İstanbul Kapı'nın birinci ve ikinci kapı aksı boyunca tespit edilen yol döşemesi olmuştur (Görsel 58-59). Yol döşemesinin bulunduğu katmanda yoğun olarak Osmanlı Dönemi, az sayıda Bizans Dönemi'ne tarihlenen seramik buluntu grubu ele geçmiştir. Kazı çalışmaları sonucunda kapı cephesinde bulunan heykeltıraşlık eserlerinin toprak altında kalan bölümleri de ortaya çıkartılmıştır. Kapının, kazılar sonucunda elde edilen yüksekliği 3.30 m, giriş genişliği ise 2.83 m olarak ölçülmüştür.

Kapı Giriş kazılarının stratigrafik dağılımı şu şekildedir; 91.00-90.30 seviyeler Yakın Cumhuriyet Dönemi katmanı, 90.30-90.00 arası Osmanlı ve Geç Bizans dönemleri katmanları, 90.00-89.00 kot arası ise Orta ve Erken Bizans dönemleri katmanları, 89.00 seviyesinin ise Roma İmparatorluk Dönemi katmanı. Hem küçük buluntu grubu hem de kalıntı grubu yukarıda belirtilen dağılımı destekler niteliktedir. Kapılar üzerinden kentin yürüyüş zeminin dönem içerisinde ortalama ne kadar yükseldiğine yönelik olarak da üç kapı arasında görülen yükseklik farkı bilgi vermektedir.

Bunun dışında kapılarda kullanılan malzemenin erken dönemden başlayarak geç döneme kadar ki süreçte bir dönüşüm yaşadığı dikkat çekmiştir. Erken dönemde estetik ve propaganda amaçlı taş ocaklarından getirilen özgün malzeme kullanımı varken, zamanla inşa edilen kapı birimlerinin daha az maliyetli tuğla malzeme (üretim, temin ve masraf açısından daha uygun) ile devşirme malzeme kullanım tercihlerinin görülmesi kent ve devlet mekanizmasının ekonomik gidişatını yansıtması bakımından önemli görülmektedir.

2.1.2. İç Avlu Kazıları

Plankare sisteminde iç avlu olarak tanımlanan alan, İstanbul Kapı'nın genel vaziyet planında kapı geçişlerinin arasında kalan merkezin, güney kısmında bulunmaktadır (Görsel 60). Alanı kuzey yönde Roma takı, güneyde ise avlu kapısı sınırlamaktadır. Ayrıca avlu kapısının hem doğu ve hem de batı sınırından başlayarak

yay şeklinde iç bükey bir doğrultuda erken sur duvarına bağlanan duvar hatları, alanı doğu ve batıda sınırlamaktadır. Böylece alanın kuzey ve güneyinde kapı hatları, doğu ve batıda ise duvar hatlarıyla oluşturulmuş kapalı bir bölüm meydana getirilmiştir. Plankare sisteminde bu başlık altında 31 karelajın değerlendirmesine yer verilecektir.

İç Avlu kazıları başlığı altındaki kalıntıların, alanın doğu ve batı bölümlerinde kısmen özdeş kısmen de bağlantısız bir şekilde kullanım ve plan vermesinden tez metninin anlatımı İç Avlu Doğu ve İç Avlu Batı şeklinde planlanmıştır. Tarafımızca yapılan bu sınıflandırma alandaki değerlendirmelerin daha anlaşılabilir olmasını amaçlamaktadır.

Başlık altında incelenecek ilk kısım İç Avlu Doğu bölümüdür. Bu alanda 16 karelaj bulunmaktadır. Kazı çalışmaları öncesinde bu bölüm yeşil alan olarak kullanım görmüştür (Görsel 61). Alanda yakın dönem sokak aydınlatmaları bulunmaktadır. Kazı öncesinde alanın doğu sınırını oluşturan avlu duvarının iki farklı duvar tekniğiyle örüldüğü görülmüştür.

İç Avlu Doğu bölümü kazılarının anlatımı; avlu merkezinden avlu duvarına doğru kuzey-güney doğrultudaki karelajların ortak bir şekide kronolojik olarak değerlendirilmesine göre yapılacaktır. Bu doğrultuda ilk olarak F, G, H ve I karelajlarının 10 numaralı açması girmektedir. Yapılan kazı çalışmaları noktasal olarak değişkenlik göstermekle birlikte genelleme yapılması gerekilirse 91.29-89.50 seviyeleri arasında gerçekleştirilmiştir. Alanın en üstünde parklandırmadan kaynaklı yeşil alan bitki toprağı ve aydınlatma altyapısına ait kalıntıların bulunduğu Yakın Cumhuriyet Dönemi katmanı bulunmaktadır. Bu katman stratigrafik olarak kuzey kısımda, Roma takına yakın açmalarda 91.29-90.93, avlu kapısına yakın noktalarda ise 91.29-91.07 aralığında ölçülmüştür. Bu tabakanın kaldırılmasıyla 91.07-90.10 seviyeleri arasında Osmanlı Dönemi'ne tarihlendirdiğimiz günlük kullanıma ait kap, kase, tabak parçalarının bulunduğu yoğun seramik buluntuları tespit edilmeye başlanmıştır.

Kalıntı olarak ise Kapı Giriş kazılarında tespit edilen yol döşemesinin bu alanda da, İç Avlu Doğu açmalarının sınırları içinde kalan bölümlerinde kuzeyden güneye doğru kesintisiz bir şekilde devam ettiği görülmüştür (Görsel 62). Yol

döşemesinin kenar taşlarının görüldüğü seviye 90.11 olarak ölçülmüştür. Açmaların doğu taraflarında ise 90.40-90.08 seviyelerinde pişmiş toprak künk hattı ortaya çıkartılmıştır (Görsel 63-65). Bu kalıntının Roma takının doğu tali girişinde tespit edilen künk hattının devamı olduğu anlaşılmıştır (Görsel 36). Tali girişten, İç Avlu Doğu alana doğru aks çizen künk hattının güneydoğu yönlü uzandığı görülmektedir. Kazı çalışmalarında Roma takının iç avluya bakan bölümündeki açmada tali geçişin doğu girişini kapatmak amacıyla iç tarafta konumlandırılmış bir blok parçasına rastlanılmıştır (Görsel 65-66). Bloğun yanından bahsi geçen künk hattı uzanmaktadır. Alanın bu noktasındaki kazı çalışmalarında erken dönem sur duvarının stylobat kısmına ait verilere ulaşılmıştır. Yazıtlı sunak parçalarının erken dönem sur duvarında devşirme malzeme olarak kullanıldığı ortaya çıkartılmıştır (Görsel 67). Bu katmanda yoğun olarak Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen seramik parçaları ele geçmiştir. İç avlu doğu bölümün kuzeyinde kalan açmadaki dönem kalıntılarının korunmasına karar verilmiştir.

Kazı çalışmalarına devam edilen bu karelajlarda, kuzeyde Roma takının eşik kısmından, güneydeki avlu kapısına ait duvar hattının sınırına kadar devam eden başka iki farklı kot seviyesinde birbirine yakın malzemelerden iki farklı yol döşemesi daha tespit edilmiştir (Görsel 68-69). Bu yol döşemeleri üst kotta tespit edilen yol hattından başka bir işçilik ve malzeme kullanımı vardır. Alanın kuzeyinde 89.50 seviyesinden güneyine doğru eğimli bir şekilde 89.93/83 kotuna doğru uzanan yol döşemesi 18.80 m uzunluğundadır. Yol döşemesinin ölçülebilir genişliği ise ortalama 2.00 metredir. Yol hattında düzgün kesilmiş çoğunluğu rektogonal formda mermerler kullanılmıştır (Görsel 69). Yeni tespit edilen bu yol döşemesinin, üst kottaki yolun altında devam ettiği anlaşılmaktadır. Kazı çalışmaları, İznik'in çok katmanlı bir kent niteliğini göstermek amacıyla korunan üst kottaki geç dönem yolununun stabilizasyonunu bozacağı için bu noktalarda tamamlanmıştır. Tespit edilen yeni yol döşemeleri üst seviyedeki Geç Roma, alt seviyede olan ise Roma İmparatorluk Dönemi kotu olarak İstanbul Kapı'da kayıtlara geçmiştir. Bu yolun Nikaia kentinin kuzey-güney yöndeki caddesine ait kalıntılarıdır (Görsel 70). İstanbul Kapı'nın iç avlu doğu bölümünde kentin cardo maximus kalıntıları tespit edilmiştir. Yol döşemesinin doğu sınırında 10-15 cm üst kot seviyesinde bir basamaklık kademe yaparak uzadığı dikkat çekmiştir

(Görsel 71). Bu bölümün kazılarına ait değerlendirmeye 11 numaralı karelaj hattının anlatıldığı kısımda yer verilecektir.

İç Avlu Doğu bölüm kazılarında çalışması gerçekleştirilen ikinci karelaj hattı F, G, H ve I alanlarının olduğu 11 numaralı açmadır. Çalışmalar 91.31-89.80 seviye aralığında yapılmıştır. Bu hatta yapılan kazılarda da 91.31-91.10 seviyeleri arasındaki modern dönem moloz ve bitki toprağının kaldırılmasıyla birlikte kültür katmanına ulaşılmıştır. 91.10-90.55 seviyelerinde Osmanlı ve Bizans dönemlerine ait seramik buluntularla birlikte kalıntı olarak H-11 karelajında künk hattı ortaya çıkartılmıştır. Söz konusu künk hattı, iç avlu doğu bölüm kazılarında tespit edilen künk hattının devamıdır. Kuzey bölümde erken dönem sur duvarı, güney bölümde ise avlu kapısına ait stylobat bölümleri ortaya çıkartılmıştır. Bu her iki alanda da devşirme malzeme kullanımı olduğu tespit edilmiştir. Erken dönem sur duvarında yazıtlı sunak parçaları (Görsel 72), avlu kapısında ise üzerinde tanımı yapılamayan, profilli silmeler olan kilit taşı blok parçası kullanılmıştır (Görsel 73). Bu hat arasında 89.80 seviyesinde Roma İmparatorluk Dönemi katmanına ulaşılmıştır. 11 numaralı karelajların batı tarafında, Roma caddesi olarak 10 numaralı karelaj hattında tespit edilen döşemenin bittiği noktada, bu döşeme hattıyla aynı malzeme ve işçilik özelliği gösteren, yol döşemesinin 10-20 cm üstünde başka bir mimari unsura ait hat tespit edilmiştir. Bu hattı yol döşemesi olarak tanımlamamızın nedeni ise aks üzerinde belirli aralıktaki bloklarda dübel bölümleri görülmektedir. Bu nedenle bu hattın yol dışında bir işlevi olduğunu; hat üzerindeki dübeller ise bir sütun kaidesi, postament gibi taşıyıcı sistemlerin varlığını göstermektedir. Bu kısmın da yol hattı uzunluğunda, genişliğinin ise ortalama 2.50 m olduğu ölçülmüştür. Bu hattın bulunduğu seviye aralığı da Roma İmparatorluk Dönemi katmanı olarak tanımlanmaktadır.

11 numaralı karelajların doğu tarafında ise başka tespitler elde edilmiştir. Burada, en üst kısmında künk hattı, bu hattın altında ise 90.46-90.08 seviyelerinde Bizans Dönemi katmanına ait kalıntıların olduğu görülmüştür. Yapısal olarak farklı malzemelerin kullanıldığı birbirleriyle ilintili kuzey-güney (I açması) ve doğu-batı (G ve I açması) uzantılı duvar hatları 90.25-90.10 seviyesinde tespit edilmiştir (Görsel 74). Bu duvar hatlarının geç dönem eklerinden dolayı belli noktalarda tahrip olduğu, tekil incelendiğinde bir anlam ve işlev ifade etmediği vurgulanmalıdır. Duvar

kalıntılarının temel kısımlarında devşirme mermer parçalarının bulunduğu, bu temelin üstünde ise kiremit ve moloz taşların kireç harç kullanılarak örüldüğü görülmektedir. İç avlunun doğu bölümündeki diğer karelajlarda yapılan kazılarla birlikte bu karelaj içindeki duvar hatlarının işlevi anlaşılmıştır. İç Avlu Doğu bölümün 11 numaralı karelaj hattının güney kısmındaki kazılarda, güney bölümde (I-11 açması), 90.52-90.08 seviyesinde doğu-batı doğrultulu üç adet kiremit çatkı mezar ortaya çıkartılmıştır (Görsel 75). Kazı raporlarında Mezar-1 (Görsel 76-77), Mezar-3 (Görsel 78-79) ve Mezar-5 (Görsel 78-80) olarak isimlendirilen mezarlarda yapılan kazı çalışması sonucunda birer erişkin erkek bireye ait iskelet açığa çıkartılmıştır. Karelaj içinde (G alanı) 90.08 seviyesinde pişmiş toprak zemin döşemesine ulaşılmış olup 89.76 seviyesinde ise mermer/kireç taşı zemin döşemesi ortaya çıkartılmıştır. İki farklı döşeme, bu alanın kullanımında farklı iki yapı tipinin olduğunu düşündürmektedir (Görsel 81). Bu tespitlerin dışında, Avlu kapısının stylobat seviyesine de 90.08 seviyede ulaşılmıştır. 90.08-89.76 seviyeleri arasında Bizans ve Roma İmparatorluk Dönemi seramik parçaları tespit edilmiştir.

İç Avlu Doğu bölüm kazılarında çalışma gerçekleştirilen üçüncü karelaj hattı F, G, H ve I alanlarının 12 ve 13 numaralı açmalarıdır. Bu iki karelaj hattının birlikte değerlendirilmesinin nedeni 13 numaralı hattın büyük bir bölümünde açmaların sınırlarını çoğunlukla avlu duvarının kaplamış olmasıdır. Bu nedenle bu noktadaki kazı alanlarının birleştirilerek birlikte değerlendirilmesine karar verilmiştir. Alanın genelindeki kazı seviyeleri 91.35-90.08 aralığında olup noktasal olarak bazı bölümlerde 89.90 seviyelerine inilmiştir. Karelajların doğu sınırını yukarıda da belirtildiği üzere iç bükey avlu duvarı sınırlamaktadır. Avludaki yakın dönem dolgusu 91.35-91.00 seviyelerinde görülmüştür. Alanda Osmanlı Dönemi'ne tarihlendirilebilecek yapı gurubu olmamakla birlikte 91.00-90.60 seviyeleri arasında küçük buluntu grupları tespit edilebilmiştir. Bizans Dönemi katmanı olarak 90.60-90.08 seviyeleri, 90.08-89.90 seviyeleri ise Bizans / Geç Roma İmparatorluk Dönemi olarak değerlendirilmiştir.

Bu karelajlarda ortaya çıkartılan kalıntıların yapısal değerlendirmelerinin ayrıntılarından bahsetmek gerekirse karelaj alanında F sektöründe kuzey-güney ve doğu-batı doğrultuda uzanan iki farklı duvar hattı tespit edilmiştir. Bu duvar hatlarının

detaylarına inildiğinde, ilk duvarın sur duvarı ve avlu duvarının birleştiği kuzey noktadan güneye doğru dik bir açıyla indiği, bu duvarın diğer açmalardaki kazılarla birlikte G ve H karelajına kadar uzandığı görülmüştür (Görsel 82). Duvarın açmanın içinde tespit edilen ikinci duvarla birleşim noktasına yakın bir bölümde kare formda tuğla/zemin döşemesi kullanılarak yarım daire formunda niş şeklinde bir bölüm oluşturduğu ve birleşim yerinden itibaren doğrusal olarak güneye doğru devam ettiği görülmüştür (Görsel 83). Söz konusu duvarın moloz taş, kireç harç ve dikdörtgen tuğla ile örüldüğü görülmüş; uzunluğu yaklaşık 5,30 m, genişliği ise 0.60 m olarak ölçülmüştür. İkinci duvar hattı ise avlu duvarından batıya, avlu içine doğru uzanmaktadır (Görsel 83-84). 90.60-90.08 seviyelerinde tespit edilen duvarın ölçüleri 5.40 m uzunluk, 0.67 m genişlik şeklindedir. Bu duvarın açma içindeki kuzey-güney doğrultulu duvarla birleşerek iç avlu doğu bölümün kuzeydoğusunda dik açılı üçgene benzer bir mekân oluşturduğu görülmüştür (Görsel 82-84). Bu duvarların, alanın genelinde yapılan kazılarla işlevi anlaşılmış, avlu içinde bulunan kilise yapısına ait olduğu çalışma sonunda netleşmiştir. Doğu-batı doğrultulu duvarın güneyinde kalan bölümde, avlu duvarına bitişik bir şekilde moloz taşla doldurulmuş yarım daire formunda (apsis) tespit edilmiştir (Görsel 84-85). Bu bölüm kısmi olarak G ve H karelajlarına girmektedir. Apsis seviyesi 89.95, zemin seviyesi 89.80 kotundadır. Apsisin önünde, doğu kısımda zemin döşeme malzemesi olarak mermer kullanılmıştır. Bu döşemeyi kiremit çatkı bir mezar bölmektedir (Görsel 85). Bu mezar kuzeyde doğu-batı doğrultulu duvar, batıda ise kuzey-güney doğrultulu duvarlara bitişik konumlandırılmıştır.

G sektöründeki kazı çalışmaları yukarıda belirtilen içi doldurulmuş apsis bölümünün bu açma içinde kalan kısmın kazısıyla başlamış ve H sektörüyle birleştirilerek geniş bir alanda devam ettirilmiştir (Görsel 86). F sektöründeki apsisin güneyinde sonlandığı noktada, 90.08-89.90 seviyelerinde iç avlu duvarına bitişik bir noktada; zemin seviyesinden yaklaşık 10-15 cm yüksekliğinde, yüzeyleri perdahlanmış dikdörtgen formda iki adet mermer bloğun yan yana konumlandırılarak bir yükselti oluşturulduğu görülmüştür. Bu yükseltinin merkezinde, blokların uzun kenarlarının birleşim noktasının tam ortasında, daire formunda bir yuva oluşturularak delik açılmıştır (Görsel 87). Bu alanın mimari kalıntılarının tanımlanmasıyla birlikte kiliselerdeki altar kullanımıyla ilişkilendirilecek verilere sahip olduğu anlaşılmıştır.

Katalog çalışmasında da altar masa ve ayak parçalarının (Kat. No. 34, 37) olması bu hipotezi kuvvetlendirmektedir. Bu bölümün avlu içine bakan kısmında mermer zemin döşemelerinin 89.80 seviyede kullanıldığı görülmektedir (Görsel 82, 84, 86). Açmalarının batı sınırında, F açmasında tespit edilen kuzey-güney doğrultulu duvarın sonlandığı ve bir giriş oluşturacak şekilde 144 cm uzunluğunda bir alan bırakıldığı tespit edilmiştir (Görsel 88).

H sektöründeki kazı çalışmaları ise altar olarak kullanılan blokajın bittiği noktada ikinci bir apsis formunun tespiti ile başlamıştır (Görsel 84, 89-90). F karelajında tespit edilenle ölçü olarak özdeş olmanın dışında H açmasındakinin içinin doldurulmadığı görülmüştür. Avlu duvarına yaslanmış bir şekilde avlu içine doğru yarım daire formunda (apsis) bir moloz taş ve kireç harçtan yapılmış bu bölümün zemininde kare formda 35 x 35 cm ölçülerinde pişmiş toprak zemin döşemesi kullanılmıştır. Zemin döşemelerini batıda ve güneyde birer duvar hattı sonlandırarak sınırlandırmaktadır. Apsisin güney kısmında ise avlu duvarından başlayarak batıya doğru, avlu içine uzanan 0,60 m genişliğinde 4,56 m uzunluğunda başka bir duvar hattı ortaya çıkartılmıştır (Görsel 91). Bu duvarın büyük bir bölümü I-12 karelajı sınırlarına girmektedir. H sektöründe iç avlu doğu bölümün anlamlandırılmasında önem arz eden bir diğer tespit ise kuzey-güney doğrultulu uzanan duvar hattıdır (Görsel 92). H-12 açmasının H-11 açmasıyla sınırını oluşturan kesit üzerinde ortaya çıkartılan duvar hattı I karelajına doğru uzandığı anlaşılmaktadır. Söz konusu duvarın F ve G açmalarında tespit edilen kuzey-güney doğrultulu duvarla aynı aksta olduğu görülmektedir. Her iki duvar arasında eşik oluşturacak şekilde bir giriş bölümü bırakılmıştır (Görsel 92). Karelaj içinde apsis ve altar bölümlerinin sonlandığı noktada; apsis duvarına ek olarak sonradan yapıldığı doğrultusundan belli olan başka bir duvar kalıntısı daha ortaya çıkartılmıştır (Görsel 93). Bu kalıntı 1.10 m uzunluğunda ve 0.60 m genişliğinde ölçülmüştür. Bu duvarın işlevine ilişkin bir değerlendirme yapılamamaktadır.

İç Avlu doğu bölümün son kazı karelajı, alanın güneydoğu kısmında yer alan I-12'dir. Bu açma içinde izleri G ve H açmalarında görülen kuzey-güney ve doğu-batı doğrultulu duvar hatları tamamen ortaya çıkartılmıştır (Görsel 94). Kuzey-güney aksta uzanan duvarın, avlu duvarında sonlandığı ortaya çıkmıştır. Doğu-batı doğrultulu

duvarın ise avlu duvarından başlayarak avlu içine doğru uzandığı ve kuzey-güney doğrultulu duvarla birleşip sonlandığı tespit edilmiştir. İki duvar birleşiminden dik açılı bir üçgene benzeyen bir formda mekân oluşturulmuştur. Böylece iç avlu doğu bölümün kuzey-kuzeydoğu kısmında görülen mekân bölümlemesine, alanın güneydoğusunda da rastlanılmıştır. Bu bölümdeki mekânın içindeki kazılarda iki farklı kotta kiremit çatkı mezar (Mezar No. 2 ve Mezar No. 4) tespit edilmiştir (Görsel 95). Bu mezarlardan Mezar No. 2 olarak tanımlanan ilki, 90.60-90.08 seviyesindeki 80 x 50 cm ölçülerinde olup zemini dolgu topraktır. Kazısı yapılan Mezar No. 2'de çocuk bireye ait antropolojik kalıntılar bulunmuştur (Görsel 95-97). Diğer mezar ise üst örtüsü çatkı şeklinde olmasına karşın zeminde pişmiş toprak zemin döşeme ve tuğla kullanılarak meydana getirilmiş dikdörtgen sanduka tipte bir mezardır (Mezar No. 4). Mezar, 230 cm uzunluk, 65 cm genişlikte ölçülmüş olup kazısı 90.26 seviyesiyle (mezarın üst kotu), 89.97 (sanduka üst seviye) ve 89.75 seviyesi (mezarın zemin seviyesi) arasında gerçekleştirilmiştir (Görsel 95-96, 98). Bu alandaki antropolojik değerlendirmeyle birlikte çoklu gömü alanı olarak kullanıldığı saptanmıştır. Mezarın içinde 7 farklı bireye ait iskelet tespit edilmiştir (Görsel 99-101).

İç Avlu Doğu bölümdeki 12 ve 13 numaralı karelaj hattında ortaya çıkartılan duvar hatları planda incelendiğinde, dini kullanım için işlevselleştirilmiş bir mekân, şapel yapısı, olduğunu ortaya koymaktadır (Görsel 102).

Başlık altında ikinci değerlendirilecek alan İç Avlu Batı bölümdür. Bu alanda 15 karelaj bulunmaktadır (Görsel 103). Kazı çalışmaları öncesinde bu bölüm yeşil alan olarak kullanım görmüştür. Alanda yakın dönem sokak aydınlatmaları bulunmaktadır. Kazı öncesinde alanın batı sınırını oluşturan avlu duvarının moloz taş ve kireç harçla imal edildiği görülmektedir.

F ve H açmasında kazılar 91.00-90.10 seviyeleri arasında yapılmış olup, bu alanda kapı girişlerinde tespit edilen günümüz asfalt dolgu tabakasıyla birlikte yakın dönem altyapı sistemlerine ait boru ve elektrik hatları, bu katmanın altında ise 90.10 seviyede geç dönem yol döşemesi ortaya çıkartılmıştır. Yol döşemesinin kenarlardaki kotu 90.26, merkezi 90.18'dir. Kenarlardan merkeze doğru eğimli olan yol hattının bulunduğu katmanda Bizans ve Osmanlı dönemlerine tarihlenen seramik buluntular ele geçirilmiştir.

Roma takının merkezi giriş genişliğinde uzanan yol döşemesinin dışında bu alanın avlunun batı iç kısmına bakan kenarlarında (F, G, H, I alanlarının 8 ve 9 numaralı açmaları) sürdürülen kazı çalışmalarında alt kotta başka kalıntılara ulaşılmıştır. Kuzeyden, Roma takının tali girişinden başlayarak güneye, avlu kapısının blokaj hattına kadar ki hat üzerinde 89.38-89.18 seviyede Roma takının tali girişlerinde tespit edilen Roma Dönemi yol döşemesi ortaya çıkartılmıştır (Görsel 104). Alanın ortalarına doğru Geç Roma Yol Döşemesi tespit edilmiştir (Görsel 104). Lokal olarak dikkat çeken tespitler ise şöyledir; tali giriş kısımlarının belli bir süre kullanımından sonra blok hattıyla kapatılarak geçişin iptal edildiğini gösteren blokların bulunmasıdır (Görsel 105-107). 90.62-89.60 seviyeleri arasında ölçülen blok, kazı çalışmalarının sürdürülebilmesi için alandan kaldırılmıştır (Görsel 108-109). Lokal olarak vurgulanması gereken bir diğer tespit ise Roma Dönemi yol döşemesinin avlu kapısının blok hattının altında, stylobat altında devam etmesidir. Böylece Roma takının inşa edildiği dönemde, Roma İmparatorluk Dönemi, cadde olarak tanımlanacak bu yol döşemesinin şehrin içine doğru kesintisiz bir şekilde uzandığı ispatlanmıştır (Görsel 110-111). İç Avlu Batı bölümde, Roma Dönemi yolunu sınırlayan, yol ile aynı düzlemde aks çizen yaklaşık 3 m genişlikte, yolda kullanılan bloklarla aynı malzeme özelliğinde başka bir blokaj hattı ortaya çıkartılmıştır (Görsel 112-113). Roma yolunun 20 cm üstünde, güneyde 89.90, orta bölümde 89.75, kuzeyde tali girişe yakın noktada 89.70 seviyeleri arasında tespiti yapılan bu düzlem hattında kullanılan blokların bazılarında kenet delikleri bulunmaktadır (Görsel 114). İç Avlu Batı bölüm kazı çalışmalarında F, G, H, I alanlarının 8 numaralı karelaj hattının kazılarıyla ilk olarak duvar, yol olarak kazı raporuna yansımış olan hattın Roma Dönemi portiko hattı olduğu anlaşılmıştır. İç Avlu Doğu bölümde de tespiti yapılan bu yapı kalıntısıyla birlikte Roma İmparatorluk Dönemi'nde İstanbul Kapı'nın yapı bölümlemesi netleşmeye başlamıştır. Bu tespitle ilintili bir başka kalıntı grubu ise İç Avlu Batı bölümünün F, G, H, I alanlarının 8 numaralı karelajlarının kazısının tamamlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Portiko hattı olarak tanımlanan blokaj hattıyla İç Avlu Batı bölüm arasındaki 3.50 m genişliğindeki bölümün zemin taban döşemesinin mermer olduğu ortaya çıkartılmıştır (Görsel 115). Mermer zemin döşemelerinin seviyesi 89.95-89.70 şeklinde alanın topografyasına uygun bir şekilde uzanmaktadır (Görsel 115). Mermer döşeme hattının bulunduğu karelajlardaki lokal tespit olarak

alanın güneyindeki I-8 karelajının güney batı köşesinde bir adet pişmiş toprak kuyu tespit edilmiştir (Görsel 116). Mermer döşemeler, korunma durumlarına göre merkezde iyi bir durumda iken kuzeyde ve güneyde yer yer tahribat nedeniyle görülememektedir. Bu mermer döşemeyi batıda, boydan boya kuzey-güney doğrultulu bir duvar aksı sınırlamaktadır (Görsel 117). Duvar hattı güney bölümde avlu kapısının batı tali geçişine kadar uzanmaktadır. Bu duvar hattıyla iç avlu batı duvarı arasında kalan bölümü doğu-batı doğrultulu iki farklı duvar hattı kesmektedir (Görsel 117). Kuzey taraftaki doğu-batı doğrultulu uzanan duvarın 90.10-89.66 seviyelerinde, güneydeki duvarın ise 90.77-89.85 seviyelerinde avlu duvarına uzandığı tespit edilmiştir. Bu duvarlarla birlikte İç Avlu Batı bölümünün F, G, H, I karelaj hattının 7 ve 6 numaralı alanlarını kaplayan bölümünde kuzey, orta ve güney olmak üzere üç tane bölüme ayrıldığı görülmektedir (Görsel 117).

İlk bölüm; alanın kuzeyinde avluyu bölen duvar hatlarıyla sur duvarı arasında kalan bölümdeki kazı çalışmalarında herhangi bir zemin döşemesine rastlanılmamıştır.

İkinci bölüm ise, ortada kalan bölümde yapılan kazı çalışmalarında yer yer pişmiş toprak zemin döşeme yer yer mermer döşeme tespit edilmiştir (Görsel 118). Ayrıca orta bölümde alanı sınırlayan kuzey güney akslı, avluyu boydan boya bölen kuzey güney duvar hattına bitişik nizamda uzanan 9,40 m uzunluğunda 0,80 m genişliğinde bir duvar hattının daha kalıntılarına ulaşılmıştır. Bu duvar hattının kuzeyde tahrip olduğu, güneyde ise avlunun batı bölümünü doğu batı eksende bölen duvarın sınırında sonlandığı görülmüştür. Orta bölümün merkezinde zeminde sadece alt bölümü korunan bir adet pithos, in-situ olarak tespit edilmiştir.

Alanın güneyindeki üçüncü bölümde ise İç Avlu Batı bölüm kazılarında yer yer tespiti yapılan mermer döşeme, bu mekânda da 89.85 seviyesinde tespit edilmiştir (Görsel 119). Kazı çalışmalarında bu bölüm havuz olarak tanımlanmıştır. Tarafımızca yapılan değerlendirmede; bu bölümde suyun muhafazası sağlayacak sıva kullanımı veya yekpare bir mimari örgünün olmadığı görülmüştür. Zemin döşemesi ve duvar hattının Roma İmparatorluk Dönemi kullanımlı olduğu, Avlu duvar ve kapı inşaatıyla birlikte bu alandaki geniş mekânın sona erdiği düşünülmektedir.

2.1.3. Avlu Dışı Kazıları

Araştırma kazıları bölümünde incelenen diğer bir bölüm Avlu Dışı Kazılarıdır. Doğu ve batı olarak ikiye ayrılan alanlardaki kazı çalışmaları 36 tane karelajda gerçekleştirilmiştir (Görsel 120). Kazı çalışmaları proje sınırları doğrultusunda doğu bölümde B8 burcunun girişinden başlayarak İç Avlu Doğu bölüm duvarı sınırına kadar, batı bölümde ise İç Avlu Batı duvarı sınırından İstanbul-Yalova asfaltına kadarki alanların kazıları yapılmıştır.

Batı bölüm kazıları içinde G-5, H-3, H-4, H-5, I-2, I-3, I-4, I-5, I-6, J-2, J-3, J-4, J-5, J-6 açmaları bulunmaktadır (Görsel 121). Kazı çalışmaları ortalama 92.00-90.08 seviyeleri arasında gerçekleştirilmiştir. Kazı çalışmalarında Osmanlı, Bizans ve Roma dönemlerine ait küçük buluntu grupları ve kalıntılar ortaya çıkartılmıştır. Ayrıca batı bölümdeki kazılarla erken dönem sur duvarının kent içine bakan cephesine ait temel hattı ile avlu duvarının dış yüzüne ve temel hattına ilişkin veriler elde edilmesi amaçlanmıştır. Bütün kazı sektörlerinde görülen dolgu toprak/çöp tabakasıyla bu alanda 92.00-91.40 seviyeleri arasında karşılaşılmıştır. Kazı çalışmalarında, sur duvarının temeline 90.40-90.00 seviyesinde ulaşılmıştır. Avlu duvarının dış örgüsü ve temel seviyesi ise 90.00 olarak ölçülmüştür.

Kazı çalışmalarında alanın, erken sur duvarı ile avlu duvarının birleştiği noktada bulunan açmasında, G-5'te, 90.20 seviyede pişmiş toprak zemin döşeme plakalarının olduğu bir zeminde bir adet kuyu ortaya çıkartılmış, kuyunun kazılarla 90.00 seviyesine indiği görülmüştür (Görsel 122-123). Konteks olarak yoğun olarak Bizans ve az sayıda Osmanlı seramiklerinin ele geçtiği bu noktadaki çalışmalar sonucu kuyunun sur duvarı ve avlu duvarının temellerinin yağmur suyu vb. etkenlerin toplanarak, sur duvarlarının mukavemetinin azalmasını önlemek amacıyla yapıldığı düşünülmektedir. G-4 ve H-4 karelajlarında 91.33-90.95 seviyelerinde sur duvarına yakın bir noktada birer pithos tespiti yapılmıştır (Görsel 124-125); bu iki sur duvarı arasında tespit edilenlerle aynı kullanımda olduğu düşünülmektedir. Bu noktalarda belirtilen kalıntıların korunması amacıyla kazı çalışmaları tamamlanarak alandaki diğer karelajlara geçilmiştir.

Sur duvarına paralel açmalarda duvar hattının temeline 90.40-90.30 seviyelerde ulaşılmıştır (Görsel 126-127). Kazı çalışmaları, temel altı kültür varlığının tespitini yapabilmek amacıyla sürdürülmüş olup 90.40-90.08 seviyeleri arasında sur duvarıyla aynı yönde 7.53 m uzunluğunda bir duvar hattı ortaya çıkartılmıştır (Görsel 126-128). Bu duvar hattı I-2 açmasından başlayarak H-3, H-4, G-3, G-4 açmaları boyunca devam ettiği ve H-5 açmasında iç avlu duvarıyla kesintiye uğrayarak sonlandırıldığı görülmüştür. Duvarın alan içinde sur duvarına ilk olarak güneybatı-kuzeydoğu yönde paralel uzandığı daha sonra Z formunda zikzak çizerek ilk önce 2.00 m güneydoğu yönde doğru sonra 8.76 m kuzeydoğu yöne doğru aks çizdiği görülmektedir (Görsel 129-131). Buluntu grubunun ve duvarın, erken dönem sur duvarı ve iç avlu duvarlarının temelinin altındaki bir seviyede devam ediyor olması, bu alandaki yapılardan bağımsız daha erken bir yapıya/mekâna ait olduğunu düşündürmektedir. Yapının sınırlarına ilişkin tespitler sur ve avlu duvarları kaldırılamayacağı için yapılamamaktadır.

Alanın güney ve güneydoğu bölümünde, avlu duvarıyla sınırlanan açmalarda yapılan kazı çalışmalarında kuzey-güney ve doğu batı doğrultulu duvar hatları ve bu duvar hatları arasında kısmen korunmuş mozaik döşeme ortaya çıkartılmıştır. Alanın güneyindeki I karelajlarında yapılan kazı çalışmalarında; I-3 açmasında, I-3 açmasında, 90.08-90.03 seviyelerinde pişmiş toprak zemin döşemeleri tespit edilmiştir (Görsel 132-133). Zemin döşemelerinin etrafında bağlantılı herhangi bir mimari unsur bulunmamaktadır. Bu açmanın doğusunda kalan I-4 karelajında ise 90.32-90.08 seviyede doğu-batı doğrultulu 3.37 m uzunluğunda bir duvar hattı tespit edilmiştir (Görsel 134). Duvar hattının batıda tahribatlar nedeniyle, doğu tarafta ise I-5 açmasında 90.55-90.08 seviyelerinde görülen kuzey-güney yönlü duvar hattı ile sınırlandığı görülmektedir (Görsel 135). I-5 açmasında görülen bu duvarın iç kısmında 90.39 seviyede üzerinde geometrik motiflerin bulunduğu renkli tesserae kullanılarak oluşturulmuş mozaik zemin döşeme tespit edilmiştir (Görsel 135-137). Mozaik zeminin doğusunda da kuzey güney yönlü uzanan başka bir duvar ortaya çıkartılmıştır. Bu duvarın İç Avlu Batı duvarı ile arasında kalan bölümünde 90.08 seviyede bir kısmı I-6 karelajında da devam eden doğu-batı doğrultulu bir duvar daha tespit edilmiştir (Görsel 138). Doğu-batı doğrultulu uzanan bu duvarı avlu duvarı sınırlamaktadır (Görsel 138). I-6 açmasında avlu duvarının tahrip ettiği başka bir mozaik döşeme

90.39 seviyede ortaya çıkartılmıştır (Görsel 139). Bu döşeme parça boyutundadır. Alandaki kazı çalışmaları bu tespitle tamamlanmıştır (Görsel 140).

Alanın doğu bölüm kazılarında ise G-14, H-14, H-15, I-13, I-14, I-15, I-16, J-12, J-13, J-14, J-15, J-16, J-17, K-15, K-16, K-17, L-16, L-17, L-18, M-17, M-18, M-19 karelajları bulunmaktadır (Görsel 141). Alanı; batıda İç Avlu Doğu duvarı, kuzeyde Erken Dönem Sur Duvarı, güneyde proje sınırı olan asfalt yol hattı, doğuda ise B8 burcu sınırlamaktadır (Görsel 142-143).

Kazı çalışmaları anlatımı açmaların plankare üzerindeki konumlanmasına göre batı-doğu doğrultuda merkezi iç avlu doğu duvarı olacak şekilde yapılacaktır.

Bu doğrultuda ilk incelenecek açma G-14'tür. Avlu dışı doğu bölüm sektörünün içinde, kuzey sınırda bulunan açmanın kesitlerini, batıda iç avlu doğu duvarı, doğu ve kuzeyde ise erken dönem sur duvarı çevrelemektedir (Görsel 144). Kazı çalışmaları 91.06-90.30 seviyelerinde sürdürülmüş, sur ve avlu duvarlarının temelleriyle birlikte bu alanda sur duvarlarına çıkışı sağlayan, sur üstünde izleri görülen merdiven hattının izlerini tespit etmek amaçlamaktadır. Çalışmalarda 90.54 kotunda erken dönem sur duvarından başlayarak güneye doğru uzanan bir duvar hattı tespit edilmiştir (Görsel 145-147). Bahsi geçen duvarın güneydeki H-14 açmasında da devam ettiği anlaşılmıştır. Bu açmada erken dönem sur duvarı üzerinde görülen merdiven izlerinin zemin seviyesinde olması muhtemel basamak izlerine dair herhangi bir veriye ulaşılmamıştır. Açma içinde 90.30 seviyesinde yer yer sıva zemin izleri görülse de bunu merdivenlerle ilişkilendirmek güç olacaktır. Açmanın içinde sur duvarının içinde kalan kemerlerin yukarıda savlanan merdivenle ilişkili olacağı düşünülmüş olsa da açma sınırları içinde bunu gösteren arkeolojik bir kalıntıya rastlanılamamıştır (Görsel 146-148).

H-14 açmasındaki kazı çalışmaları 91.07-90.30 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Bu karelajda üç farklı duvar hattı ortaya çıkartılmıştır (Görsel 149). Bunlardan ilki batı kesit üzerinde, iç avlu batı duvarın alt kotunda kuzey-güney yönde dikey bir şekilde aks çizen duvardır (Görsel 149-150). Söz konusu duvar 4.00 m uzunluğundadır. Açmanın içindeki ikinci duvar ise avlu duvarı altında tespiti yapılan duvarla (kuzeybatı kesit köşesinde) birleşerek yatay yönde aks çizen hattır. Söz konusu duvar,

doğu-batı doğrultuda; H-15 karelajına doğru uzanmaktadır (Görsel 151-153). H-14 açmasında tespit edilen üçüncü ve sonuncu duvar hattı ise izleri G-14'te ortaya çıkartılan kuzey-güney yönlü duvardır (Görsel 152-153). Bu duvarın, açma içinde doğu-batı doğrultulu uzanan duvar tarafından kesintiye uğradığı, sınırlandığı görülmektedir. Kuzey-güney yönlü duvarın içinde bir adet künk bulunmaktadır. Kazı çalışmalarına, açmanın doğusundaki H-15 ile devam edilmiştir.

H-15 karelajındaki kazılar 91.28-90.27 seviyelerinde gerçekleşmiş olup, 91.18 seviyede H-14 içinde tespit edilen doğu-batı doğrultulu duvar hattının devamı ortaya çıkartılmıştır (Görsel 154-155, 157). Bu duvarın erken dönem sur duvarına çok az bir mesafede (I-15 açmasının sınırları içinde) güneye doğru köşe yaparak, güneye doğru yön değiştirdiği tespit edilmiştir (Görsel 156-157). Duvarın genişliği 0.60 m, uzunluğu 11 metredir. Duvar örgüsünde alt ve üst bölümde harçlı moloz taş kullanılırken orta kısımda tuğla örgü tercih edilmiştir. Bu alandaki duvar kotunda buluntuları, yoğunlukla Roma ve Bizans Dönemi seramikleri oluşturmaktadır. Ayrıca H-15 açmasının içinde, doğu-batı doğrultulu duvardan, erken dönem sur duvarındaki kemerli bölüme, sur hattına doğru 90.73 seviyede kuzey-güney yönlü başka bir duvar hattı çıkmaktadır (Görsel 158-159). Duvar örgüsü içinde, duvarın derinliği boyunca bir adet künk bulunmaktadır.

Kazı çalışmaları I-14 açmasında 91.28-90.40 seviyelerinde yapılmıştır. Açmanın batı kesitinde, H-14 açmasında avlu duvarından farklı bir izdüşümü olan ve izleri görülen dikey duvarın I-14'te de devam ettiği görülmüştür (Görsel 165-166). Bu duvarın J-14 açmasında da devam ettiği anlaşılmaktadır. Açmada tespit edilen bir diğer duvar hattı ise açma içinde doğu-batı doğrultuda uzanan üst üste iki farklı inşa evresi bulunan duvar aksıdır (Görsel 160, 162-163). Söz konusu duvarın yapım tekniği ve genişlik ölçülerinden dolayı iki farklı evreye ait olduğu görülmektedir. İki evreli duvar hattının I-15 açmasına doğru aks çizdiği anlaşılmaktadır (Görsel 163-164). Bu duvarın açma içinde, doğu kesitine paralel olarak kuzey-güney yönünde uzanan iki farklı duvar aksı ile birleştiği görülmüştür (Görsel 165-166). Bu dikey doğrultulu duvarlardan doğu kesitine yakın olanı üst evredeki moloz taş harçlı duvarla birleştiği, açmanın merkezine, iç kısmına yakın olan kuzey-güney doğrultulu duvar hattının ise

doğu-batı doğrultulu hattın ikinci evresi (alttaki), tuğla örgülü duvarla birleşerek mekân bölümlemesi yaptığı tespit edilmiştir (Görsel 167-168).

I-15 açmasında kazı çalışmaları 91.48-90.55 arasında yapılmıştır. Karelaj içinde farklı nokta ve yönlerde ortaya çıkartılan duvarların, I-15'in komşu karelajlardaki duvar hatlarıyla bağlantısı tespit edilmiştir. Bahsi geçen duvarlardan ilki, I-14 karelajından başlayan doğu-batı doğrultulu iki evreli duvarın devamı olmuştur (Görsel 169-171). Bu iki evreli duvarın açmanın, batı, doğu ve kuzey kesit kenarlarına uzanan farklı duvar uzantılarıyla bağlantısı ortaya çıkartılmıştır. Bunlardan ilki batı kesiti boyunca, güney yönde uzanan duvar hattıdır (Görsel 162). Bu duvar hattının bir kısmı I-14 açmasında görülmüştür. I-15 açmasındaki kazılarla bütün sınırları açığa çıkan duvarın J-15 açmasına doğru devam ettiği anlaşılmaktadır. I-15 içindeki doğu-batı doğrultulu duvarla bağlantılı ikinci uzantı ise açmanın kuzey kesit (H-15 açmasıyla sınırı) kenarına doğru kuzey yönde uzanan duvar uzantısıdır (Görsel 172-173). Bu duvar, H-14 ve H-15 açmalarında tespit edilen doğu-batı yönlü duvarla birleşmektedir. Duvarların farklı kotta ve mimari örgü tekniğinde yapıldığı görülmektedir. Bunlardan ilki 91.31 kottaki, üstteki evrenin (moloz taş dolgulu) duvarı kuzeye, I-16 açmasına doğru uzandığı, alttaki evrenin (tuğla örgülü) 90.69 kottaki, güneye doğru aks çizdiği ortaya çıkmıştır. Güney aksa doğru uzanan tuğla örgülü duvar hattı J-15 açmasına doğru uzanmaktadır. 2,00 m uzunluğu ve 0,58 m genişliği bulunan duvarın sona erdiği görülmüştür. Duvarlarda görülen bu bölümleme I-14 açmasında da görülmektedir.

I-16 karelajındaki kazı çalışmaları 91.44-90.46 seviyelerinde gerçeklemiş olup çalışmada kuzey-güney (91.17-90.46 seviye) ve doğu-batı (91.08-90.46 seviye) doğrultulu iki yeni duvar hattı ortaya çıkartılmıştır (Görsel 174). Bu duvarlardan ilki olan kuzey-güney yönlü duvar aksı sur duvarından başlayarak güneye doğru uzanmaktadır. Söz konusu duvarın sur duvarının yeniden imalatı, onarım inşası sırasında kesintiye uğradığı gözlemlenmektedir (Görsel 174-176). Ayrıca H-14, H-15, I-15 açmalarında görülen doğu-batı doğrultulu duvar aksının I-16 içindeki bahsi geçen kuzey-güney duvara dayandığı, son bulduğu görülmektedir. Duvarların birleşiminden ziyade farklı evrelerdeki aksların birbirini kestiği düşünülebilir. Açma içinde tespiti yapılan bir diğer duvar hattı; kuzey-güney yönlü duvarın doğu tarafında

bulunmaktadır. Bu duvar, sur duvarına doğru uzanmaktadır (Görsel 176-177). Surla birleştirilen bu doğu/kuzeydoğu yönlü duvarın kuzey-güney yönlü duvarın oluşturduğu mekâna ait bir duvar olduğu, aynı örgü tipi ve evrenin mimarisi olduğu düşünülmektedir.

J karelaj hattında yapılan çalışmalarda ilk olarak J-12 ve J-13 açmalarında kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu açmalarda kazılar 91.43-90.29 seviyelerinde yapılmıştır. J-12 açması devşirme blok malzemelerle inşa edilmiş avlu kapı sisteminin bittiği noktada başlamaktadır. Açmanın güney tarafını proje alan sınırı, kuzeyini avlu duvarının tuğla örgülü duvarı, doğusunu ise J-13 açması sınırlamaktadır. Kazı çalışmalarında güney kesit boyunca uzanan bir duvar hattı tespit edilmiştir. Açmanın J-13 ile sınırını oluşturan güneydoğu köşede, bu duvar kuzey yöne doğru köşe yaparak avlu duvarının alt kotuyla birleşmektedir (Görsel 178). Söz konusu duvar, tuğla hatıl örgü ile başlamakta, moloz taş örgü ile devam etmektedir. Açma içinde in-situ durumda bir adet pithos 91.05-90.29 seviyelerinde tespit edilmiştir (Görsel 179). Kazı çalışmaları 90.29 seviyesinde tamamlanmıştır (Görsel 180-181). J-13 açmasında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında J-12'de tespit edilen kuzey-güney yönlü duvarın bu açma içindeki kısmı ortaya çıkartılmıştır. Bunun dışında açma içinde gerçekleştirilen kazı çalışmalarında kuzey-güney yönde bir ve doğu yönde ise iki farklı örgü tekniğinde olmak üzere uzanan yeni duvar hatları tespit edilmiştir. Bunlardan ilki, H-14, I-14 karelajlarında bulunan ve iç avlu duvarının alt kotunda uzanan kuzey-güney doğrultulu duvarın devam olarak ortaya çıkartılmıştır (Görsel 182-184). Bu duvar hattının mimari örgüsü iki farklı evrenin olduğunu göstermektedir (Görsel 185). Üstte moloz harçlı taş dolgu, altta ise tuğla örgülü bir duvar sistemi olduğu anlaşılmıştır. Kuzey-güney yönlü duvar hattının açmanın orta ve güney bölümlerinde; doğu yöne doğru uzanan paralel iki farklı duvar hattıyla birleştiği tespit edilmiştir (Görsel 186-189). Bu duvar hatları J-14 açmasına doğru uzanmaktadır. Tespiti yapılan bu duvarların dışında açmanın içinde avlu duvarının sınırları ortaya çıkartılmış; söz konusu duvar hattının (tuğla örgülü) dik açı yaparak avlu kapısına doğru uzandığı gözlemlenmiştir. Bu duvar hattı içinde 0,80 m genişlikte 1,80 m derinliğinde bir niş bulunmaktadır (Görsel 185).

J-14 açmasındaki kazılar 91.47-90.37 seviyeleri arasında yapılmıştır. Kazı çalışmalarında alanda, doğu-batı yönlü yeni bir duvar hattı ortaya çıkartılmıştır. Ayrıca komşu kareleajlarda tespit edilen kuzey-güney ve doğu-batı doğrultulu duvar hatlarının J-14 içindeki bölümleri de açığa çıkartılmıştır (Görsel 190). J-14 açmasındaki anlatımı yapılacak ilk duvar hatları, J-13 açmasında ortaya çıkartılan duvar kalıntılarının devamıdır; açmanın güneyinde (proje sınırı üzerinde) tespiti yapılan duvarın genişliği 1,40 m, uzunluğu ise 11 metredir. Bu duvar hattı J-15 açmasına uzanmaktadır. Diğer duvar aksı ise açmanın kuzey kısmında bulunan, J-13'te tespiti yapılan doğu-batı uzantılı duvar hattıdır. Bu duvar hattının da J-15 açmasına doğru devam ettiği görülmektedir. Bu duvar hattı temeli, I-14 açmasında alt seviyede ortaya çıkartılan kuzey-güney doğrultulu duvar hattını kesmektedir. Açma içinde tespiti yapılan duvar hattı, J-13'ün kuzeyindeki doğu-batı doğrultulu bu duvar hattıyla ilintilidir. Söz konusu duvarın, sur duvarına bakan kesitinde, bu cepheye bakan kısmına yaslanmış, duvar hattıyla aynı doğrultuda uzanan başka bir duvar aksı daha ortaya çıkartılmıştır (Görsel 191-192). Yeni tespiti yapılan bu duvar aksının I-14 ile I-15 açmaları sınırında ortaya çıkartılan kuzey-güney doğrultulu duvar hattıyla birleştiği görülmüştür. Bahsi geçen bu duvar hattının da J-15 açmasına uzandığı görülmektedir.

J-15 açmasında kazı çalışmaları 91.45-90.56 seviyeleri arasında sürdürülmüştür. Açma içinde diğer açmalarda ortaya çıkartılan duvarlarla bağlantısı ortaya çıkartılan beş farklı duvar hattı tespit edilmiştir (Görsel 193). Bu duvarların, diğer karelajlarda tespiti yapılan duvarların uzantısı olduğu anlaşılmış olup avlu dışı kazıları doğu alanının mekân ve yapı bölümlenmesinin anlamlı bir duruma dönüşmesini sağlamıştır. Anlatımı yapılacak ilk duvar hattı J-14 açması içinde yatay uzanan (kuzeybatı-doğu ve doğu-batı) duvarlarla ilintilidir. Açmanın kuzey kesit kenarı boyunca J-14 açmasında başlayan kuzeybatı-doğu uzantılı duvar hatlarının devamı ortaya çıkartılmıştır (Görsel 193-194, 196). J-15 içindeki üçüncü duvar hattı da J-14 karelajının güney kesitinde (proje sınırı üzerinde) tespiti yapılan duvarın devamı olmuştur (Görsel 193, 195). Doğu batı doğrultulu bu üç duvar hattını da J-15 karelajı içinde kuzey-güney doğrultuda uzanan duvar hattı kesmekte, sınırlamaktadır (Görsel 193, 196). Açma içindeki dördüncü duvar hattı olan bu duvarın I-16 ve I-15 açmalarında tespit edilen duvar hattının devamı olduğu anlaşılmıştır (Görsel 193). Son

duvar hattı ise açmanın kuzeydoğu köşesinde, kuzey-güney duvarının batısında yer almaktadır. Bu duvar, kuzey kesitine paralel uzanan doğu-batı duvarının temel seviyesinde tespit edilmiş olup kuzey yöne I-15 açmasına doğru uzanmaktadır (Görsel 193). Tuğla ve harç ile örülen I-15 açmasında tespit edilen güney yönlü duvarla aynı aks üzerinde olduğu görülmüştür. Ölçü ve mimari özelliklerinin aynı olduğu bu duvar kalıntılarının arasındaki 1,40 m kesintinin mekân giriş kısmı olacağı düşünülmüş olmasına karşın bunu doğrulayacak bir kalıntı tespit edilememiştir. Bunun dışında J-15, I-16 ve ve I-15 açmaları içinde tespit edilen kuzey-güney yönlü duvar hattı üzerinde 0,66 m ölçülerinde bir açıklığın bulunduğu, bu açıklığın muhtemel mekân girişini oluşturduğu düşünülmesine karşın açma içindeki doğu-batı doğrultuda uzanan duvarlar tarafından kapatıldığı gözlemlenmiştir (Görsel 197).

J-16 açmasındaki kazı çalışmaları 91.52-90.38 seviyeleri arasında gerçekleştirilmiştir. Kazı çalışmalarında yatay ve dikey olmak üzere sur duvarına bağlanan iki duvar hattı ortaya çıkartılmıştır. Bu duvarlar diğer açmalarda tespit edilen duvarların uzantılarıdır. İlk duvar hattı I-16 ve I-15 kesitleri üzerinde görülen, açmanın J-15 ile kenarını oluşturan kesiti üzerinde kuzey-güney yönlü duvar hattıdır (Görsel 181, 193, 197). Bu duvar hattının, açmanın güneybatı köşesinde yatay olarak uzanan bir duvarla birleşerek doğuya doğru uzandığı tespit edilmiştir. Bunların dışında açmanın genelinde sur duvarı dışında herhangi bir mimari kalıntı bulunmamaktadır. Sur duvarının temel hattında devşirme malzeme olarak kullanılmış bir sunak tespit edilmiştir (Görsel 198).

K-16 açmasındaki kazılar 91.64-90.10 seviyeler arasında sürdürülmüştür. Karelaj içindeki kazı çalışmalarında alanın mimarisinin tanımlanmasına yardımcı olacak yeni duvar kalıntıları ortaya çıkartılmıştır. Bununla birlikte kazısı gerçekleştirilen diğer açmalarla bağlantılı duvar hatlarının izlerine de rastlanmıştır (Görsel 199-200). Açmanın içinde yapılan kazı çalışmalarında J-14 ve J-15 açmalarının güney kesit kenarı boyunca uzanan duvar hattının devamı ortaya çıkartılmıştır (Görsel 200-202). Bahsi geçen duvarı I-15 ve J-15 açmalarında görülen kuzey-güney yönlü duvarı kesmektedir (Görsel 200). Dikey yönlü duvar tarafından kesintiye uğramış olsa da doğu yönde uzanımına devam etmiştir. Söz konusu duvarı K-16 açması içinde ortaya çıkartılan kuzey-güney yönlü bir duvar sınırlamakta,

sonlandırmaktadır (Görsel 202-204). Bahsi geçen duvarların birleşim noktasında (duvarların iç kısmında) güney yöne doğru uzanan, tuğla hattıla örülmüş, 0,60 m uzunlukta, 0,57 m genişlikte ikinci bir duvar kalıntısı ortaya çıkartılmıştır (Görsel 200, 203). Bu güney yönlü kalıntının, 1 m uzunluğunda bir eşik bölümü bırakacak şekilde geçiş bırakarak güneyde proje sınırının dışında doğru uzandığı gözlemlenmiştir. Açma içindeki kuzey-güney yönde uzanan duvar bu eşik kısmını kapatacak, engelleyecek şekilde uzanmaktadır. Duvarın, alt kotta tespit edilen kanal hattıyla kesintiye uğradığı, güney kısımda ise alt seviyede uzantısının devam ettiği tespit edilmiştir (Görsel 204). Bu karelaja plandan ve hava fotoğrafından bakıldığında iki farklı geçiş kısmının olduğu, bu geçişlerin simetrik olmadığı ve birbirlerini kapattıkları gözlemlenmiştir (Görsel 205). Açmanın içinde tespit edilen bir diğer duvar, doğu-batı doğrultulu uzanan akstır (Görsel 206). Açmanın kuzey tarafında kesit boyunca uzanmakta ve K-17 açmasında devam ederek sur duvarına kadar aks çizdiği gözlenmektedir (Görsel 207). Söz konusu duvar, açma içinde bulunan kuzey-güney yönlü duvarla birleşmektedir (Görsel 207). Karelaj içinde tespiti yapılan son öğe ise alanın altyapı hattıyla ilişkili kanal kalıntısıdır (Görsel 208). İki farklı seviyede tespit edilen altyapı sistemindeki ilk hattın izleri 90.30-90.20 seviyesinde ortaya çıkartılmıştır. Bu kanal hattı açma içinde kuzeydoğu yönde sur duvarına doğru, K-17 açması sınırlarına uzanmaktadır (Görsel 208-209). İkinci kanal hattı 90.40-90.20 seviyede ve ilk kanal hattının üst kotunda tespit edilmiştir. İki kanal hattı açma içinde kesişmektedir (Görsel 211).

K-17 açmasındaki kazı çalışmaları 91.68-90.10 seviyelerinde yapılmış olup erken dönem sur duvarının temel seviyesine ulaşılmıştır (Görsel 212). Açma içinde yapılan çalışmalarda J-16 ve K-16 açmaları sınırlarında ortaya çıkartılan güneybatı-kuzeydoğu uzanan duvar hattının açma sınırları içindeki kısmı ortaya çıkartılmıştır (Görsel 212). Duvarın alt kısmında tuğla hatıl örgü, orta ve üst kısmında ise moloz taşlı örgü özelliği görülmektedir. Bahsi geçen duvarın, sur duvarının yapımı sırasında sınırlandırıldığı ve tahrip edildiği gözlemlenmiştir. Duvarın sur duvarıyla birleştiği noktada, duvarın zemin seviyesinden güney-güneydoğu yönde uzanan moloz taş duvar kalıntısı mevcuttur (Görsel 213). Bu duvar açmanın ortasında kesintiye uğramıştır. Tahrip olan bölümde duvarın alt kotunda kanal kalıntısının devam ettiği gözlemlenmiştir. Söz konusu kanal hattı K-16 açmasında tespit edilen altyapı hattının

devamıdır (Görsel 214). Kanalın üstünün pişmiş toprak plakalarla kapatıldığı, içinin sıvalı olduğu görülmektedir.

L-16 açmasındaki çalışmalar 91.68-91.11 seviyeleri arasında gerçekleşmiştir (Görsel 215). Bu açmadaki çalışmalarda K-16 karelajının güney kısmında (proje alanından kuzeybatı yöne doğru uzanan bölümü) kanalın tamamı ortaya çıkartılmıştır. Ayrıca bu kanalla paralel uzanan bitişik nizamda yeni bir duvar hattı tespit edilmiştir (Görsel 216-218). Açmanın büyük bir bölümünün proje sınırının dışında olmasından dolayı kazısı yapılamamıştır. Duvar kalıntısının merkezi kısmından başlayarak kuzeydoğu yöne doğru uzanan bir duvar hattı ortaya çıkartılmıştır (Görsel 219). Her iki duvarın iç kısmında zeminin sıvalı olduğu görülmüştür (Görsel 217, 219-220). Bu alan, kazı raporunda havuz olarak tanımlanmıştır. Havuz olarak tanımlanmış yapının sarnıç olarak kullanılması daha olasıdır. Bu yapıyla birlikte doğu-batı doğrultulu duvarın sınırlarının L-17 açmasında da devam ettiği anlaşılmaktadır.

L-17 karelajında 91.70-90.13 seviye aralığında gerçekleşen kazı çalışmalarında L-16 açmasında tespit edilen ve tarafımızca sarnıç olarak tanımlanan bölümün kuzey ve güney sınırları ortaya çıkartılmıştır (Görsel 220-221). Söz konusu yönlerde sarnıcı sınırlayan duvar hatları tespit edilmiş olup sarnıcın güney kısmı proje alanı dışında kaldığı için kazısı yapılamamıştır. Bu doğrultuda sarnıç olarak tanımlanan yapının batı, kuzey ve doğu kesit duvarları kısmen gözlemlenmiştir. Sarnıcın kuzey kısmını oluşturan güneybatı-kuzeydoğu uzantılı duvar hattının bu doğrultuda devam ederek sur duvarına doğru uzandığı tespit edilmiştir (Görsel 222-223). Duvar hattının merkezi noktasında, K-17 açmasıyla sınırı oluşturan bölümde, duvarın alt kotunda güneydoğu-kuzeybatı yönde uzanan başka bir duvar hattı daha ortaya çıkartılmıştır (Görsel 221-223). Duvar, 2,20 m uzunluğunda olup kesintiye uğramıştır. Bu duvarın K-17 karelajında tespit edilen duvarla simetrik olduğu, iki duvar arasından kanal hattının uzandığı ortaya çıkmıştır (Görsel-223). L-17 karelajında bulunan sarnıcın doğu sınırını oluşturan güneydoğu-kuzeybatı uzantılı duvarın orta bölümünde, 90.30-90.20 seviyede, sarnıca bağlandığı görülen kuzeydoğu yönlü uzanan bir kanal hattı ortaya çıkartılmıştır (Görsel 222, 224-225). Bu kanal hattının uzandığı yön üzerinde bulunan, L-18 açmasına doğru, duvarların alt kotunda, duvarlarda zarar vermeden devam ettiği gözlemlenmiştir. Karelaj içinde, sınırları kısmen görünen bir diğer yeni tespit edilen

duvar, açma içinde güneydoğu-kuzeybatı yönde sarnıçla paralel bir doğrultuda uzanmaktadır. Duvarın sur duvarına kadar uzandığı gözlemlenmiştir. Bu duvarın kazısı L-18 açmasında devam ettirilmiştir. Ayrıca kanal yapısının da L-18 içinde devam ettiği anlaşılmıştır.

L-18 açmasında çalışmalar 91.91-90.37 seviyelerinde yürütülmüştür. Açmada L-17 açmasında görülen kanal hattının devamı açığa çıkartılmıştır (Görsel 226-227). Ayrıca açmanın kuzeybatı köşesinde sur duvarı ile L-17 açmasında tespit edilen kuzey-güney yönlü duvar arasında, kuzeydoğu-güneybatı yönde uzanan bir duvar hattı ortaya çıkartılmıştır (Görsel 227). Bu duvar hattının L-17'deki duvarın devamı olduğu anlaşılmaktadır (Görsel 226). Ayrıca açmanın içinde, sur duvarıyla sınırlanan kuzeybatı-güneydoğu yönlü ikinci bir duvar hattı daha çıkartılmıştır. Bu duvarın M-18 açmasına doğru devam ettiği görülmüştür. Söz konusu duvar hattı açma içindeki kanal yapısını kesmektedir (Görsel 228).

M-17 açmasında kazılar 91.74-90.39 seviyelerinde gerçekleştirilmiştir. Karelajın büyük bir bölümü kazı izninin sınırında bulunduğu için kazılamamıştır (Görsel 229-230). Çalışmalarda L-17 açmasındaki kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu duvarın devamı ortaya çıkartılmıştır (Görsel 231). Bu duvarı asfalt yol ile karelaj sınırın birleştiği noktada güneybatı-kuzeydoğu uzanan başka bir duvar sınırlamaktadır (Görsel 231). Söz konusu duvarın (doğu-batı) bir kısmının asfalt yola diğer kısmının ise doğuya doğru M-18 açmasına uzandığı görülmektedir.

M-18 karelajında kazı çalışmaları M-19 açmasıyla birlikte gerçekleştirilmiştir. Kazı çalışmaları 91.80-90.09 seviyelerinde yapılmıştır. Kazı çalışmalarında avlu dışı doğu bölüm kazılarında ortaya çıkartılan duvar yapıları ile atık ve temiz su kanallarının devamı tespit edilmiştir (Görsel 232). Ayrıca çalışma alanının da sınırını oluşturan B8 burcunun kapı giriş hattı kazılarak ortaya çıkartılmıştır.

L-18 karelajında tespit edilen duvar hattının (Görsel 228), M-18 içinde de devam ederek açma içinde bulunan duvar hattıyla kesiştiği anlaşılmıştır (Görsel 232-233). Açmanın içinde güneydoğu-kuzeybatı yönde uzanan duvarın uygulama projesinin sınırına doğru aks çizdiği görülmektedir (Görsel 233-235). Bahsi geçen duvarın kuzeydoğu sınırında, duvar cephesinde kemer formu bulunmaktadır (Görsel

234). Duvar hattının L-18 açmasındaki duvar ile kesiştiği noktada, duvarın diğer cephesinde; ayrı bir duvar kalıntısı güneydoğu yönde çıkma yaptığı görülmüştür (Görsel 236-237). Bu bölüm açmanın doğusu ve B8 burcu girişiyle ilintilidir. Kuzey-güney yönlü duvar ile sur duvarı arasında kalan bölümde iki farklı seviyede su kanal hattı ortaya çıkartılmıştır (Görsel 238-240). Bunlardan ilki alandaki duvar hatlarının ve zemin döşemelerinin alt kotundan uzanan su kanal hattıdır (Görsel 241). Kanal hattı 90.38-89.94 seviyelerinde ölçülmüş olup L-17 ve L-18 açmalarında görülen kanal hattının devamıdır (Görsel 242). Kanal hattının, açma içinde tespit edilen ve yukarıda belirtilen L-18 açmasında da görülen duvar hatlarının temellerinin altında kesintiye uğramadan uzandığı görülmüştür. İkinci kanal hattı ise sur duvarına bitişik nizamda B8 burç girişine doğru uzanmaktadır (Görsel 234). Her iki altyapı hattının da açma içinde farklı noktalara aks çizdiği gözlemlenmiştir. B8 burç kapı girişinde yapılan kazılarda kapı geçişi boyunca kanal yapısı tespit edilmiştir (Görsel 40). Bu kanal hattı kapı eşik bölümüne yakın bir noktada iki farklı yöne uzanmaktadır (Görsel 245-246). Kanalın bir kolu sur duvarına bitişik nizamda uzanan hat ile birleşmektedir (Görsel 243, 245). Diğer kolun ise güney-güneybatı yönde uzandığı tespit edilmiştir (Görsel 245-246). Bu kanal seviyesi 90.88 olarak ölçülmüştür. Kanalın 90.47 seviyesinde ortaya çıkan pişmiş toprak zemin döşeme plakalarının üstünde, daha sonraki bir evrede inşa edildiği düşünülmektedir (Görsel 247).

B8 burcunun giriş kısmından güneye doğru kanalla bitişik nizamda tuğla örgülü duvar hattı uzanmaktadır (Görsel 248-249). Bu duvar hattı kanalın bittiği noktada sona ermektedir. İki kalıntının bittiği noktada 90.28 seviyede zemin döşemesinin taşla döşendiği bir bölüm bulunmaktadır (Görsel 250). Duvarın, batı ve doğu kısmı giriş izlenimi vermektedir (Görsel 251). Duvarın doğusunda sur duvarı ile arasında 91.03 seviyede pişmiş toprak zemin döşemesi bulunmaktadır (Görsel 252-253). Bu zeminin altında kanal hattı bulunmaktadır (Görsel 254). Açmanın güneyinde kalan kısımda yer alan taş döşemeli zeminin batı tarafında güneybatı-kuzeydoğu uzantılı duvar, kuzeyinde doğu-batı uzantılı duvar hattı ve kanal hattı, doğu tarafta ise pişmiş toprak zemin döşemesi altında uzanan kanal hattı bulunmaktadır. Kanalın, taş döşemeli bölüme doğru eğimli bir şekilde konumlandığı görülmektedir (Görsel 255). Taş döşemeli zeminin muhtemel su toplama veya dağıtımda kullanılan bir depo işlevi

görmesi muhtemeldir. Kazı çalışmaları bu açmadaki tespitlerle tamamlanmıştır. Alanın güneyi proje sınırında olduğu için buradaki kazı çalışmaları sona erdirilmiştir.

Avlu dışı doğu bölümün, yapısal anlamda karmaşık duvar sistemleri ve kanal yapılarından oluşması lokal olarak algılanması güç olacağı için genel bir değerlendirmenin faydalı olacağı düşünülmüştür. Kazı çalışmalarında küçük buluntu gruplarının, Geç Roma, Bizans ve Osmanlı şeklinde eşit bir dağılım göstermesi bu alanın erken dönemden başlayarak kullanımının sürekli devam ettiğine işaret etmektedir. İç avlu doğu bölüm içinde kilise duvarı olarak tanımlanan duvarlarla bu alanın güneybatısında, avlu duvarının güneyinde ortaya çıkartılan kuzey-güney yönlü duvarların bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Duvar akslarının bulunduğu seviyelerdeki küçük buluntu gruplarının homojen bir şekilde Roma Dönemi'ne tarihlenmesi de bu savı kuvvetlendirmektedir. Alanın batısında, iç avlu duvarının alt kotunda avlu duvarının iz düşümünden ayrı bir aks çizerek kuzey güney doğrultuda uzanan duvar hattının, H, I ve J karelajlarında devam eden duvar hatlarıyla büyük boyutlu, kare bir mekân oluşturduğu gözlemlenmektedir. Bu kare mekânın dönemsel eklemelerle bölümlere ayrıldığı tespit edilmiştir. Mekânın farklı boyutlarda 5 bölüme ayrıldığı gözlemlenmektedir. Bahsi geçen bölümlenmeler şu şekildedir; kuzey tarafta yatay bir şekilde biri daha küçük olmak üzere iki dikdörtgen bölüm, orta ve güney bölümde ise iki dikey bir yatay dikdörtgen bölümdür. Bu mekânın doğusunda, B8 burcuna kadar olan bölümde sur duvarı ile proje alanından dolayı tam olarak mekânsal sınırları belirlenememiş kuzey-güney ve doğu-batı yönde uzanan duvar aksları bulunmaktadır. Bu duvar hatları birbirlerini keserek üçgen ve kare mekânlar ile koridorlar oluşturmaktadır. Alanın bu bölümünde farklı kotlarda su kanal hatları ve depolama bölümleri ortaya çıkartılmıştır. Söz konusu tespitlerin Bizans Dönemi'ne tarihlendiği, Orta ve Geç Bizans dönemlerinde alanın bu kısmının ihtiyaçlar doğrultusunda eklemelerle değişkenlik gösterdiği anlaşılmaktadır.

2.1.4. İki Sur Duvarı Arası Kazıları

İstanbul Kapı Kazılarında değerlendirmesi yapılacak bir diğer sektör olan İki Sur Duvarı Arası kazıları; plankare sisteminde erken dönem sur duvarı ile geç dönem sur duvarı arasındaki raporlama ve değerlendirme için kullanılmıştır (Görsel 256). Bu alanın kapı girişleri merkez olacak şekilde doğu ve batı olmak üzere kendi içinde üçe

ayrılmaktadır. Alanlar arasında benzer tespitler bulunmaktadır. Kazı çalışmalarının anlatımı İki Sur Duvarı Arası Doğu, İki Sur Duvarı Arası Merkez ve İki Sur Duvarı Arası Batı olacak şekilde yapılacaktır.

Yukarıda belirtilen anlatım sırasına göre değerlendirmeye alınan ilk bölüm olan doğu hattında toplamda 36 karelaj bulunmaktadır. Bunlar; B-11, B-12, B-12, C-11, C-12, C-13, C-14, D-12, D-13, D-14, D-15, D-16, E-13, E-14, E-15, E-16, F-14, F-15, F-16, F-17, F-18, G-17, G-18, H-17, H-18, H-19, I-17, I-18, I-19, I-20, J-18, J-19, J-20, K-18, K-19, K-20, K-21, L-19, L-20, L-21, M-20, M-21 açmalarıdır. Kazı çalışmaları öncesinde alan yeşil alan olarak kullanmıştır. Kazı çalışmaları alanın genelinde dönem kotuna indirilmiş, lokal noktalarda ise zemin altına sondajlar gerçekleştirilerek iki sur duvarı arasında erken döneme ilişkin arkeolojik herhangi bir verinin olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır (Görsel 257-261).

Kazı çalışmalarında erken dönem sur duvarına paralel karelajlarda kazı çalışmaları 91.40-90.00 seviyeleri arasında gerçekleştirilmiş; sur duvarları ve B6, B7 ve B8 burçlarının temel seviyelerine ulaşılmıştır (Görsel 262). Bu alanda sur duvarlarının ve burçların temel seviyelerinde ve mimari örgü tekniklerinde farklılıklar gözlemlenmiştir. Kazı çalışmalarında, B6 burcunun temel hattı ortaya çıkartılmış olup temel blokaj hattında devşirme yazıtlı bir blok parçası bulunmuştur (Görsel 263-264). Burç temeli 90.20.-90.00 seviyesi olarak ölçülmüştür. Bu burcun çevresindeki C-11 ve C-12 açmalarında yapılan kazı çalışmalarında 90.64-90.24 seviyesinde horasan harç ve pişmiş toprak kiremit kullanılarak oluşturulmuş havuz veya sarnıç olarak kullanılan bir kalıntı ortaya çıkartılmıştır (Görsel 265). Burç çevresindeki kazı çalışmaları sonrası erken dönem sur duvarı önünde yapılan kazı çalışmalarında duvarların temel seviyesi 90.20 olarak ölçülmüştür (Görsel 264-267). Bu alanda mimari olarak yapısal kullanımı gösteren herhangi bir kalıntı tespit edilememiştir. Bu bölümlerdeki açmalarda yer yer duvarlardan yıkılan bölümlere ait blok ve harçlı duvar parçalarının olduğu öbekler bulunmaktadır (Görsel 268-270). Ayrıca bu alanda çoğunluğu tahrip olmuş olsa da pithos kap türüne ait parçalara rastlanılmıştır (Görsel 271). F-14 açmasında üzerine kireç soğutmak için kullanıldığı düşünülen havuz kalıntısı tespit edilmiştir (Görsel 272). Söz konusu kalıntı sur duvarlarından düşen öbeklerden ötürü tahrip olmuş, sadece alt düzlemi kısmi olarak korunmuştur.

Geç dönem sur duvarına paralel açmalarda ise kazı çalışmaları 91.25-89.87 seviyeleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bu bölümdeki karelajlarda sur duvarının temeline 90.30-90.18 seviyelerinde ulaşılmıştır (Görsel 273-277). Bazı bölümlerde bu seviyenin altına inilmiştir. Lokal olarak B-11 karelajında 90.58-90.17 seviyeleri arasında B2 burcuna giriş için kullanılan merdiven hattı açığa çıkartılmıştır (Görsel 278-279). Ayrıca kazı çalışmaları öncesinde geç dönem sur duvarına birleşik inşa edilmiş, sur duvarına çıkış için kullanılan merdivenin C-13 ve C-14 açmaları sınırları içinde bulunan bölümlerinde kazı çalışmalarıyla birlikte üç basamak daha ortaya çıkartılmıştır (Görsel 280-281). Basamakların seviyeleri 91.21-90.90-90.58 ve zemin seviyesi ise 90.02 şeklindedir. Geç sur duvarının temel altına doğru yapılan sondajlarda 89.80 seviyelerine kadar inilmiş ancak herhangi bir kalıntı ile karşılaşılmamıştır.

İki sur duvarı arası doğu bölümde B7 burcu temel seviyesi 90.40 olarak ölçülmüştür (Görsel 281-284). Bu burcun, B6 kulesine göre temeli daha üst kotta inşa edilmiştir. Burcun doğusunda kalan erken dönem sur duvarı da özgün sur duvarı örgüsünden farklı bir özelliktedir (Görsel 285-287). Bu duvarın tamamen devşirme malzemeden inşa edildiği tespit edilmiştir. Bu noktada yapılan kazılar kulenin temel hattı göz önünde bulundurularak tamamlanmıştır (Görsel 288). Kazı çalışmalarında bu alanda yoğun miktarda büyük boyutta mermer blok parçaları ortaya çıkartılmıştır. Bu alanın geç dönem sur duvarıyla arasında kalan bölümde de mimari bir kalıntıya rastlanmamıştır (Görsel 289-291). Alanın geç dönem sur duvarı kısmında ise herhangi bir değişiklik göze çarpmamıştır. Bu alandaki en son kazı B8 burcu temeline ilişkin çalışmadır (Görsel 291-292). Bu alanda ortalama 90.40 seviyede kazı çalışmaları tamamlanmış, geç dönem sur duvarının bu seviyede temel hattının gelmesi nedeniyle bahsi geçen burcun temeline ilişkin kazı yarıda bırakılmıştır.

İki sur duvarı arası kazıları, doğu bölümde yapılan kazı çalışmalarında 91.40-90.70 seviyeleri yakın dönem moloz katmanı, 90.70-90.40 seviyeleri ise Osmanlı ve Bizans Dönemi, 90.40-90.00 seviyesi ise Geç İmparatorluk Dönemi seviyesi olarak değerlendirilmiştir. Alanın kullanımına ilişkin olarak yakın dönem moloz dolgusunun olması döküntü alan olarak kullanıldığını işaret etmektedir. Dönemsel kullanım olarak ise duvarların imalatıyla ilgili kireç havuzu, sarnıç gibi kalıntılar yer almaktadır.

İki Sur Duvarı Arası kazıları içinde ikinci değerlendirilecek olan bölüm olan merkez sektörü içinde C-9 ve C-10 karelajları incelenecektir (Görsel 293-294). Kazı çalışmaları 91.20-89.85 seviyeleri arasında gerçekleştirilmiştir. Yakın döneme ait altyapı kalıntılarının bulunduğu 91.20-90.40 seviye aralığındaki katmanın kaldırılmasıyla birlikte bütün kapı girişlerinde rastlanan yol döşemesi 90.20-89.85 seviyelerinde ortaya çıkartılmıştır (Görsel 295-296). Böylece Nikaia kentinin geç dönemine ilişkin yol, cadde hattıyla ilgili arkeolojik kanıtlar elde edilmiştir. Kentin kuzey girişi olan İstanbul Kapı'da, geç dönem caddesi kesintisiz ve kondisyonu iyi bir durumda açığa çıkartılmış ve korumaya alınmıştır.

Başlık altında değerlendirmesi yapılacak üçüncü ve son bölüm İki Sur Duvarı Arası Batı Alan kazılarıdır (Görsel 297-299). Kazı alanının kuzeybatı tarafında bulunan alanın batısını Orhangazi-İznik-Yalova asfaltı sınırlamaktadır. Kuzeyinde geç dönem, güneyinde ise erken dönem sur duvarları uzanmaktadır. Kazı çalışmaları ile sur duvarlarının temellerine ilişkin verirlerle birlikte alanın kullanımına yönelik arkeolojik tespitlere ulaşılması amaçlanmıştır. Buradaki kazılar 92.00-89.28 seviyeleri arasında gerçekleştirilmiştir ve farklı noktalarda temel seviyesine inilmemiştir. Bunun nedeni sur duvarlarının statiğini göz önünde bulundurulmasıdır. İki avlu arası batı bölümde toplamda 20 açmada kazı çalışmaları yürütülmüştür (Görsel 300-303). Bu karelajlar; B-7, B-8, C-5, C-6, C-7, C-8, D-4, D-5, D-6, E-3, E-4, E-5, E-6, G-2, G-3, G-4, F-2, F-3, F-4, F-5 şeklindedir.

Kazı çalışmaları alanın topografik özelliği nedeniyle farklı seviyelerde gerçekleştirilmiştir. İstanbul Kapı kazılarında hemen hemen bütün alanlarda görülen yakın dönem dolgu katmanının bu bölümde daha fazla olduğu, alanın kendi içindeki dolgunun batı taraftaki karelajlarda 92.00-91.20 seviyeleri, doğusunda ise 91.60-91.20 olarak ölçülmüştür. Küçük buluntu grupları oldukça az sayıda ele geçmiştir. Buluntu grupları arasında Osmanlı ve Bizans dönemlerine tarihlenen seramik parçalar olduğu gibi Roma Dönemi seramiklerine de rastlanmıştır. Katmanlaşmanın homojen bir yapıda olmadığı görülmektedir. Bu alanın dolgu tabakasının, şehir içindeki geçmiş yıllarda yapılan sondaj çalışmalarından çıkan toprağın döküldüğü, döküm sahası olarak kullanıldığı öngörülmektedir. Bununla birlikte ele geçen taş eserlerin in-situ durumda olmadıkları anlaşılmaktadır. Taş eserlerin sur duvarlarında devşirme

malzeme olarak kullanıldığı, yaşanan tahribatlar neticesinde duvar hattından ayrıldığı öngörülmektedir.

Çalışmalar neticesinde yapısal kalıntı olarak sur duvarlarıyla ilintili mimari öğeler ortaya çıkartılmıştır. Lokal olarak D-5 ve C-6 karelajları sınırları içinde geç dönem sur duvarına ve B4 burcuna çıkışı sağlayan merdiven hattının basamakları 91.43-90.97 seviyelerinde tespit edilmiştir (Görsel 302-304). Ayrıca erken sur duvarıyla B-5 burcunun birleştiği noktada bulunan E-6 ve D-6 açmaları birleştirilerek yapılan kazılarda 90.58-90.89 seviyeleri arasında yan yana gövde ve kaide kısımları korunmuş üç adet pithos ortaya çıkartılmıştır (Görsel 305). Aynı alanda, E-4 karelajında 91.10-90.93 arasında kaidesi korunmuş bir adet pithos (Görsel 306), E-5 ve F-5 açmaları birleştirilerek gerçekleştirilen kazılarda 91.25-90.55 seviyelerinde ise gövde ve kaide bölümleri korunmuş bir diğer pithos tespit edilmiştir (Görsel 307). Konservasyon müdahaleleri sonrasında pithosların bulundukları konumda korunmasına ve sergilenmesine karar verilmiştir.

Kazı çalışmaları sonucunda geç ve erken dönem sur duvarlarının temel hatları ortaya çıkartılmıştır. Geç dönem sur duvarının temel seviyesi 90.73-90.44 (Görsel 308-310), erken dönem sur duvarının temel seviyesi 90.08-89.28 (Görsel 311-315) arasında değişmektedir. Ayrıca B5 burcunun temel seviyesinin 89.14 olarak ölçülmüştür. Burç ile ilgili kazı çalışmaları, doğuda kapı geçişinin bulunduğu tarafta altyapı hattının tespit edilmesi, batıda pithos tespiti ve kuzeyinde ise geç dönem sur duvarı kalıntılarının temel kotu gibi nedenlerden ötürü tam olarak gerçekleştirilmemiştir. Alanın genelinde sur duvarlarından koparak ayrılmış öbekler bulunmaktadır (Görsel 316). Kazı çalışmaları bu tespitlerle birlikte tamamlanmıştır.

İki Sur Duvarı Arası kazılarıyla ilgili genel bir değerlendirme yapmak gerekirse; erken dönem sur duvarına ilişkin temel seviyeleri 90.00-89.28 aralığında tespit edilmiştir (Görsel 317-323). Geç dönem sur duvarına ait temel hatta ise 90.40-90.20 seviyelerinde ulaşılmıştır (Görsel 324-330). Bu alanın kazılarında diğer bölgelere göre daha fazla modern moloz ve dolgunun olduğu dikkat çekmiştir. Bunun zamanla oluşan katmanlaşmanın meydana getirdiği katmandan farklı olduğu düşünülmektedir. İki sur duvarı arasının, ilçenin belli bir döneme kadar hafriyat sahası olarak ihtiyacını karşıladığı gözlemlenmiştir (Görsel 331).

Kazı çalışmalarıyla geç dönem sur duvarına dönem zemininden ulaşımı sağlayan merdiven hatları ortaya çıkartılmıştır (Görsel 332-333). Merdivenlerin basamak başlangıcı olan 90.30-90.10 seviyesini Laskarisler Dönemi, dönem kotu olarak tanımlamak mümkündür. Geç dönem sur duvarının kır tarafına bakan cephesiyle bu alandaki cephesi arasında fark olduğu ve sur duvarının kır tarafına bakan ön cephesinin yaklaşık 1-1,5 m daha aşağıya uzandığı tespit edilmiştir.

Kazı çalışmalarında dikkat çeken bir başka tespit ise erken dönem sur duvarlarının önünde belirli mesafelerle konumlandırılmış in-situ durumda pithos kaplarının bulunması olmuştur (Görsel 305-306, 315, 322-323). Bu kapların büyük boyutlu olması, sur duvarlarının arasının kullanımına ilişkin fikir vermektedir. Pithosların, iki sur duvarı arasında olası bir kuşatma sırasında kent dışında kalan ve antik kent yaşamının önemli bir besin zinciri grubu içinde olan hayvancılıkta kullanılan hayvanların bu alana alınarak yaşamlarının devamlılığını ve hayvancılık faaliyetinin sürdürülebilir olmasını sağlamak olduğu düşünülmektedir. Kazısı yapılan kapların içinden örnek alınamadığı için kapların tam olarak neyi stokladığı üzerine bir tespit yapılamamıştır. Bu buluntu grubunun alanın çok katmanlılığını vurgulamak amacıyla yerinde korunmasına karar verilmiştir.

Bunun dışında iki sur duvarı arasındaki kazı çalışmalarında yer yer yapılan temel altı sondaj çalışmalarıyla bu alandaki kültür toprağının, arkeolojik bir kalıntı olmadığını ortaya koymuştur. Söz konusu sondajlar, iki sur duvarı arasında araştırmacıların hendek olduğu savının doğruluğu üzerine gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmalarda yukarıda da belirtildiği gibi herhangi bir katmanlaşmanın olmaması, iki sur duvarı arasındaki hendek savının karşılığının olmadığını ispat etmektedir. Kazı çalışmalarında sur duvarlarına ait temel seviyelerinin farklı kotlarda olması da iki sur duvarı arasında hendek olduğu savının sağlıklı bir yorum olamayacağını düşündürmektedir. Ayrıca ortaya çıkartılan temel hatlarının cephelerinde suya dayanaklı herhangi bir sıva ve benzeri bir detaya rastlanılmaması bu alanlarda bir önlem alınmadığını göstermektedir. Duvarların statiğini tehlikeye atacak bir ıslak zeminin olmaması bu durumu açıklamaktadır. Tarafımızca yapılan değerlendirmeyle birlikte geç dönem sur duvarının iç ve dış temel seviyesinin farklı kotlarda olması, bu cephelerin temeline ilişkin detaylarla birlikte değerlendirildiğinde, hendeğin iki sur

duvarı arasında değil de geç dönem sur duvarı önünde aranması gerektiği fikridir (Görsel 334). Kazı çalışmalarında bahsi geçen cephelerde sur duvarının farklı kotlarda olması, kır tarafında temelin daha da alt seviyede olduğu tespit edilmiştir. Bu bölümdeki cephede sıva olması ve hemen önünde günümüzde alüvyonla dolduğu için çok az bir genişliğe sahip, debisi iyi durumda olan bir derenin yer alması bahsi geçen hendeğin varlığının bu konumda aranmasının daha doğru olacağını kanatindeyiz. Sonuç olarak bu çalışma neticesinde, araştırmacıların iki sur duvarı arasında aradıkları hendek hattının sadece geç dönem sur duvarı önünde olduğu fikri daha ön plan çıkmaktadır (Görsel 334-341). Bu fikirle ilgili geç dönem sur duvarının önündeki akan derenin seyyahlar tarafından bahsedilen hendek olması da daha kuvvetli olacaktır.

İki sur duvarı merkez bölümde ortaya çıkartılan yol döşemesiyle birlikte İstanbul Kapı'nın Geç Bizans Dönemi'nden itibaren kesintisiz bir şekilde kullanılan kuzey-güney caddesi açığa çıkartılmıştır (Görsel 342). Bu yolun 1930'lu yıllara kadar kullanıldığı dönem gezginlerinin çektiği fotoğraflardan da net olarak anlaşılmaktadır.

İstanbul Kapı'da gerçekleştirilen arkeolojik kazı çalışmaları ilçede günlük yaşamın devam etmesi sebebiyle kısıtlı bir alanda gerçekleştirilmiştir (Görsel 342-345). Tespit edilen kalıntıların bir bölümünde; özellikle avlu dışı kazıları kısmında birçok duvar hattının proje sınırının dışına doğru uzandığı, devam ettiği gözlemlenmiştir. İlerleyen yıllarda gerçekleştirilecek kazı çalışmaları bu alandaki yapı topluluğunun işlevine ilişkin daha net veriler sunacaktır. Ayrıca kentin şehir planına ilişkin dönemsel değişiklikler de ortaya çıkartılacaktır.

Kazı çalışmalarında tespit edilen kalıntıların kentin Osmanlı Dönemi seviyesinden Roma İmparatorluk Dönemi seviyesine kadar ki kültürel geçişini kesintisiz bir şekilde yansıtmasından dolayı korunması amaçlanmıştır. Bu kapsamda alandaki tespiti yapılan bütün kültür varlıkları korunmuştur. Yapısal bütün katmanlar tespit edildikleri şekilde konservasyon müdahaleleriyle alanda yer almaktadır. Çalışmaların sonunda mülkiyet durumundan kaynaklı olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı'na alanın devri gerçekleştirilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
(MİMARİ DÖNÜŞÜM VE EVRELER)
YAPI EVRELERİ

Bu bölümde, alandaki mevcut yapılar ile yeni tespit edilen kalıntıların tekil mimari birimlerden yapı topluluğuna giden inşa evrelerine kronolojik olarak değinilecek, dönemsel olarak birbirleriyle bağlantıları yer verilecektir.

Alanda farklı dönemlerde inşa edilmiş giriş ve savunma yapıları bulunmaktadır. Bunların yakın zamanda gerçekleştirilen arkeolojik kazılara kadar MS 1. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen Tak Yapısı[25], Geç Roma İmparatorluk Dönemi'nde inşa edilen Erken Dönem Sur Duvar Hattı (İç Sur)[26] ve son olarak MS 13. yüzyılda inşa edilen Geç Dönem Sur Duvar Hattı ve Kapı Girişi[27] yapıları olduğu bilinmekteydi. Söz konusu yapıların farklı dönemlerde kuşatma ve depremler nedeniyle onarımlar gördüğü, ayrıca yapısal yeni eklentilerle birlikte günümüze kadar ulaştığı tespit edilmiştir. Kapının Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde kent ihtiyaçlarına göre işlevlendirildiği; inşa edildiği dönemden başlayarak geçen süre içinde çevresindeki yapılaşma ile birlikte şekillenerek bir bütün olacak şekilde günümüze kadar korunduğu anlaşılmaktadır.

2017 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından başlatılan restorasyon çalışmalarına kadar İstanbul Kapı'nın, İznik İlçesi'nin günlük yaşamı içinde yoğun bir şekilde kullanıldığı; araç ve yaya geçişlerine açık olduğu bir durum söz konusuydu. Restorasyon çalışmayla birlikte alan, çalışma ve kalıntıların güvenliği için sınırlandırılmıştır. Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından İznik Müze Müdürlüğü başkanlığında gerçekleştirilen araştırma kazılarıyla Nikaia kentinin kuzey giriş hattının kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesinin ve anlaşılmasının önü açılmıştır. Bu çalışmayla birlikte kapı ve kapıyla bağlantılı kalıntılar ortaya çıkartılmıştır.

[25] Schneider - Karnapp 1938: 2, 24; Şahin 1978: 9-14, 75-80; Şahin 1979: 19-24 no: 25-28; Abbasoğlu - Delemen 2004: 191.
[26] Schneider - Karnapp 1938: 3; Merkelbach 1987: 31; Foss 2004: 250.
[27] Dalyancı-Berns 2020: 79.

Çalışmanın bu kısmında söz konusu evrelerle; alanda tanımı yapılan mimari yapıların kullanımları, birbirleri ile olan bağlantıları ve süreçle birlikte değişimlerine yer verilecektir.

Kapı ve bağlı birimleri toplamda 7 evre altında incelenecektir. Bunlar; Roma İmparatorluğu Dönemi'nde 3 evre, Doğu Roma/Bizans Dönemi'nde 3 evre, Osmanlı Dönemi'nde 1 evre şeklindedir (Görsel 431).. Söz konusu başlıklar altında İstanbul Kapı'nın yapısal dönüşümüne yer verilmesinin yanında kentle bağlantılı bir şekilde dönemin siyasi, askeri, ekonomik ve dini açıdan tarihsel gelişimine de yer verilecektir.

3.1. Roma İmparatorluk Dönemi - 1. Evre- (MS 1. Yüzyıl)

Nikaia kent merkezinin antik kaynaklardan bilinen en erken tarihinin Helenistik Dönem olmasına karşın günümüze kadar gerçekleştirilen araştırma ve kazı çalışmalarında kent içinde bu bilgiyi ispatlayabilecek bir kalıntı grubuna rastlanılmamıştır. Helenistik Dönem'de Bithynia Krallığı sınırları içinde bulunan kentin, krallığın son hükümdarı IV. Nikomedes tarafından Roma Cumhuriyeti'ne miras yoluyla bağışlanmasıyla[28] birlikte kentle ilgili tarihsel kayıtların başladığı görülmektedir. Kentin kamusal mimarisi, kökeni gibi somut ve soyut özelliklerine ilişkin veriler epigrafik kayıtlardan[29] ve nümizmatik buluntulardan[30] izlenmektedir.

Augustus ile başlayan İmparatorluk Dönemi, askeri alanlarda alınan olumlu sonuçlarla sınırların genişlemesini sağlamış, sınırlar içindeki güvenlik problemini ortadan kaldırmıştır. Bu gelişmeler, yeni üretim alanları ve ticaretin genişlemesiyle birlikte canlı bir ekonomik yaşamın oluşmasını sağlamıştır. Kentlerin iktisadi açıdan refah seviyesinin yükselmesiyle birlikte vergi sorumluluğunu rahatlıkla yerine getirmesine yol açmıştır. Ekonomideki gelişmeler kentlerin Roma mimarlığının temel prensiplerini uygulamada rehber olan esasların[31] gerçekleştirilmesinin önünü açmış; imar faaliyetlerinde kullanışlılık ilkesiyle birlikte estetik ve güzellik ilkesine yönelmesini sağlamıştır.

[28] Magie 1950: 320; Sherwin - White 1977: 66-67; Merkelbach 1987: 11; Şahin 2004: 7; Kaya 2005: 14; Corsten 2006: 88; Güçlü 2007: 15-16.
[29] Şahin 1987a: 1-78.
[30] Şahin 2009: 15-21.
[31] Vitr.: I, 9-25; Thorpe 2002: 15-20; Altunbeğ Turgut 2019: 275-291.

Nikaia kentinin verimli topraklara sahip olması, kara ve deniz yoluyla ulaşıma açık olması ekonomik olarak canlı bir hayatın yaşanmasını sağlamıştır[32]. Üretim ve ticaret arasındaki uyumun iktisadi olarak geri dönüşü kentin kamusal mimarisinin zenginleşmesiyle sonuçlanmıştır. Kamusal mimari ihtiyaçların karşılanması dışında kentte, estetik ve propaganda amaçlı mimari yapımının da gerçekleştirildiği görülmüştür.

İstanbul Kapı'da yürütülen kazı çalışmalarıyla tez çalışmasının 1. evresini oluşturan yapı grupları keşfedilmiştir. Hâlihazırda Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen tak yapısının dışında kazılarla birlikte cadde, ticari alanlara ait kalıntılar açığa çıkartılmıştır (Görsel 346-347). Söz konusu yapı grubunun oluşturduğu 1. evrenin anlatımında ilk olarak kentin kuzey girişine, tak mimarisine, değinilecektir. Mimari yapılaşmanın çekirdeğini, merkezini, oluşturan bu Roma takıyla birlikte eş zamanlı bir şekilde inşa edilen yapısal ve çevresel bağlantılı kalıntılara da yer verilecektir.

İstanbul Kapı'da yapılaşmanın çekirdeğini oluşturan ve erken evre olan Roma takı (Görsel 346, Çizim 1), arkeolojik terminolojide[33] ve literatürde[34] farklı isimlerle tanımlanmaktadır. MS 1. yüzyılın ikinci yarısında; İmparator Vespasianus ve Titus yönetiminde iken inşa edilmiştir[35]. Çoğunlukla zafer takı, anıt olarak Roma kültürünün bir yansıması olarak ilintilendirilmektedir[36]. Roma'nın Cumhuriyet Dönemi'nde komutanlar için, İmparatorluk Dönemi'nde ise senato ve imparatorlar tarafından zaferle eve dönüş, yönetim jübilesi, ölüm, kent kurulması ve tarihsel önem atfeden olayların anısını yaşatmak amacıyla kentlerin çeşitli noktalarına inşa edilmişlerdir[37]. Tak mimarisinin keşfi öncesinde yukarıda belirtilen kutlama ve törenlerin temsiliyeti anıt sütunlar, heykeller ve köprülerle yapılmaktaydı[38].

[32] Strab. 4-7; Hendy 1985: 43; Foss 1996: 1; Sevin 2001: 32-34; Yalman 2006: 28; Baz 2013: 264; Şahin - Altın 2018: 817.
[33] Wallace - Hadrill 1990: 147-149; Özgen 2009: 8-9; Kontokosta 2014: 7.
[34] Yengi Takı, Zafer Takı, Onur Takı gibi isimlendirmeler yapılmaktadır. Bk. Hasol 2016: 506.
[35] Schneider - Karnapp 1938: 2, 24; Şahin 1978: 9-14, 75-80; Şahin 1979: 19-24 no:25-28; Merkelbach 1987: 16; Abbasoğlu - Delemen 2004: 191.
[36] MacDonald 1986: 74; Kontokosta 2014: 7; Kutluay 2022: 1281-1283.
[37] Wallace - Hadrill 1990: 154-166; Favro 1994: 153; López 2012: 11; Müller - Vogel 2012: 211; Ridley 2014: 13; Popkin 2015: 290.
[38] Curtis 1908: 27; Favro 1994: 158.

Roma'nın Anadolu'daki hâkimiyetinin sağlanmasıyla birlikte bu coğrafyada yeni kentler kurulmuş, hâlihazırdaki kentlerde ise Roma kültürünün yaygınlaştırılması amacıyla kamusal alanlarda imar faaliyetleri yürütülmüştür. Romanizasyon[39] olarak da isimlendirilen bu anlayış ve eylemleri, Bithynia Bölgesi'nin önde gelen kentlerinden biri olan Nikaia'da da görmek mümkündür. Nikaia da görülen bu Romalılaştırma hareketinin yumuşak bir geçişle sürdürüldüğü düşünülmektedir. Kentin kuzey girişi için Vespasianus ve Titus tarafından MS 1. yüzyılda inşa edilen tak, Roma İmparatorluğu'nun Bithynia Bölgesi'ndeki hâkimiyetinin somut bir örneği olarak, Nikaia kentinin simgesel girişini vurgulamak, eyalet başşehri ünvanını kente girenlere göstermek ve diğer kentlerle arasındaki farkı belirtmek gibi birtakım imtiyazlar ve amaçlar için inşa edilmiştir. Nikaia'nın da içinde bulunduğu Bithynia Eyaleti'nin sulh yoluyla Roma'ya bağlanması, savaş vb. bir durumla meydana gelen ilhak durumunun olmaması romanizasyon hareketinin daha gönüllü yürütüldüğünü düşündürmektedir. Bu fikir metnin ilerleyen bölümlerinde örnekler verilerek anlaşılması sağlanacaktır. Yakın döneme kadar modern ilçe zeminin altında kalan tak mimarisinin bir bölümü bir önceki bölümde detayları verilen kazı çalışmalarıyla birlikte tamamen açığa çıkartılmıştır.

Kazı çalışmalarıyla birlikte Roma tak yapısının orijinal zemin kotuna; Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen en erken evresine ulaşılmıştır. Yapının bu evresine ilişkin kısmi bilgiler Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün destekleriyle 1930'lu yıllarda A. M. Schneider ile W. Karnapp tarafından yapılan sondaj çalışmasıyla sınırlıydı[40]. Söz konusu çalışmalar, Roma takının kır tarafına bakan cephesinin batı kısmındaki tali geçişte gerçekleştirilmiştir. Bu noktada yaptıkları sondajla birlikte yapının ilk inşa edildiği, tarafımızca da 1. evre olarak isimlendirilen seviyeye inilerek kapının tarihsel gelişimi ile ilgili tespitlerde bulunulmuştur. Bahsi geçen tespitler, 2017 yılında başlayan kazı kampanyasında daha geniş bir ölçekte açığa çıkartılmıştır. Yapının

[39] Roma'nın egemenliği altındaki topraklarda siyasal, kültürel, dini, sosyal ve kamusal alanlarda Roma toplumuna uyumunun sağlanması için yapılan bir takım politikalar ve uygulamalar için kullanılan bir terimdir. Araştırmacılar tarafından tartışmaya açık bir kavram olmasının yanı sıra İmparatorluk sınırları içinde de farklı şekillerde uygulandığı görülmektedir. Bununla birlikte genel olarak görülen uygulamalar şunlardır: Yol ağlarının oluşturulması, Roma vatandaşlık hakkı verilmesi, Latince kullanımı, İmparator kültünün teşviki, sikke darbı, kamusal yapıların Roma örneğine göre yapılması gibi örnekler verilebilir. Detaylı bilgi için bk. Rubin 2008: 20-22; Aytaçlar 2009: 286; Öztürk 2009: 277.

[40] Schneider - Karnapp 1938: 24-26.

evreleri içerisinde geç döneme tarihlenen değişikliklerin olması sebebiyle 1938 yılında gerçekleştirilen kazının değerlendirmesine 4. evre başlığı altında değinilecektir. Bunun dışında İstanbul Kapı ile ilgili olarak; Roma takının mimari bölümleri ele alınmış, mimari ve teknik özellikleri belirtilmiştir. Burada dikkat çeken bir ayrıntı ise Roma takının korniş bölümünde bulunan dübel deliklerinden yola çıkarak kornişin üst kısmının olduğu; yapının ilk evresinde iki katlı olabileceği konusunda fikrini belirtmiştir. Sondaj çalışmasında tespit ettiği profilli saçak parçasının da öne sürdüğü üst yapıya ait olduğunu düşünmüştür[41]. Ne yazık ki bu saçaklıkla özdeş bir mimari parça günümüzdeki kazılarda ele geçmemiştir.

İstanbul Kapı'nın bu evresine ait dikkat çeken başka bir çalışma ise yapının yazıtlarına ilişkin epigrafik araştırmalardır. Bu yayınlar arasında öne çıkan S. Şahin tarafından yapılan araştırma sonucunda kapıya ilişkin epigrafik verilerin çözümlenmesi yapılmıştır[42]. Bahsi geçen yayınlara ilişkin verilere metnin ilerleyen bölümlerinde yer verilecektir.

1. evreye ait yapısal ve mimari özellikler incelendiğinde; ince taneli düz ve profilli beyaz mermer blokların kenet kullanılarak inşa edildiği dikkat çekmektedir. Takın, şehrin içine bakan cephesi ile kırsala bakan cephesinin özdeş olduğu görülmektedir. Mimarinin, 7.70 m korunan yüksekliğe, 9.75 m genişliğe, 3.50 m derinliğe sahip olduğu ölçülmüştür. Yapısal özellikleri bakımından ortada 5.20 m yüksekliğinde, 4.26 m genişliğinde kemerli merkezi bir geçişi bulunmaktadır. Bu kemerli girişin her iki yanında, zemin seviyesinde tekil/tali geçişler yer almaktadır. Tekil geçişlerin lento ve söve bölümlerinde içten dışa doğru genişleyerek derinlik vermesi amaçlanmış sade çerçevelerden oluşan profiller bulunmaktadır. Tekil geçişlerin ölçüleri en dıştan 1.39 m genişlik, 2.30 m yüksekliktedir. İç ölçüleri ise 0.87x2.10 metredir. Kapının üst bölümü ile arasında, lentonun üzerinde tek sıra diş sıralı bir kısım bulunmaktadır. Lentonun birbirine geçmeli kademeli çerçevelerden oluşan kısmının üstünde yer alan bu tek blok dışa doğru çıkıntı yapmaktadır. Bu tekil yaya girişlerinin üst kısmında; kemer süslemeli 2,04 x 0,85 m ölçülerinde 0,90 cm

[41] Schneider - Karnapp 1938: 25.
[42] Şahin 1978; 1979; 1981; 1987a.

derinliğinde birer adet niş bölümü yer almaktadır. Bu nişler içerisinde muhtemelen kentin ileri gelenleri ve dönemin Roma İmparatorunun heykelleri yer almaktadır.

Roma takında niş bölümlerinin üst kısmı ile ortadaki kemerli geçişin üst sınırı hemen hemen aynı hizadadır. Bunların üstünde tak mimarisinin üst bölümü yer almaktadır. Bu bölümü alttan başlayarak; iki fascialı arşitrav kısmı ve friz/geison ile korniş/sima kısımları oluşturmaktadır. Friz/geison bölümünde; yapının metal harfler kullanılarak oluşturulmuş yazıt bölümü yer almaktadır. Hem şehir merkezine bakan cephesinde hem de kır tarafına bakan cephesinde bulunan yazıtın günümüzde sadece harflerin monte edildiği dübel kısımları korunmuştur. Söz konusu deliklerin/noktaların aplikasyon izlerinin araştırmacılar tarafından incelenmesi yazıtın anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Epigrafik incelemelerle tak üzerindeki yazıtın çözümlenmesi gerçekleştirilmiştir. Yazıtın incelenmesi sonucunda şehir tarafına bakan cephede;

Τῷ σεβαστῷ τῶν αὐτοκρατόρων οἴκωι καὶ τῇ πρώτῃ τῆς
ἐπ[α]ρχείας Νε[ι]κα[ίᾳ].

ifadesi, kır tarafına bakan cephede ise;

[Τ]ῷ σεβαστῷ τῶν αὐτοκρατόρων οἴ[κ]ω[ι] καὶ τῇ πρώτῃ τῆς
ἐπ[αρ]χε[ί]ας Νεικαί[ᾳ].

özdeş ifadelerin yer aldığı saptanmıştır[43]. Bu yazıtların çevirileri ise şöyledir;

"İmparatorların yüce evine ve eyaletin başşehri Nikaia'ya adadı."

Yazıtlarda belirtilen ifadeler üzerinden bu satırlarda kentin onursal ünvanlarının vurgulandığı görülmektedir. Bu unvanlar, tak mimarisinin inşa edildiği

[43] Schneider - Karnapp 1938: 48 Nr.24; Şahin 1978: 79; Şahin 2004: 19-20

dönem içerisinde Nikaia kentinin yeri ve öneminin vurgulanması ile birlikte çevre kentlerle arasındaki rekabetin anlaşılması bakımından dikkat çekicidir.

Araştırmalar, İstanbul Kapı'daki yazıtların eksik olduğunu göstermektedir. Yapının bir tahribat sonrasında; onarım sırasında veya yapının sonraki evrelerinde işlevsel değişikler nedeniyle yapıdan kaldırıldığı düşünülmektedir. Yazıtın günümüzde eksik olduğu, aynı dönemde inşa edilen ve Nikaia kentinin doğu kapısı olan Lefke Kapı üzerindeki yazıttan da anlaşılmaktadır. Söz konusu kapı hem mimari anlamda hem de epigrafik anlamda özdeş niteliktedir. Bu kapsamda yazıtın tam korunmuş hali şu şekilde olmalıdır;

1 Τῷ σεβαστῷ τῶν αὐτοκρατόρων οἴκωι καὶ [[τῆι πρώτηι τῆς
ἐπαρχείας πόλει]] Νεικαίᾳ
2 Μ. Πλάνκιος Οὔαρος ἀνθύπατος καθιέρωσεν ἐπιμεληθέντος
[τῆς κατασκευῆ]ς Γ. Κασσίου Χρήστου.

"G(aius) Cassius Chrestus'un çabasıyla yapımı tamamlanan (bu eseri), Prokonsül M. Plancius Varus imparatorların yüce evine ve eyaletin başşehri Nikaia'ya adadı."

Bu yazıtta yer alan prokonsül M. Plancius Varus[44], İmparator Vespasianus ve Titus dönemlerinde Bithynia eyaletinde görev yapmıştır. Şehirdeki diğer yapılar üzerinde *Plancius Varus,* kentin patronu, olarak ifade edilir[45]. Bu dönemde eyalet senato tarafından atanan valilerce yönetilmekteydi[46]. Yazıtta belirtilen diğer bir isim G. Cassius Chrestus ise şehrin ileri gelenlerindendir. Nikaia şehrinin tanınmış ailelerinden biri olan Cassius[47] sülalesinden gelen ve yüksek memuriyet görevinde bulunmuş Chrestus'un lahdi üzerinde elçi, başrahip ve Augustus rahibi olduğu belirtilmiştir[48].

Tak üzerindeki diğer yazıt ise arşitrav bölümünde yer almaktadır. Şehir merkezine bakan cephedeki arşitrav üzerinde bulunan yazıtta göre yapının Roma

[44] Schneider - Karnapp 1938: 45 Nr.11;Mitchell 1974: 27; Şahin 1979: Nr. 42; Remy 1989: 31-34; Şahin 2004: 19; Doğancı 2007: 200-207.
[45] Şahin 1978: 81; Merkelbach 1987: 16; Doğancı 2007: 206.
[46] Sherk 1955: 403; Kaya 2003: 84-85; Baz 2014: 52-53
[47] Şahin 1978: 82; Şahin 2004: 20; Corsten 2016: 207-209.
[48] Şahin 1978: 82; Şahin 1979: Nr. 116

İmparatorluk Dönemi'nde çeşitli onarımlar geçirdiği anlaşılmaktadır. Bu kapsamdaki tespit ve savlar tak mimarisinin 2. evre başlığı altında ele alınacaktır.

Yapının, friz/geison bölümünün S formu vererek tamamlandığı, bu formun üzerinde korniş/sima bölümüne ait tek sıra diş sırasının yükseldiği görülmektedir. Tak mimarisi bu bölümle tamamlanmaktadır. Yapının belirtilen bölümlerinin üstünde ise dönemsel farklı bir evrenin izleri bulunması sebebiyle orijinal halinde (inşa edildiği dönemde) herhangi bir mimari bölüm ve heykeltıraşlık eseri gibi bezeme programı olup olmadığı ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.

Yapının metnin girişinde de belirtildiği üzere hem kent içine hem de kırsala bakan cephesinde özellikleri ve yapı bölümlemeleri aynıdır. Ortada kemerli merkezi bir geçiş, yanlarda da birer tali geçiş şeklinde olacak şekilde mimari anlamda üç geçişli bir sisteme sahiptir (Görsel 346, 348, Çizim 1).

Yapının yakın çevrede benzer özelliklerini kentin doğu kapısı olan ve Lefke Kapı olarak isimlendirilen yapıda görmekteyiz. Eş zamanlı olarak inşa edilen iki mimarinin de banisi ve yapım yılı ile mimari özellikleri aynıdır. Bunun dışında Bithynia Bölgesi'nde başka bir örneği bulunmamaktadır. Anadolu'da ise üç geçişli tak örnekleri bulunmasına karşın özdeş özellikte bir örneği bulunmamaktadır.

Yapının bu evresiyle ilişkili bir diğer mimari kalıntı Roma Dönemi cadde uzantısıdır (Görsel 349-350). Kazı çalışmalarında bu döneme tarihlenen zemin döşemesi kentin cardo maximus[49] uzantısının başlangıç noktasıdır. Proje alanının sınırları içinde caddenin yaklaşık 19 m uzunluğu tespit edilebilmiştir, caddenin genişliğinin 9.75 m genişlikteki kısmı açığa çıkartılmıştır. Yol döşemesinde çoğunlukla dikdörtgen blok mermer ve kireç taşları kullanılmış, cadde taşlarının diagonal bir şekilde döşendiği görülmüştür. Caddenin altyapısına, kanal hattına, ilişkin herhangi bir tespit yapılamamıştır.

Caddeyle bağlantılı bir diğer kalıntı kaldırım ve portiko bölümleridir (Görsel 349, 351, Çizim 2). Caddenin zemin döşemesinin sınırında, bir basamak yüksekliğinde

[49] Roma kent planının temel unsurlarından biri olan cardo maximus, kent bölümlemesinde kuzey-güney doğrultuda uzanan ana caddesine verilen isimdir. Ayrıntılı bilgi için bk. Macdonald 1986: 32-33; Saltuk 1990: 47; Perring 2000: 282-285; Gündoğdu-Özkök 2017: 60; Akyurt 2019: 16.

başlayan kaldırımın genişliği ise yaklaşık 2 m, uzunluğu da 19 metredir. Kaldırımın stylobat zemininde kullanılan bloklar üzerinde belirli aralıklarla dübel bölümlerinin olması, caddenin sütun ve postament gibi taşıyıcı unsurlarla süslü olduğunu göstermektedir. Zeminden 15-20 cm yüksekliğindeki bir basamakla ayrılmış bu bölümün portiko olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Bu bölümde kullanılan taşıyıcılara ilişkin kazı çalışmalarında çok az kalıntı tespit edilebilmiştir. Söz konusu taşıyıcıların, 3. evre içerisinde inşa edilen avlu ve sur duvarında kullanıldığı gözlemlenmektedir.

Cadde ve portiko birlikte değerlendirildiğinde genişliğinin 12 m, uzunluğunun da 19 m olduğu ölçülmüştür. Böylece Nikaia kentinin Roma İmparatorluk Dönemi içerisinde cardo-maximus hattının sütunlu bir cadde özelliğinde olduğu tespit edilmiştir.

Roma İmparatorluk Dönemi cardo hattına ilişkin bir diğer tespiti, kent içinde I. Murat Hamamı restorasyonu[50] sırasında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında görmekteyiz (Görsel 352-353). Söz konusu her iki cadde kalıntısı aynı aks üzerinde ve benzer özelliktedir.

1. evre içinde sütunlu caddeyle ilintili bir diğer yapı birimi ise dükkân (taberna) şeklinde düşünülebilecek ticari alan yapılarının olduğu düşünülen kalıntılardır (Görsel 349, 354). Portiko zemin döşemelerinin sonlandığı noktada tespit edilen kuzey-güney doğrultulu duvar hattı ve bu duvar hattının iç kısmında kalan kısımda zemin döşemesi, bu bölümlerin Roma İmparatorluk Dönemi içinde cadde ile birlikte kullanıldığını düşündürmüştür. Kalıntıların avlu duvarı altından şehrin içine doğru devam ediyor olması da bu fikri kuvvetlendirmektedir. İzlenebildiği kadarıyla bu alanın ortalama genişliği 4 metredir. Anadolu'da kapı girişleri ve sütunlu caddelerle birlikte inşa edilen dükkanlar, ticari hayatın da başladığı yer olarak görülebilmektedir[51]. Dükkanlar kapı girişleri, cadde zeminlerinden sonra, portikonun arkasında bulunmaktadır; cadde ve portiko zemininden farklı bir renk veya malzemeyle yapılan zemin döşemesiyle ayrılan dükkanların duvarlarında bazen düzgün kesilmiş bloklar kullanıldığı gibi bazen de dolgu moloz, kiremit parçası ve kireç harç kullanılmış duvar hatlarıyla

[50] Ermiş 2009: 31; Şahin - Berns 2014: 51.
[51] Anabolu 1980: 13; Akbaş 2001: 19-20; Erol 2019: 11.

bölümlemelerin yapıldığı gözlemlenmişstir[52]. Alan içinde tespit edilen duvar kalıntılarının da ifade edilen şekilde farklı olması İstanbul Kapı'nın Roma İmparatorluk Dönemi'nde sadece bir tak mimarisinden ibaret olmadığını göstermektedir. İstanbul Kapı'da dükkân olarak görülecek alanlarının duvar kalıntılarıyla birlikte sadece zemin döşemeleri günümüze ulaşmıştır. Avlu bölümünün ilerleyen evrelerle birlikte yoğun kullanımı, erken evre duvarların ihtiyaçlar doğrultusunda değiştirilmesine, tahrip edilmesine neden olmuştur. Bundan dolayı da dükkan olarak düşünülen alandaki olası mekân bölümlesini sağlayan duvarların günümüze kadar korunmadığı gözlemlenmiştir.

Kentin Roma İmparatorluk Dönemi'nde kamusal mimarisinin ihtişamlı olduğu, mimaride kullanılan ithal malzeme ve kentin farklı noktalarında tespit edilmiş devşirme malzemelerin niteliğinden anlaşılmaktadır[53]. İstanbul Kapı da bu zenginliğin bir parçası olduğunu tak, sütunlu cadde ve ticari alan kalıntılarıyla göstermektedir. Bu noktada şehrin ilk karşılama noktası olması bu alanı daha önemli kılmakta; kapı girişinin kentin refahı ve kamusal mimarinin gösterişini vurgulaması beklenmektedir. Alanda tespiti yapılan ve üzerinde çalışmaları devam eden yazıtlar İstanbul Kapı'nın eyaletin ve imparatorluk yönetiminde önemli görevler üstlenmiş kişilerin onurları için dikilmiş anıtlarla donatıldığını göstermektedir.

Sonuç olarak 1. evre içinde; Roma takı, sütunlu cadde ile ticari alanların olduğu düşünülen zemin döşeme kalıntıları yer almaktadır (Çizim 1-3).

3.2. Roma İmparatorluk Dönemi - 2. Evre (MS 2. Yüzyıl)

MS 2. yüzyıla gelindiğinde kentin imar faaliyetlerinin devam ettiği fakat yönetimsel açıdan İmparatorluğun görevlendirmeler yaparak kente müdahale ettiği anlaşılmaktadır. Bithynia bölgesinin, Roma egemenliğine geçtikten sonra yönetiminin senato tarafından atanan valilerce yürütülmesi geleneği İmparator Augustus tarafından da devam ettirilmiş, İstanbul Kapı'nın inşa edildiği dönemde yerel yönetim

[52] Akbaş 2001: 21.
[53] Berns 2020: 41-46.

mekanizmasının sağlıklı işlediği görülmekle birlikte MS 2. yüzyıla gelindiğinde bu istikrarlı sürecin sekteye uğradığı anlaşılmıştır[54].

Kentte, MS 1. yüzyıl içinde roma takı, tiyatro, gymnasium gibi yoğun imar faaliyetlerinin gerçekleştirildiği antik kaynaklardan bilinmektedir[55]. Kent içindeki imar faaliyetlerinin uzun sürmesi ve buna bağlı bozulan kent ekonomisinin toparlanabilmesi amacıyla MS 2. yüzyılın başında Traianus, senato üzerindeki vali atama görevini kendi üstüne alarak bölgeye Plinius'u göndermiş ve bölgedeki düzensizliklerin önüne geçmeye çalışmıştır[56].

Bunun gibi yönetim sorunlarının dışında kenti doğa olaylarının getirdiği olumsuzluklar da fazlasıyla tahrip etmiştir. MS 120 yılında[57] meydana gelen bir deprem bölgede ağır hasara neden olmuştur. Kentin bu afetten etkilendiğini antik kaynaklar yardımıyla bilinmektedir. Hieronymus'un deprem hakkında 224. Olimpiyatın 4. yılı için şu notu kayda almıştır;

"*Bir yer sarsıntısıyla Nikomedeia yıkıldı ve Nikaia büyük zarar gördü. Hadrianus onarım için halka cömertçe yardımda bulundu."*[58]

Söz konusu depremin 1. evre içinde değerlendirdiğimiz yapılarda da etkili olduğu, dönemin imparatoru Hadrianus'un kentin tekrardan bayındır hale gelmesi için gerekli onarımların yapılmasını sağladığını belirten kaynaklar da bulunmaktadır[59]. Hadrianus tarafından sağlanan desteklerle Roma takı tekrardan ayağa kaldırmış ve bu yardımlardan dolayı kent halkı bu yapıyı Hadrianus'a ithaf etmiştir[60]. Roma takı üzerinde; kemeri üstündeki blok hattı ile arşitrav kısmında yer alan yazıt izleri bu ithaf ve onarım evresiyle ilintilidir.

Çalışmamızın bu evresini de Roma takı oluşturmaktadır. 1. evredeki diğer mimari unsurların da onarım geçirdiği öngörülmekle birlikte bu yapılarda arkeolojik

[54] Sherk 1955: 403; Kaya 2003: 84-85; Baz 2013: 263-270.
[55] Şahin 1987a: 10-12 T12b-c.
[56] Mcfayden 1921: 49-50; Maggie 1950: 591; Sherk 1955: 403; Whittow 1990: 5.
[57] Ergin – Güçlü - Uz 1967: 12; Doğancı 2001: 62-63; Adatepe-Erel 2006: 143.
[58] Hier. chron. 198, 9; Şahin 2013: 2; Doğancı 2016: 121.
[59] Synk. 659, 7; Weber 1905: 127-128; Doğancı 2016: 121; Gülbay 2016: 410-411.
[60] Şahin 1978: 78-81; Şahin 2004: 19.

kazılarla ulaşılan yeni bir tespit ve değerlendirme olmadığı için 2. evrede kullanımlarını sürdürdükleri varsayılmaktadır.

2. evrenin değerlendirmesi epigrafik tespit ve kalıntıların sağlamış olduğu veriler üzerinden gerçekleştirilecektir. Roma takı üzerinde bulunan yazıt izleri net olmadığı için bu noktada MS 2. yüzyıl onarım ve tadilatlarını izleyebilmek amacıyla kentin doğusunda bulunan ve İstanbul Kapı ile özdeş mimari ve tarihi özellikleri olan Lefke Kapı üzerinden hipotezler oluşturulacaktır[61].

1. evrede Roma takı üzerindeki yazıtların tam olmadığı, tamamlamanın Lefke Kapı'daki izlerle birlikte gerçekleştirildiği belirtilmişti. Bu yaklaşım 2. evre içinde geçerli olacaktır. İstanbul Kapı'nın yazıtlarının eksik olması yapının daha sonraki dönemlerde yapılan inşa ve onarım faaliyetleriyle ilintili olduğu düşünülmektedir.

Roma takının arşitrav kısmı ile arşitravın altındaki (kemerin sağ ve solundaki) bloklar üzerinde bulunan yazıtın, frizdeki yazıttan özellik ve anlam bakımından farklı olduğu görülmektedir. Söz konusu yazıtı oluşturan harflere ilişkin izlerin tam anlamıyla okunanaması ve anlaşılamaması nedeniyle takip edilebilen kısımlarından yola çıkarak Lefke Kapı'daki okunan yazıt kısmıyla karşılaştırılmıştır.

İmparator Hadrianus, Bithynia depremi sonrasında eyalet gezisi kapsamında bölgeyi gezi düzenlemiştir[62]. Hadrianus, MS 123 yılında, ilk olarak Nikomedia kentine, sonrasında buradan da Nikaia şehrini ziyarette bulunmuştur. Yol güzergâhından dolayı İmparatorun Nikaia'ya İstanbul Kapı'dan girdiği öne sürülebilir. Depremin, Lefke Kapı'da da tahribata neden olduğu, İmparatorun belirtilen yardımlarına istinaden şehir halkının minnettarlığı Lefke Kapı'daki yazıt üzerinde görülmektedir.

Söz konusu yazıt;

[61] Şahin 1979: Kat. 30a (28b).
[62] Weber 1905: 128; Maggie 1950: 614; Şahin 1978: 84; Gülbay 2016: 403-404.

1 [[[Αὐτοκράτορι Καίσαρι, Θεοῦ Τραιανοῦ Παρθικοῦ υἱῷ, Θεοῦ Νέρουα υἱωνῷ,
Τραιανῷ Ἁδριανῷ Σεβαστῷ δημαρχικῆς ἐξουσίας
2 ἡ εὐσεβεστάτη νεωκόρος τῶν Σεβαστῶν, ἀπὸ Διονύσου καὶ Ἡρακλέους πρώτη
Βιθυνίας καὶ Πόντου, ἡ μητρόπολις δὲ κατὰ τὰ κρίματα τῶν αὐτοκρα-
τόρω]ν]] B o g e n [[καὶ [τῆς] ἱερ[ᾶς σ]υνκλήτου ἐπ' ἀγαθῷ]]

"İmparator Kayser, Tanrı Traianus Parthicus'un oğlu, Tanrı Nerva'nın torunu, halkın egemenlik yetkisini kendinde taşıyan, Traianus Hadrianus Augustus'a, Augustusların en dindar Neokoru, Dionysos ve Herakles soyundan gelen, Bithynia ve Pontus'un birinci (şehri), imparatorlarıun ve kutsal (Roma) Senatosu'nun kararları uyarınca ise metropolis (olan) Nikaia sundu). Selametle".[63]

İstanbul Kapı'da da bu yazıtın aynısının olduğu araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir. Hâlihazırdaki yazıt izlerinden elde edilen izlenimler de bu yaklaşımı doğrulmaktadır.

Söz konusu yazıtta, kentin koruyucu tanrısı ve kuruluş efsanesinin kahramanları ile birlikte İmparatorluk kültünün de mevcutta var olduğunu belirten ifadeler yer almaktadır. Roma takının 1. evresinde de belirtilen "eyalet baş şehri" ünvanı, Hadrianus Dönemi'ne tarihlenen bu yazıtla birlikte tekrardan vurgulanmış, ayrıca Augustus Dönemi'nde başlanan tanrıça Roma ve İmparator kültü adına inşa edilen İmparatorluk tapınaklarına sahip olan kentlerin kullandığı neokor ünvanını Nikaia'nın da kullandığı görülmüştür.

1. evre içinde yer verilen mimari birimlerin, bu evre içinde de işlevini sürdürdüğü, kullanımlarının devam ettiği düşünülmektedir. Tez çalışmasının katalog bölümünde değerlendirilen taş eserler arasında heykel ve mimari plastik parçaların MS 2.-3 yüzyıl yoğunluğunun olması bu dönemde alanın mimari ve estetik anlamda kullanımına ilişkin fikirleri kuvvetlendirmektedir.

Kapının ilk iki evresi, Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Bu iki evre içinde Roma takı, sütunlu cadde ve dükkânların (ticari mekanlar) bulunduğu düşünülmektedir. Bu evreler arkeolojik kazılarla elde edilen tespitlerin dışında

[63] Şahin 1978: 24.

epigrafik veri ve kaynaklarla da desteklenmektedir. Alanda yapılan kazı çalışmaları sonucu ortaya çıkartılan kalıntılar, kentin doğu girişi olan Lefke Kapı'da kısmi olarak görülmektedir. Lefke Kapı'da cadde, zemini korunmuş bir şekilde günümüze kadar gelmişken kaldırım ve dükkan (ticari mekan) kalıntılarına ilişkin veriler bulunmamaktadır. Bunun nedeni İstanbul Kapı'da olduğu gibi alanın Bizans ve Osmanlı dönemlerinde farklı kullanımlara göre şekillendirilmesidir.

Özdeş nitelikteki bu örneğin dışında İstanbul Kapı'nın 1. ve 2. evresini oluşturan yapı grubunun Bithynia Bölgesi'nde başka bir örneği bulunmamaktadır.

Ayrıca bu bölümde üstünde durulması gereken bir diğer konu bahsi geçen yapılaşma hamlesinin romanizasyon çerçevesi içinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceği hususudur. Nikaia'nın gönüllü bir şekilde Roma kültür ve geleneklerini benimseme yoluna girmesi; kent ve çevresinin ilhak edildiği süreçte barışçıl bir yol izlenmesiyle açıklanabilir. Belirtilen süreç içinde kentin bağlılığını iyimserlikle kabul etmesi, dil konusundaki gelenek ve alışkanlıklarını bir roma icadı olan tak mimarisi üzerinde devam ettirmesini sağlamıştır. 1. ve 2. Evrede belirli noktalarda belirtilen romanizasyon kavramını bu dinamiklerle birlikte değerlendirmek gerekir. Nikaia'daki Romalılaşma ve Romalılaştırma baskı kurulmadan hoşgörü altında gerçekleşmiştir. Tak mimarisinin Roma kültürüyle ilintili olmasına karşın yazıtların dilinin grekçe olması romanizasyon sürecinin yumuşak bir geçişle sürdürüldüğü düşündürmüştür.

3.3. Geç Roma İmparatorluk Dönemi - 3. Evre (MS 3. yüzyıl)

MS 1 ve 2. yüzyıllarda Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altındaki bölgelerde *Pax Romana* dönemi yaşanmıştır. Barış Dönemi olarak da bilinen bu zaman diliminde kentler, Anadolu'daki Roma hâkimiyetinin getirdiği avantajlardan faydalanmıştır. Şehircilik anlayışına katkı sağlayacak bir takım imar faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Kamusal alanları bayındır hale getirecek bir dönüşüm yaşanmış, estetiğin ön plana çıktığı mimari öğeler inşa edilmiştir. İmparatorluk sınırları, güçlü ve istikrarlı askeri bir düzenle korunmasından ötürü koruma ve tahkimat yapılarına

ihtiyaç duyulmamıştır[64]. Kentlerin inanç, kültürel ve sosyal alanlarda gelişimine dönük kamu yapılarının tercih edildiği bu dönem MS 3. yüzyılla birlikte sona ermiştir[65]. MS 3-4. yüzyılla birlikte İmparatorluğun yönetimsel olarak alışılagelmiş tercihlerinin değiştiği net bir şekilde görülmeye başlanmıştır. Bu değişimlerden biri siyasi ve askeri otoritenin zayıflamasına[66] bağlı olarak sınır güvenliğinin ortadan kalması ve buna bağlı olarak İmparatorluğun savunmaya bağlı stratejiler uygulaması ve müdahalelerde bulunmasıdır. Hükümdarlar artık başkent olarak Roma şehrini görmemekte, güvenlik zafiyetinin getirdiği olumsuzlukları gidermek amacıyla başkent olarak kendilerine farklı şehirleri merkez olarak kabul etmeye başlamışlardır[67].

Eyaletleri ve kentleri yağmalayan, tahrip eden gruplar kentlerdeki mimari yapılaşmanın çehresini değiştirmiştir. *Pax Romana* döneminde ihtiyaç duyulmayan savunma mimarisi bu dönemin sona ermesiyle zorunlu bir hale gelmiş, kentler sur duvarları inşa etmeye başlamışlardır[68]. Nikaia kenti de yukarıda belirtilen gelişmelerin sebep olduğu olaylar neticesinde tahkimat yapılarının inşaatına başlamıştır.

İmparatorluk içinde meydana gelen istikrarsızlıktan faydalanan Germenler, Gotlar ve Persler saldırı düzenlemişlerdir[69]. Bahsi geçen unsurlardan Gotlar, Nikaia kentini de içine alacak şekilde Anadolu'yu, Roma kentlerini tahribata uğratmışlardır. MS 257-258 yıllarında gerçekleşen Got akınlarında kent yağmalanmış ve ateşe verilmiştir[70].

Zosimos yazdığı tarihçesinde bu olaydan İmparatorluk sınırları içinde zarar görmeyen bir şehir kalmadığını; Byzantium, Kalkedon, Nikaia, Ephesos, Antioch gibi şehirlerin bu istilalardan etkilendiğini belirtmiştir[71].

Bu saldırıdan sonra İmparator Gallienus (MS 253-268) zamanında kent sur duvarı inşasına başlamıştır[72]. Bugün tez çalışmasında erken dönem sur duvarı (iç sur

[64] Crow 2017: 90.
[65] Liebeschuetz 1999: 2-3.
[66] İplikçioğlu 2007: 95; Bekker-Nielsen 2008: 155.
[67] Grant 1998: 1.
[68] Anadolu'da benzer savunma mimarisi inşaatı gerçekleştiren kentlere Prusa ad Hypium, Adanda, Kibrya, Cremna gibi kent ve yerleşimler örnek verilebilir. Bk. Mitchell 1993: 238.
[69] Foss 2004: 250; Odahl 2004: 20.
[70] Maggie 1950: 706; Merkelbach 1987: 31; Şahin 1987a: 21 T17; Şahin 2004: 11.
[71] Odahl 2004: 20

hattı) olarak tanımlanan ve yaklaşık 4.970 m uzunluğa sahip hattın yapımına başlanmış ve İmparator Cladius Gothicus (MS 268-270) zamanında[73] tamamlanmıştır (Görsel 355-358, Çizim 4-6). Kentlerin tahkimat unsurlarının Roma ve Bizans şehirciliğinde kentsel yaşamı daralttığı, sınırladığı alan dışında da mevcut şehir unsurlarından bazılarını kent dışında bıraktığı örnekler bulunmaktadır[74]. Nikaia'da böyle bir küçülme olmamakla birlikte sur duvarı inşaatı sebebiyle herhangi bir Roma yapısı sur duvarları dışında bırakılmamıştır. Kentin teritoryumuna yönelik gerçekleştirilen çalışmalar antik şehirciliğin çekirdeğini oluşturan yapılar ve kalıntılardan ziyade nekropol, yol güzergâh bağlantı birimleri olan köprüler, taş ocakları gibi kamusal yaşamın dışında kalan alan ve yapılardır[75].

Sur duvarlarının ön kısmına belirli aralıklarla surla bağlantılı burç inşa edilmiştir. Her iki tahkimat unsurunun mimari özellikleri şu şekildedir; devşirme mermer ve kireç taşları kullanılarak oluşturulan temel hattın üzerinde tuğla, kireç harç ve moloz taş kullanılarak yükseltilmiş duvar örgüsüne sahip olduğu gözlemlenmiştir. Söz konusu savunma unsuru şehrin kuzeyindeki Roma takıyla birleştirilerek kapı olarak işlevsellik kazandırılmıştır. Bu düzenlemeyle birlikte kentin kuzey girişi estetik ve propaganda amaçlı bir mimari unsurdan tam olarak savunma amaçlı bir kapıya dönüştürülmüştür.

Roma takının sur duvarına dönüştürülürken şehir dışına bakan cephesinin her iki tarafına yarım daire formlu, dış kısmında tuğla hatıl kullanılan ters U formunda birer burç inşa edilmiştir (Görsel 359, Çizim 5). Burçların iç kısmında birer oda bulunmaktadır (Görsel 359-360). Burçların arasındaki bağlantıyı sağlamak için Roma takının üst kısmı kullanılmıştır. Sur duvarı ile burç arasındaki geçişlerin sağlanması için Roma takının üst kısmına kemer formunda tuğla hatıllı bir koridor inşa edilmiştir (Görsel 361-362). Burçların içindeki kapalı mekânların giriş kısmı bu koridora açılmaktadır (Görsel 363). Sur duvarı üzerinden inilen bir merdivenle bu bölüme giriş sağlanmaktadır.

---

[72] Foss 2004: 250.
[73] Maggie 1950:712; Lawrance 1983: 172; Delemen - Abbasoğlu 2004: 190; Yavuzatmaca 2016: 27.
[74] Niewöhner 2017: 43; Intagliata vd. 2020: 2.
[75] Weissova – Altın 2020: 75-104.

Sur duvarının üstüne erişim için, duvarın şehir tarafına bakan iç cephesinde, plankare sisteminde Avlu dışı doğu bölüme konumlanan bir merdiven hattı inşa edilmiştir (Görsel 364-368). Yürüyüş zeminiyle sur duvarının üst kısmı arasındaki bağlantının oluşturulabilmesi için ardışık bir şekilde yan yana sur duvarı üzerine kemer inşa edilmiştir. Bu kemerler sayesinde taşıyıcının yükü eşit bir şekilde dağıtılmış, basamaklar arasındaki rıht yükseklikleri uygun bir oranda planlanmıştır. Bu detayın dışında bu bölümde sur duvarı üzerinde belirli kısımlarda merdiven izleri takip edilebilmektedir. Tarihsel süreç içerisinde bu bölümün tahrip olduğu, günümüze kadar korunamadığı görülmektedir. Sur duvarlarının ortalama yüksekliği 13 m olarak ölçülmüştür. Burç yükseklikleri ise cadde zemininden yaklaşık 15,50 m yüksekliktedir.

Yapısal anlamda, tak üzerine, herhangi bir tehdit durumunda açılıp kapanabilmesi için, tak formunun kemerli merkezi giriş bölümüne giyotin kapı kısmı açılmıştır. Roma mimarlığında takların geçişlerini kapatmak, alanları sınırlandırmak gibi bir amaç olmadığı için bu mimarileri yapım aşamasında geçişler için kapı birim ve bölümlerine yer verilmemekteydi[76]. Bugün giyotin kapı boşluğu görünmektedir (Görsel 369-371). Kapının araştırmacılar tarafından sıklıkla demir cinsinden bir malzeme özelliğinde olduğu belirtilmiş olmasına karşın tarafımızca bunu destekleyecek herhangi bir veri tespit edilememiştir. 1930'lu yıllarda yapılan incelemede giyotin kapıya ait vinç sisteminin gözlemlenebildiği belirtilmiştir[77]. Ancak maalesef günümüzde bu tespiti de doğrulayacak bir kalıntı bulunmamaktadır.

Bu evre içerisinde sur duvarına ek olarak kapının yaklaşık 19 m güneyine, kent merkezine bakan bölüme bir kapı inşa edilmiştir (Görsel 372-374, Çizim 7). Tarafımızca bu yapı, avlu kapısı olarak isimlendirilmiştir. Söz konusu kapı devşirme kireç taşı ve mermerler bloklar kullanılarak oluşturulmuştur. Kapının ortada merkezi bir geçişi (Roma takının merkezi geçişiyle aynı aksta ve genişlikte) yanlarda ise 1.80 m genişliğinde birer tali geçişi bulunmaktadır. Kapının en üst kısmında birer tiyatro maskı bulunmaktadır (Görsel 375). Bu kapının da merkezi geçişinin giyotin şeklinde açılıp kapanan bir sistemle kontrol edildiği kapı geçişi üzerindeki izlerden

[76] MacDonald 1986: 74.
[77] Schneider - Karnapp 1938: 26.

görülmektedir. Tali geçişlerle ilgili böyle bir veri tespit edilememiştir. İnşa edilen yeni kapı ile sur duvarıyla birleştirilmiş merkezi kapı arasında kapalı bir alan oluşturmak amacıyla avlu duvarı inşa edilmiştir (Görsel 376-379, Çizim 8). Söz konusu duvar iç kısımda oval bir form gösterirken dış kısımda ise dik açılı bir aks çizmektedir. Duvarın örgü tipinde tuğla yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Avlu duvarının orta kısmında geçiş için birer aralık bırakılmıştır (Görsel 380). Kapının inşası sırasında caddenin kısmi yükselme yaşadığı söylenebilir. Caddenin kullanımı devam etse de döşemelerin bir basamak yükseldiği öngörülmektedir.

Bu evre içinde değerlendirilen son mimari unsur avlu dışı doğu bölüm olarak isimlendirilen alanda yer almaktadır. Avlu duvarından başlayarak alanın tamamında görülen yapı grubunun mekânsal planı ilerleyen evrelerdeki kullanımlardan ötürü net bir şekilde gerçekleştirilememiştir. Sur duvarına bitişik nizamda inşa edilen farklı boyut ve ölçülerdeki mekânların meydana getirdiği bu mimari, Tarafımızca Mekan A olarak tanımlanmıştır (Görsel 381-383, Çizim 9-10). Yapı duvarlarının sur duvarıyla aynı mimari örgü tekniğinde; tuğla hatıllı harçlı yonu taşı duvarlara yapı grubunun giriş, pencere açıklığı gibi donatılarına ilişkin saptama Bizans dönemi duvar eklemeleri nedeniyle anlaşılamamıştır. Yapı duvarları 0.60-0.70 m genişliğinde ölçülmüştür. Mekan A'nın işlevine yönelik olarak yapı içindeki küçük buluntu grubunun en erken Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilmesi, sur duvarıyla özdeş özellikte olması, seramik gruplarının içinde günlük kullanım kaplarına ilişkin parçaların bulunması sebebiyle alanın kullanımının barınma amaçlı bir sivil kullanımı olabileceğini düşündürmüştür. Yapının zeminine ilişkin bir veriye ulaşılamamıştır.

Avlu dışı doğu bölümde, Mekân A yapısının dışında başka bir yapı daha saptanmıştır (Görsel 383-384). Bu yapının formuna ilişkin veri 5. evre içinde yeniden imal edilen sur duvarı inşaatı ve proje sınırının kısıtlı bir alanı kapsamasından dolayı sağlıklı bir şekilde saptanamamıştır. Bu yapının da Mekân A ile bitişik nizamda inşa edildiği bazı duvarların ortak kullanımından kaynaklı bir şekilde ileri sürülebilir. Avlu dışı doğu bölümde görülen yapı stoğu, Geç Antik Çağ'dan başlayarak Bizans Dönemi boyunca inşa edilen, kullanılan, konut yapılarının özelliklerini taşımaktadır. Bahsi geçen mimariler yaşam birimleri olarak tanımlanmıştır.

Vaziyet planından bakıldığında MS 3. yüzyılda şehrin kuzey girişinde aynı aks üzerinde biri sur duvarına bağlı (Roma takının olduğu kapı) biri de kent tarafında olmak üzere iki kapılı bir giriş oluşturulmuştur. İki kapı arasında avlu duvarı inşa edilerek kapalı bir alan kazanımı sağlanmıştır. 3. evre ile birlikte Nikaia kentinin kuzey kapısında çift geçişli, avlulu bir savunma unsuru oluşturulmuştur. Savunma yapılarının sınıflandırmasında bu plan tipi avlulu kapı[78] olarak tanımlanmaktadır. Bu tip kapıların özelliği; şehir girişlerine anıtsal bir görünüş vermesinin yanı sıra olası düşman saldırılarında, taarruz gücünün doğrudan kente ulaşmasını engellemek, kent kapılarından girmeyi başaran düşman unsurlarını bir avlu içerisinde açık hedef haline getirerek savunma unsurlarına avantaj sağlamak ve düşman askerlerini bu avlu içinde imha etme imkânını sağlamaktır. Bu yeniliklere ek olarak İstanbul Kapı'da yaşam izlerinin en azından askeri nitelikte olabilecek şekilde başladığı Mekân A yapısı üzerinden okunabilmektedir. Bu evre ile birlikte Roma İmparatorluk Dönemi'nde inşa edilen yapıların (cadde ile Roma takı dışında) kullanımının sona erdiğini söyleyebiliriz (Görsel 385-386).

MS 3.-4. yüzyıllarda, Roma İmparatorluğu'nun sınırları geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır[79]. Dış tehditlerin artması, bürokratik olarak geniş bir coğrafyayı tek bir kişinin yönetmesini zorlaştırmıştır. Bu nedenle İmparatorluk doğu ve batı olmak üzere ikili yönetim biçimini benimsemiştir. MS 5. yüzyıla gelindiğinde Roma İmparatorluğu'nun artık doğu merkezli bir devlet kimliğinde olduğu görülmektedir.

Nikaia kenti, Geç Roma ile Bizans dönemlerinde önemli yol güzergâhları üzerindeki önemli merkezlerdendi[80]. Alternatif ticari, askeri ve haç rotalarının üzerinde[81] ve başkenti diğer merkezlere bağlayan stratejik bir noktada olması varlığının önemli bir şekilde sürdürmesini sağlamıştır.

3.4. Erken Bizans Dönemi - 4. Evre (MS 4. - MS 7. Yüzyıl)

4. evre yapısal anlamda yeni unsurların inşasının yanında hâlihazırdaki tahkimat yapılarındaki düzenlemeleri içermektedir. Erken Bizans Dönemi olarak da

[78] Akarca 1998:155.
[79] Brown 2017: 28.
[80] Şahin 1981: 50-66; Hendy 1985: 73; Altun 1998: 345-346; Bekker-Nielsen 2008: 18; Kaya 2020: 132-139, 228-229.
[81] Winfield 1977: 152; Foss 1996: 12; Belke 2008: 298-300; Belke 2017: 29-39.

tanımlanan bu evrede; kentin kapı girişinde değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca avlu içinde düzenlemelerle birlikte yeni yapı birimleri oluşturulmuştur.

İmparatorluğun, MS 4. yüzyılla birlikte ekonomik ve siyasi krize girmesi, kent yaşamı ve yönetimini zorlaştırmış; enflasyon yüksekliği, artan vergiler gibi yaşamın iktisadi yanlarında kötü gidişat görülmesi[82] yapılaşmayı da olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Bununla birlikte bu dönemde devletin inanç sisteminde yaşadığı değişikliklerin, kentlerin kamusal mimari yaklaşımlarına da yansımaya başladığı görülmektedir.

MS 4. yüzyılın başında İmparatorluk başkentinin Roma şehrinden Konstantinopolis'e taşınmasının yanında, Milano Fermanı[83] ile toplumda Hristiyanlık inancının taraftarları artmıştır. Böylece kentlerdeki yapılaşmalarda bir dönüşüm yaşanmaya başlanmıştır. Toplumda görülen bu dönüşüm Erken Bizans Dönemi'nin ortalarına doğru tamamlanarak Geç Roma Dönemi'nde görülen baskı rejiminin tersi uygulanmaya başlanmıştır. Bahsi geçen süreçte tiyatro ve tapınak gibi pagan kültürüne ait kamusal yapıların terk edilmesi ve yer yer ortadan kaldırılması hızlandırılarak sonlandırılmaya çalışılmış olup toplum geleneklerindeki gelişmeler mimari ve yaşam alanlarındaki fiziksel değişiklere neden olmuştur[84].

Tez çalışmasında söz konusu değişimin izlerinin somut örnekleri mimari yapılaşmada görülebildiği gibi doğa olaylarının sebep olduğu müdahalelerin de ortaya çıktığı söylenebilir; Nikaia kentinin merkez üssü olduğu MS 350 ve 358 depremleri[85] sonucunda İstanbul Kapı'da onarımların bu evrede de devam ettiği söylenebilir. Özellikle MS 358'de meydana gelen depremin bazı kaynaklarca VII şiddetinde[86], bazılarının ise IX şiddetinde[87] olduğu belirtilmektedir. Bu depremin Hadrianus zamanında meydana gelen depremle aynı şiddette olduğu, tahribatının yüksek olduğu

[82] Whittow 1990: 7-9.
[83] Betten 1922: 192-194; Knipfing 1925: 482-503; Anastos 1967: 13-41.
[84] Ellis 1988: 566; Niewöhner 2017: 43-46.
[85] Şahin 2013: 4-6.
[86] Ergin - Güçlü - Uz 1967: 13; Doğancı 2001: 64.
[87] Adatepe - Erel 2006: 143.

düşünülmektedir. Depremin yıkıcı boyutları ve kayıpların fazla olduğu fikri mezar stelleri üzerindeki yazıtlardan da anlaşılmaktadır[88].

MS 4. yüzyıl geçiş dönemi olarak tanımlanmaktadır; bu süreçte Hristiyanlık serbest ve daha sonrasında devlet dini olarak resmileşmesi dini yapılaşmanın başlangını temsil etmektedir. Bu süreçte yapılan dini yapılaşmanın, kent planlarında MS 3. yüzyıldaki sur duvarı inşaatlarının yerleşim alanlarının küçülmesine neden olması sebebiyle kentlerin dışında başladığı varsayılmaktadır[89]. Nikaia'daki Hristiyanlık dini yapılaşma programının İznik konsülü sonrası, özellikle yüzyılın ortasından itibaren kentin MS 365'te metropolis ünvanı alması sonucu bir piskoposun şehre gelmesiyle birlikte kent dışında başladığı araştırmacılar tarafından düşünülse de[90] tarafımızca bu fikrin Nikaia için geçerli olmadığı yönündedir. Tez çalışmamız içinde 3. evre içinde yer verilen sur duvarlarının dışında Helenistik ve Roma dönemlerine tarihlenen herhangi bir kamu yapısının veya kentle ilişkili bir yaşam alanını olmaması gösterilebilir. Ayrıca 1. ve 2. evreleri oluşturan Roma takı ve sütunlu caddenin inşa edildiği dönemde kent ve kırsal teritoryumu belirleyen bir sınır niteliğinde olması, bu yapılarla ilişkili ticari mekânların (dükkân) ise kente dışarıdan gelenlerin hizmetinde bulunan bir dış pazar alanı olarak görülmesi sunulabilir. Bu doğrultuda Nikaia kentinin *Pax Romana* sonrasında küçülmediğini öne sürmek yanlış olmayacaktır.

İnanç alanında yaşanmaya başlanan bu dönüşümün dışında İmparatorluk idare sisteminde de bir değişim meydana gelmiştir. MS 4. yüzyılın sonunda İmparatorluğun yönetim şekli resmi olarak doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Hem iki merkezin dış etkenlerle mücadele ettiği bir süreç sonrasında Batı Roma İmparatorluğu'nun MS 5. yüzyılın sonunda yıkılmasıyla birlikte Roma İmparatorluğu varlığını doğu merkezde sürdürmeye devam etmiştir.

Köken ve siyasal anlamda Romalı olmaları ve Roma İmparatorluğu'nun devamı niteliğinde bir konumları olsa da literatürde Bizans ismi ile olarak ele alınmasından dolayı tez çalışmasında, yapı evrelerinin bu ve bundan sonraki

[88] Güçlü 2007: 72.
[89] Müller - Wiener 1989: 699; Niewöhner 2017: 42-43.
[90] Peschlow 2004: 202.

bölümlerinde devlet mekanizmasını kolay bir biçimde ifade etmek için Bizans terimi kullanılacaktır.

İmparatorluğun doğu merkezinin, Bizans'ın, kendi iç karışıklarının yaşandığı bir dönem olan 5. yüzyılla birlikte Hristiyanlığın kent yaşamı ve yönetim mekanizmasında yetkin ve zengin bir duruma gelmesi[91] kentlerin mimarisine ve yerleşimlerine yansımıştır. Hristiyanlık inancına ait ibadethanelerin hızlı bir şekilde inşa edildiği bir döneme girilmiştir.

4. yapı evresi kapsamında ilk olarak askeri alanda gerçekleştirilen uygulamalara, daha sonra ise günlük yaşam ve inanç alanlarındaki İstanbul Kapı, Nikaia değişimlerine bakılacaktır.

İmparatorluğun idaresindeki devamlılığın isyan ve taht iddiasıyla bölündüğü bir dönem yaşanmıştır. Isauria dağlarında Zeno tarafından başlatılan ayaklanmalar ve daha sonrasında hükümdar olarak bastırmaya çalıştığı isyanlar Nikaia'nın, başkenti korumasındaki stratejik özelliğini öne çıkarmıştır[92]. Bu nedenle Nikaia kentinin savunma örgüsünde bir dizi önlem daha aldığı düşünülmektedir.

Bu doğrultuda alınan ilk önlemin; avlunun doğu ve batısındaki merkezi tali geçişlerin moloz taş ve tuğla hatıl örülerek kapatılması olmuştur (Görsel 378-380, 387-388). Böylece bu müdahaleyle avlu sistemin ana giriş kapıları haricinde geçişleri tamamen iptal edilerek, geçişlerin merkezi bir doğrultuda, düz bir aksta yapılması sağlanmıştır. Avlu geçişlerinin kapatılması; kontrol noktalarının fazlalığının getirdiği aşırı iş gücünü azaltmış, bununla birlikte bu noktalardaki savunma görevini üstlenen askeri personelden tasarruf edilerek ihtiyaç duyulan diğer savunma noktalarına kaydırılmasını sağlamıştır. İş gücünden sağlanan faydanın yanı sıra avlu sisteminin büyük bir oranda kapalı bir duruma getirilmesi olası bir ihlalde düşman unsurlarının daha kolay bir şekilde imha edilmesine; sur duvarının üstüne çıkılmasına ve şehrin içine tali geçişlerden girişin önüne geçilmesine olanak sağlamıştır.

MS 6. yüzyılda, Bizans İmparatorluğu'nun, İmparator Iustinianus yönetiminde toparlanma sürecine girdiği görülür. Iustinianus'un Kuzey Afrika ve İtalya'nın bir

[91] Mango 1991: 41; Treadgold 1997: 122; Evans 2005: 7-8.
[92] Foss 2004: 251; Peschlow 2017: 206.

bölümünü tekrardan İmparatorluk sınırlarına kazandırması Akdeniz ticaretinin tekrardan canlanmasının yolunu açmıştır[93]. Askeri alanda kazanılan başarılar ekonominin güçlenmesi, İmparatorluğun zenginleşerek egemenlik sahası içinde kapsamlı bir imar faaliyetine girişmesini sağlamıştır[94].

Nikaia kentinde de Iustinianus tarafından inşa edilen ve onarım gören yapılar arasında kiliseler, su kemeri, hamam, köprü gibi yapılar[95] olsa da sur duvarları ve kapılarla ilintili bir detay belirtilmemiştir. Oldukça detaylı bir şekilde kayıt altına alınan bu faaliyetler içinde İstanbul Kapı ve sur duvarlarının olmayışı, MS 6. yüzyılın ilk yarısına kadar ki süreçte kapının ve sur duvarlarının aldığı hasarların onarım yapılmasına gerek duyulmayacak bir seviyede olduğunu, kapı ve savunma sisteminin gerekli ihtiyacı sağladığı çıkarımının yapılmasına olanak sağlamaktadır.

MS 6. yüzyılın ortalarında yaşanan veba salgını (541-542 ve 598-599) demografik düşüşü ortaya çıkartırken, üretim ve talep dengesini bozarak İmparatorluğun finansal gelirlerinde de düşüşe neden olmuştur[96].

Herakleios Dönemi'ne kadar ki süreçte devlet siyasi olarak toprak kayıpları yaşamış, iktisadi olarak da ekonomik bir buhrana düşmüştür. İmparatorluk, bu dönemde Slav, Avar ve Pers güçlerine karşı mücadele etmiş, Araplar tarafından başlatılan fetih hareketleri İmparatorluğun gelir ve üretim elde ettiği topraklarının kaybedilmesine yol açmıştır[97].

MS 7. yüzyıla gelindiğinde İmparatorluk içinde belirli düzenlemeler yaşandığı görülmektedir. İmparator Herakleios Dönemi'nde (610-641) oluşturulan thema sistemiyle birlikte eyaletlerin askeri ve idari anlamda yönetimleri düzenlenmeye başlamıştır.

Onarım hareketleri ve yapısal kısmi değişikliklerin dışında 4. evreyle birlikte İstanbul Kapı'da yeni mimari unsurların inşa edildiği düşünülmektedir. Avlu dışı doğu bölümde bulunan yaşam birimlerinin bu evreyle birlikte yapılmaya başlandığı, girift

[93] Laiou-Morrison 2007: 23.
[94] Evans 2005: 49.
[95] Prokop. Aed. V.3; Evans 2005: 57; Uzunoğlu 2014: 282-283.
[96] Allen 1979: 5-14; Sarris 2002: 177; Laiou - Morrison 2007: 24; Carrié 2012: 22.
[97] Ostrogorsky 1959a: 3-21; Laiou - Morrison 2007: 24.

ve karmaşık duvar sistemlerinin kendi içindeki ilk yapısal evresi Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenmektedir. Yaşam birimleri içindeki duvar tekniklerindeki tuğla ve moloz taş karışımı duvarların kireç harcıyla bağlanmasıyla oluşturulan duvarların içindeki kazılarda elde edilen küçük buluntu gruplarıyla taş eserlerin MS 5.-6. yüzyıla tarihlenmesi İstanbul Kapı'daki tekil mekân ölçeğindeki konaklama veya karargâhın bu dönemle birlikte tam anlamıyla başladığı varsayılabilir. Avlu dışı batı bölümde de birtakım değişikliklerin olduğunu kanıtlayan duvar kalıntıları olsa da bu alandaki tahribatın fazla olması mimari tanımlama yapabilmenin önüne geçmektedir.

Nikaia kenti de bu thema sisteminde, kuzeybatı Anadolu bölgesindeki Opsikion themasının idari merkezi olmuştur[98]. Sistem eyalet valilerinin askeri güçlerinin arttırılmasına, mülki otoritenin hâkimiyetinin sağlanmasına yönelik değişiklikleri içermektedir[99]. Bu değişikliklerin en önemli özelliği; ücretli askerlik gibi güven vermeyen ve ihtiyaç halinde bir araya getirilmesinde zorluklar yaşanan birliklerin yerine bölgesel yerli askeri birliklerin, garnizonların oluşturulması olmuştur. Bu sistemle birlikte tarımsal üretim tekrardan canlandırılmaya çalışılmış, devlet bütçesindeki askeri harcamaların getirdiği yük askerlere verilen topraklarla[100] azaltılmıştır. Eyaletlerdeki askeri ve idari sistem tek kişide toplanarak bürokrasinin neden olduğu hantallık atılmaya çalışılmıştır. Yerel halkın asker, askerin ise çiftçi olduğu bu dönüşümde hem tarımsal üretimin sürdürülebilirliği ve devamlılığı sağlanmış hem de olası bir tehlikede ordu hızlı bir şekilde bir araya getirilmiştir. Thema oluşumunun bölgesel dış güçlere karşı kuruluş amaçları olduğu bilinirken, Nikaia kentinin içinde bulunduğu Opsikion themasının ise başkentin korunmasını sağlamak için kurulduğu bilinmektedir. Thema sisteminde yerleşik askeri birliklerin bu bölgelerin merkezlerine yerleştirilmesi, bu merkezlerdeki polis/kent karakterinin dönüşüm yaşaması neden olmuştur. Nikaia'nın kurulduğu dönemden başlayarak sürdürdüğü şehir anlayışının bu dönemle birlikte değişerek castrum/ kale, sınır karakolu gibi bir merkez haline gelmesi olarak görülebilir.

İstanbul Kapı'nın avlu dışı doğu bölümde yer alan yerleşim alanlarının thema sisteminin oluşturulması sonucunda kullanımının askeri temelli olduğu

[98] Foss-Winfield 1986: 80; Ostrogorsky 1995: 89-91; Foss 1991: 1528-1529; Güneş 2018: 181.
[99] Güçlüay 2013: 78-79.
[100] Baynes 1952: 380; Güneş 2018: 47-48.

düşünülmektedir. Kapı ve sur duvarlarındaki askeri nizamın barınma ihtiyaçlarının bu noktadaki yapılar sağlamıştır.

Askeri ve siyasi gelişmelerin dışında inanç sistemindeki dönüşümler de İmparatorluğun mimariye bakışını değiştirmiştir. Erken Bizans Dönemi'nde Hristiyanlık devlet yönetiminde artık tamamen etkin bir rol üstlenmiştir. Devlet mekanizmasındaki yaşanan bu gelişme, pagan inanç unsurlarına yönelik bir tahribatla sonuçlanmıştır. Ayrıca kamusal alandaki yapılaşma kilise vb. dini temelli yapıların inşasına yönelmiştir. Söz konusu dönüşümün Nikaia kentinde, İstanbul Kapı ölçeğinde de yaşandığı görülmektedir.

İstanbul Kapı'da tespit edilen küçük kilise/şapel yapısı, mimarinin genel savunma özelliklerine ek olarak dini bir özellik de kazandırmıştır (Görsel 389-390, Çizim 11). İç avlu doğu bölümde yapılan kazı çalışmaları sonrasında bu alanın merkezinde, avlu duvarı bitişinde, küçük boyutta bir ana mekân ve iki yan mekândan oluşan bir mimari tespit edilmiştir. Orta bölümde ana mekân olarak tanımlanan kısımda merkezde altar olarak kullanılan bir kısım ve iki yanında küçük boyutta iki apsis bölümünden oluşan, bu mekânın yapı duvarlarının her iki yanında ise kripta olarak isimlendirilen bölümlerin olduğu bir dini yapı tespit edilmiştir. Bu alanın dini kullanımını destekleyen taş eserler (haç bezemeli başlık vb. diğer litürjik olarak tanımlanan parçalar) bulunmaktadır. Kripta bölümünde tespit edilen mezar gömülerinin farklı kot ve sayılarda olması ve bu mezarların içindeki antropolojik kalıntıların sayısal anlamda fazla olması bu alanın kullanımın uzun bir süre devam ettiğini göstermektedir. İznik'i ziyaret eden seyyahların İstanbul Kapı'da gördükleri kilise yapısının bu alan olduğu açıktır. Seyyahların notlarında bu kilisenin Aziz Nikolas ile bağlantısına yönelik herhangi bir veri tespit edilememiştir. Ayrıca seyyah notlarında belirtilen fresklerin varlığına ilişkin bir kalıntıya da ulaşılamamıştır.

İstanbul Kapı'da, Bizans Dönemi'nin ilk altyapı sisteminin de bu evre içinde kurgulandığı düşünülmektedir. Roma takının batı tali geçişinde tespit edilen altyapı sistemi (kanal hatları) bu bölümdeki yaya geçişlerinin kullanılmadığını göstermektedir (Görsel 391-392).

Erken Bizans Dönemi'nde zemin kotunun Roma İmparatorluk zeminiyle yer yer aynı olduğu, bazı bölümlerde bir kademe yükselme olduğu düşünülmektedir (Görsel 393-395). Bu yükselmenin kilise zemininden kaynaklandığı öngörülmektedir. Ayrıca 3. evre içinde avlu kapısının inşaatı sırasında caddenin elden geçtiği kısmi yükselmeler yaşadığı düşünülmektedir. Bunun sebebi cadde döşemelerinin bir düzenden ziyade dağınık bir şekilde tekrardan sıralanmasının belirgin olmasıdır. Ayrıca bu hipotezi tak girişleri ile mevcuttaki cadde zemini arasındaki kot farkı da desteklemektedir. Bu müdahale caddenin ana hatlarıyla kullanımının devam ettiğini göstermekte olup bu işlemleri yeni bir inşaat faaliyeti olarak değil de bakım/onarım müdahalesi olarak da değerlendirmek doğru olacaktır.

Erken Bizans Dönemi'nde İstanbul Kapı'ya ait savunma unsurlarının, depremler ve Bizans iç karışıklıklarından ötürü çıkan olaylardan dolayı onarım gördüğü öngörülmektedir. Bu onarımlarla ilintili epigrafik bir kalıntı bulunmamaktadır. Kapının savunma işlevine dini unsurlar ve yerleşim özellikleri de eklendiği görülmüştür. Bu dönemde avlu içine yapılan şapel yapısıyla dini kullanımın, avlu dışındaki konut yapıları ile de bu alanda barınma kullanımının başladığını tam anlamıyla söylemek mümkündür. Bu yapılarla birlikte gelen yeni bir altyapı sisteminin de İstanbul Kapı'da oluşturulduğu gözlemlenmiştir.

Nikaia kentinin önceki dönemlerde yaşadığı kısa süreli ve yerleşik olmayan taciz amaçlı dış tehditlerin Erken Bizans Dönemi sonrasında yerini işgal amaçlı güçlü ve uzun kuşatmaların yaşanacağı tehditlere bırakmıştır. Nikaia kentini sırasıyla düzenli orduların gerçekleştireceği güçlü kuşatmalar beklemektedir[101]. Bu nedenle, kapı savunma sisteminde bir takım değişikliklerin bu dönem sonrasında gerçekleştirildiğini söylemek doğru olacaktır.

3.5. Orta Bizans Dönemi - 5. Evre (MS 8. - MS 12. yüzyıl)

Orta Bizans Dönemi olarak tanımlanan MS 8.-12. yüzyıllara gelindiğinde Bizans sınırlarının daraldığı, Orta Anadolu'dan gelen Arap ve Türk akınlarının güçlü ve organize bir şekilde gerçekleştiği görülmektedir. Nikaia kenti belirtilen dönem

[101] Karnapp 1974: 222; Laiou 2002: 24.

içerisinde, askeri tampon bölge görevini üstlenmiş, başkentin güvenliğini sağlayan konumu resmiyete dökülerek askeri bir merkez haline gelmiştir.

Bu evrede yapısal anlamda savunma unsurlarına eklemeler ve onarımlar yapıldığı, kapı geçişlerine yönelik bir takım müdahalelerin gerçekleştiği, alandaki diğer mimari unsurlarda mekânsal bölümlemeye gidildiği tespit edilmiştir. İstanbul Kapı'nın, kentin kuzey hattının, yaşanan depremler ve kuşatmalarla zarar gördüğü bir dizi onarım işleminden geçtiği epigrafik belgelerle de doğrulanmıştır. Orta Bizans Evresi'nde İstanbul Kapı'nın dini, askeri ve günlük yaşam alanlarında kullanımının devam ettiği anlaşılmıştır.

MS 7. yüzyıl içinde oluşturulmaya başlanan thema sisteminde Nikaia, Orta Bizans Dönemi ile (MS 8. yüzyıldan itibaren) birlikte bu Opsikion themasının merkezi haline gelmiştir[102]. Bu gelişmeyle Roma İmparatorluk Dönemi'nde polis olarak tanımlanan şehrin askeri bir üsse, castrum haline gelerek başkent Konstantinopolis'ün savunulmasındaki kritik merkezlerden biri olmuştur. Böylece Caesarea, Ankyra, Amorium, Nikaia gibi yerleşim alanları kale-kent özelliğiyle önemli bir savunma unsuru olmaya başlamıştır[103].

İmparatorluğun iktisadi ve askeri alanda yaşadığı olumsuz tablo Erken Bizans Dönemi'nden başlayarak Bizans kentlerinin küçülmesine, polis niteliği olan kentlerin kırsal bir yerleşime dönüşmesine sebep olmuştur[104]. Tarihsel süreç içinde kentlerin önemini yitirmeye başlamasına, zamanla terk edilmesine, köy-kasaba-kale gibi küçük ölçekli bir kullanıma dönmelerine neden olmuştur. Bu tablonun MS 8. yüzyıla kadar etki etmesindeki önemli nedenlerden birinin veba salgınının[105] yol açtığı nüfus kaybı, diğerinin ise kötü iklimsel şartların tarımsal üretimi etkilemesi sayılabilir[106]. Bahsi geçen nedenlerden ötürü Roma ve Erken Bizans dönemlerinde kamu kullanımı devam eden mimari unsurların tahribatlar sonrasında yeniden inşa edilmediği, bu yapıların

[102] Rosser 2001: 56, 303; Güneş 2018: 169-184; Elam 2020: 501-502.
[103] Laiou - Morrison 2007: 131; Crow 2017: 98.
[104] Bekker-Nielsen 2008: 45; Niewöhner 2016: 281; Crow 2017: 93-98.
[105] Allen 1979: 13-14; Stathakopoulos 1997: 99-118; Gregory 2005: 158-159.
[106] Laiou - Morrison 2007: 39.

mimari öğelerinin sur duvarları gibi savunmaya dönük amaçlar için kullanıldığı görülmektedir[107].

Üretim ve tüketim dengesinde tarımsal gıdanın Bizans toplumunda ön planda olması[108], tarımsal üretim yapan merkezlerin kaybedilmesi hem vergi sisteminin işlememesine hem de sınırlar içindeki toplumun besin ihtiyacının karşılanamamasına neden olmuştur. Askeri alanlardaki harcamanın, gelirlerin düşmesi ve insan kayıplarından kaynaklı askeri güç olabilecek bireylerin azalması Bizans İmparatorluğu'nun gücünü kaybetmesine etki etmiştir. MS 8. yüzyılla birlikte Bizans'ın hükmettiği kentleri birer birer kaybetmesi, sınırlarının daralarak egemenlik sahasının küçülmesinden kaynaklı nufüsun Thessaloniki, Ephesos, Nikaia, Nikomedia, Kalkedon gibi şehirlere geçiş yaptığı öngörülmektedir[109]. Kuruldukları dönemde güçlü bir şehir yaşamı olan Sardes, Pergamon, Amorium, Tyana, Miletos gibi şehirlerin, sınırlarda yaşanan toprak kayıpları nedeniyle Orta Bizans Dönemi'ne girildiğinde halkın kullanımının sonlandığı, bu yerleşimlerde yaşayanların Nikaia gibi savunma unsurları kuvvetli şehirlere göç ettiği, bahsi geçen yerleşimlerin ise bir castruma dönüştüğü görülmektedir[110]. Yukarıda belirtilen gelişmelerin Nikaia kentini etkilemediği düşünülmektedir. Bu durum, kentin yerleşim alanının genişliği, tarımsal üretim ve verimliliğinin yüksek olması, stratejik bir konum ile tahkimat yapılarının güçlü bir özellikte olmasına bağlanabilir. MS 8. yüzyılda yaşamış olan Theophanes'in de Nikaia kentinin antik dönemden itibaren zengin ve nüfus yoğunluğu fazla olan şehirlerden biri olduğunu söylemesi bu durumu doğrulamaktadır[111].

Nikaia kentinin, Orta Bizans Dönemi'ne gelindiğinde yerleşik kır ve şehir nüfusuna göç nedeniyle gelen bir çoğunluk ile askeri bir merkez olmasından kaynaklı yerleşik bir askeri nüfus gibi çeşitli ve kalabalık bir topluluğa ev sahipliği yaptığı öngörülmektedir. Bu fikir antropolojik açıdan yapılan bir çalışmayla[112] doğrulanmaktadır. Söz konusu çalışmada kent nüfusunun oluşturan kalabalığın; yerel

[107] Bakirtzis 2008: 374.
[108] Teall 1959: 91-132; Erdal 1996:170-171; Serin 2013:193; Ekin Meriç - Köse 2018: 896-900; Özer 2020: 287.
[109] Brandes 1999: 25; Laiou - Morrison 2007: 47
[110] Haldon 1997: 109-110; Radt 2002: 287; Ivison 2007: 25-27; Niewöhner 2016: 225-240, 281; Crow 2017: 97-100; Niewöhner 2017: 51-52.
[111] Ostrogorsky 1959b: 63.
[112] Erdal 1996: 187.

halk, alt sınıf askerler, din ve askeri yetkilileri kapsadığı tespit edilmiştir. Nikaia kentinin farklı sınıflardan oluşan nüfusunun siyasi ve askeri alanda meydana gelen olaylar neticesinde arttığı, nüfus artışının meydana getirdiği barınma sorununu sur duvarlarına yakın noktaların yerleşime açılarak çözüldüğü düşünülmektedir. İstanbul Kapı'da yaşam birimleri olarak tanımlanan yapıların, konut mimarisinin 5. evreyle birlikte arttığı, bitişik nizamda inşa edilen mimari unsurların fazlalaştığı, önceki evrelerde oluşturulan yapılarda ise kendi içinde mekânsal bölümlemeye gidildiği görülmektedir.

İstanbul Kapı'nın savunma mimarisine yönelik değişimler MS 8. yüzyılın ilk yarısında meydana gelen doğa olayları ve kuşatmalar nedeniyle gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki 715 yılında meydana gelen IX şiddetindeki depremdir[113]. Her ne kadar araştırmacılar 740 yılında gerçekleşen depremde Nikaia'daki bütün yapıların yıkıldığını, geriye sadece bir kilise kaldığını belirtselerde[114] deprem şiddetleri karşılaştırıldığında yüzyılın başındaki depremin merkez üssünün Nikaia olması ve şiddetinin daha fazla olması gibi nedenlerden ötürü tahribat oranının daha fazla olacağı düşünülmektedir. Deprem kayıtlarının incelenmesi üzerine bu şiddetteki bir depremi kentin en son Augustus döneminde yaşadığı tespit edilmiştir. 715 yılındaki depremin Hadrianus zamanında meydana gelen depremden daha büyük olduğu, depremin verdiği tahribatın tahayyül edilmesi için önemli görülmektedir. Bu depremden sonra sur duvarlarına kısmi bakım-onarımdan ziyade kapsamlı bir restorasyonun uygulandığı ve III. Leo Dönemi'nde de devam edildiği düşünülmektedir.

Nikaia bu depremden sonra askeri alandaki ilk ciddi askeri kuşatmayı yaşamıştır. İstanbul Kapı'nın da bulunduğu şehrin kuzey hattı; MS.727 yılında, Amr ve Muaviye komutalarındaki Arap orduları tarafından kuşatılmış, Opsikion theması generali Artavasdos tarafından komuta edilen savunma güçleri ve sur duvarlarının güçlü bir yapıda olmasının sağladığı avantajla şehir Araplar tarafından ele geçirilememiştir[115]. Bu saldırının bertaraf edilmesi, MS 7. yüzyılda temelleri atılan thema sisteminin de işlevini iyi bir şekilde yerine getirdiği göstermektedir[116]. Ayrıca

[113] Ergin - Güçlü - Uz 1967: 15; Soysal vd. 1981: 36.
[114] Foss 1996: 19; Foss 2004: 253.
[115] Lilie 1976: 147; Foss 1996: 18, 90.
[116] Gregory 2005: 185.

başarısızlıkla sonuçlanan bu olay sonrasında kentin savunma mimarisinin de beklentileri karşıladığı ortaya çıkmıştır.

İstanbul Kapı'nın da içinde bulunduğu kentin kuzeyi, bu kuşatma sırasında oldukça zarar gördüğü için III. Leo ve oğlu V. Konstantinos tarafından başlatılan kapsamlı bir onarımla tahkimat unsurlarının yenilendiği düşünülmektedir. Bu inşaat faaliyetine ilişkin tespit edilen bir yazıt gerçekleşen uygulamaya yönelik kentin minnettarlığını belirtmektedir. İstanbul Kapı'nın batı tarafında, Göl Kapı'ya doğru uzanan hat üzerindeki bir kulede bulunan onur yazıtında;

"Orada, Tanrı'nın yardımıyla düşmanın küstahlığının utanca dönüştüğü yerde, yürekleri İsa sevgisiyle dolu imparatorlarımız Leo ve Konstantin Nikaia kentini onarıp burada gözler önüne serildiği gibi yeniden yapılandırmışlar ve övgüleri hak eden soylu yurttaşımız curopalates Artavasdos'un gayreti ile tamamlanan yüzlük utku kulesini dikmişlerdir.[117] ifadesi yer almaktadır.

Bahsi geçen onarımın III. Leo'un ölümünden önce tamamlandığı, MS 741 yılında Artavasdos'un gerçekleştirdiği isyan hareketi[118] öncesinde bitirildiği düşünülmektedir. Yapılan müdahaleyi bir onarımdan ziyade yeniden inşaat faaliyeti olarak değerlendirmek doğru olacaktır (Görsel 396-398). Sur duvarlarının inşa tekniğiyle uyumlu olmayan bu bölümde kuleler dikdörtgen formda inşa edilmiş, sur duvarılarında ise tamamının şehirdeki işlevini kaybeden yapılardan getirilen devşirme mermer parçalar tercih edilmiştir[119]. Kullanılan parçalar arasında sütun, arşitrav, friz gibi bezemeli ve bezemesiz mimari alt ve üst elemanların harçla bir bütün oluşturacak şekilde örüldüğü görülmektedir. Benzer müdahalelerin İstanbul Kapı'da da gerçekleştirildiğine dair veriler bulunmaktadır.

İstanbul Kapı'nın, doğu bölümünde yer alan duvar hatlarının bir bölümünde görülen farklı mimari özellikler bahsi geçen onarım çalışmasıyla bağlantılı olduğunu göstermektedir (Görsel 399-401, Çizim 12-13). Tez çalışması kapsamında değerlendirilen alan içinde bulunan 32 m uzunluğundaki sur hattının tekrardan inşa

[117]Schneider - Karnapp 1938: 49 No. 29; Şahin 1979: Nr. 450, 324a; Foss - Winfield 1986: 100; Foss 2004: 253.
[118] Nikephoros 1990: 133-139; Güneş 2020: 630-636.
[119] Foss 1996: 90; Crow 2020: 73.

edilerek yenilendiği düşünülmektedir. Kapı girişinden başlayarak 17.80 m uzunluğunda, doğu yönde aks çizen özgün duvar hattının, bu evre içinde inşa edilen geç dönem kule ile birleştiği noktadan başlayarak mimarisinde farklılıklar olduğu gözlemlenmektedir. Söz konusu farklılık 32 m uzunluğundaki duvar hattının, sur duvarlarının özgün yapım tekniği ve özelliğine uymadığı görülmektedir. Bu bölümün korunan duvarlarının tamamının mermer devşirme malzeme kullanılarak oluşturulduğu tespit edilmiştir. Yeni inşa edilen sur duvarının, özgün sur duvarının uzandığı akstan farklı bir doğrultuda uzandığı öngörülmektedir. Korunan özgün duvar hatlarının olası birleşim noktalarına tarafımızca çizilen aksların birleşimleri hâlihazırdaki yeni duvar hattının konumlandığı doğrultuya uymamaktadır. Bu hipotez yaşam birimleri olarak sur duvarına bitişik bir nizamda konumlanan mekânların sur duvarına uzanan kesilmiş, yarım bırakılmış gibi tanımsız duvar kalıntılarının durumunu da açıklamaktadır. Sur duvarının yeni inşaatı sırasında muhtemelen hızlı olmak ve tasarruf etmek amacıyla gerçekleştirilen aks değişikliği bu alandaki mekânların iptal edilmesine neden olmuştur. MS 8. yüzyılda inşa edilen bu yeni hattın günümüzdeki korunma durumu, sur duvarlarının geneli düşünüldüğünde oldukça tahrip olmuş durumda olduğu görülmektedir. Sur duvarının korunan yüksekliği 3-3.50 m olarak ölçülmüştür. Duvarı oluşturan taş malzeme duvar hattının her iki tarafında yapılan kazı çalışmalarıyla ortaya çıkartılmıştır.

Bizans'ın MS 9. yüzyılda Ankyra ve Amorium kalelerinin[120] kaybı sonucu Nikaia savunma unsurlarını güçlendirmek adına bir dizi onarım ve yeni imalatlar yaptığı bilinmektedir. Tespit edilen yazıtlardan söz konusu müdahalelerin III. Mikhael tarafından gerçekleştirildiği ortaya çıkmıştır[121].

İstanbul Kapı'da bu onarım ve imalatların izleri kule inşası şeklinde görülmektedir (Görsel 402-404). Bu evre içinde III. Leo tarafından yapılan onarımlar içinde değerlendirilen sur duvarı ile erken dönem sur duvarının birleşim noktasına inşa edilen kulenin, III. Mikhael tarafından gerçekleştirilen imalatlardan olduğu düşünülmektedir. Kulenin yapımında temel ve temel üstü hattın bir kısmında devşirme malzeme, geri kalan bölümünde ise tuğla hatıl ve harç kullanıldığı görülmektedir.

[120] Lightfoot 1998: 55-66; Lightfoot 2000: 81-82.
[121] Foss - Winfield 1986: 142-145; Foss 2004: 253.

Devşirme malzemeler arasında kullanımı sona eren Roma ve Bizans mimari yapılarına ait parçaların olduğu tespit edilmiştir. Devşirme malzemeler arasında yer alan İon-impost başlığın; Bayat[122], Hadrianoupolis[123], Uşak Müzesi[124], Assisi Müzesi[125] gibi yerlerde bulunan benzer örnekleri MS 6-7. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Kulenin temel seviyesinin kapının her iki yanında bulunan giriş kulelerinin temel seviyesinden daha üst bir kotta olduğu tespit edilmiştir.

Kentin sur duvarlarına yönelik bir sonraki müdahale 1065 depremi sonrasında gerçekleştirilmiştir. Bu onarımın izleri şu şekildedir; kuleler üzerindeki harçla kaplanmış geniş tuğla sıralarının içinde bir tuğla sırasının daha örülmesi ve böylece düz bir yüzey elde edilmesidir. İstanbul Kapı'da belirtilen onarım şekline yönelik bir iz bulunmamaktadır.

MS 11. yüzyıla gelindiğinde egemenlik sahasında stratejik bölgeleri; İtalya, Balkanlar ve Anadolu üzerindeki etkisini kaybetmiştir[126]. Hâlihazırdaki egemenlik sahası içindeki kentlere gelen göçlerin, nüfusun artışı ve bununla birlikte gelen üretim ve ticaretin geliştiğini gösteren araştırma ve kayıtlar[127] bulunmaktadır. Nikaia kentinin de bu gelişmeden etkilendiği düşünülmektedir.

Orta Bizans Dönemi'nde, İstanbul Kapı'nın ve dolayısıyla kent zeminin yükseldiği öngörülmektedir. Kapı girişinin tali geçişlerindeki kanal hatlarının işlevini kaybettiği, tali geçişlerin büyük blok ve taşlarla kapatılarak iptal edildiği tespit edilmiştir. Böylece Nikaia'nın kuzey girişi tek bir noktadan, merkezdeki kemerli girişten sağlanmaya başlanmıştır. Tali geçişlerin güvenlik amacıyla kapatıldığı düşünülmektedir.

Avlu içinde bulunan şapel ile avlu dışındaki yaşam birimlerinin kullanımlarının devam ettiği kazılardan elde edilen küçük buluntulardan anlaşılmaktadır. Yaşam birimlerinin mekânsal bölümlerinde değişiklikler yaşandığı, mekânsal bölümler için uygulanan duvarların genişliklerinin azalmaya başladığı, bu duvarların yapımında

[122] Niewöhner 2007: 210 taf. 7 fig. 62.
[123]Cumalıoğlu 2011: 237.
[124]Parman 2002: 196-197 lev. 129/176.
[125] Herrman 1988: 139.
[126] Angold 1997: 35-48; Özer 2020: 281.
[127] Jakoby 2015: 68.

toprak harç kullanımına gidildiği ve son olarak hâlihazırda varolan altyapı sistemlerinde (atık ve temiz su kanallarının) mekânsal bölümlemeler neticesinde değişime gidildiği tespit edilmiştir (Görsel 405-406, Çizim 11).

İstanbul Kapı'nın Orta Bizans Evresi içinde değerlendirilen yapı ve restorasyonların tamamında devşirme malzeme kullanımının baskın olduğu dikkat çekmektedir. Erken döneme tarihlendirilen mimari unsurlarla uyumsuzluğu göze çarpan, yer yer kalite ve nitelikten ödün verilmesine neden olan bu mimari anlayış, İmparatorluğun yaşadığı ekonomik buhranla açıklanabilir.

Nikaia kentinin[128] Erken ve Orta Bizans Dönemi boyunca baskın bir tarım toplumu olduğu belirtilmelidir. Bizans ekonomisinin temelini tarımsal üretim ve ticaret sağlamaktadır[129]. Bu dönem içinde bu getirileri sağlayan bölgelerin hızlı bir şekilde kaybedilmesi, refah seviyesinin tamamen ortadan kaybolmasına yol açmıştır. Finansal ve toplumsal yapının dengesini oluşturan vergi sistemi ve besin tedariğinin sekteye uğraması, hâlihazırda bu zincir içindeki sorumlulukları sağlayan merkezlerin üzerinde ekstra bir yük oluşturmuştur. Kaybedilen topraklardan sağlanan üretim ve ekonomik getirilerin egemenlik sahası içinde kalan bölgelerden sağlanması, buralarda yaşayanların daha da ezilmesine neden olmuştur. Başkentin bu dönemde ihtiyaçlarını ulaşım güzergâhı uygun olan yakın lokasyonlardan temin etmesi[130], tedarik yükünü Bithynia Bölgesi'nin üstlenmesi[131], Nikaia kentindeki mimarinin niteliğindeki değişimlerin anlaşılmasını yardımcı olacaktır. Orta Bizans Dönemi'nde devletin finansal açıdan güçsüz bir konuma gelmesi, kentlerin ekonomik olarak mimari yapılaşmada az maliyetli ve özensiz inşaatlar tercih etmesine neden olmuştur.

Kentin üretim ve ticarete bağlı gücünün Bizans Dönemi'nde de devam ettiği, İmparator ve çevresinin giysi vb. tekstil ihtiyaçlarını Nikaia'dan sağladığı bilinmektedir[132].

[128] Hendy 1985: 49; Erdal 1996:172.
[129] Teall 1959: 91-132; Laiou 2005: 31; Serin 2013: 193; Özer 2020:287-289.
[130] Jacoby 2015: 75.
[131] Teall 1971: 35-59; Hendy 1985: 49; Doğer - Armağan 2014: 22, 31.
[132] Matschke 2002: 492.

3.6. Geç Bizans Dönemi - 6. Evre (MS 13.- MS 14. yüzyıl)

Bizans İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu siyasi ve askeri karışıklıklar, çeşitli tehdit unsurlarının da sayılarının artmasıyla birlikte yönetim erkinin, kısa dönem aralıkları sayılmazsa Erken Bizans Dönemi'nden başlayarak sürekli el değiştirmesine neden olmuştur. Bu kaotik durum Geç Bizans Dönemi ile daha da artmış ve İmparatorluğun varlığının tehlikeye girdiği bir süreç yaşanarak diplomasiyle ayakta kalmaya çalışılmıştır.

Geç Roma İmparatorluk Dönemi'nden başlayarak kenti farklı etnik unsurların istila ve kuşatmalarına bu evre içinde bir yenisi eklenmiştir. Doğudan gelen Türk akınlarının artık güçlü bir şekilde hissedilmesi üzerine batıdan istenen yardım sonucu oluşturulan Haçlı Seferleri, Bizans'ın varlığını tehlikeye atmıştır. Bu gelişmelerle birlikte Nikaia kentinin İmparatorluk içindeki statütüsü başkent olarak değişmiştir.

İmar faaliyetlerinin bu döneme ilişkin olarak savunma mimarisinin genel olarak baskın olduğu ve öne çıktığını Pergamon, Magnesia, Smyrna, Ephesos, Priene ve Nikaia'da yapılan inşaatlar göstermektedir[133].

Bu süreç yaşanmadan önce İmparatorluğun askeri yapılanmasında artık dış unsurların da görev aldığı, ikili anlaşmalarla zaman zaman Türklerin de Bizans taht iddiasında bulunanların iddialarına destek verdiği ve Bizans İmparatorluğu'nun savunmasına katkı sağladığı görülmüştür. Bu fikrimizi sur duvarlarında tespit edilen Selçuklu mezar taşları dışında Nikaia halkının beslenme alışkanlıkları ve ölüm nedenlerine ilişkin gerçekleştirilen antropolojik bir çalışma doğrulamaktadır. Geç Bizans Dönemi'nde Nikaia halkının üç ayrı sınıftan; halk, asker ve üst yöneticilerin (din adamı ve yönetici sınıfı) oluştuğu, halk ve asker sınıf içinde asya kökenli iskeletlerin bulunması homojen bir toplumun olmadığı göstermiştir[134]. Bu veri de bize Türklerin kentin kontrolünü sağlamadan önce de burada yaşadıklarını göstermiştir. Nikaia kentinin bu evreyle birlikte kısa süreli de olsa el değiştirdiği görülmektedir. Dönemin siyasi ve askeri kargaşasından faydalanan Kutalmışoğlu Süleyman Bey kentin denetimi eline alarak Anadolu'daki ilk Türk beyliğinin başkentini (1075-1097)

[133] Hendy 1985: 118; Mango 2006: 211; Özer 2020: 282, 290.
[134] Özbek 1984: 89; Erdal 1992: 59; Erdal 1996:184-185; Onur 2019: 32.

ilan etmesine karşın Türklerin bu hâkimiyeti 1097 yılına kadar sürmüş ve kent tekrardan Bizans egemenliği altına girmiştir[135]. Türkler tarafından kapıya ve sur duvarlarına yönelik İstanbul Kapı hattında herhangi bir ize rastlanılmamıştır.

1204 yılında Konstantinopolis, dördüncü haçlı seferiyle birlikte kurulduğu zamandan beri ilk kez Latinler tarafından zor kullanılarak ele geçirilmiş, Bizans yönetiminin önderlerinden Teodoros Laskaris (1206-1222), devletin başkentini Nikaia'ya taşımak zorunda kalmıştır[136]. İmparator mahiyetiyle birlikte geldiği kentte patriklik de kurmuş; buna bağlı olarak kentte imar konularında yeni adımlar atılmıştır. İmparatorluğun 13. yüzyıldaki ekonomik girdilerinin, tarımsal üretimden devam ettiği, ticari gelirlerini tahıl ürünleri ve seramik, cam, tekstil gibi endüstrilerden sağladığı bilinmektedir[137]. Nikaia'nın, meydana gelen bu olaylar sonucunda Bizans Devleti'nin toparlanma süreci için önemli bir lokasyon olması, başkete yakınlığı ve güçlü sur duvarlarına sahip olması bu tercihin nedenini ortaya koymaktadır[138].

Nikaia kentinin kurulduğu dönemden Geç Bizans Dönemi'ne kadar ki süreçte büyük bir dönüşüm yaşamıştır. Roma Dönemi'nde bir polis, Bizans'ın erken ve orta safhalarında hem kent hem de askeri bir merkez olarak varlığını sürdürdüğü, Geç Bizans Dönemi'yle birlikte de başkent statüsünü taşıyarak dönüşümüne devam ettiği görülmektedir. Kent nüfusunun bu dönemle birlikte arttığı öngörülmektedir. Hem askeri bir üs hem de başkent statüsünde olan Nikaia'da yapılan antropolojik bir değerlendirme 13. yüzyılda kent halkının üç farklı sınıftan oluştuğunu göstermektedir; bunlardan ilki askeri kimlikli bireyler, ikincisi sosyal statü ve refahı yüksek bireyler ve üçüncüsü ise fakir olarak tanımlanabilecek yerel halk olarak sınıflandırılır[139]. İstanbul Kapı'nın avlu dışı doğu bölümde görülen mekânlarda gerçekleştirilen kazılarda ele geçen küçük buluntular da bu alanın günlük kullanımının bu dönemde de devam ettiğini göstermektedir.

Ayrıca bu dönemde İmparatorluğun merkezi olması sebebiyle kentin savunma örgüsünde büyük bir dönüşüm yaşandığı görülmektedir. MS 13. yüzyıla kadar tek sıra

[135] Schneider - Karnapp 1938: 35; Eyice 1988: 11-12; Şen 1998: 21; İnalcık 2004: 59; Ermiş 2009: 8-9; Turan 2009: 281-287; Batır 2014: 44, 100-103; Çalışkan 2019: 39.
[136] Texier - Pullan 1864: 156; Baynes - Moss 1961: 32-33.
[137] Maggie 1950: 305-306; Angold 1997: 291; Bouras 2002: 515; Laiou - Morrison 2007: 97.
[138] Vasiliev 1936: 3; Bevilacqua 2018:181.
[139] Erdal 1996: 187.

sur duvar hattı ve merkezi iki geçişli bir kapı sistemi olan Nikaia kentinin savunma kurgusuna, İmparator Ioannes Vatatzes (1222-1254) Dönemi'nde ikinci bir sur duvarı eklenmiştir[140]. Bu inşaat mevcut sur duvarlarının dışına, 10-15 m mesafe bırakılarak gerçekleştirilmiştir (Görsel 407 Çizim 14). Duvar tekniği olarak almaşık[141] ve çevreve[142] tekniklerinin uygulandığı görülmüştür. Orta ve küçük boyutlu kesme ve kabayonu taşlar arasında yatay ve dikey tuğla ile sınırlandırılarak oluşturulan duvarda iç dolgu olarak moloz taş kullanılmıştır (Görsel 408-411). Duvar cephesinde yer yer devşirme malzeme kullanımı da görülmektedir. Tarafımızca geç dönem sur duvarı olarak adlandırılan yapının duvar örgü tekniğinin benzerlerine Kadıkalesi[143], Kadifekale[144], Ayasuluk, Balat, Hisar[145], Manisa[146] kalelerinde rastlanılmaktadır. Söz konusu örnekler MS 13. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Geç dönem sur duvarlarının ortalama 6-7 m yükseklikte, erken dönem sur duvarından daha kısa inşa edildiği gözlemlenmektedir (Görsel 412, Çizim 14-16). İki sur duvarı arası yükseklik farkı ortalama 6-7 m civarıdır. Bu tercih sur hattında bulunan savunma güçlerinin hareket kabiliyetini kolaylaştırmış, kuşatma güçlerinin saldırıları sırasında şehrin askeri unsurlarına avantaj sağlamıştır. Geç dönem sur duvarıyla birlikte kentin kuzey girişine üçüncü bir kapı girişi inşa edilmiştir.

Kapı girişinin kemerli bir örgüsü bulunmakla birlikte söve ve lento kısımlarında devşirme granit sütunlar kullanılmıştır (Görsel 408, 413). Kapının dış cephesinde; batı tarafta üzerinde süvari ve piyade savaşçıların işlendiği savaş kabartması, doğu tarafta ise üst bölümde lahit kapağı, alt bölümde ise ayakta yan yana üç insan figürünün işlendiği bir heykeltıraşlık eserinin devşirme malzeme olarak duvarda kullanıldığı görülmektedir (Görsel 414-415). Kapı girişinin her iki yanında erken dönemdeki kulelerin ters u şeklinde mimarisiyle özdeş birer burç yerleştirilmiştir (Görsel 416, Çizim 15-16). Geç dönem burçlarının erken dönem örneklerinden farkı, içinde birer mekânlarının ve dışa açılan mazgallarının bulunmasıdır. Burç girişlerinin yanında birer tane kemerli tali giriş bulunmaktadır. Sur

[140] Lawrance 1983: 172.
[141] Ötüken 1990: 400.
[142] Mercangöz 1995: 486.
[143] Erdul Mergen 2010: 206-208.
[144] Göncü 2017: 156-157.
[145] Erdul Mergen 2010: 203.
[146] Ermiş vd. 2016: 252-255

duvarlarının üst kısmına çıkış, duvar hattının içinde bulunan merdivenlerle sağlanmaktadır. Merdivenler tali geçişlerin bulundukları noktanın hemen yan kısımlarından başlamaktadır. Kent zeminin bu inşaat aşamasında yükselmiş olmasından dolayı erken dönem sur duvarının temeli yer yer yaklaşık 1.5-2 m aralığında zemin altında kalmıştır. Geç dönem sur duvarının temel hatları bu nedenle daha yüksek bir kotta oluşturulmuştur. Bu dönemde, Roma tak girişinin tali geçişleri ile Roma Dönemi cadde hattının toprak altında kalarak işlevini yitirdiği, kullanımının sonlandığı düşünülmektedir.

Dönem zemin kotunun inşaat faaliyetleriyle birlikte yükselmesi nedeniyle kente yeni bir cadde yapısı inşa edilmiştir (Görsel 417-418). Tarafımızca Bizans Caddesi olarak adlandırılmış hattın aks doğrultusu Roma Dönemi cardo hattına uygun bir özelliktedir. Yolun alt tabakasını dolgu toprak oluşturmakta, herhangi bir kaplama veya temel sıkışlaştırma işleminin yapılmadığı anlaşılmaktadır. Yolu, üst kısmı, yürüyüş zeminin dış sınırlarını dikdörtgen ve nispeten nizami sıralanmış moloz taş ve mermerler oluştururken, bu sınırlar içinde kalan bölümde irili ufaklı dere taşları kullanılmıştır.

Bizans caddesinin yapılmasıyla avlu, doğu ve batı olmak üzere bağımsız iki alana ayrılmıştır. Doğu hattının dini kullanımının devam ettiği anlaşılmaktadır. Bunun dışında avlunun her iki tarafında erken dönem yapılarını oluşturan duvar hatlarıyla bağlantılı ve bağımsız mimari planı anlaşılamayan toprak harçla yapılmış kuru duvar hatları bulunmaktadır.

Bu evre içinde İstanbul Kapı'nın, yeni inşaat uygulamalarının dışında hâlihazırdaki mimari unsurlara da bakım onarım ve güçlendirmeler gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Avlu duvarlarının bu dönemde erken dönem sur duvarlarının üst kotuna yakın bir noktaya kadar yükseltildiği, bu müdahale için yapılan duvarların avlunun oval formunu dikdörtgen bir yapıya dönüştürdüğü ve ayrıca avlu kapısının tali geçişlerini tamamen kapatarak iptal edildiği anlaşılmaktadır (Görsel 419-420). Bu imalatın, güvenliği üst seviyeye taşımak amacıyla gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Avlu hattına yapılan bu yeni duvar sisteminin mimari özellikleri geç dönem sur duvarı yapım tekniğiyle özdeştir. Yakın zamana kadar bu duvar sisteminin korunageldiği, 2000'li yıllarda çekilen bir fotoğraftan anlaşılmaktadır (Görsel 421). Restorasyon

projesinde de yer verilmeyen bu detay tez çalışması kapsamında yapılan araştırma sırasında tespit edilmiştir. Günümüzde söz konusu duvarlardan sadece batı bölümdeki kısım korunmaktadır. Avlu duvarının yükseltilmesi ve sur duvarına bağlanmasıyla birlikte erken dönem sur duvarının bu bölümdeki merdiven hattının kullanımı ile ilgili bir fikir sunulamamaktadır. Bahsi geçen merdivenlerin taşıyıcı kemer sistemleri ve bazı basamakları günümüzde korunmaktadır.

MS 13. yüzyılda Nikaia kentinin kuzey girişi, İstanbul Kapı, iki sur duvarı hattı ve üç merkezi geçişli bir tahkimat yapısına sahipti (Görsel 422, Çizim 14). Bu kentin bir önceki başkent Konstantinopolis gibi başkent statütüsüne uygun bir savunma kurgusuna sahip olduğunu göstermektedir. İstanbul Kapı'nın sadece giriş ve savunma mekanizmasının dışında, dini ve yaşam alanlarının da bu dönüşümle kullanımları devam ettirilmiştir.

Sur duvarlarının Konstantinopolis surlarına benzer bir görünüme sahip olmasıyla birlikte tıpkı bir önceki başketteki gibi tahkimat unsurlarında hendek olduğu hipotezine ilişkin olarak iki sur duvarı arasında yapılan kazı çalışmalarında böyle bir kullanımın veya alanın olmadığı tespit edilmiştir. İki sur duvarı hattının askeri bir kullanımının dışında olası kuşatmalarda tarımsal ve hayvancılık için kullanıldığı öngörülmektedir. Bu dönemde Nikaia hayvancılıkta zenginliğiyle tanınırdı[147]. Erken dönem sur duvarlarının önünde belirli aralıklarla yerleştirilmiş pithoslar yukarıda belirtilen olağanüstü durumlarda hayvanların beslenmesini sağlamak için kullanım gördüğünü söylemek mümkündür.

Nikaia surlarının hendekle çevrili olduğu iddiasına yönelik fikrimiz tez çalışması kapsamındaki alanı içeren kısmıyla ilgili şu şekildedir; geç dönem sur duvarının önünde bugün alüvyonlar ve iklim krizleri nedeniyle oldukça dolmuş dar bir dere yatağının akması hendek iddiasıyla ilişkilendirilebilir. Derenin debi ve yatak genişliğinin Geç Bizans Dönemi'nde oldukça yüksek ve geniş bir yapıda olduğu düşünüldüğünde bu alanın hendek olarak kullanıldığı, seyyahlar tarafından da hendek olarak tanımlandığı düşünülebilir. Bugün alüvyon ve günümüz şehircilik anlayışları

[147] Hendy 1985: 56.

nedeniyle cılız ve dar bir şekilde akan derenin İstanbul Kapı'nın hendek hattı olduğu fikridir.

Bizans Konstantinopolis'i Latinlerin elinden 1261 yılında aldıktan sonra İmparatorluk başkenti olarak tekrardan ilan edilmiş; İmparatorluk erkânı ve ruhban sınıfı Konstantinopolis'e taşınmıştır[148]. Nikaia ise bu gelişmeyle birlikte başkentin savunma merkezi konumuna geri dönmüştür.

İstanbul Kapı'nın geç dönem sur duvarının yapılmasından sonra Osmanlı egemenliğine geçişine kadar ki süreçte küçük buluntu gruplarının dışında mimari anlamda herhangi bir farklılığın olmadığı görülmüştür.

Orta Bizans Dönemi sonunda Bizans'ın toprak kayıplarının devam ettiği, Türklerin Bithynia coğrafyasına hâkim olmaya başladıkları, özellikle Osmanlı Beyliği'nin gerçekleştirdiği fetihlerle birlikte devletleşme sürecine girdiği görülmektedir.

3.7. Osmanlı Dönemi - 7. Evre (14. yüzyıl)

Nikaia kentinde Bizans hâkimiyeti bu evreyle birlikte tamamen sona ermiştir. Osmanlı Beyliği, Prusa (Bursa) kentini almasıyla birlikte devletleşme sürecinin başlangıcını oluşturmuştur. Bursa'nın devletin başkenti olarak ilan edilmesinden sonra yayılım alanını genişleterek ilk olarak Nikaia kentinin hâkimiyetini sağlamıştır[149].

1331 yılında Osmanlılar kenti uzun süren bir kuşatma sonrasında ele geçirdikten sonra kentin boş olduğu, yaşayan nüfusun çoğunluğunu kadınların oluşturduğu kayıtlarda geçmektedir[150]. Buradan kentin uzun süren bir kuşatma altında olduğu ve nüfus oranındaki dengesiz dağılımın yapılara yönelik bakım-onarım ve kent siluetine yönelik bir fikir sunma noktasında kentin bakımsız bir kasabaya dönüştüğü, sur duvarlarından görülen güçlü izlenime karşılık şehrin içinin tezat görüntü sunduğu düşünülebilir.

[148] Lawrence 1983: 224; Laiou 2008: 283.
[149] İnalcık 2009: 14-17; Kurtaran 2012: 252-253; Şafak 2012: 438-439.
[150] Battuta 2004: 430-431.

Osmanlılarla birlikte kent mimari anlayış olarak kültürel bir dönüşüm daha geçirmiş olmasına karşın mevcut yapılara yönelik herhangi bir tahribat gerçekleşmemiştir. Kent içindeki Hristiyanlık mimarisine ait sadece tek bir yapı fetih sembolü olarak işlev değiştirmiştir[151]. Bunun dışında mevcut yapıların korunma durumları, Hristiyan halkın kullanımına bağlı bir şekilde sürdürülmüştür.

İstanbul Kapı'daki yapı unsurları içinde sadece yaşam birimlerinin kullanımlarının devam ettirildiği düşünülmektedir. Yoğun bir şekilde Osmanlı Dönemi günlük kullanım seramik parçalarının tespit edilmesinin dışında alandaki yeni bir altyapı sistemi de bu fikri kuvvetlendirmektedir. İki sur hattından başlayarak iç avlu doğu bölüm, avlu kapısının doğu tali girişi ve yaşam birimleriyle şehir içine doğru uzanan künk hattı yer yer kesintiye uğramış olsa da korunmuş olarak günümüze ulaşmıştır (Görsel 422-423). Benzer örnekler, İznik İlçesi'nde Osmanlı Dönemi yapılarına ilişkin gerçekleştirilen kazı çalışmalarında da gözlemlenmekte olup örnek olarak İznik Orhan Hamamı verilebilir. Bu dönemde Bizans cadde yapısının kullanılmaya devam ettiği, avlu içindeki kilisenin kullanımının sona erdiği düşünülmektedir. Tez çalışması içerisinde değerlendirilen kapı hattının merkezi geçişlerinin de bu dönemde kullanılmaya devam ettiği düşünülmektedir.

Nikaia, Osmanlı egemenliğine geçtikten sonra yüzyıllardır sürdürdüğü stratejik önemini kaybetmeye başlamıştır. Geç Bizans Dönemi sonuna doğru kent ölçeğini de kaybederek sadece kale olarak kullanım gören, nüfusu azalan şehrin seyyah anlatımlarından planının küçüldüğü, sur duvarlarının içinde bulunan alanların büyük bir bölümünün bostana, tarlaya dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır[152]. Roma ve Bizans dönemlerinde eyalet baş şehri, başkent ve thema merkezi gibi ünvanlara sahip olan kent İznik olarak isimlendirilmiş ve kasaba/köy gibi küçük bir statüye dönüşmüştür.

16. yüzyıldan itibaren kentte çini üretimiyle birlikte tekrardan bir hareketlilik yaşandığı söylenebilir. Kentte atıl durumda olan ve kullanımı sona ermiş Roma ve Bizans yapılarında atölyelerin oluşturulması, çini arz ve talep seviyesinin yüksek olmasıyla birlikte sur içinde kent nüfusunun arttığı, canlandığı görülmektedir[153]. Bu

[151] Müderrisoğlu - Arslan 1998: 45; Yılmazyaşar 2003: 40.
[152] Yılmazyaşar 2017: 263.
[153] Aslanapa vd. 1989: 21.

evre içerisinde değerlendirilen altyapı hattının bahsi geçen gelişmelerle bağlantılı olduğu düşünülmektedir. İstanbul Kapı'da yaşam birimleri bölümü altında tanımlanan mekânların da Osmanlı Dönemi'nde kullanım gördüğü seramik buluntu gruplarının niteliklerinden anlaşılmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
(YAPI BİRİMLERİ)

4.1. Mimari Yapı Birimleri

İstanbul Kapı'da gerçekleştirilen kazı çalışmalarıyla birlikte Nikaia kentinin Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerine ilişkin kent planlaması ve kamusal yapılarla ilgili yeni verilere ulaşılmıştır. Tez çalışmasının bu bölümünde İstanbul Kapı'da tespiti ve tanımlaması yapılan kalıntılar, alandaki kalıntı yoğunluğundan bağımsız bir şekilde tekil olarak ayrı ayrı değerlendirileceklerdir.

Kronolojik olarak Roma Dönemi'nde Roma takı, cadde ve dükkan (ticari mekanlar) bölümleri, Geç Roma ve Bizans dönemlerinde sur duvarları, şapel, cadde, kanal sistemleri ve yaşam birimleri, Osmanlı Dönemi'nde ise altyapı sisteminin bulunduğu alandaki yapılar, metin içinde işlevsellikleri göz önünde bulundurularak alt başlıklara ayrılmıştır.

4.1.1. Roma Takı

Tez çalışmamız kapsamında 1. evre içinde değerlendirilen ilk yapı tak mimarisi olacaktır (Görsel 346, 348, Çizim 1). Roma takı olarak isimlendirdiğimiz mimari unsur çeşitli araştırmacılar tarafından "Zafer Takı, Yengi Takı, Takızafer, Onur Takı, Kemer, Anıtsal Tak gibi isimlerle adlandırılmıştır[154]. Antik yazında bu yapılar için *Fornix, Porta, Arcus, Porta Triumphalis, Arcus Triumphalis* gibi adlandırılmaların kullanıldığı görülmektedir[155]. Bu tip yapıların kökenlerine ilişkin olarak literatürde; yol üzerine tarihi ve önemli bir hadisenin anısı için dikilen çelenk, sütun vb. anıtların zamanla dönüşüm geçirerek bu mimari forma ulaştığı belirtilmektedir. Bununla birlikte ilk protiplerinin ahşap ve kerpiç gibi daha dayanaksız malzemeden üretildiği öne sürülmektedir. Ayrıca bu mimari form; onurlandırma, tören, zafer alayı gibi önemli konuların temsiliyeti amacıyla yapılan anıt sütun, heykel gibi popüler geleneklerin de yerine geçmiştir[156].

[154] Üçer Karababa 2006: 131; Özgen 2009: 8-10; Hasol 2016: 506.
[155] Güven 1986:103; Wallace - Hadrill 1990: 144; Özgen 2009: 9.
[156] Curtis 1908: 27.

Genellikle mimari özelliklerine göre yapısal anlamda ya da simgesel olarak verilmek istenen ideolojik mesaja istinaden tanımlamaların olduğu, mimari açıdan genel olarak sütun veya ayaklar üzerinde yükselen kemerlerin oluşturduğu geçiş ve girişler olarak tanımlanmaktadır[157]. Simgesel tanımlaması ise Roma'nın güç ve zaferlerini simgelemek amacıyla, imparatorların onurlarıyla gerçekleştirdikleri zaferler ve başarılara ithafen inşa edilen yapılar olarak belirtilen takların, imparatorların eyalet valileriyle kentlerin önde gelen kişileri, aileleri tarafından inşa edilmekte Roma'nın egemenliğinin mimari yapılardaki dışavurumu olarak görülmekteydi[158]. Kent girişlerini temsilen inşa edilen örnekleri olduğu gibi önemli yol ve köprü bağlantılarında da kullanılmıştır. Yukarıda belirtilen amaçların dışında taklar, şehir ve kırsal arasındaki hukuki sınır çizgisinin belirlenmesi gibi sivil amaçlar için de kullanılmıştır[159].

Tipolojik olarak ise konumlandıkları noktalara ve işlevlerine göre bir sınıflandırma yapıldığı görülmüştür[160]. Roma Dönemi'nde inşa edilmiş tak yapıları incelendiğinde çeşitli mimari özelliklere sahip Roma takları olduğu görülmektedir. Bunlar; tek merkezi geçişli, üç merkezi geçişli, tek merkezi geçişli-iki tali geçişli, iki merkezi-üç tali geçişli, iki merkezi-iki tali geçişli gibi farklı varyasyonlarda inşa edilmişlerdir. Bunlar içinde;

- Tek merkezi geçişli girişe sahip sınıfa; Aosta Augustus ve Susa Augustus Takları ile Benevento Traianus Takı, Leptis Magna Septimus Severus Takı,[161] Ksanthos Vespasianus Kapısı[162],

- Üç merkezi geçişli girişe sahip sınıfa; Thassos Marcus Aurelius Zafer Takı[163], Hierapolis'taki Frontius Kapısı[164],

- Tek merkezi geçişli-iki tali geçişli sınıfa; Fano Augustus Takı, Lambaesis Septimus Severus Zafer Takı[165],

[157] Curtis 1908: 26; Özgen 2009: 10.
[158] Güven 1986: 103; Favro 1994: 158; Müller - Vogel 2012: 210; Midford 2014: 11-13.
[159] Frothingham 1915: 155.
[160] MacDonald 1986: 80.
[161] Frothingham 1904: 5-7; Ward-Perkins 1951: 227-228.
[162] Özgen 2009: 32; Seyirci 2017: 184-185.
[163] Frothingham 1904: 9.
[164] D'Andria 2003: 71.

- İki merkezi-üç tali geçişli sınıfa örnek olarak Roma'daki Porta Maggiore[166],

- İki merkezi geçişli, iki tali geçişli taklara örnek olarak Nimes şehrindeki Augustus Takı[167] verilebilir. Roma kültürünün egemen olduğu her coğrafyada örnekleri görülen takların, Cumhuriyet Dönemi'nden başlayarak Geç Roma/Bizans Dönemi'ne kadar egemenlik sahası içindeki şehirler tarafından tercih edilmiştir.

Antik yazarlardan Plinius, *Novicium Inventum* (Yeni Buluş) olarak takları tanımlamakla birlikte yapının üzerindeki heykeltıraşlık ürünlerinden dolayı mimari bir formun vücut bulmasının yanı sıra Roma'nın propaganda amaçlı bir simgesel ürünü olduğunu belirtmektedir[168].

Tez çalışmasının ana unsuru olan tak yapısı, Roma İmparatorluğu'nun Bithynia Bölgesi'ndeki egemenliğini gösteren mimari yapılardan biri olmasının dışında eyalet içinde başka bir kentte örneği bulunmaması nedeniyle öne çıkmaktadır.

Bu tip yapılar, kentlerin nitelik olarak kendilerini Romalı görmelerinin, Roma kültürünü benimsediklerinin, aidiyet gösterdiklerinin somut bir örneği olması bakımından önemlidir. İmparatorluk egemenliği altındaki kentlerin geçiş mimarilerine (tak, çeşme, eksedra) sahip olmamaları Roma şehirciliğinde yoksul, önemsiz ve tanımsız bir şehir olduğu göstergesidir[169].

Nikaia kentinin eyalet içindeki öneminin vurgulanması ve onurlandırılması amacıyla inşa edilen Roma takı kentin kuzey girişini oluşturmaktadır. Kentin doğu girişini olan Lefke Kapı ile özdeş olan İstanbul Kapı günümüze korunarak gelmiştir.

Yapının inşasında traverten malzeme kullanılmıştır. Merkezi kemerli bir geçiş ile bu geçişin her iki yanında söve ve lento kullanımlı dikdörtgen kapı formlu tekil yaya geçişlerinin sağlandığı üç girişli bir kapı özelliğindedir. Mimari süsleme ve detaylarına bakıldığında, tekil geçişlerin lento ve söve kısımlarında profilli silmeler olduğu, profilli lentonun diş sıralı bir geçiş üstünde niş bölümlerinin yer aldığı

[165] Frothingham 1904: 6, 10; Curtis 1908: 66-67.
[166] Frothingham 1904: 7.
[167] Frothingham 1904: 5.
[168] Plin. Nat. XXXIV, 12, 27.
[169] MacDonald 1986: 75.

görülmektedir. Roma takının hem kent içine hem de kent dışına bakan cephelerinde tekil geçişlerin üstünde bulunan nişlerin lento kısmının formu kemerlidir. Nişler merkezi geçişteki kemer formunun başlangıcıyla aynı hizada, simetrik olarak yükselmektedir. Bunlarla birlikte takın her iki uzun kenarının sınırında birer profilli ante başlık süslemesi bulunmaktadır. Başlıklar arasındaki bölümde, merkezde kemerli geçişin üst bölümü, kilit taşları bulunmaktadır. Bu bölümün üstünde iki fascialı arşitrav kısmı, arşitravın üstünde ise Roma takının yazıtının bulunduğu friz bölümü, bu bölümün üstünde de diş sırası bezemeli korniş kısmı yükselmektedir. Korniş üstünde bulunan tek sıra blok hattı Roma takının iki katlı olma ihtimalini akla getirmektedir.

Roma taklarının en erken örneği olarak İtalya'nın Rimini şehrinde yer alan İmparator Augustus adına inşa edilen tek geçişli tak yapısı örnek verilebilir[170]. Anadolu'da en erken örneği ise Mazeus Mithridates Kapısı'dır[171].

Epigrafik çalışmalar aracılığı ile İstanbul Kapı, Flaviuslar Dönemi'ne tarihlendirilmektedir; Roma imparatorlarından Vespasianus ve Titus'un hüküm sürdüğü dönem içerisinde, Bithynia ve Pontus eyaletlerinin prokonsülü M. Plancius Varus'un görev yaptığı yıllarda, MS 70-79 arasında inşa edilmiştir[172]. Kentin doğu kapısı olan Lefke Kapı'nın da ilk inşa evresinde Roma takı olduğu bilinmektedir ve mimari açıdan İstanbul Kapı'nın birebir aynısıdır. Hatta Lefke Kapı'da, İstanbul Kapı'daki yazıtın aynısı ve devamı bulunmaktadır; bu yazıtla birlikte ve Lefke Kapı üzerindeki diğer yazıtlarda Nikaia'daki Roma taklarının inşaatına "*Ti. Cladius Quintianus*","*C. Cassius Chrestus*" gibi şehrin önde gelen kişilerin destek sağladığı öğrenilmektedir[173].

Roma takı inşa edildiği dönemden sonra 121-122 yıllarında meydana gelen depremde yıkıldığı[174], tahribata uğradığı kayıtlara geçmiştir. Dönemin imparatoru Hadrianus'un kenti ziyaret ettiği ve sağladığı yardımlarla yapıların onarımının

[170] Frothingham 1904: 5; Özgen 2009: 10.
[171] Alzinger 1972: 83; Rumscheid 1994: 16; Özgen 2009: 28-30.
[172] Schneider - Karnapp 1938: 48 Nr. 24-25; Şahin 1978: 81; Merkelbach 1987: 16; Şahin 2004: 19.
[173] Şahin 1978: 94; Özgen 2009: 20-23.
[174] Ergin - Güçlü - Uz 1967: 12.

yapıldığı bilinmektedir[175]. Roma Dönemi'nde bu yapı, sur duvarlarının inşa edildiği döneme kadar kent tarafında Roma caddesi, portiko ve dükkanlarıyla (ticari mekanlar) birlikte Nikaia kenti'nin kuzeyini oluşturan yapı stoğunun önemli bir parçası olmuştur.

Nikaia kentinin doğu kapısında özdeş bir örneği bulunan İstanbul Kapı'nın, Anadolu'da merkezi ve tali geçişli örnekleri bulunsa da mimari olarak aynı özellikte örneği bulunmamaktadır. Fakat ilk yapım tarihine yakın yurtdışı örnekleri arasında Traianus Dönemi'ne tarihlenen Timgad Traianus Zafer Takı'nın[176], mimari özellikleri açısından benzer olduğu gözlemlenmektedir. İstanbul Kapı'da olduğu gibi bir merkezi, iki tali geçişi olan taklara örnek olarak Orange Traianus Zafer Takı[177](Cephesi kabartma dolu), Gerasa Hadrianus Takı[178], Roma Septimus Severus Zafer Takı[179], Sbeitla Forum Girişi[180] sıralanabilir. Bahsi geçen örneklerin dışında İstanbul Kapı gibi sonradan sur duvarlarıyla birleştirilerek tahkimat yapısı haline gelen taklara örnek olarak da Istmia Roma Takı[181] verilebilir.

Bunun dışında aynı özelliklerde olmasa da Anadolu'da Roma taklarına örnek olarak Attaleia[182], Anazarbos[183], Patara[184], Pisidia Antiochia[185] takları verilebilir. Söz konusu takların çoğunluğu MS 2. yüzyıla, Hadrianus Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Bu örneklerde geçişlerin büyüklükleri eşit veya birbirlerine yakın özelliktedir. İstanbul Kapı'daki gibi merkezi ve yaya geçişleri kesin bir şekilde belirtilmemiştir.

Roma taklarına ilişkin antik literatürde geçen alıntılar olduğu gibi arkeolojik açıdan önemli bir belge niteliği taşıyan sikkeler üzerinde de yer verildiği görülmektedir. Roma Dönemi'nde Drusus Zafer Takı, Domitianus Zafer Takı, Nero Zafer Takı, Traianus Takı gibi yapıların varlığı sikkeler üzerinden bilinmektedir[186].

[175] Şahin 1978: 85-89; Şahin 1987a: 15 T13; Şahin 1987b: 370; Özgen 2009: 23.
[176] Curtis 1908: 61-63.
[177] Frothingham 1904: 6.
[178] Frothingham 1904: 8; Watts - Watts 1992: 312.
[179] Frothingham 1904: 9; Curtis 1908: 69-70.
[180] MacDonald 1986: 84 fig. 79.
[181] Gregory - Mills 1984: 409-411.
[182] Okutan 2004: 13-20.
[183] Kadıoğlu 2013: 237-260.
[184] Frothingham 1904: 5.
[185] Ossi 2016: 411-419.
[186] Hill 1965: 156; Kleiner 1989: 70; Gülerman 2022: 67-69, 71.

İstanbul Kapı yapı topluluğunun ilk iki evresi olan Roma takı, Anadolu'da örnekleri arasında tekil olarak değerlendirilecek bir özelliktedir. Yapının yazıtlarından dolayı tarihi bilinmekle birlikte kentin Helenistik evresine ilişkin bir özellik taşımamaktadır. Strabon'un bahsettiği kent anlatımındaki kapı[187] ve diğer unsurlarla ilişkili kazı çalışmaları sonucu bir kalıntı ele geçmemiş olsa da Roma İmparatorluk Dönemi verileri homojen bir şekilde ele geçmiştir.

Sonuç olarak İstanbul Kapı'nın çekirdek yapı birimini oluşturan Roma takının Anadolu'da ve Bithynia Bölgesi'nde örneği bulunmamaktadır. Roma takı, Roma İmparatorluk ve Doğu Roma (Bizans) dönemlerinde kullanılan önemli yol güzergâhları[188] üzerinde bulunmaktadır.

4.1.2. Sur Duvarları ve Kapı Geçişleri

Roma egemenliği altındaki kentler, İmparatorluğun *pax romana* olarak da tanımlanan dönemi boyunca güvenlikle ilgili bir sorunla karşılaşmadıkları için savunma mimarisine yönelik inşaatlar yapmamışlardır. Söz konusu dönemin siyasi ve askeri düzensizlikler nedeniyle sona ermesiyle birlikte İmparatorluğun sınır güvenliğinin azalmaya başladığı, süreçle birlikte ortadan kalktığı anlaşılmaktadır.

Bu başlık altında erken ve geç dönem sur duvarlarının tarihi, inşa tekniği, benzer örnekleri ve onarım evrelerine ilişkin tespitlere yer verilecektir. Tez çalışması kapsamında değerlendirilen alan içinde değerlendirme yapılacaktır. Sur duvarı başlığı altında iki büyük inşa evresi bulunmaktadır. Bunlardan ilki erken sur duvarının inşaatıdır. Bu duvarların ise kendi içinde farklı evreleri bulunmaktadır. Söz konusu alt evreleri onarım olarak görmek mümkündür. Sur duvarlarının ikinci büyük inşa evresi ise geç dönem sur duvarının yapımıdır. Bu duvarın çalışma alanımız içinde kalan bölümlerinde bir onarım evresi tespit edilememiştir. Tez metni kronolojik olarak sürdürülecektir.

Sınırların çeşitli unsurlar tarafından ihlal edilmesi MS 3. yüzyılla başlamakta olup istilacıların gerçekleştirdikleri tahribatlar ve yıkımlar nedeniyle Nikaia ve Roma

[187] Strab. XII, 59-60.
[188] Winfield 1977: 152; French 1981: 13; Şahin 1981: 50-66; Hendy 1985: 73; Şahin 2004: 18.

gibi şehirler[189] çeşitli tahkimat unsurlarını inşa etmek zorunda kalmışlardır[190]. Nikaia kenti de, MS 257-258 yıllarında Got akınları sırasında yağmalanması sonrası İmparator Gallienus zamanında sur duvarı inşasına başlamış, Cladius Gothicus devrinde[191] (MS 268-269) tamamlanmıştır (Görsel 355-358, 424, Çizim 4-6).

İmparatorluğun batı ve doğudaki örnekleri arasında tarihi net bir şekilde bilinen en erken surlar arasında gösterilen Nikaia surlarının uzunluğu 5 km olup sonradan eklenenlerle birlikte toplamda 115 tane kule/burç yapısına sahiptir.

Pax Romana sonrası en erken sur inşa eden kentlerden biri Nikaia'dır. Nikaia kenti gibi Nikomedia, Konstantinopolis gibi metropolis, başkent unvan ve niteliği olan şehirlerde İmparatorluk yönetimi sur duvarlarının inşaatında finansal olarak masrafları üstlenmiş olmasına karşın 4. yüzyılda (MS 396) İmparatorluk fermanında kentlerin savunma sistemlerinin inşasında kendi finansmalarını sağlanması gerektiği belirtilmektedir[192]. Mimari özellikleri ve duvarda uygulanan inşaat tekniği ile kendisinden sonra inşa edilen sur duvarlarına Konstantinopolis örneğindeki gibi ilham olmuştur[193].

Söz konusu sur duvarı tarafımızca iç hat/erken dönem sur duvarı olarak adlandırılmıştır. Duvarlar ile burçların mimari özellikleri farklılık göstermektedir. Aynı zamanda dönemsel onarım ve müdahalelerle kendi içinde form ve inşa tekniğinin değişkenlik gösterdiği bölümler bulunmaktadır. Tez çalışması kapsamında değerlendirilen bölümde de belirtilen mimari farklılıklar gözlemlenmektedir. Erken Dönem sur duvarının iç bölümü opus caementium dolgu tekniğiyle; moloz taş, tuğla kırığı ve kireç harçla yapılmıştır[194]. Bu dolgunun cephe kısmı ise pürüzsüz ve düz bir görüntü vermektedir. Surların ilk inşa evresinde cephede sur duvarları; temelde harç ve moloz taş kullanılarak oluşturulmuş, duvar cephesinde polygonal moloz taş ve harç karışımı malzeme tuğla hatıl kullanılmıştır. Sur duvarının cephesinde yer yer devşirme malzemenin parça boyutunda tercih edildiği gözlemlenmiştir. Duvarın iç dolgusunda harçla karışık tuğla, seramik, moloz taş parçaları bulunmaktadır. İlk inşa evresinde

[189] Lawrence 1983: 172.
[190] Intagliata vd. 2020: 1-2.
[191] Mitchell 1993: 235; Foss 2004: 250; Dalyancı Berns 2020b:58.
[192] Crow 2017: 91.
[193] Lawrance 1983: 172.
[194] Dalyancı Berns 2020b: 58-59.

duvar cephesinde moloz taş blokaj hattı ile tuğla hatıl kuşak hatlarından meydana gelmektedir. Temelden başlayarak harçlı moloz taş ve devşirme malzeme kullanımı görülmektedir. Bu bölüm, birbirini izleyen 4 adet tuğla sırasının üst üste kullanılarak düz bir hatıl oluşturulmasıyla, duvarın teraziye oturtulmasıyla devam etmektedir. Moloz taşlı blokaj hattı ile tuğla kuşaklarının duvar cephesinde birbirini izleyerek üst üste dört kez uygulanmasıyla sur duvarı tamamlanmıştır. Duvar temelinde ve cephesinde yer yer devşirme malzeme kullanılmıştır. Sur duvarının en üst kısmında; askeri ikmal ile gözlemin akıcı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için zeminde tuğla tercih edilmiştir. Sur duvarının 13-15 m yükseklikte, 3.40-3.50 m kalınlıkta olduğu ölçülmüştür. Moloz taşlı blokaj hattının yüksekliği 1.80 m, tuğla kuşaklarının yüksekliği ise 0.30 metredir. İlk inşa evresinde sur duvarlarıyla birleşik bir şekilde inşa edilmiş kuleler bulunmaktadır[195]. Değerlendirilen alan içinde de bu evreye ait iki adet kule yer almaktadır. Bu kuleler kapı girişinde, girişin her iki yanına konumlandırılmıştır. Kulelerin mimari özelliklerine bakıldığında temel hattının sur duvarından farklı olarak temel hattında büyük boyutta mermer bloklar tercih edilmiştir. Blokaj hattının üstü tamamen tuğla hatıl kullanılarak yükseltilmiştir. Kulelerin iç dolgusu harçla karışık tuğla ve moloz taş malzemeden oluşmaktadır. Kulelerin formları ters U şeklindedir (Görsel 359). Yükseklikleri 15 m olarak ölçülmüştür. Kulelerin içinde birer kapalı mekân bulunmaktadır (Görsel 359-360). Bu mekânlara giriş, kapı hattında bulunan koridor vasıtasıyla yapılmaktadır. Bu bölümlerden sur duvarının üst kısmına merdiven hattıyla çıkış sağlanmaktadır. Benzer mimari özellikler Prusa Ad Olympium, Prusa Ad Hypium[196], Nikomedia ve Danube[197] surlarında izlenebilmektedir. Erken dönem sur duvarına bağlı burçların yüksekliği 15 m, genişliği ise 9 metredir ve sur duvarından öne doğru 9 m çıkmaktadır. Burçlar arasındaki mesafe ise 40-55 metredir.

MS 3. yüzyılda gerçekleştirilen imar faaliyetleri içinde en dikkat çekici inşaat olan sur duvarları kentin hâlihazırda kapı girişi olarak kullandığı Roma tak yapılarıyla birleştirilmiştir. Kentin kuzey girişinde güvenliği arttırmak amacıyla bu inşaat kapsamında kente bakan kısımda, Roma takından yaklaşık 16 m güneyde devşirme

[195] Dalyancı Berns 2020a: 80.
[196] Mitchell 1993: 235-236
[197] Foss - Winfield 1986: 129; Crow 2020: 68.

blok malzeme kullanılarak ikinci bir kapı inşa edilmiştir (Görsel 373-374). Bahsi geçen kapının merkezinde bulunan ana giriş, Roma takının kemerli merkezi geçişi ile simetriktir. Kapının batı ve doğuda olmak üzere merkezi geçişten uzakta birer tali geçişi bulunmaktadır. Roma takı birleştirilen sur duvarıyla bu kapı arasında iç bükey uzanan yarım daire duvar inşa edilerek bir avlu oluşturulmuştur (Görsel 376-377). Bahsi geçen duvarın merkezinde avluya doğu ve batıdan girişi sağlayacak bir geçiş bırakılmıştır. Avlu duvarının mimarisinde de onarım ve müdahalelerle farklı mimari tekniklerin izleri görülmektedir. Bu duvarların ilk inşa evresinde, kulelerde görülen tuğla örgü sistemi uygulanmıştır.

MS 3. yüzyılda Nikaia kentinin kuzey girişinin vaziyet planında iki kapısı ve avlu girişleri bulunan iki geçişli bir sistemdedir. Yapısal anlamda Orta Bizans Dönemi'ne kadar tahkimatı arttırmak amacıyla kapı girişlerinde kısmi kapatmalar gerçekleştirilmiştir.

Kent surları, MS 3. yüzyıldan sonra belirli aralıklarla Araplar[198], Haçlılar[199] ve Türkler[200] tarafından kuşatılarak tahribata maruz kalmıştır. Ayrıca Orta ve Geç Bizans dönemlerinde İmparatorluk içinde zaman zaman gerçekleşen isyanlar nedeniyle kuşatma altına girmiştir[201]. Nikaia'nın bu tehditler nedeniyle savunma sisteminde onarımlar gerçekleştirmiştir. Anadolu kentlerinin belirtilen kuşatmalar nedeniyle bir dizi bakım faaliyetlerine giriştikleri; sur duvarlarını güçlendirme, kule/burç eklemeleri gibi inşa işlemleri gerçekleştirdiğini Ayasuluk[202] gibi merkezlerde de görmekteyiz.

MS 4.-11. yüzyıllar arasında meydana gelen depremler[203] şehrin yapılarına zarar vermiş ve tahkimat unsurlarının zayıflamasına neden olmuştur. Bununla birlikte dönemsel yaşanan kıtlık, refah seviyesinin düşmesi, siyasal ve askeri gücün azalması, batıdaki İmparatorluğun çökmesi gibi nedenler Bizans egemenliğinin siyasal olarak Anadolu'da küçülmesine ve Roma'nın yönetim düzeninin artık işlemediğini

[198] Karnapp 1974: 222; Lilie 1976: 147; Angold 2004: 27; Çalışkan 2019: 24.
[199] Karnapp 1974: 222; Demirkent 1997: 29-33; Foss 2004: 257; Batır 2014: 88-91; Çalışkan 2019: 58-61.
[200] Karnapp 1974: 222; Demirkent 2004:125-126; Batır 2014: 71.
[201] Foss 2004: 254-255.
[202] Büyükkolancı 1981: 125-126.
[203] Ergin - Güçlü - Uz 1967: 13-16.

görmesine sebep olmuştur[204]. Anadolu'da yaşanan toprak kayıpları sonucu başkente yönelen tehditlerin artması Bizans'ın askeri açından kentleri tekrardan gözden geçirmesi ve bazı kentlerin niteliğini değiştirmesiyle sonuçlanmıştır. Nikaia'nın sur duvarlarının güçlü ve geniş bir alanı kapsaması, kente Bizans Dönemi boyunca avantaj sağlamıştır. Sur duvarlarının yapıldığı dönemden itibaren yerel halkın, askeri ve İmparatorluk yetkililerinin kullanım ihtiyaçlarını karşılamış olması kentin, Bizans'ın Amorium, Miletos gibi sur duvarlarının kısıtlı alanları kapsadığı şehirlerde kent yaşamının sonlanarak önemini yitirmesine[205] ve küçük bir castrum haline dönmesine engel olmuştur. Kentin Opsikion themasının merkezi olarak seçilmesinde de sur duvarlarının etkisi olduğu düşünülmektedir[206]. Nikaia kenti yukarıda belirtilen nedenlerden ötürü 7. yüzyılda oluşturulan thema sistemininde Opsikion themasının önemli bir merkezine dönüştürülmüştür[207]. Bu dönem ve gelişimle birlikte Roma İmparatorluk Dönemi'nde Yunan kent devleti özelliği gösteren Nikaia'nın askeri bir üsse dönüşmüş, kale kent olarak başkentin savunması için oluşturulan sistemin önemli bir merkezi haline gelmiştir.

Erken ve Orta Bizans dönemlerinde meydana gelen olaylardan ötürü savunma sisteminde onarım ve yeni inşaat hamleleri tespit edilmiştir. Bu müdahaleler sur duvarları, kule ve avlu duvarında ayrı ayrı görülmektedir. Bahsi geçen bölümler sur duvarlarının ikinci evresi olarak da görülebilir. Sur duvarlarında görülen değişiklikler yeniden imalatla ilişkilidir. Alanın doğusunda kalan bölümde sur duvarının 32 m uzunluktaki bölümünün mimari özelliklerine bakıldığında duvar hattının korunan yüksekliğinin tamamının devşirme bloklarla örüldüğü görülmektedir (Görsel 401). Bu alandan çıkan yıkılmış haldeki blokların da kazılarla tespit edilmesi bu bölümünün tamamında mermer kullanımının olduğunu düşündürmektedir. Sur duvarında görülen bu müdahaleler, kentin kuzey/kuzeybatı hattında III. Leo tarafından yapılan onarımlarla[208] özdeştir. Erken dönem özgün duvar hatlarının aksı incelendiğinde mevcut yeni inşaat evresi olarak değerlendirilen akslarının uyuşmadığı görülecektir.

[204] Ostrogorsky 1959b: 47.
[205] Ivison 2007: 39; Niewöhner 2016: 281.
[206] Foss - Winfield 1986: 100-102.
[207] Rosser 2001: 56, 303; Güneş 2018: 181.
[208] Texier - Pullan 1864: 24.

Bugün sadece duvar izleri üzerinden görülebilen özgür duvar hattının daha önde olduğu varsayılmaktadır (Görsel 425-426).

Ayrıca bu inşaat evresinden sonra, III. Mikhael Dönemi'nde bu alanda bulunan burcun/kulenin inşa edildiği düşünülmektedir (Görsel 403-404). Söz konusu yapı özgün dönem sur duvarı ile blokajlı sur hattının birleştiği noktada bulunmaktadır. Sur duvarıyla birleşik bir yapıya sahip olan burcun temel hattı, alandaki diğer bahsi geçen diğer savunma mimarisinden daha üst bir seviyede olması, temelinde kullanılan devşirme impost başlığın en erken MS. 6-7. yüzyıla tarihlendirilmesi, mimari örgü tipinin diğer unsurlardan farklı olması nedeniyle erken dönem sur duvarı üzerinde yapılan müdahaleler arasında en son uygulanan inşaat olduğu düşünülmektedir.

Çalışma alanındaki bu bölümün, sur duvarının özgün sur duvarıyla birleşim noktasında, kır tarafına bakan noktasında bulunan kulenin de yukarıda belirtilen inşaat faaliyetinden daha sonraki bir zamanda kent ve sur güvenliğini sağlamak amacıyla inşa edildiği gözlemlenmiştir. Söz konusu kulenin ilk inşaat evresindeki kulelerden temel hattının daha yüksek bir kotta olması, temelinde kullanılan devşirme malzemenin tarihlendirilmesi ve son olarak sur duvarından bağımsız, birleşik olmayacak şekilde konumlanması gibi özellikleri geç tarihli bir inşaat faaliyeti olarak düşünülmesine yol açmıştır. Avlu duvarında görülen farklılıklar ise iki evre altında değerlendirilmiştir. Bunlar; avlu duvarlarında bulunan tali geçişlerin moloz taşla doldurulması, yığma moloz taş ve işçilik görmeden kullanılmış devşirme malzemeli duvar tekniğidir. Geç Roma, Erken ve Orta Bizans dönemlerinde sur duvarlarında görülen bu müdahalelere Geç Bizans Dönemi'nde daha kapsamlı bir inşaat eklenmektedir.

Bizans Devleti'nin Latinler tarafından 1204 yılında başkentin zapt edilmesi[209], İmparatorluğun kısa bir süre de olsa başkentin Nikaia'ya alınmasıyla neden olmuştur[210]. Bunun akabinde Nikaia kentinin başkent olması nedeniyle savunma unsurlarını geliştirmesi, onarımlarla birlikte yeni bir sur duvarı inşasına giden bir sürecin yaşanması ile sonuçlanmıştır. Laskarisler Devri olarak da isimlendirilen dönemde, 13. yüzyılda bugün dış sur duvarı olarak tanımlanan ikinci sur hattı kentin

[209] Diehl 1961: 33-36; Morgan 2007: 115.
[210] Kolbaba 2001: 128.

etrafını çevrelemiştir[211] (Görsel 407, 412). Çalışma sınırları içinde kalan bölümlerde sur duvarının ortalama yüksekliği 6-7 m, burçların yüksekliği ise sur duvarlarıyla özdeştir. Bu imar faaliyeti şehrin kuzey girişine üçüncü bir kapı eklenmesiyle sonuçlanmıştır. İnşa edilen yeni kapı girişi sadece merkezi bir geçişe sahiptir (Görsel 413). Kapının söve ve lento bölümlerinde devşirme granit yekpare sütunlar kullanılmış, kapının üst bölümü ise kemer formlu tuğla hatıl örgülü olarak yapılmıştır. Kapı girişinin kır tarafına bakan kısmın her iki yanına birer burç inşa edilmiştir. Burçlar ile kapı girişi arasındaki cephede, şehrin dışına bakan tarafta, heykel, kabartma ve lahit parçaları devşirme malzeme olarak kullanılmıştır (Görsel 414-415). Burçların içinde birer mekân bulunmaktadır ve bu mekânlara giriş alanın dönemsel yürüme zeminiyle aynı seviyededir. Mekânların kuzey-doğu-batı yönlerde birer menfezi bulunmaktadır. Burçların temel seviyesinden orta büyüklükte mermer blok parçaları, stylobat seviyesinde moloz taş iki sıra tuğla kuşağı dizilimi, orta bölümden itibaren de sadece tuğla örgü kullanıldığı görülmektedir. Sur duvarlarının yapım özelliklerinde mimarinin tamamına yakının homojen bir özellikte olduğu, inşa edildiği zamandan başlayarak dönemsel herhangi bir onarım evresi görmediği tespit edilmiştir. Sur duvarları almaşık duvar tekniğinde moloz taş-tuğla kullanılarak inşa edilmiştir. Bu sur duvarının mimari özelliklerinin benzerlerine Makri[212], Kadifekale[213], Selimiye Kalesi[214], Keçi Kalesi[215] gibi yerlerde rastlanmaktadır. Sur duvarlarına çıkış, burç girişlerinin yanında inşa edilen sur duvarıyla birleşik merdiven hatlarından yapılmaktadır. Ayrıca bu dönemde avlu kapısına ait tali geçişlerin kapatıldığı; bu noktalarda korunan duvar tekniklerinden ayırt edilmektedir. Söz konusu bölümdeki duvar hatlarıyla avlu duvarı, erken dönem sur duvarıyla hemen hemen aynı seviyeye kadar yükseltilmiştir. Duvar tekniği geç dönem sur duvarıyla özdeştir.

Osmanlılar tarafından fethedilmeden önce, İstanbul Kapı'nın vaziyet planına bakıldığında üç geçişli bir sisteminin olduğu, bu kapı bloğunun içinde avlu ve sur duvarları arasında oluşturulan bir ara koridorla kent savunmasının güçlendirildiği görülmektedir. Nikaia sur duvarlarına ilişkin yakın dönemde yapılan araştırmalarda

[211] Schneider - Karnapp 1938: 16-43; Foss 2004: 261; Dalyancı Berns 2020a: 79.
[212] Crown 2017: 102.
[213] Göncü 2013: 42-43.
[214] Öztürker 2019: 171.
[215] Öztürker 2016: 7-8.

dört ana inşa evresi olduğu saptanmıştır[216]. Bu evreler içinde onarım müdahaleleri bulunmamakla birlikte İstanbul Kapı'da söz konusu bu evreler saptanmıştır.

Nikaia, İmparatorluk içinde Konstantinopolis, Thessaloniki, Antioch, Ankyra gibi büyük kentlerdeki gibi en güçlü sur duvarlarına sahip olan kentlerinden biriydi[217]. Sur duvarları benzer bu kentlerde kamu alanlarının bir kısmı sur inşası nedeniyle dışarıda bırakılmış, Helenistik ve Roma dönemlerinde uygulanan şehir daralmasına neden olmuştur. Nikaia'da sur duvarların yaşam alanlarını da kamusal mimariyi de kapsayacak şekilde; yeni yapı inşaatlarının yapılabilmesi, tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirilmesine olanak sağlayan rezerv alanları da kapsayacak bir ölçekte inşa edilmiştir.

Sur duvarlarında yoğun olarak devşirme malzeme kullanımı göze çarpmaktadır. Pagan kültüründen Hristiyanlığa geçişte kullanımı tamamlanmış mimarilere ait yapı birimlerine ait parçalar sur duvarlarında kullanılmıştır. Örnek olarak Anadolu'daki Amorium, Ankyra kentlerinde de olduğu gibi pagan dönemi kamu mimarisinin (tapınak, tiyatro) bloklarları sur duvarlarında kullanılmıştır[218]. Nikaia kentinde de tapınaklar, tiyatro[219] gibi mimari yapılardan alınan blokların yanında altar, lahit parçası, sütun başlığı, kabartma, heykel gibi çeşitli pagan kültürüne ait taşlar da kullanılmıştır. Tez çalışmasında kazı çalışmalarıyla açığa çıkartılan devşirme malzeme tercihine ilişkin işlevsel bir geçiş amaçlanarak kullanım görmediği belirtilmektedir.

4.1.3. Caddeler

Nikaia kenti araştırmacılar tarafından iki sur duvarının çevrelediği, dört kent kapısı olan bir kent olarak tanımlanmaktadır. Kentin bu plan şemasının Helenistik Dönem'den[220] itibaren günümüze kadar ki süreçte korunduğu ve halen varlığını sürdürdüğü düşünülmektedir. Bu hipotezi ispatlayabilecek en önemli kent yapılarının kapı girişleri ve cadde hatları olduğu varsayıldığında söz konusu mimari öğeler arasındaki bağlantıyı doğrulayacak tespitler önem kazanmaktadır.

[216] Dalyancı Berns 2020a: 78.
[217] Slattery 2014: 1.
[218] Ivison 2007: 43.
[219] Kardoruk 2022: 38-40.
[220] Bekker-Nielsen 2008; Ekmekçi 2017: 8.

Tez çalışması kapsamında incelenen cadde kalıntıları antik kent planına ilişkin önemli bir tespit olarak ortaya çıkmaktadır. İstanbul Kapı kazı çalışmalarında kent girişinden merkeze doğru uzanan cardo maximus hattının Roma ve Bizans dönemlerinde iki farklı cadde kalıntısıyla kullanıldığını ispatlamaktadır.

İstanbul Kapı kazılarında Roma Dönemi'nde kullanılan cardo hattının sütunlu cadde özelliğinde olduğu tespit edilmiştir. Caddenin proje alanı içinde 16 m uzunluğa, 8 m genişliğe sahip olduğu ölçülmüştür. Bizans Dönemi caddesi ise 48 m uzunluğa, 4 m genişliğe sahiptir (Görsel 349-350).

Roma Dönemi cadde hattının yapımında düzgün kesilmiş mermer cinsi blokajlar kullanılmıştır. Caddenin her iki tarafında kaldırımla sınırlandırıldığı gözlemlenmiştir. Kentin ana caddesine ilişkin bu tespitin bir benzeri bugün kentin kuzey-güney cadde hattı olan Atatürk Caddesi'nin altında tespit edilmiştir. Cadde üzerinde yer alan I. Murat Hamamı'na yönelik 2005 ve 2006 yıllarında gerçekleştirilen restorasyon çalışması sırasında Roma İmparatorluk Dönemi caddesine ilişkin kalıntılar ortaya çıkartılmıştır[221]. Bu alanda modern kent zeminin yaklaşık 3-4 m altında tespit edilen cadde kalıntısı kuzey-güney doğrultuda yaklaşık 15 m uzanmaktadır[222](Görsel 352-353). Her iki cadde kalıntısı da aynı aks üzerinde yer almaktadır. Söz konusu kalıntılar, kentin Roma ve Erken Bizans dönemlerinde şehir planının değişmediğini göstermektedir.

Antik dönem şehirciliğinde kamu yapıları arasında yer alan caddeler; yerleşimin niteliğini, büyüklüğünü göstermesi bakımından önemli görülmektedir. İdeal antik kent tanımı içinde tapınak, tiyatro, meclis, hamam gibi kamusal mimarinin en belirgin öğeleri arasında yer almasa da Roma şehirciliğinde, kent peyzajını ve dokusunu oluşturan en temel unsurlar arasındadır. Caddeler, işlevsel kullanım kolaylığı sağladığı gibi kentlerde tak ve çeşme mimarisi gibi prestij ve büyüklüğü vurgulayan bir özelliğe de sahiptir[223]. Roma İmparatorluk Dönemi'nde sütunlu

[221] Ermiş 2009: 31-32.
[222] Şahin - Berns 2014: 51.
[223] Waelkens 1989: 81-82; Güven 2003: 40-48.

caddelerin halkın ticari amaçlarına[224] yönelik düzenlenmesinin dışında kutlama ve törenler için de kullanım[225] gördüğü bilinmektedir.

Nikaia kentinin de bu tespitle birlikte antik şehir panoramasına ilişkin ipuçlarına ulaşılmıştır. Roma Dönemi cadde kalıntısının kent merkezine kadar uzandığı, caddenin her iki kenarında kaldırım yüksekliğinde sütun, postament gibi taşıyıcılarla yükselen anıtsal bir görünüme sahip olduğu düşünülmektedir. Kazı çalışmalarında in-situ durumda sadece stylobat kısımlarındaki dübel bölümleri ile taşıyıcının zeminde bıraktığı izler bulunduğu için bu alanın revak, portiko gibi üstü kapalı bir özellikte olduğu bilinemediği için sadece sütunlu cadde olarak tanımlamanın sağlıklı olacağı düşünülmüştür. Bu bölümün portiko kullanımının, yaya geçişlerinde kullanıldığı, orta bölümün ise araç geçişlerinde kullanıldığı söylenebilir. Sütun vb. taşıyıcılarla sınırlanan kaldırım bölümünün arkasında dükkan (ticari mekan) kalıntı izleri görülmektedir.

Sütunlu caddeye ait taşıyıcıların sur duvarı inşaatı sırasında kullanıldığı ve bu nedenle de sütun, postament vb. kalıntılara ulaşılamadığı düşünülmektedir. Bu hipotezimizi avlu duvarında kullanılan yekpare sütunlar doğrular niteliktedir.

Caddelerin tarihlendirilmesindeki belirsizliklerin olması dışında dönemsel ve yapım teknikleri bakımından benzer örnekler polis olarak tanımlanabilecek belli bir kent özelliği kazanmış birçok şehirde görülmektedir. Nikaia örneğinde caddenin belirli aralıklarla süslenmiş sütunların, postamentlerin olması, portiko benzeri bir özellikte olması, caddenin kaldırım olarak tanımlanabilecek bu bölümün arkasında ise dükkan kalıntılarının, kamu binalarına geçişi sağlayan mekânların olması birbirlerinden bağımsız bir şekilde ele alınmaması gerektiğini göstermiştir. Cadde kalıntılarının tarihlendirilmesinde net bir çıkarım yapılamamaktadır. Benzer örneklere kent statüsü kazanmış yerlerde rastlanmaktadır. Bunlara örnek olarak; Perge[226], Patara[227], Stratonikeia[228], Diocaesarea[229], Antiochia ad Cragum[230] , Salamis-Constantia[231] ve

[224] Akbaş 2001: 19.
[225] Erol 2019: 12.
[226] Mansel 1967: 101-102; Anabolu 1980: 14; Özdizbay 2012: 80-96.
[227] Işık 2010: 228-229; İşkan Işık 2012: 15-39.
[228] Söğüt 2010: 270-271.
[229] Anabolu 1980: 15; Aydınoğlu - Belge 2023: 68-69.
[230] Erdemgil - Özoral 1975: 57-58; Can - Hoff 2014: 377-379.

Laodikeia Suriye Caddesi[232] kentleri verilebilir. Bu örnekler Roma İmparatorluk ve Geç Roma dönemlerine tarihlendirilmektedir.

Nikaia cadde kalıntısının inşa tarihinin Roma takının yapımına yakın bir tarihte gerçekleştiği söylenebilir ve Erken İmparatorluk Dönemi örnekleri arasında değerlendirilmelidir. Cadde kalıntısının Orta Bizans Dönemi sonlarına kadar kullanıldığı düşünülmektedir.

Caddenin, Roma takı, dükkân bağlantısına benzer olarak Prusa ad Hypium[233], Side ve Anazarbus kentleri[234] örnek olarak verilebilir.

Roma Dönemi cadde kalıntısının Orta Bizans Dönemi'ne kadar kullanıldığını, MS 10.-13. yüzyıllar arasında kentin kuzeyinde zemin seviyesinin yükseldiğini, kazı çalışmalarında tespit edilen kalıntılar ile iki sur duvarının temeli arasındaki ortalama 1,5-2 m kot farkı göstermektedir. Bahsi geçen durumlardan dolayı kentin kuzey girişinde yeni bir cadde, yol, yapısına ihtiyaç duyulmuştur. Bu doğrultuda Roma caddesinin ortalama 1-1.20 m üstünde farklı bir mimari özellikte bir cadde yapısı daha inşa edilmiştir (Görsel 417-418).

Nikaia kentinin ikinci cardo yapısı olarak tanımlanan bu kalıntının inşa özellikleri şu şekildedir; dış kenarlarında orta büyüklükteki (30-50 cm genişliğinde) mermer, içte kalan bölümde ise küçük ve orta boyutta (10-25 cm) dere taşları kullanılmıştır. Yol döşemesinin sınırını oluşturan mermerlerin dış kısımları düz bir aks çizmek, yolun sınırını belirtmek amacıyla tranşlanmış, bu taşların içe bakan kısımlarının ise doğal formlarında bırakıldığı dikkat çekmiştir. Yol döşemesinin düz bir düzlemde olmadığı, kenarlardan ortaya doğru bir eğimle, konveks bir aksta uzandığı görülmüştür. Bu tespitin kent içindeki benzer örneği bu aks üzerinde bulunmamaktadır.

Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen yolun Osmanlı ve daha sonrasında Cumhuriyetimizin ilk yıllarında kullanıldığı Monti tarafından çekilen fotoğraflardan anlaşılmaktadır[235].

---

[231] Öztaner 2010: 201-206.
[232] Şimşek 2013: 19.
[233] Anabolu 1980: 13.
[234] Anabolu 1980: 14-15.

Nikaia kentinin Roma ve Bizans dönemlerinde iki farklı cadde hattına sahip olduğu, dönemsel zemin seviyesinin çeşitli nedenlerden ötürü yükselmesi sonrasında aks kullanımının devam ettirilerek kent planının ana hatlarının kesintisiz bir şekilde sürdürüldüğü ortaya çıkmıştır. Tez kapsamında değerlendirilen cadde hatlarının, kentin hippodamik bir planı olduğunu ispatlayabilecek bir özellikte olmadığını belirtmek gerekir. Bunun dışında bu çalışma ile ilerleyen yıllarda ilçenin kuzey-güney hattında gerçekleştirilecek arkeolojik kazılar neticesinde Roma caddesinin varlığının bilinmesi dışında Bizans Caddesi'yle de karşılaşılabileceğini ortaya koymuştur.

4.1.4. Şapel

İstanbul Kapı kazılarında Roma İmparatorluk Dönemi zemin seviyesinin hemen üstünde tespit edilen yapının sadece zemin döşemeleriyle birlikte beden duvarlarına ait temel izler korunmuştur (Görsel 389-390).

İç avlu doğu bölüm kazılarında, avlunun doğu tarafında tespit edilen yapının doğu-batı doğrultuda uzandığı anlaşılmaktadır. Yapının doğu-batı düzlemde uzunluğu 6,20 m, kuzey-güney düzlemde uzunluğu ise 17 metredir. Yapının inşasında MS 3. yüzyılda inşa edilen avlu duvarı kullanılmakla birlikte yeni imalatlar da yapılarak mekân ve bölümlemeler oluşturulduğu görülmüştür.

Yapının batı sınırını; iç avlu bölümünde kuzey-güney doğrultuda uzanan bir duvar hattı oluşturmaktadır. Bu duvar hattı ile avlu duvarı arasında kalan bölümün dini kullanımı olduğu tespit edilmiştir. Kuzey-güney akslı uzanan duvarla avlu duvarı arasında kalan bölümde bulunan doğu-batı doğrultu iki duvar hattı, söz konusu alan ortada ana bir mekân, kuzey ve güney bölümde ise dik açılı iki hücre meydana getirmiştir. Bu mekânlardan merkezde bulunan kısmın tek bir mekândan oluştuğu; avlu tarafından bir girişe sahip olduğu görülmektedir. Yapı, içeride sağ ve solda iki küçük apsisle, ortada ise zemin seviyesinden yüksek bir platformdan oluştuğu tespit edilmiştir. Apsislerden birinin kilise kullanım evresinin tamamlanması sonrasında doldurulduğu anlaşılmıştır. Yapının zemin döşemelerinin bir bölümü traverten levhalardan, bir bölümü ise (güneyde kalan apsisin olduğu kısım) pişmiş topraktan oluşan döşemedir. İki apsis arasında kalan bölümün zemin döşemesinden 15 cm

[235] "Antik Yazar ve Seyyahların Gözünden İstanbul Kapı" bölümü içinde s. 8.

yükseklikteki dikdörtgen formda mermer döşemeden yapılmış bir platformdan oluştuğu tespit edilmiştir. Bu kısmın ortasında oval formlu bir yuva bulunmaktadır. Bu alanın altar olarak kullanıldığı ve ortada bulunan oval boşluğun muhtemel altar masa tabla ayağının oturduğu bölüm olduğu düşünülmektedir. Mekânın kuzey ve güneyinde birer giriş bulunmaktadır ve bu girişler yan taraftaki mekâna geçişi sağlamaktadır.

Alanın kuzey ve güneyinde bulunan kısımlar ise tarafımızca dik açılı üçgen benzeri hücre olarak adlandırılmıştır. Her iki bölümün de mezar olarak, gömü alanı şeklinde kullanıldığı görülmüştür. Bu alanlardaki kazı çalışmalarında farklı kotlarda kiremit çatkı mezarlar tespit edilmiştir. Güney bölümdeki mekâna ait zeminde sanduka benzeri bir mezarın olması da dikkat çekmektedir. Bu mezarla birlikte kuzey ve güney hücrelerin kilise/şapelin ilk inşa evresinden başlayarak kullanıldığı, dönemsel olarak gömü işleminin sürekli devam ettiği anlaşılmıştır. İki bölüm arasında dikkat çeken bir diğer ayrıntı ise kuzey hücrenin duvar hattı üzerinde (kuzey-güney) bir adet apsis olmasıdır. Bu apsisin niş olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Söz konusu bölümlere giriş, merkezdeki mekândan yapılmaktadır.

Anadolu'da kapı girişlerinin, yakın çevrelerinde kilise ve şapel inşa edildiği örneklere rastlanmaktadır. Bunlar arasında Zengibar Kalesi[236] örneğinde; Hadrianus Dönemi'ne tarihlenen Roma takının yanında, sütunlu cadde üzerinde üç nefli bir kilise inşa edilmiştir. Bu örneklerin dışında yapının benzeri, Nikaia'nın doğu kapısında da görülmektedir; tam anlamıyla kazı ve belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmemiş olsa da kapının şehir tarafına bakan kısmında Erken veya Orta Bizans dönemine tarihlendiği düşünülen şapel / Kilise kalıntısı tespit edilmiştir[237]. Anadolu'da Roma caddelerinin üzerinde, bitişiğinde Nikaia örneğinde olduğu gibi küçük kilise yapılmış yerlere Perge[238] de örnek olarak verilebilir.

Kilisenin/Şapelin, Erken Bizans Dönemi içerisinde inşa edildiği ve Orta ve Geç Bizans dönemlerinde de kullanımının devam ettiği öngörülmektedir. Kazı çalışmalarında tespit edilen veriler (taş eser ve küçük buluntu grupları) değerlendirildiğinde yapının inşa tarihinin MS 5-6. yüzyıl olduğu, kullanımının ise MS

[236] Doğanay 2013: 99.
[237] Ermiş 2009: 188-189; Peschlow 2020: 152.
[238] Abbasoğlu - Özdibay 2009: 490-491.

13. yüzyıla kadar devam ettiği görülmektedir. Yapının ithaf edildiği veya ilişkilendirildiği dini sembolle ilgili İznik'e gelen John Covel ve Hans Dernschwam'ın seyahat notları[239] önemli bilgiler sunmaktadır. Seyyahlar söz konusu bu notlarında, İstanbul Kapı'da bir kilisenin var olduğunu ve bunun Aziz Nikolas adına inşa edildiğini belirtmektedir.

Aziz Nikolas, MS 270-342 arasında yaşamış, Myra kentinde piskoposluk yapmış, Hristiyan mezheplerince değer verilen ve MS 9. yüzyıldan sonra da adına bir kült oluşturulan gelen bir kişidir. Aziz Nikolas, MS 3. yüzyıl başında İmparator Diocletianus tarafından Hristiyanlara yapılan baskı ve zulümler nedeniyle hapse girmiş, Milano Fermanı sonrasında hapisten çıkmıştır. MS 325 yılındaki İznik Konsulü'ne katıldığı ve bu toplantı sırasında yaşadığı tartışma nedeniyle hapse girdiği ve katılımcı listesinden çıkartıldığı da rivayet edilmektedir.[240] Ancak, söz konusu bu kilisenin Aziz Nikolas'a ithaf edildiğine dair elde herhangi bir yazılı kaynak veya buluntu şu an için elde edilememiştir.

Yapının litürjik taş eserlerinin dışında dini kullanımını gösteren buluntularının olması öne sürülen hipotezin doğruluğunu göstermektedir. Alanda tespit edilen ampulla, dini törenlerde şarap, kutsal su ve yağın muhafazası için hacılar tarafından kullanılan bir kap türüdür[241]. Kat. No. 162/3'ün Erken ve Orta Bizans dönemlerine tarihlendirilmesi söz konusu yapının kullanım evrelerine ilişkin fikir sunmaktadır.

Son olarak, bahsi geçen yapının J. Covel ve H. Dernschwam tarafından görüldüğü düşünüldüğünde kullanımda olmasa bile kalıntılarının 17. yüzyıla kadar kısmen ayakta olduğu çıkarımını yapmak mümkündür.

4.1.5. Dükkân (Ticari Alanlar)

İstanbul Kapı'nın plankare sisteminde İç Avlu olarak isimlendirilen alanda, Roma İmparatorluk Dönemi seviyesinde Roma takı, cadde, portiko gibi yapılarla aynı dönem kullanım görmüş kalıntılar arasına bu bölümün konusun oluşturan dükkan kalıntıları da yer almaktadır (Görsel 349, 354). Avlu içinde dönemsel işlev

[239] Ermiş 2014: 4-5.
[240] Akça - Esen 2020: 116-121.
[241] Aydın 2015: 489-490.

değişikliklerinden dolayı dükkân (tabernae) olarak kullanılan mekanların bölümlemeleri net bir şekilde okunamamaktadır.

Cadde ve portiko yapılarından bağımsız düşünülmemesi gereken bir yapı grubu olan dükkânlar için; cadde zemininde kullanılan malzemeden renk ve nitelik olarak farklılaştığı belirtilmektedir[242]. Benzer örnek olarak Roma, Ostia merkezlerinde yer alan cadde-portiko-dükkân yapı kümeleri verilebilir. Tez çalışması kapsamında caddenin her iki kenarına sıralandığı düşünülen dükkânlar, zemin ve çok az bir kısmı kalmış mekân duvarlarından izlenmektedir. Anadolu'da cadde ve dükkan ilişkisi tespit edilebilmiş merkezler arasında Perge[243], Laodikeia[244], Soli-Pompeiopolis[245], Side[246] ve Pisidia Antiokheia[247] Syedra[248], Soloi-Pompeiopolis[249] kentleri yer almaktadır. Bu örneklerin dışında Korykos kenti'ndeki[250] kalıntıların da dükkân veya atölye işlevli kullanıldığı düşünülmektedir. Anadolu dışından örnek olarak ise Timgad ve Vaison-la-Romaine örnekleri[251] verilebilir.

Benzer örneklerde kent girişlerinin ekonomik hayatın önemli noktalarından biri olduğu, antik yol güzergâhları üzerinde bulunan kentlerin giriş kısımlarında tak gibi estetik ve propaganda amaçlı yapılarla birlikte caddelerin arkalarında dükkânların yer aldığı görülmektedir. Nikaia da, İmparatorluk için doğuya giden yol üzerindeki merkezlerden biridir[252]. İstanbul Kapı'yı kentin ekonomik yaşamının başladığı ve yaşandığı yer olması nedeniyle hem kent içi hem de kent dışından gelenlerin alışverişlerini gerçekleştirirken kullandığı bir alan olarak da ele almak doğru olacaktır. Her ne kadar kazı çalışmalarında bu yapıların ticaretle ilişkili olduğunu kanıtlayacak arkeolojik bir kalıntıya rastlanmamış olsa da İmparatorluk Dönemi'nde Nikaia'nın

[242] Akbaş 2001: 21.
[243] Anabolu 1980: 14; Abbasoğlu 1995: 598; Özdizbay 2008: 137-166.
[244] Şimşek 2017: 132-139.
[245] Yağcı 2003: 34-35.
[246] Mansel 1958: 215.
[247] Özhanlı 2010: 76-77.
[248] Karamut 1996: 79.
[249] Yıldırım 2017: 78-80.
[250] Aşkın 2012: 301-302.
[251] MacDonald 1986: 33-35.
[252] Avramea 2002: 60; Belke 2017: 28-38; Öztürk 2021: 2.

tarım topraklarının verimli olmasıyla sonucunda zengin bir kent olduğu ve ticari ürünler arasında tekstil üretiminin de olduğu bilinmektedir[253].

4.1.6. Yaşam Birimleri

İstanbul Kapı'nın plankare sisteminde güneydoğu, doğu hattında, İç Avlu Dışı kazıları doğu bölüm olarak tanımlanan bölümde yapılan kazı çalışmalarında, doğu-batı ve kuzey-güney doğrultulu karmaşık duvar kalıntıları ortaya çıkartılmıştır. Alandaki yapı stoğu plan üzerinden incelendiğinde çeşitli evrelerle bölümlenmiş mekânların konumlandığı anlaşılmıştır. Söz konusu alandaki buluntu grupları incelendiğinde bu bölümün Roma İmparatorluk Dönemi'nden başlayarak Osmanlı Dönemi'ne kadar kesintisiz bir şekilde kullanım gördüğü tespit edilmiştir. Mekânların alanın işlevsel değişikliklerine bağlı olarak şekillendirildiği; hem sivil hem de askeri olmak üzere yaşam birimleri, konut olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Çalışmanın bu bölüm başlığı altında kronolojik olarak bu mekânların değerlendirmesine yer verilecektir.

Roma İmparatorluğu Dönemi'nde görülen konut tiplerinin büyük çoğunluğu peristilli/atriumlu avlu şeklindedir[254]; bu ev tipinin kökeni Helenistik Dönem'e kadar geri gitmekle beraber Geç Roma/Erken Bizans döneminde bu temel tipinin çeşitli varyasyonlarının uygulanarak devam ettirildiği Anadolu'daki arkeolojik kazılarda tespit edilmiştir[255]. Bu tip evler kaliteli işçilik ve malzemeden yapılmış, zemininde mozaik vb. pahalı ve zahmetli uygulamalar kullanılan konutlardı. İstanbul Kapı'nın da en erken evreleri içinde Roma takı, cadde ve dükkan olduğu düşünülen mekânların dışında, konut/sivil mimari olduğu düşünülen bazı mekânlar da yer almaktadır. Anadolu'da Laodikeia[256] kentinde de benzer planlama örnekleri görülmektedir.

Alanda yukarıda belirtilen Roma/Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Mekân A yapısı yer almaktadır. Yapının, alanın dönemsel kullanımıyla birlikte iç mekân bölümlemesini sağlayan duvarlarının anlaşılamadığı için dış beden duvarları üzerinden tespiti yapılabilmektedir.

[253] Maggie 1950: 305-306; Bouras 2002: 515.
[254] Bu tip evler bir avlu etrafının konumlandırılmış irili ufaklı odalardan oluşmaktadır.
[255] Türkoğlu 2004: 95-98.
[256] Şimşek 2010: 112-113.

İstanbul Kapı'da avlu dışı batı bölümde tespit edilen mozaik zeminli alanın, erken Bizans konut tipinin farklı bir örneğine ait olduğu düşünülmektedir (Görsel 136-137). Mimari unsurların tamamen tahrip olması sebebiyle oldukça küçük bir alanda tespit edilen söz konusu bu mozaiğin, MS 5-6. yüzyıl zemin döşeme özellikleri gösterdiği anlaşılmıştır. Mozaik zeminin ait olduğu mimari yapının dini fonksiyonlu bir yapıdan ziyade alanın doğusundaki Mekân A gibi bir mimari unsura ait olduğu düşünülmektedir. Avlu dışı batı alan kazılarında tespit edilen mozaik zeminin muhtemelen bir konut vb. sivil mimariye ait olduğu düşünülmektedir. Mekân duvarları ve işlevi tam olarak anlaşılmadığı için bu bölüm altında mozaik zeminin tanım ve teknik özelliklerine yer verilmiştir.

Mozaik döşeme neredeyse eşit kesilmiş tesseralarla opus tesellatum tekniğinin kullanılması ile oluşturulmuştur. Siyah, beyaz, lacivert, sarı, kırmızı, bordo, pembe ve yeşil renklerinde, 1-2 cm boyutlarında, küp biçimli tesseralar kullanılmış ve geometrik desenlere ilave olarak sarmaşık sürgünleri gibi motifler kullanılmıştır. Mozaik zeminin bulunduğu alanın proje sınırında kalmasından dolayı tamamı açığa çıkartılamamıştır. Söz konusu zeminin ölçülebilen 1.70x1.50 m ölçülerinde olup proje sınırının dışına doğru, güney yönde devam ettiği gözlemlenmiştir.

Mozaik batı yönden, kemerlerin arasına yerleştirilmiş asma yapraklarından oluşan bir bordür ile kuşatılmıştır. Dışta siyah konturlu basit banttan[257] oluşan bir çerçeve içine yerleştirilmiş olup zemini beyaz renklidir. Bordo renkli tesseralı kemer desenlerinin arasına kırmızı ve lacivert renkli kalp şeklinde yapraklardan oluşan sarmaşık sürgünleri yerleştirilmiştir.[258] Bu bordürün hemen devamında ise yine siyah ince basit bant ile çevrili merkezi motif kısmı başlamaktadır. Burada, göz formlu, iç içe geçmiş iğ motifleri ve dairelerin art arda sıralandığı bantlardan oluşan bir bordür tasarımı yer almaktadır[259]. Dışta siyah çerçeveden sonra üç sıra beyaz tessera, sonra yine bir sıra siyah çerçeve olmak üzere motiflerin orta kısımları kırmızı/pembe renkli tesseralar ile doldurulmuştur. Söz konusu bu bordür tasarımının arasına ise içlerinde çeşitli geometrik desenlerin yer aldığı kare çerçeveler işlenmiştir. Ancak bu kısma ait mozaik döşemede korunma oranının çok kısıtlı olması bu desenlerle ilgili ayrıntılı

[257] Decor I: 27 pl. 1a.
[258] Decor I: 152 pl. 97d.
[259] Decor I: 59 pl. 22i.

tanım yapılmasını mümkün kılmamaktadır. Korunan küçük bir alandan anlaşıldığı üzere peş peşe sıralanmış daire ve iğ motifli bordür tasarımının içinde, iç içe geçmiş kare ve eşkenar üçgen motiflerinin yer aldığı bir desenin kullanılmış olduğunu söylemek mümkündür.

Mozaik döşemenin korunma durumu her ne kadar tarihleme yapmayı zorlaştırsa da elde olan veriler ve tasarım değerlendirildiğinde benzer bir örneğe MS 5. yy sonu ile 6. yüzyıl ortalarına tarihlenen Xanthos Doğu Bazilikası'nda rastlanmıştır. Burada Erken Bizans Bazilika Kompleksi'nin 1. evresine ait atrium mozaiğinin 2-9A panelinde sarmaşık yapraklı bordür ve devamında art arda sıralanmış iğ ve daire motiflerinden oluşan çok benzer bir motif kullanılmıştır.[260] Bu motifin birebir benzerinin kullanıldığı bir başka örnek ise kuzey Suriye'de karşımıza çıkmaktadır.[261] MS 6. yüzyıla tarihlenen bu mezar mozaiğinde merkezi tasarım bu çalışma kapsamında değerlendirilen mozaikten farklı olsa da bordür tasarımının hem şekil hem de renk açısından tamamen benzer özellikler taşıdığı görülmektedir.

Benzer başka ve kayda değer bir örnek ise eski İznik Arkeoloji Müzesi'nin bahçesinde sergilenen bir pano olarak karşımıza çıkmaktadır.[262] Opus tesselatum tekniği ile yapılan ve ağırlıkla lacivert, beyaz, kırmızı ve pembe renklerinin kullanıldığı pano üzerinde üzerindeki desenlere bakıldığında iğ ve daire şekillerinden oluşan benzer motifin burada da kullanıldığı ve hatta bu motiflerin arasına tıpkı İstanbul Kapı'da tespit edilen zemin döşemesinde olduğu gibi, çeşitli geometrik desenlerin işlendiği görülmektedir. Ancak zamanında müze bahçesinde sergilenen bu döşeme parçası ile ilgili herhangi bir envanter kaydının bulunmaması, iki mozaik hakkında bir eşleşme yapmayı zorlaştırmaktadır.

Yerleşim alanlarında bu şekilde mekânların savunma mimarisine ait unsurların eklenmesiyle, yukarıda belirtilen İmparatorluk Dönemi kalıntılarıyla ilişkisi kesilmiş olmasına karşın kullanımı devam etmiştir. Tahkimat unsurlarının inşasıyla hâlihazırdaki mekân duvarlarına ek olarak yeni duvar imalatlarıyla birlikte alanın yeniden organize edildiği tespit edilmiştir. Bu dönüşüm izlerini duvarların yapım

[260] Raynaud 2008: 86 fig. 2b; Raynaud 2009: 50-51.
[261] Abdallah 2016: 2 figs. 1, 3.
[262] Çıtakoğlu 2015: 64-66 kat no. 25.

tekniklerinden ve kazı katmanlarından ele geçen küçük buluntular göstermektedir. Söz konusu hipoteze Avlu dışı doğu bölümdeki Mekân A'nın bulunduğu alan örnek verilebilir. Alandaki yapı topluluğu bize palimpsestvari[263] bir mekân, yerleşim ağını anımsatmaktadır. Alanın kullanımın devam etmesi nedeniyle mimarinin giriş kısmı, zemini ve iç plan bölümlemesine ilişkin tespit edilebilen bir veri bulunmamaktadır.

Söz konusu mekânın işlevine ilişkin sağlıklı bir tespit yapılamamış olsa da bu yapının kullanımına ilişkin üç farklı hipotez sunulmaktadır. Bunlardan ilki; yapının konut kullanımı olduğu yönündedir. Seramik buluntu yoğunluğunu günlük kullanım kaplarına ait parçalar oluşturmaktadır. İkinci fikir olarak ise bu mekânın, İmparatorluk Dönemi yapı grubu içinde bulunan dükkânlarla ilintili bir depolama alan kullanımı olduğu düşünülebilir. Kent ve çevresinin tarımsal faaliyet ve verimliliği oldukça ünlü olmakla birlikte imparatorlar tarafından bu alanda övgü almış bir kenttir[264]. Ancak kazı çalışmaları esnasında bu fikri destekleyecek depolama kabı vb. kullanımı olan herhangi bir veri elde edilememiştir. Üçüncü fikir ise daha olası görülmekle birlikte ticaretle bağlantısı olduğunu yönündedir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde kent nüfusunun merkeze yakın lokasyonda konumlandığı öngörüldüğünde Nikaia'nın dönemin ticari ve askeri alanlarda yoğun olarak kullanılan güzergâh üzerinde yer alması ve buna bağlı olarak şehre gelen kişilerin İstanbul Kapı - Lefke Kapı üzerinden geçiş yapıyor oluşu bu mekânların İmparatorluk Dönemi'nde şehir halkından ziyade dışarıdan gelenler için kullanıldığını göstermektedir.

Erken Bizans ve Orta Bizans Dönemi'nde konut çeşitleri arasında inşaat malzemesi ve fonksiyon kullanımı bakımından farklılık gösteren konutlar bulunmaktaydı. Kültürel değişiklikler yaşanması, dış tehditlerin artması ve ekonomik kötüleşme gibi sebepler Roma konut sisteminin terk edilmesine neden olmuştur[265]. Görülen örneklerin ortak özellikleri; alt gelir grubu insanlar için yapılan avlusuz, düşük kaliteli işçiliğe sahip, basit ve küçük planlı evler olduğu gibi çiftlik evleri benzeri kırsalda yaşayan insanlar için yapılan mimariydi[266].

[263] Uytterhoeven – Ricci 2022: 9-10.
[264] Ermiş 2014: 207; Demirel 2022: 14.
[265] Ellis 1988: 576.
[266] Türkoğlu 2004: 104.

Geç Roma Dönemi'nde sur duvarının inşasında yapılan imalatlarla erken dönem yapı bloğu (cadde-dükkân) kesintiye uğramıştır. Hâlihazırdaki mekânlar ile duvarlar, küçük değişiklikler ve yeni eklemelerle kullanılmaya devam etmiştir. Erken Bizans Dönemi'nden itibaren alanın konut olarak kullanılması daha olasıdır. Bu konuda iki önerimiz bulunmaktadır; birincisi İmparatorluk Dönemi'nde kırsalda yaşamını sürdüren insanların olası tehdit durumlarında sur duvarları içine alınarak barınma sorunlarını çözmek amacıyla gerçekleşen kullanımdır. Benzer kentlerde kırsal nüfus için kale vb. korunaklı karakollar inşa edilmiştir[267]. Nikaia'nın Erken ve Orta Bizans Dönemi'nde buna ihtiyaç duymamış olduğu açıktır. Bunun nedeni ise Nikaia'nın güçlü ve muazzam sur duvarları olmuştur. Bu nedenle sur duvarında kırsal yerleşimcilerin barınması için inşa faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Genellikle kırsal alanlar yerleşimlerinde görülen bu uygulamada polis niteliğini yitirerek terkedilmiş yerleşimlerin köy, kale gibi tekrardan kullanımlarında görülmektedir[268].

Yapıların kullanımına yönelik ikinci kullanım önerimiz ise askeri temelli bir konut kullanımıdır; Orta Bizans Dönemi'nde (MS 8. yüzyılla birlikte) egemenlik sahasının küçülmesi gibi meydana gelen yeni gelişmeler, kent nüfuslarını olumsuz etkilemiştir. Toprak kayıplarının, depremlerin ve bulaşıcı hastalıkların kent nüfuslarında ciddi bir düşüşe sebep olduğu bilinmektedir[269]. Nikaia merkez üssü olarak kayıtlara geçen MS 350, 358, 715, 985, 1063/1064 yıllarında gerçekleşen depremlerin[270] dışında yakın lokasyonlarda gerçekleşen depremlerin kenti etkilediği antik yazarlardan bilinmektedir[271]. Bu olumsuz etkilerin yanı sıra Bizans Devleti'nin siyasi ve askeri alanlarda yaşadığı istikrarsızlık, toprak kayıplarına sebep olmuş ve artık kentlerin polis niteliği azalarak kastronlara dönüşmüştür. İstanbul Kapı'daki yaşam birimleri de yukarıda belirtilen olumsuz etkilerle askerlerin yaşam alanına dönüşmüştür. Bunun dışında azalan nüfusla birlikte Nikaia'da yaşayanların, savunma merkezli bir yaşam biçimini tercih etmek zorunda kaldığı da öne sürülebilir. Bu nedenle asker-sivil olarak tanımlabilecek bir yaşam biçimi için kent kapıları çevrelerinde yaşam alanları oluşturulduğu savlanabilir.

[267] İşler 2013: 288.
[268] Serin 2013: 191-211; Öztürker 2019: 160-161.
[269] Laiou - Morrison 2007: 47.
[270] Ergin - Güçlü - Uz 1967: 13-16.
[271] Doğancı 2001: 64-65.

Geç Bizans Dönemi'nde konutların yerleşim planına uymayacak şekilde yapıldığı, dar ve çıkmaz sokakların olduğu, topografyanın el verdiği ölçüde altyapı gibi detayların düşünülmediği bir konut mimarisine geçildiği, evlerin yapımında devşirme malzeme kullanımın arttığı, duvarların bağlayıcı harç yerine kuru duvar şeklinde imal edildiği Pergamon'da yapılan kazılarda anlaşılmaktadır[272]. Bu tip konutların imalatlarına neden olarak, ekonomik kötü gidişat ve Anadolu'da büyüyen Türk tehlikesi gösterilebilir.

Alanın yapı bölümlemesinin karmaşıklaştığı Bizans Dönemi'nde, farklı evreler ve kullanımlar olduğu plan verilerinden izlenebilmektedir (Çizim 10-11). Küçük buluntu olarak yoğunlukla Orta ve Geç Bizans Dönemi'ne tarihlenen günlük kullanım kap parçalarının tespit edildiği, bununla birlikte temiz ve atık su kanal sistemlerinin bulunması bu alanın kullanımının konut, yaşam birimi olduğunu düşündürmektedir. Duvarlardaki özensiz malzeme ve işçilik, plansal çözümlemelerin zorlaşması, moloz ve devşirme malzeme kullanımı, duvarlarda çamur harç kullanılması ve sur duvarına birleştirilmiş mekânların olduğu görülmektedir.

İç avlu dışı doğu bölümde bulunan mekânların duvar tip ve teknikleri incelendiğinde; Roma İmparatorluk Dönemi'nde kireç harç ve kaba yonu taşlarının duvarlarda birlikte kullanıldığı görülmektedir.

Geç Roma ve Erken Bizans Dönemi'nde ise yapı duvarlarının opus mixtum[273] olarak bilinen teknikte; çeşitli boylarda doğal taşların tuğla ve kireç harç kullanılarak örüldüğü gözlemlenmektedir. Benzer duvar örneklerinin kullanıldığı yaşam birimlerine Tripolis ad Meandrum[274] kentinin MS 4. yüzyıldan itibaren kullanım gören konut kalıntılarında rastlanmaktadır.

Orta Bizans Dönemi'nde ise bu kullanımın başlarda devam ettiği, zamanla Geç Bizans Dönemi'ne geçildiğinde kuru duvarların imal edildiği, taş, tuğla ve kuru toprakla örülen duvarlarla mekân bölümlemesi yapıldığı tespit edilmiştir. Benzer duvar örneklerinin kullanıldığı yaşam birimlerine Anadolu'da, Amorium[275], Kyme[276]

[272] Türkoğlu 2004: 110.
[273] Ousterhout 2016: 185.
[274] Duman - Koçyiğit 2019: 23.
[275] Lightfoot - Mergen 2000: 114-144.

kentlerinde ve Yunanistan'daki çeşitli Bizans yerleşimlerinde[277] rastlanılmakta olup bu yapı birimleri 9-13. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Sonuç olarak, sur duvarlarına bitişik nizamda konutlaşmanın, İstanbul Kapı'da sur duvarının inşasıyla paralel bir şekilde başladığı kullanım olarak Geç Bizans ve Osmanlı dönemlerine kadar onarımlar, eklemelerle birlikte devam ettiği tespit edilmiştir. Buna benzer örnek yerleşim alanlarını Phokaia[278] ve Arykanda gibi kentlerde de görmekteyiz.

4.1.7. Altyapı Sistemleri

İstanbul Kapı'da kazı çalışmalarıyla ortaya çıkartılan yapılar arasında altyapı sistemleri de bulunmaktadır. Dönemsel olarak Roma, Bizans ve Osmanlı katmanlarına ait kalıntıların yapıldığı alanda bahsi geçen her dönemle ilgili bir altyapı sisteminin olması; alanın kullanımına ilişkin devamlılıkla birlikte yeniden tasarlandığını göstermektedir.

Roma İmparatorluk Dönemi evrelerinde Roma caddesinin kanal bölümüne ilişkin sağlıklı bir veri bulunmamaktadır. Bunun nedeni ise Bizans Dönemi cadde kalıntısının üst kotta açığa çıkartılmış ve korunmasına karar verilmiş olmasıdır. Kazı ve proje planlamasında alınan bu karar doğrultusunda Roma katmanı kısmi olarak açılmıştır. Roma cadde tipolojisinde altyapıların, kanal sistemlerinin cadde ortasında ve cadde kenarında olmak üzere iki farklı tercihte uygulandığı örnekler bulunmaktadır. İstanbul Kapı'da cadde kenarında kanal yapısının tespit edilememiş olması, altyapı hattının cadde ortasında kurgulanmış olacağını düşündürmüştür.

Geç Roma Dönemi'nde alanın altyapı sistemi inşa edilen yeni mimari unsurlarla ilintilidir. Bu dönemde alanda hem savunma mimarisi inşası hem de konutlaşmanın tam anlamıyla başlamış olması bahsi geçen yapılarla ilgili altyapı yapımlarını da birlikte getirmiştir. İlk olarak sur duvarıyla bağlantılı altyapıdan bahsetmek gerekirse; alanın belirli bölgelerinde, özellikle duvar hatlarına yakın noktalarda duvarların stabilizasyonu için yapılmış kuyular dikkat çekmektedir. Söz

[276] Lagona 1992: 91-94; Lagona 1993: 309.
[277] Bouras 1974: 336-341.
[278] Özyiğit 2009: 390-401.

konusu kuyuları, sur duvarının statiğinin yer altı ve yağmur sularından etkilenmemesi için gerçekleştirilen bir dizi önlem olarak görmek gerekir. Bu dönemin ikinci altyapı hattı ise konut bölümleri olarak tanımlanan mekânların temel seviyesinde görülen kanal hatlarıdır. Alanın belirli bölümlerinde tespit edilen hatların temiz ve atık sular için ayrı ayrı tasarlandığı birbirine yakın seviyelerde ortaya çıkartılan kanal ve künk hatlarından anlaşılmaktadır.

Bizans Dönemi'nde alanın mevcut altyapı sistemlerinin kullanımının devam ettiği öngörülmektedir. Bununla birlikte alandaki yeni inşaatların getirdiği yeni altyapı hatlarının da varlığı kazılar neticesinde ortaya çıkartılmıştır. Bahsi geçen dönemde Roma tak girişinin tali hattında, zemin seviyesinde tespit edilen kanal hattının varlığı bu dönemde kentin zemin seviyesinin yükseldiğini, tali geçişlerin iptal edilerek kullanılmadığını da kanıtlamıştır. Alanda, Orta Bizans Dönemi'nde görülmeye başlanan bu yeniliğin Geç Bizans Dönemi'nde de devam ettirildiği ve hatta konut alanındaki yeni künk hatlarıyla da desteklendiği görülmektedir. Belirtilen bu künk hatları erken dönem kanal hatlarına alternatif oluşturacak şekilde kurgulanmıştır. Erken dönem hatlarının yer yer iptal edildiği yer yer ise kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Bizans Dönemi içinde altyapı sistemleri başlığı altında alanda tespiti yapılan sarnıçları da değerlendirmek gerekir. Kanalizasyon hattı olarak kullanıldığı düşünülen kanal hatlarının dışında, alanda yağmur suyu vb. temiz su kaynağını depolamak amacıyla kullanılan sarnıç yapıları ve bu yapıların bağlantılı oldukları künk hatları da ortaya çıkartılmıştır.

Osmanlı Dönemi evresine gelindiğinde alandaki Roma ve Bizans yapılaşmalarının birçoğunun sona erdiği gözlemlenmiştir. Bu fikri avlu alanında tespit edilen künk hattı doğrulamaktadır. Bahsi geçen alandaki şapel yapısının ortasından geçen künk hattı avlu kapısından geçerek şehrin içine doğru uzanmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM
(KÜÇÜK BULUNTU GRUPLARI)

Bu bölümde, İstanbul Kapı kazıları esnasında tespit edilen ve çalışmanın kapsamı ile ilintili buluntu gruplarına değinilecektir. Bu gruplar, kullanım alanları malzeme cinsi ve form özellikleri gibi kriterler göz önünde bulundurularak alt başlıklara ayrılmış olup kendi içlerinde kronolojik bir sıralama ile özdeş örneklerle de karşılaştırılarak metin içerisinde ele alınacaktır.

5.1. Taş Eserler

İstanbul Kapı'da gerçekleştirilen kazı çalışmalarında toplamda 87 adet taş eser tespit edilmiş, bunlardan 58 tanesi katalog çalışmasına dâhil edilmiştir. Katalog bölümüne dâhil edilmeyen parçalar ise tanımı yapılamayan, amorf nitelikteki eserlerdir. Katalogta incelenen taş eserler içinde detaylı değerlendirme yapılabilen parçalar bu bölüm başlığı altında metne eklenmiştir. Taş eserler, kendi içinde alt gruplara ayrılarak mimari ve diğer işlevli taş eserler, plastik ve yazıt şeklinde üç alt başlık altında incelenecektir.

5.1.1. Mimari ve Diğer İşlevli Taş Eserler

Bu başlık altında toplamda 37 adet eserin değerlendirmesi gerçekleştirilecektir. Bunlar içinde mimari, litürjik, günlük kullanımla bağlantılı/işlevli buluntular yer almaktadır.

İlk incelenecek eser Kat. No. 1'dir. Taş eserin bir friz parçasına ait olduğu düşünülmektedir. Üzerinde diş sırası ile ion kymation bezemeleri bulunmaktadır. Eserin değerlendirmesi, korunma durumundan dolayı ion kymation bezemesi esas alınarak gerçekleştirilmiştir.

İon kymation bezemesinde yumurta taş yüzeyinden ve kabuk bölümünden ayrılmış, oygu bölümündeki derinlik ışık-gölge etkisi vurgulanmaktadır. Yumurta üst ve alt bölümde birer ipçikle taş yüzeyine ve kabuk bölümüne bağlanmaktadır. Eserin benzer örneklerine Lykos Laodikiası[279], Tlos Tiyatrosu Sahne Binası frizleri[280] ile

[279] Karaosmanoğlu 1996: 86 Lev. 27/a.

Anazarbos Havari Kilisesi'ndeki devşirme bloklar[281] verilebilir. İon kymation bezemesinin stil gelişimi için Hadrianus Dönemi örneği olarak Efes Hadrianus Tapınağı[282], Antoninler Dönemi Perge Tiyatrosu Nymphaeum[283], Severuslar Dönemi örneği olarak Aphrodisias Tetrapylon[284] incelendiğinde taş yüzeyden ayrılan ve oval formdan incelerek sivri bir forma doğru giden yumurta özelliği görülmektedir. Yumurta ile kabuk arasında kalan oygu bölümünün genişleyerek derinleştiği, kabuk kısmının ise ince bir formdan genişleyerek belirgin bir şekilde vurgulanarak öne çıktığı görülmektedir. Yukarıda verilen örnekler arasında Kat. No. 2'nin Hadrianus örnekleri ile Antoninler örnekleri arasında bir özellik gösterdiği; Tlos ve Anazarbos örneklerindeki gibi oval formlu yumurtanın, kabuk ile yumurta arasındaki oygu bölümünün derin ve geç dönem örneklerine göre daha dar işlendiği görülmektedir. Yumurtanın taş yüzeyiyle plastik bir özellikte işlendiği, ince ipçikle küçük bir bağlantısı olduğu görülmektedir. Benzer özellikteki parçaların MS 2. yüzyıla tarihlenmesi nedeniyle 1 numaralı taş eserin MS 2. yüzyıla tarihlenmesi olasıdır.

Mimari işlevli bir diğer parça Kat. No. 2 olarak çalışmaya dâhil edilmiştir. Cephe mimarisine ait olduğu düşünülen bezemeli mimari parça üzerinde ion kymation ve astragal bezemeler bulunmaktadır. İon kymation bezemesinde yumurta taş yüzeyin üst kısmına bağlı, alta doğru oval bir formda sivrilerek son bulmaktadır. Alt kısımda yumurta bir ipçik ile kabuk bölümüne bağlanmaktadır. Yumurta ile kabuk bölümü arasında ince ve derin bir oygu bölümü bulunmaktadır. Yumurta bezemelerinin arasında mızrak ucu bulunmaktadır. Parçanın diğer bezemesi olan astragal motifinde; inci dizileri ile boncuk/makara dizileri birbirlerine bağlı bir şekilde, henüz plastik bir özellik göstermeyen şekilde işlenmiştir. Bezeme dizişleri nizamidir; inci dizileri yumurta altına, boncuk/makara bezemesi ise mızrak ucunun altına gelecek şekilde işlenmiştir. Bezemelerin taş yüzeyindeki işleyişi ara dönem özellikleri olarak görülebilir; Helenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi'nin başlangıcına tarihlenen örneklerde yumurta-kabuk-mızrak ucu öğelerinin taş yüzeyine sık, yapışık bir şekilde sıralandığı, bu bezeme öğelerinin ilerleyen MS 2. yüzyıla doğru plastik bir özellik

[280] Akdağ 2014: 71 Kat. No. 11.
[281] Engelmann - Niewöhner 2010: 112 Abb.8.
[282] Karaosmanoğlu 1996: 79 Lev. 18/a-b.
[283] Karaosmanoğlu 1996: 90 Lev. 32/b.
[284] Karaosmanoğlu 1996: 96 Lev. 40/a.

göstermeye doğru ilerlediği bilinmektedir. Kat. No. 2 ise ara form özellikleri göstermekte; bezeme öğeleri plastik bir niteliğe doğru gitmektedir.

Taş eser grubu içinde değerlendirmeye alınan bir diğer ion kymationlu bezeme parçası Kat. No. 3 olmuştur. Parçanın antik bir yapının hangi mimari unsuruna ait olduğuyla ilgili bir öneri getirilememektedir. Bundan dolayı tarihlendirme taşın üzerinde kısmi olarak korunmuş kymation bezemesinin dönemsel stil özelliklerine göre gerçekleştirilecektir. Bezeme öğelerinin sık, yüzeysel ve plastik bir işçiliğe sahip olmadığı gözlemlenmektedir. Kat. No. 3'te belirgin olan bu özellik, Helenistik Dönem yumurta bezemelerinde görülmektedir; dönem sonlarına doğru kymation bezemelerinde yumurta ve çanak yüzeysel, şematik bir yapıda işlenmiştir. Erken Dönem örneklerinde görülen plastik hava dönem sonlarına doğru, Roma İmparatorluk Dönemi'ne geçiş sürecinde, yerini yüzeysel bir işçiliğe bırakmıştır.[285] Bu doğrultuda Kat. No. 3 için Helenistik Dönem sonu, Erken Roma İmparatorluk Dönemi tarih önerisi getirilmektedir.

Stil değerlendirmesi yapılan bir diğer ion kymation bezemeli parça Kat. No. 4'tür. Katalog çalışması içindeki diğer örneklerde olduğu gibi bu parçanın da işlevsel kullanımına ilişkin tanım yapılamamaktadır. Tarihsel değerlendirme kymation bezemesinin dönemsel stil özelliklerine göre gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Parça üzerinde en belirgin özellik yumurta-çanak ilişkisidir; oygu bölümünün MS 1. yüzyıl örneklerinden Termessos[286] örneğindeki bezemeye göre geniş, MS 2. yüzyıla tarihlenen Lykos Laodikiası[287] örneklerine göre dar bir şekilde işlendiği söylenebilir. Bunların dışında kabuk bölümünün aşınmış durumda belirgin olmaması, iki yumurta bezemesi arasındaki mızrak/ok ucu bezemesinin tanımının yapılamaması Kat. No. 4'e sağlıklı bir tarih önerisi getirilmesinin önüne geçmektedir. Bezeme detayları Roma İmparatorluk Dönemi özellikleri taşımaktadır.

Mimari bezemeli taş eserler içinde değerlendirilen bir diğer parça Kat. No. 5'tir. Parçanın üzerinde en altta astragal, üzerinde ion kymaitonu ve onun üzerinde ise bitkisel bezeme yer almaktadır. Kymationda, çanaklar, yumurtanın altına doğru

[285] Koçhan 1995: 91.
[286] Karaosmanoğlu 1996: 66 Lev. 2b.
[287] Karaosmanoğlu 1996: 86 Lev. 27a.

belirginliği azalır; astragal dizinin veya silmenin içinde kaybolur. İnci-boncuk dizileri birbirlerine ince bir iple bağlı gibi dururlar, ok uçlarının altında ovalimsi boncuk, yumurtanın altında ise eşkenar inciler sıralanarak nizami bir bezeme programını, Hadrianus Dönemi Phaselis ve Perge Kapılarında görebilmekteyiz. Yumurtanın ince ipçikle inci bezemelere bağlanması yeniliktir. Esere benzer örnekleri Korkykos, Denizli ili Işıklı ilçesi yüzey araştırmasında, Donuktaş Tapınağı mimari süslemelerinde Ksanthos tiyatrosu, Aizanoi Hamam gymnasium, Limyra tiyatrosu verilebilir.[288] Bezeme özellikleri ve benzer örneklerden parçanın MS 2. yüzyıla tarihlendiği düşünülmektedir.

Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen taş eserler arasında değerlendirmesi yapılacak bir diğer eser Kat. No. 6'dır. Taş eserin parça boyutunda olması, ait olduğu mimari unsurla ilgili bir tespit yapmayı mümkün kılmasa da parçanın işçilik özelliklerinden tarihsel bir değerlendirme yapılabilmektedir. Akanthus yaprak bezemesi işlenmiş parça üzerinde matkap işçiliği belirgin bir şekilde görülmektedir. Ayrıca yaprak kanallarının doğal işlendiği, plastik bir özellik gösterdiği, kanalların derin, dişlerin sivri yaprak dilimleri arasındaki kapalı alanların formları, MS 2. yüzyıl özellikleri göstermektedir. Parçaya benzer karşılaştırma örnekleri olarak Smyrna[289], Bergama Müzesi[290], Labraunda[291] ve Ostia Portiko[292] sütun başlıkları verilebilir. Bahsi geçen başlıkların bezeme detaylarının ortak özellikleri ince ve derin kanallı, doğal işlenmiş akanthus yaprakları, yaprak dişlerinin kısmi olarak kısa ve sivri olması, matkap işçiliğinin belirgin olmaması verilebilir. MS 2. yüzyıla tarihlenen bu eserlerdeki özellikler zamanla doğallıktan uzak, matkap işçiliğinin yoğun gözlemlendiği, geniş yaprak dilimlerinin işlendiği akanthus yapraklarına doğru gitmektedir. Söz konusu stil gelişimi İznik Müzesi'de korunan ve Severuslar Dönemi'ne tarihlenen sütun başlığında[293] görülmektedir. Bu örnekte matkap izleri oldukça yoğun bir şekilde göze çarpmakta, doğal kanal formlarından uzaklaşılmaktadır. Sonuç olarak Hadrianus Dönemi örneklerine daha yakın olan Kat. No. 6'ya tarih önerisi olarak MS 2. yüzyılın ilk yarısı verilmektedir.

[288] Söğüt vd. 2009: 365 Kat. No.1 Res. 2; Held vd. 2014: 533-534 Res. 3.
[289] Kautzsch 1936: 140 Taf. 28, 455.
[290] Başaran 1999: 19 Res. 7.
[291] İdil 1976: 13 Lev. 7,3.
[292] Freyberger 1990: 175, 148.
[293] Ekmekçi 2017: 54-55 Lev. 41.

Akanthus yaprak bezemeli bir diğer parça Kat. No. 7'dir. Bu parçanın da ait olduğu mimari unsur bilinmemektedir. Akathus yaprak bezemesinin plastik bir şekilde taş yüzeyden üst kısımda dışa doğru ayrıldığı, ışık-gölge etkisinin oluşturulduğu gözlemlenmektedir. Yaprak dişlerinin sivriliği, dişler arasındaki kapalı alanlar, yaprak damarları arasındaki derin kanallar parçanın MS 2. yüzyıl özelliklerini taşıdığını göstermektedir.

Akanthus yaprak bezemesi işlenen bir diğer taş eser Kat. No. 8 olarak tasnif edilmiştir. Parçanın değerlendirmesi bezeme özellikleri ve işçiliğine bağlı olarak gerçekleştirilmiştir. Parçanın ait olduğu mimari unsur bilinmemektedir. Kat. No. 8, akanthus yaprak bezemesine ait küçük bir parçadır. Ana damar ve yaprak bölümüne ait çok az bir kısmı korunmuştur. Korunan bölümlerden bezemelerin taşın yüzeyinden henüz ayrılmadığı anlaşılmaktadır. İnce ve derin bir kanal işçiliği ile damar formları oval ve doğal bir şekilde işlenmiştir. Yapraklar arasındaki kapalı boşluklar yeni yeni oluşmaya başlamıştır. Bu özellikler Roma İmparatorluk Dönemi'nin erken örneklerinde görülen özelliklerdir. Söz konusu bu parça, Kat. No. 9 ile karşılaştırıldığında daha basit bir şekilde işlendiği, ışık-gölge etkisinin bu parçada henüz oluşmadığı anlaşılmaktadır. Bundan dolayı daha erken stil özellikleri göstermesinden dolayı parça, Roma İmparatorluk Dönemi'ne, MS 1. yüzyıla, geçiş sürecine tarihlendirilmektedir.

Akanthus yaprak bezemesi işlenen diğer eser ise Kat. No. 9'dur. Parçanın değerlendirmesi bezeme özellikleri ve işçiliğine bağlı gerçekleştirilmiştir. Parçanın ait olduğu mimari unsur bilinmemektedir ve akanthus yaprak bezemesine ait küçük bir parçadır. Ana damar ve iki yaprak kısmi olarak korunmuştur. Korunan bölümlerden bezemelerin taşın yüzeyinden ayrıldığı, plastik bir özellikte olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca derin kanal işçiliği, yapraklar arasındaki kapalı boşlukların oluşturulması, yaprak dişlerinin sivri yapısı Roma İmparatorluk Dönem özellikleri göstermektedir. Bezemenin benzer stil özellikleri Aphrodisias[294] veya Filistin[295]'de ele geçmiş sütun başlıklarında işlenmiş akanthus yapraklarında görülmektedir. Kat. No. 9, İstanbul Kapı'daki diğer örneklerle karşılaştırıldığında, örneğin Kat. No. 8'e göre

[294] Heilmeyer 1970: 98 Taf. 32,2.
[295] Fischer 2010: 42 Taf. 12,60.

işçilik olarak daha gelişmiş, sert ve plastik özellikler göstermektedir. Taş yüzeyden sarkıyor gibi işlenen yaprak detayları güçlü bir ışık-gölge etkisi yaratmaktadır. Bu nedenle Kat. No. 9, Roma İmparatorluk Dönemi'ne, MS 2. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Akanthus bezemeli parça boyutundaki bir diğer eser Kat. No. 10'dur. Parçanın korunan kısımlarından ince ve derin bir kanalı olduğu, damarlarının oval işlendiği gözlemlenmektedir. Bezemelerin genelinde yoğun matkap işçiliği yer almaktadır. Parça ait olduğu mimari yapının kullanımdan çıkmasıyla birlikte sur duvarında devşirme malzeme olarak kullanılmıştır.

Mimari işlevli taş eserler başlığı altında dörtgen sütun tambur veya triglif parçası olduğu düşünülen Kat. No. 11 ile ilgili, korunma durumu nedeniyle işlevine ilişkin net bir yapısal tanımı yapılamamaktadır. Taş eserin yapının alt taşıyıcı sistemlerine ait bir parça olduğu düşünülürse dörtgen sütun tambur parçası olduğu savlanmaktadır. Benzer olarak Bargylia-Tapınak parçaları[296] verilebilir. Kat. No. 35'in üst yapıya ait bir mimari eleman olduğu hipotezinde ise triglif parçası olması olasıdır. Örnek olarak ise Lagina stoasında[297] tespit edilen parçalar verilebilir.

İşlevsel olarak tanımı tam olarak yapılamayan taş eserler arasında yer alan Kat. No. 12 ise ait olduğu mimari unsur veya objenin köşe kısmına ait bir parçadır. Parçanın alt ve üst kısımda devamının olduğu kırık olan bölümlerinden anlaşılmaktadır. Bezeme olarak sadece bir cephesinde kazıma şeklinde işlenmiş volüt bulunmaktadır. Söz konusu verilerle tarih önerisi getirilememektedir.

Tarihlendirmesi yapılamayan parça boyutundaki diğer eserler Kat. No.13 ve 14, 15 olarak numaralandırılmıştır. Kat. No. 13, akroter parçası olarak tanımlanmış, üzerinde kapalı palmet bezemesi yer almaktadır. Kat. No. 14, levha parçası olarak tanımlanmış üzerinde yatay profil ve silmeler bulunmaktadır. Kat. No. 15 ise tek yüzeyinin üzerine kademeli bir şekilde alçak kabartma şeklinde işlenmiş bezemelerin bulunduğu bir levha parçasıdır. Üzerindeki matkap üzerinin yoğunluğu ve ışık-gölge

[296] Kağıtçı 2011: 121 Kat. No.17.
[297] Gider 2005: 82.

etkisinin başlamış olması İmparatorluk Dönemi özelliklerini anımsatsa da tarih önerisi yapılması sağlıklı olmayacaktır.

Tarihlendirme ve işlevsel tanımı eksik olan bir diğer taş eser Kat. No.16'dır. Bezemeli levha parçası olarak tanımlanan parça işçilik olarak Kat. No. 14 ile benzerdir.

Katalog çalışmasına dâhil edilen bir diğer taş eser altar veya lahit kapağının köşe kısmını andıran bir parçadır. Korunma durumundan dolayı net bir işlevsel tanım yapılamamaktadır. Kat. No. 17 olarak numaralandırılan parçanın alt kısmında yatay silme profiller mevcutken, üst bölümde ise bitkisel bezemeler yer almaktadır.

Tarihlendirmesi yapılamayan parça boyutundaki bir diğer eser Kat. No. 18 olmuştur. Üzerinde taş yüzeyden bağımsız kabartma şeklinde işlenmiş palmet veya akanthus benzeri bir bitkisel bezeme yer almaktadır. Eserin işlevsel değerlendirmesi de yoğun tahribat nedeniyle gerçekleştirilememektedir.

Üzerinde bitkisel bezeme bulunan bir diğer parça Kat. No. 19'dur. Korunma durumu oldukça kötü olan eserin bir yüzünde düz bir zemin üzerine dal motifleri işlenmiştir. Tarih önerisi bu parçaya da getirilememektedir.

Mimari işlevli olduğu düşünülen bir diğer parça Kat. No. 20'dir. Geison ve friz bölümlerinde sıklıkla kullanılan diş sırası motifi işlenmiş taş eserin işlevi belirlenememiştir.

Bezemeli taş eser grubu içinde değerlendirilen bir diğer parça Kat. No. 21'dir. Geç Dönem sur duvarında devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Restorasyon çalışmaları kapsamında, sur duvarı temizliği sırasında rastlanılan taş eser üzerinde palmet bezemesi işlenmiştir. Tipolojik olarak Kapalı Palmet sınıfı içinde değerlendirilmektedir. Palmet bezemesinin akroterlerde kullanılmasının Arkaik Dönem'de pişmiş topraktan örneklerle başladığı, Helenistik Dönem'de bitkisel, figürlü süslemelerle kullanımının sürdüğü, Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise kullanımının devam ettiği bilinmektedir. Erken dönem örneklerinde süsleme alanının zengin bir çeşitliliğe sahip olduğu, zamanla daha basit ve sade işçilikle bezendiği

bilinmektedir.[298] Bezeme, mimari yapıların kapı sövelerinde, lento, arşitrav tacında, geison ve sima bölümlerinde ve mezar stellerinde sıkça kullanılmıştır. Parçanın kullanımına ilişkin net bir tanım yapılamamakla birlikte boyutları göz önüne alındığında Kat. No. 21, muhtemel mezar stellerinin akroter bölümünde kullanılan örneklere benzemektedir.

Tanımı yapılamayan levha parçalarına bir diğer örnek Kat. No. 22 olarak verilmiştir. Levha zemininde alçak ve yüksek kabartma şeklinde bezeme detayları yer almaktadır. Geometrik motifler olduğu görülen alçak kabartma şeklindeki motifin meander benzeri bir süsleme olduğu görülmektedir.

İşlevinin mimari olduğu düşünülen bir diğer parça Kat. No. 23'dür. Parça, düz ve sade işlenmiş bir yüzeyden sonra dışa doğru silmelerle bir profil çizmektedir ve bunun üst yapıya ait bir parça olduğu düşünülmektedir.

Katalog içerisinde İstanbul Kapı'da tespiti yapılan mimari kalıntılarla ilintili taş eserler olduğu gibi devşirme malzeme olarak kullanılmış, kent içindeki başka yapılara ait taş eserlerin de olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu eserlere örnek olarak katalog bölümüne dâhil edilen Kat. No. 24, bir aslan ayak bezemesi işlenmiş muhtemel bir oturma sırası/koltuğu parçasıdır. Kat. No. 24'ün orijinal kullanım alanının İznik Roma Tiyatrosu olduğu, taş eserin sur duvarlarında devşirme malzeme olarak kullanılmak üzere İstanbul Kapı'ya getirildiği düşünülmektedir. Antik tiyatrolarda bu bezeme detayı cavea bölümünde; oturma sıralarının klimakeslerle birleşim noktalarında ve şehrin ileri gelenleriyle ruhban sınıfının kullanımı için özel yapılan oturma yerlerinde kullanılmıştır[299]. Anadolu'da antik tiyatro yapılarında aslan ayağı bezemesine Rhodiapolis[300], Tlos[301], Prusias Ad Hypium[302], Ankyra[303], Laodikeia[304] gibi kentlerde yer alan tiyatrolarda rastlanmaktadır. Kat. No. 24'ün in-situ kullanım alanı kent içinde yer alan Roma Tiyatrosu olmalıdır. Ancak kazı çalışmalarında özdeş örneklerine rastlanılmamıştır. Kentin kuzeyine, İstanbul Kapı'ya

[298] Alp 2006: 156-157.
[299] Özdemir 2019: 798.
[300] Özdilek 2016: 171 Fig. 54.
[301] Akdağ 2014: 16.
[302] Okan vd. 2022: 37
[303] Kadıoğlu 2004: 3.
[304] Şimşek - Sezgin 2011: 185.

getirilmesinin nedeni ise devşirme malzeme olarak kapı ve sur duvarlarının inşaat ve onarımlarında yapı malzemesi olarak kullanılmasıdır[305]. İstanbul Kapı üzerinde ve kazılar sırasında tiyatroya ait mask, oturma basamağı gibi taş eserler tespit edilmiş olup tiyatronun kullanımının sona ermesiyle birlikte yapıya ait malzemelerin Nikaia sur duvarlarında ve kapılarında devşirme malzeme olarak kullanıldığı bilinmektedir[306]. Söz konusu bu taş eserin Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olduğunu söylemek doğru olacaktır.

Taş eserler arasında mimaride dikey taşıyıcı öğeleri de bulunmaktadır. Parça boyutunda tespit edilmiş sütun ve sütünce parçalarına tarih önerisi getirilememektedir. Bu parçalar sırasıyla Kat. No. 25 - 26 - 27 ve 28'dir. Bu parçalar arasında Kat. No. 25 ile Kat. No. 27 ionik yivli bir şekilde işlenmiştir. Geri kalan eserler ise sade bir yüzeye sahiptir. Parçalar arasında değerlendirmesi yapılabilen en uygun korunma durumuna sahip olan eser Kat. No. 27'dir. Sütunce parçasının yüzeyinde yivler spiral bir şekilde gövdeyi çevrelemektedir. Benzer örnekler olarak Silifke Müzesi[307] ve Kurşunlu[308] taş eserleri verilebilir. Esere tarih önerisi olarak MS 5-6. yüzyıllar verilmektedir. Katalog çalışmasında yer verilen diğer parçalara tarih önerisi getirilememektedir.

Taşıyıcı bir işlevi olan fakat tanımı yapılamayan bir diğer taş eser Kat. No. 29'dur. Parçanın altar veya postament gibi bir işlevi olduğu düşünülmektedir.

İstanbul Kapı kazılarında tespit edilen taş eserler içindeki işlevsel olarak tanımı yapılabilen bir diğer taş eser Kat. No. 30 olarak isimlendirilmiştir. Sütun kaidesi olarak kullanılan parçanın Erken Bizans Dönemi'nde inşa edilen yapılarda kullanıldığı bilinriken, Ötüken tipolojisinde Attik Tip / Tip C sınıfına girmektedir.[309] Sütun kaidesi dikdörtgen bir plinthe üzerine torus ve boyun bölümlerinden oluşmaktadır. Benzer örnekleri Geç Antik ve Bizans yerleşimlerinde görülmektedir[310]. Kaidenin MS 5.-6. yüzyıllara tarihlendiği düşünülmektedir.

[305] Yalman 1983: 220.
[306] Yalman 2006: 81; Kardoruk 2022a: 95-96;
[307] Aydın 2013a: 255 Kat. No. 294-295
[308] Ötüken 1996: 131 Taf. 20/5
[309] Ötüken 1996: 152 Taf. 24/6.
[310] Cumalıoğlu 2011: 86 Kat. No. 9; Aydın 2013a: 296 Kat. No. 377; Çıtakoğlu 2023: 251 Kat. No. 333.

Katalog çalışmasına dâhil edilen bir diğer sütun kaidesi Kat. No. 31 olmuştur. Ötüken tipolojisinde Tip B sınıfına[311] giren taş esere benzer örnek olarak Yalvaç Müzesi kaidesi[312] verilebilir. Kat. No. 31'e tarih önerisi olarak ise MS 5.-6. yüzyıl verilmektedir.

İstanbul Kapı'da mimari taş eserler başlığı altında tanımlaması yapılan bir diğer eser impost/paye sütun başlığıdır. Kat. No. 32 olarak numaralandırılan eserin üzerinde latin haç motifi yer almaktadır. Parçanın benzer örnekleri Milas Müzesi'nde[313], Güllüce yüzey araştırmasında[314] bulunmuştur.

Taş eserler içinde litürjik bir kullanımı olduğu düşünülen eserler de bulunmaktadır. Bu parçalardan biri olan Kat. No. 33, levha parçası olarak tanımlanmıştır. Parçanın kiliselerde templon, altar bölümlerinde kullanılan levha parçalarının yanı sıra pencere parçası olabileceği düşünülmektedir. Levha üzerindeki işçilik, bezeme, literatürde balık pulu motifi olarak tanımlanmaktadır. Parçanın korunma durumu işlevsel ve stil gelişimini değerlendirmeye engel olmaktadır. Benzer örnek olarak Bodrum Müzesi[315], Boğsak Adası Kilise VI[316], Topkapı Sarayı Bazilikası[317], Rhodiapolis[318] verilebilir.

Litürjik işlevli olduğu düşünülen levha parçası Kat. No. 34, bir altar masa tablasına ait bir parçadır. Mermerden malzemeden yapılmış parçanın kiliselerdeki altar masalarında kullanılan tablalara, masalara, benzerliği dikkat çekmektedir. Her ne kadar altar bölümlerinde farklı nitelikteki malzemelerden; örneğin Ayasofya'daki[319] gibi pavonazzetto mermerinden yapılmış örnekleri olsa da sade mermer örneklerine de rastlamak mümkündür. Kat. No. 34, benzer örneklerinden dolayı MS 5.-6. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

[311] Ötüken 1996: 161.
[312] Yeşiltaş 2012: 53-54 Kat. No. 32.
[313] Özyürt Özcan 2010: 338 Res.1-b.
[314] Böhlendorf Aslan 2010: 147 Abb.2
[315] Özyürt Özcan 2010: 341 Res. 5.
[316] Varinlioğlu 2014: 466-467 Res. 8.
[317] Tezcan 1989: 66 Res. 66.
[318] Tiryaki 2015: 380 Fig. 3.
[319] Guidobaldi vd. 2006: 320.

Değerlendirmeye alınan bir diğer parça Kat. No. 35'dir. Korunma durumu iyi olmaması nedeniyle levha parçası olarak tanımlanan eserin yüzeyinin pürüzsüz bir şekilde işlenmesi, kenarının ise bir miktar yükseltilerek oval bir bant şeklinde sınırlandırılmış olması parçanın masa tablası örneklerindeki köşe detaylarını anımsatmaktadır. Parçanın birebir örneğiyle karşılaşılmamış olsa da litürjik eser sınıfından masa tablası örnekleri arasında yer alan Stratonikeia[320] örneği Kat. No. 35 ile ilgili fikir vermektedir.

Litürjik eser olarak sınıflandırılan bir diğer eser Kat. No. 36'nın üzerinde monogram bulunmaktadır. Eserin tanım ve işlevine yönelik değerlendirme korunma durumundan dolayı yapılamamaktadır.

Katalog çalışmasında sütünce olarak tanımlanan bir diğer eser Kat. No. 37 olmuştur. Litürjik bir eser olarak değerlendirilen Kat. No. 37, parça boyutunda ele geçmiş olup bu parçanın kiliselerin altar bölümünde kullanılan ayak/başlık kısmı olduğu düşünülmektedir. Literatür taramasında benzer örnek olarak Yozgat Müzesi[321] envanterinde bulunan parça ile karşılaşılmıştır ve Orta Bizans Dönemi'ne tarihlendiği düşünülmektedir.

İşlevsel olarak gündelik ve ticari hayat içinde kullanımı olduğu düşünülen Kat. No. 38'in ağırlık olarak kullanım görmüş olmasına Amoriumda[322] bulunan ağırlık parçası örnek olarak verilebilir. Tarihsel olarak farklı dönemlerde benzer örnekleri bulunan parçanın kesik küre formu ve tespit edildiği mimari konteks nedeniyle Orta Bizans Dönemi'ne tarihlendirilmiştir.

Katalog çalışmamızda günlük kullanımla ilintili taş eser tespitleri içinde mortar grubu bulunmaktadır. Toplamda 3 adet tespit edilen mortarlardan biri tam olarak korunmuş bir şekilde ele geçmiştir. Bu eserler Kat. No. 39-40-41 numaralı parçalardır. Bu parçaların tespit edilmiş olması, İstanbul Kapı'nın sadece savunma amaçlı kullanımının olmadığı, kent yaşamının da bu alanda sürdürüldüğünü kanıtı olarak önemlidir. Avlu dışı doğu bölümde bulunan yaşam alanlarının dışında elde edilen taş eserler bu hipotezi kuvvetlendirmektedir. Gündelik kullanım gereçleri içinde

[320] Öztaşkın 2015: 167 Kat. No. 12.
[321] Christof - Kohner 2010: 364 Abb.27.
[322] Lightfoot 2012: 379 Fig. 5.

değerlendirdiğimiz Kat. No. 39'un, gıda ürünlerini ezmek veya öğütmek amacıyla[323], kozmetik ve tıp alanlarında[324], ölü gömme ritüellerinde[325], litürjik törenlerde kutsama kabı olmak üzere[326] farklı alan ve amaçlarla kullanım gördüğü bilinmektedir. Bu kap için literatürde dibek, mortar, havan, ezme taşı gibi isimler kullanılmaktadır[327]. Tipolojik olarak Tutamaklı ve Tutamaksız, Derin ve Sığ gibi sınıflandırmaları da bulunmaktadır. Kat. No. 39, tutamaklı sığ mortar grubuna girmektedir. Benzer örneklerine Yalvaç Müzesi[328], Perge Batı Nekropolü[329], Kadıkalesi[330] gibi yerlerde rastlanmakta ve tarih önerisi olarak MS 5.-6. yüzyıllar verilmektedir. İncelenecek bir diğer mortar ise Kat. No. 40'tır. Sığ formda tutamaksız mortar grubu içinde değerlendirilen eserin benzer örnekleri Allianoi'da[331] tespit edilmiştir. Bu parça da, MS 5.-6. yüzyıl aralığına tarihlendirilmektedir.

Gündelik kullanım gereçleri olarak tanımladığımız mortar grubunun son parçası Kat. No. 41'in, diğer örneklere göre korunma durumu tam forma yakındır. Dört tutamaklı, sığ mortarlar sınıfına giren Kat. No. 41'in iç ve dış yüzeyleri pürüzsüz bir şekilde işlenmiştir. Parçanın tutamakları da sade bırakılmıştır. Benzer örneklerine Yalvaç Müzesi[332], Perge Batı Nekropolünde[333], Kadıkalesi'nde[334] rastlanmış ve MS 5.-6. yüzyıllara tarihlendirilmiştir.

Taş eser grubu başlığı altında incelenen bir diğer eser Kat. No. 42'dir. Parça mezar steline ait kopmuş bir kısımdır. Korunma durumu nedeniyle tipoloji detayları verilemese de parçanın alınlıklı stel grubu[335] içinde değerlendirilmekte olup tarih önerisi ise yapılamamaktadır.

Bu başlık altında incelenen son eser Kat. No. 43'tür. Söz konusu parça restorasyon ve kazı çalışmaları bittikten sonra alan incelemesi sırasında alanda

[323] Türkmen 2009: 7.
[324] Türkmen 2009: 7.
[325] Türkmen 2009: 7.
[326] Yeşiltaş 2012: 111.
[327] Doğan 2007: 64.
[328] Yeşiltaş 2012: 112-115 Kat. No. 97-102.
[329] Çokay Kepçe 2009: 244 Res. 6.
[330] Armağan 2010: 215 Kat. No. 362.
[331] Türkmen 2009: 39 Kat. No. 32.
[332] Yeşiltaş 2012: 112-115 Kat. No. 97-102.
[333] Çokay Kepçe 2009: 244 Res. 6.
[334] Armağan 2010: 215 Kat. No: 362.
[335] Fıratlı 1965: 270-272; Şahin 2008: 8-10.

bırakıldığı görülmüş olan ion sütun başlığıdır. İç avlu doğu bölümde bulunan sütun başlığının stil özellikleri incelendiğinde echinus kısmındaki ion kymation bezemesinin plastik bir özellikte olduğu gözlemlenmiştir. Esere benzer örnekler olarak Piazza Armerina[336], İzmir Müzesi[337], Bergama Müzesi[338] ve Metropolis[339] başlıkları verilebilir. Bu örnekler MS 2.-3. yüzyıla tarihlenmektedir. Başlıkların stil gelişimi incelendiğinde abakus kısımlarının bezemesiz, ion kymation bezemesinde uzun ve sivri form, yumurta ile kabuk arasındaki oygu bölümünün ise derin olduğu gözlemlenmektedir. Kat. No. 43, verilen örneklere yakın özellikte olduğu gibi bu örneklerden daha erken olduğu izlenimini vermektedir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde echinus kısmında beşli yumurta bezemesinin yanında üçlü yumurta bezemesinin görülmesi; İmparatorluk Dönemi içinde yumurtanın oval formundan sivri bir forma doğru dönüşmesi; oygu bölümündeki ışık-gölge etkisi, bezemelerdeki plastik detaylar gibi özelliklerin, tez çalışması kapsamında incelenen başlıkta da görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu nedenle Kat. No. 43'ün MS 2. yüzyıla tarihlendiği düşünülmektedir.

5.1.2. Plastik

İstanbul Kapı'daki kazı çalışmalarında toplamda 9 adet eser plastik, heykel grubu parça tespit edilmiştir. Bu parçalar katalog içerisinde Kat. No. 44-52 olarak sıralanmıştır. Söz konusu parçalar arasında kabartma parçası, aplik gibi mimari vb. öğelerle bağlantılı olacak eserler olduğu gibi herhangi bir unsurdan bağımsız bir şekilde sergilenen, süslenen parçalar da bulunmaktadır.

Heykel grubunda yer alan parçaların tamamına yakını yoğun tahribata maruz kalmıştır. Maalesef ki korunma durumu iyi olan bir eser bulunmamaktadır. Bu problem eserlerin tanımı, işlev ve tarihlendirmesine yönelik gerçekleştirilen değerlendirmeyi zorlaştırmıştır. Tez çalışmamız kapsamında Kat. No. 46, 48 ve 52'de yer alan eserlerin değerlendirmesi yapılamamıştır.

[336] Herrman 1988: 77 Fig. 111.
[337] Bingöl 1980: 38 Taf. 20 Fig. 158.
[338] Bingöl 1980: 34 Taf. 13 Fig 218.
[339] Aybek - Arslan 2015: 38 Kat. No. 3.

Değerlendirmeye alınan ilk eser Kat. No. 44 olmuştur. Parçanın iki farklı bezeme öğesi bulunmaktadır. Bunlardan ilki kazıma yöntemiyle işlenmiş üst üste pul şeklinde sıralanmış çizgili yaprak diğer ismi ile defne yaprağı motifidir. İkincisi ise asa ve insan eli işlenmiş bezeme detayı olarak karşımıza çıkar. Genel olarak korunmuş bölümlerinden, parçanın İznik Müzesi'nde yer alan ve Nikaia kökenli sütunlu lahitleri andırdığı düşünülmektedir. Özellikle bölgede ortaya çıkan lahit kompozisyonlarında da sütunlar arasında yer alan ve asa ya da meşale tutan figürler sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu bezemenin stil değerlendirmesi yapılamamaktadır. Parçanın diğer bezemesi olan bitkisel bezemesi üzerinden yapılan bir değerlendirmede yaprak desenlerinin, yapılarda hem alt yapı elemanlarında[340](sütun kaidelerinde) hem de üst yapı elemanlarında[341] (friz, konsol, ion başlıklarında) görülmektedir. Bu bezeme detayları MÖ 1. – MS 3. yüzyıllar arasında tercih edilmiştir. Yoğunlukla MS 2. yüzyılda daha çok tercih edilen bezemenin benzer örnekleri Asklepion[342], Hierapolis[343] ve Perge[344] mimari yapı elemanlarında görülmektedir. Taş eserin diğer bezeme detaylarının çok aşınmış olması benzer örneklerini bulmayı güçleştirmiştir.

Tez çalışmasında değerlendirmesi yapılan bir diğer heykel grubu eser Kat. No. 45'dir. Boyundan itibaren korunmuş ve aşınmalar olan bir erkek başına ait olan parçanın büyük bir bölümü aşınmış durumdadır. Kısmi olarak yüz detayları görülmekte olup sakal ve bıyık detayları işlenmiş bir erkek figürüne ait bir heykel başı/portre olduğu anlaşılmıştır. Söz konusu bölümlerden, yüzünün sol bölümünde çizgisel şekilde işlenen sakal detayları belirleyici bir özellik göstermektedir. Eserle alakalı en önemli tespit başın sağ bölümünde, arka kısmında görünen ve başla olan ilişkisi anlamlandırılamayan detaylar olmuştur. Buradan hareketle, başın ikincil kullanım olarak olasılıkla bir kadın başının yeniden işlenerek bir erkek başına dönüştürülmesi şeklinde yorumlanması yerinde olacaktır. İznik Müzesi'nde yer alan bazı portrelerde de bu gibi uygulamaların yapılması söz konusudur. Stil özelliklerine baktığımızda belirleyici unsur olarak sakal işlenişinden hareketle olasılıkla MS 2.

[340] Alp 2008: 28.
[341] Bingöl 1980: 63; Koçel Erdem 1995: 98; Türkmen 2007: 63.
[342] Bingöl 1980: 63 Taf. 34, 75.
[343] Söğüt 2005: 355 Ib-8 Res. 9.
[344] Türkmen 2007: 101 Kat. No. 11, 235 Kat. No. 145.

yüzyılda üretilen bir heykelin MS 3. yüzyılda yeniden işlendiğini söylemek mümkündür.

Katalog çalışmamız kapsamında değerlendirmesi yapılacak bir diğer eser Kat. No. 47, burnunun üst bölümü ve gözleri korunmuş olan bir heykel başına ait parçadır. Başın üst bölümünde işlenmiş olan saç detayları net olarak görülebilmektedir. Yalnızca saçların ön bölümü korunduğu için net bir tarihlendirme yapmak güçleşmektedir. Ancak karşılaştırma eserlerine baktığımızda İznik Müzesi'nde[345] bulunan heykel başı ile benzer stil özellikleri göstermektedir. Bu özellikler içinde saç detayları dikkat çekmektedir. Üst bölümlerde düz işlenen saçlar, alt kısma doğru kıvırcıklaşarak volüt oluşturan özelliktedir. Bu saç işlenişi antik dönem saç repertuvarından uzak görünümde ve daha çok Geç Antik Dönem ile Erken Bizans Dönem özellikleri göstermektedir. Bu nedenle Kat. No. 47'nin Bizans Dönemi'ne tarihlendiğini söylemek olasıdır.

İncelenen bir diğer parça lahit parçasıına ait olduğu düşünülen Kat. No. 49'dur. Korunan bölümlerde iki farklı bezeme işlenmiştir. Bunlardan ilki, üst kısımda düz bir zeminde, silme üzerine işlenmiş ion kymation bezemesi, diğeri ise kabartma bir şekilde işlenmiş kanatlı bir figürdür. Eserle ilgili değerlendirme; kabartma şeklinde işlenmiş motif üzerinden yapılabilecektir. Söz konusu bölümdeki figürün, ikonografik açıdan bakıldığından bir eros olduğu düşünülmektedir. Baş ve kanat kısmının bir bölümü korunmuş eros figürünün İznik Müzesi'ndeki lahitlerde[346] bulunan eros figürlerine benzer özellikte olduğu görülmektedir ve Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenmesi mümkündür.

Değerlendirmemiz içinde yer verilen bir diğer örnek olan Kat. No. 50'nin işlevi anlaşılamamıştır. Korunma durumundan dolayı bir tanım yapılamasa da parça üzerindeki bezeme detayları bazı madolyonlu lahitlerdeki motiflere benzer özellik göstermektedir. İznik Müzesi'nde bulunan lahitte[347] bulunan bezeme detayları Kat. No. 50'yi anımsatmaktadır. Parçanın tam olarak sağlıklı bir tarihlemesi yapılamasa da Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

[345] Akın 2019: 84 Kat. No. 15.
[346] Aydın 2013b: Kat. 67 Res. 129.
[347] Aydın 2013b: Kat. 67 Res. 129.

Parça boyutunda korunmuş ve stil değerlendirmesi yapılamayan son plastik eser Kat. No. 51'dir. Düz bir zemin üzerinde kabartma şeklinde işlenmiş bir kanat figürü bezemeli eserin tanımı ve stil değerlendirmesi sağlıklı bir şekilde yapılamamaktadır. Kanatlı bir figür olmasından dolayı Eros veya Psykhe figürlerini anımsatmakta olup Kat. No. 51 için net bir tarih önerisi getirilememektedir.

5.1.3. Yazıt

Tez çalışması kapsamında toplam 14 adet üzerinde yunanca ve latince yazıt bulunan taş eser tespit edilmiştir. Bu eserler içinden 8 parça devşirme malzeme olarak İstanbul Kapı'nın çeşitli yerlerinde kullanılmıştır. Söz konusu parçalarla ilgili çeviri çalışmaları devam etmekte olup yayın hazırlıkları sürdürülmektedir. Yazıtlar içinde geriye kalan 6 parça kazı ve temizlik çalışması esnasın tespit edilmiş olup bunların kırık ve kopmuş parçalar olması devşirme malzeme olarak kullanıldıklarını düşündürmüştür. Bununla birlikte parçaların mezar yazıtı olması kullanım olarak da bağ kurulamamasına neden olmaktadır.

Katalog bölümüne 6 parça dâhil edilmiştir ve bu parçalar içinde çevirisi yapılabilenler bu bölüm altında sıralanacaktır.

İlk değerlendirmeye alınan parça Kat. No. 54 olarak isimlenen ve üzerinde latince yazıtı bulunan bir parçadır. Devşirme malzeme olarak kullanılan bu parça üzerinde bulunan yazıtın sadece iki satırlık bölümü, bu bölümün de oldukça küçük bir parçası korunmuştur. Parça üzerindeki yazıt şu şekildedir;

G(aius) · Serg[ius]

mil(es) c(o)h[(ortis)]

\- - -

Yazıtın çevirisi ise *"(Bu mezarı) [filanca legio'nun] bölüğünde asker olan Gaius Sergius ..."* şeklindedir. Buradan bu yazıtın bir askere ait olduğu ve muhtemelen bir mezar yazıtı olduğu çıkarımı yapılmıştır. Yazıtın latince olması ve lejyon askeri olması gibi özelliklerinden Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendiği düşünülmektedir.

Bu bölüm içinde değerlendirmeye alınan bir diğer eser Kat. No. 56'dır. Parça bir mezar stelidir ve üzerindeki yazıt şöyledir;

Γ(άιος) Ὁστίλιος Ῥοῦφο-
ς ὁ καὶ Ἀσκληπιό-
δοτος υἱὸς Γ(αΐου) Ὁσ-
τιλίου Ῥούφου
γερουσιαστοῦ
ζήσας ἐνιαυτόν
[μνήμη]ς χαίρετ[ε].

Bu yazıtın çevirisi ise;

"*Gerusia görevi yapmış olan Gaius Hostilius Rufus oğlu Gaius Hostilius Rufus nam-ı diğer Asklepidotos yaşarken (bu mezarı) anısından ötürü kendisine yaptırdı. Hoşçakalınız*!" şeklindedir.

Bu yazıtın MS 2.-3. yüzyıllara tarihlendiği düşünülmektedir.

Katalog çalışmasında yer verilen diğer yazıt parçalarının çevirilerinden anlamlı bir çıkarım yapılamadığı için bu bölümde yer verilmemiştir.

5.2. Seramik Eserler

İstanbul Kapı'da gerçekleştirilen kazı çalışmalarında; Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerine tarihlenen çeşitli seramik grupları tespit edilmiştir. Yapısal anlamda yer yer karmaşık kalıntılara rastlanılsa da pişmiş toprak parçalarda seviyeler içinde homojen grupların yer aldığı görülmektedir.

Cumhuriyet Dönemi katmanının hemen altında, sırasıyla Osmanlı Dönemi seramik gruplarına, bu parçaların yoğunluğunun azalmasıyla Bizans ve Geç Roma dönemlerine tarihlenen seramik parçalarına, en altta ise Roma İmparatorluk Dönemi seramik parçalarına ulaşılmıştır. Alanların birbirlerinden farklı kot seviyeleri olduğu için sayılan dönemlerin alandan alana değişen bir seviye aralığı bulunmaktadır. Alanların kazılarında belirtilen dönemsel evrelerde genellikle yukarıda belirtilen yoğunluk sırasına uygun bir seramik dağılımı göze çarpmaktadır. Geçiş seviyelerinde seramik yoğunluğunun homojenliğinin bozulduğu da gözlemlenmektedir. Toplamda 4450 parça seramik ele geçen İstanbul Kapı kazılarında, söz konusu bu seramik parçalarla

ilgili teknik çizim ve diğer çalışmalar, tez çalışmasının yürütüldüğü zaman diliminde İznik Müzesi'nin inşaat halinde olması nedeniyle gerçekleştirilememiştir. Seramik gruplarının detaylı analizlerinin belirtilen nedenden ötürü yapılamamasına karşın kazı sırasında kurumsal arşiv için gerçekleştirilen belgeleme üzerinden dönemsel bir saptamaya gidilmesi hedeflenmiştir. Tanımsal olarak kap tipi ve dönem ayrımının yapıldığı bu bölümde genel bir tarihsel değerlendirme verildiği belirtmek elzemdir.

5.2.1. Roma Dönemi Seramikleri

İstanbul Kapı'da tespit edilen seramik grupları içinde Roma Dönemi'ne tarihlenen parçalar dönemsel olarak en az yoğunlukta tespit edilen orana sahiptir. Parçaların çoğu homojen bir şekilde; alanların zemin seviyelerinde, Roma İmparatorluk Dönemi kotunda ortaya çıkartılmıştır.

İstanbul Kapı kazıları esnasında tespit edilen Roma Dönemi'ne ait seramiklerin değerlendirilmesi yapıldığında bunların yoğunlukla günlük kullanıma ait kaplar olduğu görülmektedir. Bu çalışma kapsamında değerlendirilen Roma Dönemi seramikleri grubunu, ince hamurlu sofra/servis kapları, günlük kullanıma ait saklama, pişirme, ısıtma kapları ve bu kaplara ait kapaklar oluşturmaktadır.

Sofra veya servis kapları kategorisine dâhil edilebilecek seramikler incelendiğinde bunların Doğu Sigillataları, Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri ve Phokaia Kırmızı Astarlı Seramikleri gruplarına ait oldukları tespit edilmiştir.

Doğu Sigillata seramikleri (Eastern Sigillata) terimi literatüre ilk olarak 1950'li yıllarda K. M. Kenyon tarafından kazandırılmış ve ESA, ESB ve ESC ismi verilerek üç gruba ayrılmıştır[348]. Konunun uzmanı bir diğer araştırmacı J. W. Hayes de bu üç grubu form özelliklerine göre sınıflandırmış ve hatta yeni form tipleri de ekleyerek bu gruba ait form repertuvarının zenginleşmesini sağlamıştır[349]. Metalimsi bir görünüme sahip ince cidarlı, parlak, kaygan ve kaliteli kırmızı/kahverengi astarlı bu seramik grubundan İstanbul Kapı kazılarında genellikle tabak formuna ait ağız ve gövde parçaları ele geçmiştir (Görsel 427). Benzer örneklerine İznik Roma Tiyatrosu[350]

[348] Crowfoot et al. 1957.
[349] Hayes 1985.
[350] Güngör vd. 2022: 454 vd.

kazılarında da rastlanmış olup söz konusu bu seramikler için genel zaman aralığı MS 2.- 4. yüzyıllar olarak verilmiştir.

Kırmızı Astarlı Seramikler (Red Slip Ware) ise ince hamurlu, sofralarda servis amaçlı kullanılan kaplardır ve ilk kez F. O. Waagé tarafından bu isim ile literatüre dâhil edilmiştir[351]. Waagé, Atina Agorası'nda tespit edilen seramikleri üretim yerlerini göz önünde bulundurarak Geç Roma A, B, C ve D şeklinde dört alt gruba ayırmış olup A ve B grubunun üretim merkezinin Afrika olduğunu belirtmiştir.[352] Konunun bir diğer uzmanı Hayes ise bu gruba ait kırmızı astarlı seramikleri hamur, form, süsleme özelliklerine göre sınıflandırmış ve tüm bu özellikleri dikkate alarak üretim merkezlerini tespit etmiştir[353]. Hayes tarafından yapılan bu tipolojik sınıflandırmaya giren ve ilk grubumuz Afrika Kırmızı Astarlı seramik (African Red Slip Ware-ARSW) grubudur[354]. Genellikle sofra kaplarından oluşan bu seramikler MS 4. yüzyıldan 7. yüzyıla kadar tüm Akdeniz dünyasında yoğun olarak kullanmış, Anadolu'da ise daha çok kıyı kentlerinde yaygın olarak kullanım görmüştür[355]. Bu seramiklerin hamur yapısı kaba ve gözeneklidir, katkı maddesi olarak mika, kuvars ve kireç kullanılmıştır. Parlak ve kaliteli astarları ile dikkat çekerken hamur renklerinin turuncumsu açık kırmızı ve kiremit rengi olduğu görülür.

İstanbul Kapı kazılarında tespit edilen bu gruba ait seramik parçaları arasında dışa çekik ve düzleştirilmiş ağızlı, küresel gövdeli çanaklar ve yayvan gövdeli, yivli dudak kenarlı kâseler dikkat çekmektedir (Görsel 427). Korunan parçalara bakıldığında bu formlara ait kaidelerin ise dışa doğru çekik sivriltilmiş kenarlı ve halka formlu olduğu söylenebilir. Bu forma ait benzer örneklere Ephesos[356], Kelenderis[357], Miletos[358], Parion[359] ve Atina Agorası[360] gibi kentlerde de rastlanmış olup tarih aralığı olarak MS 4. yüzyıl ortası - 5. yüzyıl başı verilmektedir.

[351] Waagé 1933.
[352] Waagé 1948.
[353] Hayes 1972.
[354] Hayes 1972: 13 vd.
[355] Şen Yıldırım 2012: 155.
[356] Gassner 1997: 150 Taf. 49/599.
[357] Tekocak 2006: 99 Lev. 5/41.
[358] Berndt 2003: 373 Taf. 3 TS 022.
[359] Başaran - Ergürer 2012: 258 Kat. No. 6.
[360] Hayes 1992: 151 Fig. 30.

Geniş ve derin profilli çanak veya kâse formlarının dışında Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri içinde değerlendirilen bir diğer grup içerisinde dışa eğik yayvan gövdeli, yivli dudaklı tabaklar da yer almaktadır (Görsel 427). Bu kaplar, dışa doğru kalınlaştırılmış ağızlı, ince cidarlı yayvan bir form gösterirken kaideleri ise alçak profillidir. Ephesos[361], Miletos[362], Stratonikeia[363] gibi kentlerde benzer örneklere rastlanmış ve bu gruba tarih aralığı olarak MS 6. yüzyılın ikinci yarısı - 7. yüzyılın başı verilmiştir.

Dışa doğru kalınlaştırılmış ağız kenarlı, dışa eğik yayvan gövdeli profil gösteren tabaklar bir diğer buluntu grubunu oluşturmaktadır[364] (Görsel 427). Derin olmayan, sığ gövdeli bu tabakların benzer örnekleri Kelenderis[365], Nysa[366] ve Parion[367] gibi kentlerde tespit edilmiş olup MS 6. yüzyılın ikinci yarısı ile 7. yüzyılın başına tarihlendirilmektedir.

Çalışmaya konu olan ve Roma Dönemi seramikleri içinde değerlendirilen bir diğer grup ise Phokaia Kırmızı Astarlı Seramikleridir (Late Roman C / PRSW). İlk olarak Waagé, tarafından Geç Roma C (Late Roman C) tanımı kullanılırken, Hayes tarafından bu gruba ait formların üretim yerinin belirlenmesi ile Phocaean (Phokaia / Foça) ismi verilmiştir[368]. Tabak, kâse benzeri açık formlu kapların yer aldığı bu grup için Hayes 10 ana form olduğunu öne sürmektedir[369]. MS 4. yüzyıldan başlatyarak, MS 5. ve 7. yüzyıllar arasında yaygın bir kullanım alanına sahip olmuştur.

İstanbul Kapı kazılarında tespit edilen Phokaia Kırmızı Astarlı Seramikleri grubuna dâhil olan parçaların büyük bir kısmı yüksek ağız kenarlı, sığ ve yayvan gövdeli, halka kaideli tabaklar olarak karşımıza çıkmaktadır (Görsel 427). Ağız kısımları korunan parçaların bazılarında, dış dudak bölümlerinde bant şeklinde yivler yer almaktadır. Hamurları iyi pişirilmiş sert ve pürüzsüz olup katkı maddesi olarak mika, kuvars ve kum kullanılmıştır. Benzer tabak örneklerinin karşımıza çıktığı diğer

[361] Gassner 1997: 150 Taf. 48/581.
[362] Berndt 2003: 28-29 TS 073-082.
[363] Öztaşkın 2013: 157 Kat. No. 4.
[364] Hayes 1972: 166-169 Fig. 31/105.
[365] Tekocak 2006: 54 Lev. 9/60-61.
[366] Sönmez 2018: 19 Kat. No. 34.
[367] Ergürer 2012: 411 Lev. 118/256.
[368] Hayes 1980: 525 vd.
[369] Hayes 1972: 323 vd

kentler arasında Atina Agorası[370], Smyrna Agorası[371], Miletos[372], Andriake[373] yer almakta olup ve MS 6. yüzyıl ile MS 7. yüzyıl başları arasına tarihlendirilmiştir.

İstanbul Kapı seramik buluntuları arasında ısıya dayanıklı hamura sahip pişirme, ısıtma gibi işlevlerle kullanılan kaplar ile saklama/depolama amacıyla kullanılan kaplara ait parçalar da yer almaktadır (Görsel 427). İlk olarak tencere olarak sınıflandırılabilecek form, geniş ağızlı ve küresel gövdeli, yuvarlak tabanlı, genellikle kulplu, ince cidarlı kaplar olarak tanımlanabilir. Hamur yapısı yoğun kireç ve taş katkılı olup dış yüzeylerinde ateşle temas etmelerinden dolayı yanık tabakası mevcuttur. Lüdorf tarafından, Geç Roma Dönemi'ne ait pişirme kapları ele alınmış ve bunlar 6 grup altında değerlendirmiştir[374]. Özdeş örnekler, Sardis[375], Miletos[376] ve Anemurium[377] gibi kentlerde de tespit edilmiş ve MS 5 ile 7. yüzyıllar arasına verilmiştir. Tencere, güveç benzeri pişirme kaplarıyla ilintili olan kapaklar, bazen halka tutamaklı ve düz gövdeli üretilirken bazen de üst kısımda konik formlu bir tutamağa sahiptir. Benzerlerine ise Sardis[378], Sagalassos[379], İstanbul/Saraçhane[380] kazılarında rastlanılmış ve MS 5.-7. yüzyıl arasına tarihlendirilmiştir.

5.2.2. Bizans Dönemi Seramikleri

İstanbul Kapı'da tespit edilen Bizans Dönemi seramikleri yoğun olarak olarak 90.50-90.00 seviyeleri tespit edilmiştir. Çalışma alanında çeşitli hamur, teknik ve bezemeye sahip çok sayıda seramik gruplarıyla karşılaşılmıştır. Kazı alanları içinde avlu dışı olarak isimlendirilen bölümde yer alan yaşam birimlerinde seramik parçalarına rastlanıldığı gibi kapı girişleri, avlu içi ve iki sur duvarı arası bölümlerinde de seramik buluntular ele geçmiştir. Seramik yoğunluğunun bu alanlar içinde avlu dışı doğu bölümde daha fazla olduğu gözlemlenmiştir.

[370] Hayes 1972: 325-327 Fig. 65/1.
[371] Doğer 2007: 100 Pl. III/d.
[372] Berndt 2003: 183-184 Taf. 24-35/436-449.
[373] Öz 2022: 313 Lev. 4/3-7.
[374] Lüdorf 2006.
[375] Crawford 1990: 33 Fig. 102.
[376] Berndt 2003: Taf. 63 XXXV/293.
[377] Williams 1989: 66 Fig. 35/388.
[378] Crawford 1990: Fig. 295.
[379] Degeest 2000: 143-144 Res. 142-144.
[380] Hayes 1992: 50 Fig. 19/9-10.

Buluntuların, Bizans Dönemi'nde kullanılan pişirme kapları, amphora, unguentarium, ampulla, kandil, oinochoe, testi gibi formlara ait gövde, ağız, dip, kaide ve kulp gibi parçalar olduğu tespit edilmiştir (Görsel 428).

Buluntu grupları içinde Beyaz Hamurlu Sırlı Seramik[381] (MS 9.-11. yüzyıl), Kırmızı Hamurlu Tek Renk Sırlı Seramik[382] (MS 11.-13. yüzyıl), Slip/Astar Boyama[383] (MS 11.-12. yüzyıl), Sgrafitto/Kazıma[384] (MS 12.-13. yüzyıl), Chempleve[385] (MS 12.-13. yüzyıl), Kırmızı Astarlı Kuzey Afrika Seramiği (MS 6.-7. yüzyıl)[386], Zeuksippus Seramikleri (MS 13. yüzyıl)[387] tespit edilmiştir.

İstanbul Kapı'da ortaya çıkartılan Bizans Dönemi seramiklerinin benzer örnekleri İznik Çini Fırınları[388] ve İznik Roma Tiyatrosu Kazılarında[389] da yoğun şekilde tespit edilmiştir.

5.2.3. Osmanlı Dönemi Seramikleri

İstanbul Kapı'da tespit edilen Osmanlı Dönemi seramiklerinin tespit edildikleri noktalara göre seviyeleri değişkenlik göstermektedir. Bu noktada ortalama olarak bir seviye aralığı vermek gerekirse 91.80-90.80 kotları Osmanlı Dönemi seramiklerinin görüldüğü seviyelerdir. Çalışma alanında çeşitli hamur, teknik ve bezemeye sahip çok sayıda seramik gruplarıyla karşılaşılmıştır. Kazı alanları içinde avlu dışı olarak isimlendirilen bölümde yer alan yaşam birimlerinde seramik parçalarına rastlanıldığı gibi kapı girişleri, avlu içi ve iki sur duvarı arası bölümlerinde de seramik buluntular ele geçmiştir. Seramik yoğunluğunun bu alanlar içinde avlu dışı doğu bölümde daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Buluntuların, tipik Osmanlı Dönemi formlarından kâse, tabak, testi gibi kap formlarına ait gövde, ağız, dip, kaide ve kulp gibi parçalardan oluştuğunu söylemek mümkündür (Görsel 429-430). Bunun dışında az miktarda

[381] Vroom 2019: 76-77.
[382] Vroom 2019: 74-75.
[383] Vroom 2019: 82-83.
[384] Vroom 2019: 86-93.
[385] Vroom 2019: 94-95.
[386] Hayes 1997: 59-63; Vroom 2019: 34-35.
[387] Vroom 2019: 110-113.
[388] Aslanapa vd. 1989: 51-312.
[389] Meriç - Ekin Meriç 2021: 50-63; Somuncu 2022: 35-70.

seramik/çini fırın malzemesi olan üçayak da tespit edilen buluntular arasında yer almaktadır.

Seramikler öncelikli olarak hamur renklerine göre kırmızı ve beyaz hamurlu olmak üzere iki ana gruba ayrılmıştır. Kırmızı hamurlu seramikler; astarlı/astarsız, tek renk sırlı, baskı, boyama, slip (astar boyama), kazıma, Milet işi olarak bilinen teknikle dekorlanmış parçalardan oluşmaktadır (Görsel 429-430). Beyaz hamurlu seramikler ise; tek renk sırlı, mavi-beyaz, Şam işi olarak tanınan seramik parçalarından oluşmaktadır. Söz konusu gruplar içinde kırmızı hamurlu seramik parçaları yoğun grubu oluşturmaktadır.

Tespiti yapılan seramik grupları içinde Kırmızı Hamurlu Seramik grubu 14.-15. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Beyaz Hamurlu grup içinde yer alan tek renk sırlı seramik parçaları ile mavi-beyaz teknikle dekorlanmış seramikler, 15. yüzyıl sonu, 16. yüzyıl ilk yarısına tarihlenmektedir. Bu grupta yer alan Şam işi teknikli parçalar ise 16. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlenir. Ayrıca yarı mamul olarak nitelendirilen astarlı ve astarsız seramik parçalarına da rastlanılmıştır.

İstanbul Kapı'da ortaya çıkartılan kırmızı ve beyaz hamurlu seramik grupları ilçede gerçekleştirilen diğer arkeolojik kazı alanlarında, İznik Çini Fırınları[390] ve İznik Roma Tiyatrosu[391] kazılarında da, tespit edilmiştir.

5.3. Diğer Eser Grupları

Bu başlık altında İstanbul Kapı kazılarında tespit edilmiş envanter ve etütlük nitelikteki eser gruplarının değerlendirmesi gerçekleştirilecektir. Bu kapsamda cam, metal ve kemik malzemeden imal edilmiş buluntu gruplarına yer verilecektir.

Değerlendirmesi yapılacak buluntu grupları dışında alanda yapılan kazı çalışmalarında toplamda 79 adet sikke tespit edilmiştir. Eserlerin temizlik ve konservasyon çalışmaları İznik Müze Müdürlüğü'nde yapılmak üzere müzenin depo ve laboratuvarına taşınmış olmasına karşın bu süreç içinde yeni müze binası inşası gerçekleştiği için planlanan çalışma hayata geçirilememiştir. Bu nedenle söz konusu

[390] Aslanapa vd. 1989: 51-312.
[391] Özkul Fındık 2001: 29-168.

bu buluntuların çalışılmasının doktora tez süresi içinde gerçekleşememesi nedeniyle çalışmanın kapsamı dışına çıkartılmıştır.

5.3.1. Cam

İstanbul Kapı'da gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda oldukça az sayıda cam eser tespit edilmiştir. Katalog bölümüne dâhil edilen eserler toplamda 4 adettir. Eserler içinde tam formda 1 adet bilezik ve 2 adet bilezik parçası (Kat. No. 59, 60, 61) ile bir adet tam formda unguentarium (Kat. No. 62) bulunmaktadır.

Cam eser gruplarının değerlendirmesine ilk olarak süs eşyası olarak kullanılan bilezik parçalarından başlanacaktır. Bilezik üretimine dair en erken buluntular Mısır'da MÖ 2. binlere tarihlenmektedir[392]. Antik dünyada cam işçiliğinin gelişmesi ve yaygınlaşması ile doğru orantılıdır. Roma Dönemi öncesi buluntular az olmakla birlikte cam üretiminin Geç Roma ve Bizans dönemlerinde artmasıyla birlikte bilezik üretimine ve buluntularına ilişkin veriler çoğalmaktadır. Bölge genelinde yapılan arkeolojik kazılardan İznik Roma Tiyatrosu'nda bilezik örnekleri[393] yayınlanmıştır. Ayrıca kazılar ve müze koleksiyonlarında bilezik buluntu grupları mevcuttur.

Bilezik buluntularının sınıflandırılması üretim tekniği, formu, dekorasyonu, rengi ve boyuta göre yapılmaktadır. Kat No. 59' bakıldığında bu eserin bağlantı yerleri ekli olan üretim tekniği altında, dairesel, süslemesiz, tek renk ve büyük formlu bilezik grubuna girdiği görülmektedir. M. Spaer tarafından yapılan tipolojiye göre Tip A1[394] sınıfına girmektedir. Bu parçanın dışındaki diğer eserler Kat. No. 60 ve 61 ise korunma durumunun yeterince iyi olmamasından dolayı sınıflandırmaya dâhil edilmemiştir.

Söz konusu bileziğin tipolojik olarak benzerlerine Sardes[395], Amorium[396], Yumuktepe[397], Aigai[398], Sirkeci Marmaray Kazıları[399], Pisidia Antiokheia[400], Ödemiş

[392] Spaer 1988: 51.
[393] Özgümüş 2009: 733.
[394] Spaer 1988: 53.
[395] Saldern 1980: 100.
[396] Gill 2002: 107; Öncelen 2017: 55 Kat. No. 21.
[397] Köroğlu 2012: 360-365.
[398] Armağan - Doğer 2020: 33 vd.
[399] Özgümüş 2009: 19.
[400] Uğuz 2021: 132 Kat. No. 149.

Müzesi[401] Konya Müzesi[402], Tire Müzesi[403], Kocaeli Arkeoloji ve Etnografya Müzesi[404], İsrail Müzesi[405] buluntuları arasında rastlanmaktadır. Bileziğin tespit edildiği katmanın bulunduğu mimari, yapı evreleri başlığı altında 4. evre olarak değerlendirilmiştir. Buluntu, mimari konteks içerisinde Geç Roma/Erken Bizans Dönemi'nden itibaren görülmeye başlayan yapılaşmanın içinde, iç avlu doğu bölümde tespit edilmiştir. Bu bölümde Erken Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen şapel yapısının içinde tespit edilen parçanın alanın kullanımının Orta ve Geç Bizans Dönemi'nde de devam ettiğini ispatlamaktadır. Bilezik parçalarının benzer örnekleri Orta ve Geç Bizans Dönemi'ne, MS 9.-13. yüzyıl aralığına tarihlendirilmektedir.

Cam buluntular arasında müze envanterine giren Kat. No. 62, minyatür unguentarium sınıfına girmektedir. Latince güzellik merhemi ve kokusu anlamında kullanılan *unguent*[406] ile merhem ve yağlar için kullanılan *unguenta*[407] kelimesiyle ilişkilendirilen bu eserler için kullanılan unguentarium kelimesi literatürde ilk defa 20. yüzyılda arkeologlar[408] tarafından tanımlanmıştır. Çeşitli sıvıların taşınması amacıyla kullanılmasının yanı sıra mezarlarda kötü kokunun giderilmesi için de kullanılmıştır[409]. Pişmiş topraktan üretildiği gibi serbest üfleme tekniğinin keşfiyle birlikte cam üretimi de yapılan unguentariumların, minyatür tipleri Erken Roma İmparatorluk ve Geç Roma dönemlerinde yaygın olarak üretilmiş ve kullanımları uzun süre devam etmiştir[410]. Pagan ve Hristiyan dönemlerinde minyatür unguentarium olarak adlandırılan tip, İslami dönem camcılığında minyatür şişe olarak adlandılmaktadır[411]. Kat. No. 62'ye benzer olarak Burdur Müzesi'nde[412] ve Amorium'da[413] bulunan örnekler verilebilir. Eserin Geç Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendiği düşünülmektedir.

[401] Çakmakçı 2017: 133-134 Kat. No. 5.
[402] Şahin 2018: 142-143 Kat. No. 67-68.
[403] Gürler 2000: 121.
[404] Karpuz - Çibuk 2017.
[405] Spaer 1988: 54 Fig. 1.
[406] Alova 2013: 618.
[407] Er 2004: 369.
[408] Hellström 1965: 24; Aydın 2000: 13.
[409] Gençler 2000: 25; Aydın Tavukçu - Avli 2022: 572.
[410] Lightfoot 1991: 107; Gençler 2009: 49; Eker 2014: 173; Soslu 2022: 191.
[411] Lightfoot 2005: 174; Geyik Karpuz 2014:177.
[412] Soslu 2022: 618 Kat. No. 212-213.
[413] Lightfoot 2005: 174 Fig.1.

5.3.2. Metal

Metal eser grubu içinde toplamda 6 parça (Kat. No. 63-68) katalog kısmına dâhil edilmiştir. Bu parçalar arasında askeri ve günlük kullanımı gösteren parçalar olduğu gibi mimari yapılarla da ilintili parçalar bulunmaktadır. Buluntuların tamamına yakını avlu dışı doğu ve batı bölüm kazılarında tespit edilmiştir. Buluntuların içinde ok ucu, kilit sistemi, balta, yüzük ve aydınlatma sistemine ait olduğu düşünülen parçalar yer almaktadır. Eserlerin tamamında yoğun korozyon izleri görülmektedir. Metal grubunun tespit edildiği seviyelerle uyumlu olduğu, konteks malzeme içindeki dağılımları göz önünde bulundurulduğunda parçaların Geç Roma-Bizans dönemlerine tarihlendirilmesi gerekmektedir.

Bu grup içinde dikkat çeken bir buluntu olan Kat. No. 66 kazı raporunda bakır olarak tanımlanan demir yüzüktür. Yüzük kişisel takı olarak antik dönemde kadın ve erkekler tarafından tercih edilen bir aksesuardı. Yüzüğün imal edildiği maddenin cinsi kişinin toplumda sınıfını gösteren bir belirteçti; altın ve gümüş üretimli olanların özgür Roma ve Bizanslılar tarafından ekonomik ve sosyal sınıfı üst tabakandan bireyler kullanırken demir vb. diğer alaşımları ise köle ve fakir insanlar tarafından kullanıldığı düşünülmektedir[414].

5.3.3. Kemik

Kat. No. 69, İstanbul Kapı'da gerçekleştirilen kazı çalışmalarında ele geçen işlenmiş/yarı işlenmiş tek kemik buluntudur. Kemiklerin günlük kullanım, ticari ve dinsel amaçlı objelere dönüştürülerek kullanılması Paleolitik Dönem'den günümüze kadar görülmektedir[415]. Üretim teknolojisine yönelik izlerin Prehistorik Dönem'den başlayarak izlenebilmesine karşın atölye vb. bir mekânın henüz tespit edilmemiş olması bu zanaatkârlığın seyyar olarak gerçekleştirildiğini düşündürmektedir[416]. Tez çalışması kapsamında değerlendirmeye alınan Kat. No. 69 üzerinde kazıma yöntemiyle işlenmiş geometrik desenler bulunmaktadır. Kemiğin atın metacarpus[417]

[414] Kunz 1917: 11-17.
[415] Altun 2015:173.
[416] Karaca 2009: 9.
[417] Değerlendirmelerinden dolayı Antropolog İ. Semih Onur, Veteriner Hekim Hande Cansu Başaran ve Doç. Dr. Gülsüm Eren'e teşekkür ederim.

(tarak kemiği) bölümünden üretildiği tespit edilmiştir. Kullanımına ilişkin önerimiz ise parçanın içinin oyulması nedeniyle bıçak kabzası olduğu yönündedir.

Söz konusu bu parça, avlu dışı doğu bölümde, Geç Roma-Bizans dönemlerine tarihlendirilen mekânların olduğu kısımda tespit edilmiştir. Erken Dönem sur duvarına yakın bir noktada ortaya çıkartılan parçanın konteks malzeme içindeki eserlerle uyumlu olduğu görülmüş olup tarih önerisi olarak Geç Roma-Erken Bizans dönemleri öne çıkmaktadır.

5.3.4. Hacı Şişesi/ Ampulla

Hristiyanlığın MS 313 yılında Milano Fermanı ile serbest bırakılması sonrasında Hristiyanlık için önemli ve kutsal sayılan alanlara ziyaretler başlamış, toplum tarafından kült merkezlerine hac ziyaretleri gerçekleştirilmiştir. Ampulla ismi verilen kap formu ise bu ziyaretlerde hatıra objesi olarak temin edilmiş ve hacı yağı şişesi olarak anlamlandırılmış bir kap parçasıydı[418]. Minyatür boyutta genellikle yassı ve yuvarlak olan ampulla, kısa silindirik bir boyun bölümü, bu bölümün her iki yanında ise iki ayrı ip deliği ve tutamak bulunan matara olarak da tanımlanabilecek, içlerinde kutsal ve kutsanmış çeşitli sıvıların taşındığı kabul edilen pişmiş toprak, kurşun ve camdan imal edilmiş objelerdi[419].

İstanbul Kapı kazılarında 1 adet ampulla tespit edilmiş ve tez çalışması kapsamında Kat. No. 70 olarak numaralandırılan bu parçanın boyun bölümünün bir kısmı tahrip olmuştur. Benzer örnek olarak Smyrna'da ele geçen ampulla verilebilir ve söz konusu bu eser için MS 5.-9. yüzyıl aralığında bir tarih önerisi mümkündür.

5.3.5. Aydınlatma

İstanbul Kapı'da gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında toplamda 26 adet kandil tespit edilmiştir. Bu kandiller içinden 23 tanesi, F. İnanan, M. ve T. Akçınar[420] tarafından yayınlanmıştır. Bu nedenle söz konusu eserlerle ilgili detaylı değerlendirme yapılmayacaktır. Bahsi geçen kandillerle ilgili üretim yerlerine ilişkin bilgi vermekle

[418] Şimşek - Duman 2007: 75-76; Aydın 2015: 489; Köroğlu 2015: 152-154.
[419] Köroğlu 2015: 158; Ersoy 2018: 101.
[420] İnanan vd. 2020: 159-184.

birlikte yayın çalışmasında belirtilen benzer örnekler dışında tespit edilebilen parçalara yer verilecektir.

Yukarıda sözü edilen yayın ile değerlendirilmesi yapılan kandillerin Pontika[421], Kuzey Afrika[422] ve Anadolu merkezli[423] üretim yerlerinin ürünleri olduğu düşünülmektedir. Kandillerin benzer örneklerine İznik Roma Tiyatrosu[424] ve Amorium[425] kazılarında rastlanmaktadır.

İstanbul Kapı kandillerine yönelik gerçekleştirilen yayın çalışması içinde değerlendirmemiş olan Kat. No. 71-73 numaralı 3 adet kandili tez çalışması içinde yer bulacaktır. Söz konusu kandiller yerel üretimli örneklerdendir. Benzer örnekleri İznik Roma Tiyatrosu kazılarında tespit edilmiştir. Tez çalışmasında yer verilen kandillerin MS 5 -7. yüzyıl aralığına, Erken Bizans Dönemi'ne tarihlendiği düşünülmektedir.

[421] İnanan vd. 2020: 166.
[422] İnanan vd. 2020: 167-169.
[423] İnanan vd. 2020: 170-180.
[424] Ekin Meriç 2018: 76 Pl.8 Nr.47.
[425] Lightfoot 2003: 102-105.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bithynia Bölgesi içerisinde Roma İmparatorluk ve Bizans (Doğu Roma) dönemlerinde yetkin bir kent olarak dikkat çeken Nikaia'nın kuzey kapısı olan İstanbul Kapı'da yürütülen arkeolojik kazı çalışmalarıyla, kentin çok katmanlılığını gösterir nitelikte kalıntılar ortaya çıkartılmıştır (Görsel 431).

Nikaia, bölge içinde stratejik bir konuma sahip olması, askeri ve siyasi alanlarda güç elde etmek isteyen figürlerin egemenliklerini kanıtlamaya çabaladıkları, ele geçirmek istedikleri bir kent olmuştur. Antik dönemden başlayarak Marmara Bölgesi'nden Anadolu'ya geçişte kullanılan yol güzergâhları üzerindeki önemli bir durak olan kentin bu özelliği bölgede egemenlik sağlamak isteyen dış güçlerin de dikkatini çekmiştir. Kentin jeopolitik özellikleri ekonomik olarak da olumlu bir etki göstermiştir. Bu durum, verimli topraklara sahip olan Nikaia'nın iktisadi açıdan da her zaman önemli bir konumda olmasını sağlamıştır.

Tez çalışmasında kapı birimlerinin yapısal dönüşümleri incelenirken İstanbul Kapı'da ortaya çıkartılan yapı unsurlarının kapı ve sur duvarlarından bağımsız olarak değerlendirilmemesi gerektiği anlaşılmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın bahsi geçen kalıntılarla birlikte ele alınarak alanın kullanımı ve tarihsel süreç içerisindeki yeri irdelenmeye çalışılmıştır. Kentin arkeolojik hafızasının somut çıktıları, çalışma kapsamı içinde incelenen kalıntılar ve buluntu gruplarıyla birlikte gösterilmesi hedeflenmiştir.

Tez kapsamında değerlendirilen en erken yapı birimi Tak mimarisidir. Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen yapının yapılış amacı bir zaferi vurgulamaktan ziyade kentin imtiyazlı ve prestijli bir kökene sahip olduğunu vurgulamaktır. Onur Takı olarak da nitelendirilebilecek olan yapının propaganda amacı güdülerek refah seviyesini ve Roma kent mimarisinde ideal bir kentin sahip olması gereken kamusal yapılara sahip olduğunu kentin giriş bölümünde kente dışarıdan gelenlere göstermeyi hedeflemektedir. Tak mimarisinin kent sınırını da çizdiği düşünüldüğünde Nikaia kentinin yapısal oturum alanının oldukça geniş bir ölçekte tasarlandığına işaret etmektedir. Roma takı kentin sınırını oluşturmuş olsa da kentin kamusal ve ticari

yaşamının da başladığı nokta olması açısından da önemlidir. Tak mimarisinden kentin merkezine doğru uzanan ve muhtemelen kenti boydan boya kesen bir sütunlu cadde; kentin Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki silueti betimlenirken zengin bir kesit sunmaktadır. Cadde boyunca sütun ve postament gibi taşıyıcıların dükkanlar ve kamusal mimariyle uyumlu bir şekilde sıralandığı varsayıldığında kent peyzajının ne kadar geniş ve kapsamlı olduğunu düşündürür. Nikaia kentinin şehir planına ilişkin tarafımızca çizilen bu panoramik görüntü kentin kuzey girişinde gerçekleştirilen kazılarda ortaya çıkartılan mimari unsurlarla ispatlanmaktadır. Kent girişinin çeşitli bir mimari kompleksle donatılmış olması kent merkezinin, agora olarak düşünülen alanın Romalılar tarafından ne kadar idealize edileceğine dair ipuçları sunmaktadır. Bu imgenin öne sürülmesinde cadde üzerinde imparatorluk ve eyalet için önemli görevlerde bulunmuş kişilerin onur yazıtlarının tespit edilmiş olmasıdır.

Yapının ilk iki evresi, Roma İmparatorluk Dönemi içinde *Pax Romana* olarak adlandırılan döneme tarihlendirilmektedir. Bu iki evre içinde Roma takı, sütunlu cadde ve dükkânların bulunduğu düşünülmektedir. Bu evreler arkeolojik kazılarla elde edilen tespitlerin dışında epigrafik veri ve kaynaklarla da desteklenmektedir. Alandaki yapılan kazı çalışmaları kentin doğu girişindeki yapı birimleri arasında yer alan Roma takı ve cadde ile özdeş bir özellikte olduğunu göstermektedir. Yapının dükkan ve konut bölümlerine ilişkin veriler Lefke Kapı'da gözlemlenememektedir. Bu örneğin dışında İstanbul Kapı'nın 1. ve 2. evresinin merkezini oluşturan Roma takının Bithynia Bölgesi'nde başka bir örneği bulunmamaktadır.

Roma İmparatorluk Dönemi'nde tak, cadde ve dükkan mimarileriyle başlayan yapılaşma; alanın sosyal ve ticari kullanım özelliğini göstermektedir. Alanda tespit edilen yazıtlar, heykel parçaları bu alanın agora, forum benzeri bir kullanımı olduğunu da göstermektedir. Yazıtlar üzerinden sütunlu cadde üzerinde İmparatorluk ve kent için önemli görevlerde bulunmuş insanların onur yazıtlarının olması bize İstanbul Kapı'nın sade bir giriş olmaktan ziyade bu dönemlerde kentin canlı ve hareketli bir noktası olduğunu ispatlamaktadır. Kent sakinleri ve dışarıdan gelenlerin yoğun kullanımında olan bu alanın sosyal işlevinin dışında ticari bir kullanımının da olduğunu iddia etmek yerinde olacaktır. Roma İmparatorluk Dönemi kalıntılarının, deprem ve istilalarla oldukça tahribe maruz kaldığı, ayrıca tahribatın insan eliyle

alanın kullanımının devam etmesiyle de gerçekleştiği söylenebilir. Bu dönem kalıntılarının belirgin olmamasının sebepleri arasında işlevsel değişiklikler, yeni inşaat maliyetlerinde tasarruf etmek amacıyla ikinci kullanımların olması, taşların kireç olarak harç haline getirilmesi gibi nedenler sıralanabilir.

Geç Roma Dönemi'nde alanın mevcut kullanım özelliklerine yeni işlevler eklendiği görülmektedir. *Pax Romana* dönemi boyunca imparatorluk sınırlarında barış ve huzuru tehdit edebilecek herhangi bir tehlikeyle karşılaşmayan Nikaia, Geç Roma Dönemi'nin siyasi ve askeri düzensizliğinin neden olduğu sorunlara maruz kalmıştır.

Got istilası sonrasında kentin savunma mimarisine ihtiyaç duyması bugün erken dönem sur duvarı olarak tanımladığımız tahkimat unsurunun inşasıyla sonuçlanmıştır. Söz konusu inşa faaliyeti mevcut kent sınırını oluşturan Roma takı ile birleştirilmiş olup yapının işlevsel olarak tam anlamıyla bir kapıya dönüştürülmesiyle sonuçlanmıştır. Kentin bu dönemden itibaren kuzey girişini oluşturan İstanbul Kapı'nın askeri bir kontrol noktasına evrildiği söylenebilir. Bununla birlikte sur duvarının kent merkezine bakan tarafında savunma sistemini kuvvetlendirmek amacıyla ikinci bir kapı girişi oluşturulduğu görülmektedir. Her iki giriş arasındaki alan ise kapalı bir mekân oluşturacak şekilde avlu duvarlarıyla sınırlandırılmıştır.

Alanın bu şekilde dönüştürülmesi birtakım yapı unsurlarının inşasını da beraberinde getirmiştir. Bunlardan ilki kentin kontrol noktası olan girişteki askeri yaşamın gerçekleşmesi için inşa edilen konutlardır. Avlu dışı doğu bölümde ortaya çıkartılan mekânlar yaşam birimi olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu mekânların askeri öncelikli kullanımı göz önünde bulundurulduğu gibi kısmi olarak ticari faaliyetler ve göç nedeniyle kente gelenlerin de konakladığı, barındığı gözardı edilmemektedir. Her iki hipotezde de İstanbul Kapı'da, Geç Roma Dönemi sonrasında Bizans Dönemi boyunca bir yaşam başladığı kabul edilmektedir. Böylece İstanbul Kapı'ya savunma işlevinin yanında günlük kullanım işlevi de kazandırılmıştır. Avlu dışı doğu bölümde görülen bu mekânları oluşturan karmaşık duvar kalıntılarının proje alanının dışına doğru uzanması nedeniyle plan üzerinden yapısal sınırları net bir şekilde çizilememiştir.

Geç Roma Dönemi'nde gerçekleştirilen inşaat faaliyetleri, alanın kullanım özelliklerinin askeri ve savunma öncelikli bir özelliğe evrilmesine neden olmuştur. Bu sürece İmparatorluğun inanç sisteminin kökten değişmesi de eklenince kapı çevresinde belirtilen özelliklere ek olarak dini kullanım da eklenmiştir.

Geç Roma Dönemi'nde, İmparatorluğun inanç sisteminde gerçekleşmeye başlayan köklü değişim Erken ve Orta Bizans Dönemi'nde tamamlanmıştır. Hristiyanlığın artık resmi din olarak tanınmasıyla birlikte toplumun günlük yaşamında değişimler gözlemlenmeye başlamıştır. Toplum yaşamındaki değişiklikler İmparatorluğun kamu mimarisine de yansımıştır. Antik şehircilik anlayışını bir araya getiren mimari öğeler yerlerini artık kilise mimarisine bırakmışlardır. Kent içinde yer alan mevcut pagan yapıların tahrip edildiği veya yeni inançla birlikte dönüşüme maruz bırakıldığı gözlemlenmiştir. Bunların dışında yeni inşaat programlarında ve kamusal harcamalarda yoğun bir şekilde Hristiyanlık inancıyla ilgili yapılaşma faaliyetleri dikkat çekmiştir.

Nikaia kenti de İmparatorluğun içinde bulunduğu bu sosyal ve siyasi dönüşümü yaşamaya başlamıştır. Kentte bu dönüşümün gereksinimi olan ibadethane ihtiyaçlarının karşılanması için kilise inşaatları yürütülmeye başlanmıştır. İstanbul Kapı'nın da bu dönemde mevcut günlük kullanımının devam etmesi alanın dini yapı ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. İç avlu bölümünde tespiti yapılan şapel mimarisi yukarıda belirtilen dönüşümü göstermektedir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde alanın ticari ve sosyal kullanımının öncelikle askeri bir kullanıma evrilmesi, sosyal kullanımının sona erdiği anlamına gelmez. Bizans Dönemi'nde İstanbul Kapı'nın kuşatmaların yaşandığı zamanların dışında da kullanım gördüğünü avlu dışı ve avlu içindeki yapılardan anlaşılmaktadır. Bu alanların kullanımının askeri ve sivil temelli olduğu çıkarımını yapmak mümkündür.

İstanbul Kapı'nın iç avlu bölümünde tespit edilen şapel yapısı bu dönüşümle açıklanmaktadır. Kentin bu alanındaki günlük yaşamın sürdürülebilmesi için gerekli görülen ibadethane ihtiyacı bu mimariyle giderilmiştir. Alan kullanımı içinde diğer noktalara göre daha az kullanım görmesi, bu noktanın şapel inşası için uygun nokta olduğu çıkarımı yapılabilir. Ayrıca bu bölüme yapılacak bir ibadethanenin şehri yol güzergâhı üzerinde bir geçiş gibi kullanan ziyaretçilerin de kullanımı için uygun bir

nokta olduğu ortadadır ve şehrin merkezindeki kiliselere gitmenin zamansal açıdan vakit kaybettireceği aşikârdır. Bu nedenle İstanbul Kapı'da dini bir yapının inşa edilmesi anlaşılabilir olmaktadır.

İmparatorluk sınırlarındaki dönemsel değişikliklerle birlikte egemenlik altındaki kentlerin birer birer elden çıkması, kentin olası nüfusunun artışına neden olduğu öngörülmektedir. Kentin dönemsel olarak sabit savunma güçlerinin de kent girişlerinde bulunması zorunluluğu göz önünde alındığında, alanın yaşamsal kullanımının askeri nüfusla birlikte göçten etkilenen nüfus ile ortak olarak gerçekleştirildiğini düşündürmüştür. Özellikle avlu dışı doğu bölümün yukarıda belirtilen kullanımla ilintili olduğu, dönemsel olarak farklı kalıntıların da bu kullanımın zamanla ihtiyaçlara göre şekillendirildiğini göstermektedir.

Orta Bizans Dönemi'nde kent savunmasının deprem ve kuşatmalarla büyük onarımlar yaşadığı kayıtlarda geçmektedir. Söz konusu olaylar sonrasında tahkimat sisteminde kapsamlı onarım ve yeni inşaatlar gerçekleştirildiği görülmektedir. Özgün sur duvarlarından ve burçlardan imalat bakımından farklılaşan bu müdahalelerin birer örneği İstanbul Kapı'da tespit edilmiştir. Erken dönem sur duvarı olarak tanımlanan mimaride kapı geçişinin doğusunda kalan hat üzerinde bulunan burç ve bir bölüm sur duvarının belirtilen dönemdeki inşa faaliyetiyle ilişkilendirilmiştir. Yeni yapılan duvar hattının alandaki yaşam birimlerinin mekânsal bölümlemesini etkilemiştir. Böylece yeni müdahaleler alanın geri planında bulunan diğer mimari unsurlarda da değişiklik yapılmasına neden olmuştur. Alandaki özgün sur duvarı ve burçlardan zemin ve mimari teknik olarak farklı olan bu bölümün yapımından sonra alanda özgün ve yeni yapılan duvarların birleşim noktasında yeni bir burç yapımına gidilerek alanın güvenlik seviyesi arttırılmıştır. Yeni inşa edilen burcun özgün mimariden zemin seviyesi olarak daha üstte olduğu, sur duvarıyla birleşik olmayan bir inşa özelliğine sahip olduğu dikkat çekmektedir.

Nikaia kentinin Roma Dönemi'nde bir kent statütüsünde iken kamusal mimarisinin gösterişli ve prestijli olduğu görülmektedir. İstanbul Kapı'da elde edilen veriler alanın ve dolayısıyla kentin sosyal ve ekonomik alanda zenginliğine dair fikir vermektedir. Geç Bizans Dönemi'nde kentin statüsü ve ihtiyaçlarının değişmeye başlaması kapı üzerinde ve çevresinde yapılan yeni inşaatlarla anlaşılmaktadır. Askeri

temelli bir dönüşümün temellerinin atıldığı bu dönem içinde sur duvarlarının yapılışı kentin Erken ve Orta Bizans dönemlerindeki üstleneceği misyonu da kazanmasına yol açmıştır. Bahsi geçen dönemler içerisinde imparatorluğun varlığı zaman zaman Nikaia sayesinde korunmuştur. Sur duvarlarının sağladığı bu avantaj kentin tam olarak castrum olmasa da, kale-kent şeklinde bir dönüşümünü da sağlamıştır. Kent günlük yaşamın, tarımsal üretimin ve ticari canlılığın getirdiği olumlu yanlarla güç ve zenginliğini korumuştur. Geç Bizans Dönemi'ne gelindiğinde kentin statüsünün bir kez daha değiştiği görülmektedir. Bu dönemde imparatorluğun başkenti haline gelen Nikaia'nın imarsal faaliyetlerinda kapsamlı yenilikler yaşanmıştır.

Bizans İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu siyasi ve askeri karışıklıklar, Geç Bizans Dönemi ile daha da arttığı, İmparatorluğun varlığını tehlikeye girdiği, diplomasiyle ayakta kaldığı bir sürece geçilmiştir. Başkent Konstantinopolis'in Latinler tarafından ele geçmesi sonrasında Nikaia, Bizans'ın başkenti olmuştur. İmparator ve mahiyetinin de yaşam merkezi olması nedeniyle kentin kamusal alanlarında yeni inşa faaliyetleri görülmeye başlanmıştır. Başkent statüsüyle birlikte kentin savunma unsurlarının arttırılması amacıyla kapsamlı bir sur duvarı inşaatına girişilmiştir. Bugün geç dönem sur duvarı olarak isimlendirilen tahkimat mimarisinin yapımı İstanbul Kapı'ya bir kapı geçişi daha kazandırmıştır. Geç Bizans Dönemi'nda tez konusunu oluşturan alanda, vaziyet planında üç geçişli bir kapı geçişinin olduğu görülmektedir.

İstanbul Kapı'da ayrıca bu dönemde iki sur duvarı arasında bir yapılaşmanın olmadığı, alanın kullanımın hayvancılığı çağrıştıracak pithosları bulunması, bu alanda hendek olduğu tezini çürütmektedir. Nikaia'nın sur duvarları arasında olduğu düşünülen hendek hattının geç dönem sur duvarı önünde aranması gerektiği düşünülmektedir. Tezin ilgili yapı evresi bölümünde de belirtildiği üzere bu noktada bulunan derenin hendek gibi kullanılabileceğini düşündürmüştür.

Nikaia kentinin kurulduğu dönemden Geç Bizans Dönemi'ne kadar ki süreçte yaşadığı mimari dönüşümün kent nüfusundaki demografik değişime yansıdığı düşünülmektedir. İstanbul Kapı'da, Nikaia kentinin heterojen bir toplum özelliğinde olduğunu gösterecek yeterli sayıda antropolojik veri elde edilemese de kent içinde tespit edilen teorilerin İstanbul Kapı'da yaşayanlar için de geçerli olduğu fikri

yadsınamaz. İstanbul Kapı'da tespit edilen şapel yapısının kripta bölümlerinde farklı kot seviyelerinde elde edilen mezarlar alanın kullanımının devam ettiği, tespit edilen kalıntılar üzerinden de küçük ve yetişkin birey popülasyonunun olması yukarıda ifade edilen fikri güçlendirmektedir.

Osmanlılar tarafından ele geçirildikten sonra İstanbul Kapı'da kent yaşamının devam ettirildiği düşünülmektedir. Alandaki altyapı sistemlerine alternatif olarak üretilen kanal hatlarının bu yaşamla ilintilendirmek mümkündür.

İstanbul Kapı'nın, Nikaia şehrinin asalet ve saygınlığının bir dışa vurumu olan propaganda amaçlı mimari iken savunma sisteminin en kritik noktalarından biri haline gelmesi imparatorluğun yaşadığı dönüşümle ilintilidir. Bu dönüşümün tez çalışmamızda somut verileri görülmektedir. Kentin diğer bölümlerine ve kamu mimarilerine nazaran kullanımının günümüze kadar devam etmesi bu alanı kentin tarihsel sürecinde imtiyazlı bir yere koymaktadır.

Sonuç olarak giriş bölümünde de belirtildiği üzere ilçedeki farklı noktalarda gerçekleştirilen kazılarda elde edilen tespitler, kentin bir evresini veya dönemini temsil eden kesitlerden ibarettir. İstanbul Kapı'da ise bu kesitlerin tamamının görüldüğü bir tablo olarak düşünülmelidir. İstanbul Kapı, Roma Dönemi'nden Osmanlı Dönemi'ne kadar ki süreçteki Nikaia'nın kentsel yaşamının küçük ama etkili bir ölçeğini yansıtan bir alan olarak görülmektedir (Görsel 431). Tez çalışmasında öne sürülen hipotezlerin ileride gerçekleştirilecek kapsamlı araştırmalarla teoriye dönüşeceği düşünülmektedir.

KATALOG

Katalog No	1	**Buluntu No/ Kasa No**	6 / 3
Buluntu Adı	Üst Yapı Parçası	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	İç Avlu / H-12	**Buluntu Seviyesi**	90.80-90.53
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 17 cm Genişlik: 28 cm Derinlik: 22 cm		
Korunma Durumu	Parçanın kırık ve kopmuş bölümleri mevcut, aşınmalardan kaynaklı yoğun tahribata uğramış durumdadır.		
Tanımı	Bezemeli mimari üst örtü elemanı. Parçanın korunmuş işlemeli yüzünde iki farklı bezeme öğesi görülmektedir. Alt bölümde ion kymation bezemesi, üstünde ise diş sırası bezemesi yer almaktadır. Diş sırası bezemesine yönelik bir tanımlama tahribat nedeniyle yapılamamaktadır. İon kymation bezemesinde ise iki sıra yumurta dizisi ile mızrak ucu öğeleri görülmektedir. Yumurta bezemesinin detaylarında; yumurta ile kabuk arasındaki oygu bölümü derin işlenmiştir. Yumurta alt bölümde ince bir ipçik ile ince işlenmiş kabuk bölümüne bağlanmaktadır.		
Benzer Örnekler	Karaosmanoğlu 1996: 86 Lev. 27/a; Engelmann - Niewöhner 2010: 112 Abb. 8; Akdağ 2014: 71 Kat. No. 11.		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem/Tarih	Roma İmparatorluk Dönemi	MS 2. yüzyıl	

Katalog No	2	**Buluntu No/ Kasa No**	54 / 4
Buluntu Adı	Mimari Parça	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	İç Avlu / G-11	**Buluntu Seviyesi**	90.54-90.08
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 15 cm, Genişlik: 22 cm, Derinlik: 18 cm		
Korunma Durumu	Parça boyutunda, kırık ve kopmuş bölümleri bulunmakta olup bezeme öğelerinin arasında harç izleri mevcuttur.		
Tanımı	Üzerinde ion kymation ve astragal bezemelerin işlendiği taş eser. Parçanın üst kısmında ion kymation bezemesi, altında ise ise astragal dizisi yer almaktadır. İon kymationunda çanaklar aralıklı ve geniş sıralanmış, aralarında mızrak uçları bulunmaktadır. Yumurtalar üstteki silmeyle birleşik, kesilmiş bir işçilikte, aşağıya doğru sivrilen bir yapıdadır. Çanak formu ise alta doğru oval bir hat çizmektedir. Çanak bölümü alt bölümde belirginliği kaybetmekte hem yumurta hem de alt kısmındaki astragal bezemesinin arasında erimiş, birleşmiş bir özelliktedir. İki öğe arasında derin ve dar bir yuva bölümü bulunmaktadır. Yumurta sivri olduğu alt bölümde bir ipçikle çanağa bağlıdır. Yumurta-Çanak-Yuva bölümü tam olmamakla birlikte plastik bir izlenim sunmaktadır. Bezemenin üzerinde matkap izleri mevcuttur. Astragal motifini oluşturan inci-makara/boncuk dizisi birbirlerine ince bir ipçikle bağlıdır. Bu bezeme öğelerinin arasında matkap izleri güçlü bir şekilde izlenmektedir. Astragal bezemesiyle ion kymation bezemesinin taşın yüzeyindeki dizilişleri nizamidir. İnci dizileri yumurta altına, boncuk/makara bezemesi ise mızrak ucunun altına gelecek şekilde işlenmiştir.		
Benzer Örnekler	-		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Roma İmparatorluk Dönemi	MS 2. yüzyıl	

Katalog No	3	**Buluntu No/ Kasa No**	66 / 4
Buluntu Adı	Mimari Parça	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	İç Avlu / G-6	**Buluntu Seviyesi**	90.49-90.08
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 11 cm Genişlik: 9 cm Derinlik: 7 cm		
Korunma Durumu	Tüm kenarlardan kırık ve eksiktir. Yüzeyde aşınma mevcuttur.		
Tanımı	İon kymation bezemeli taş eser. Bezemeler taş yüzeyden bağımsız, plastik bir işçilikte değildir. Yumurta ve çanak sık sıralanmıştır. Oygu bölümü ise dar ve çizgisel işlenmiştir. Çanaklar arasındaki bezeme aşınmış olduğu için anlaşılamamaktadır. Kymation bezemesinin altında geniş bir silme bulunmaktadır.		
Benzer Örnekler	-		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Erken Roma İmparatorluk Dönemi?	-	

Katalog No	4	**Buluntu No/ Kasa No**	87 / 4
Buluntu Adı	Bezemeli Parça	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	G-5	**Buluntu Seviyesi**	91.60-91.43
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 12 cm Genişlik: 14 cm Derinlik: 10 cm		
Korunma Durumu	Tüm kenarlarında kırık ve kopmuştur.		
Tanımı	İon kymation bezemeli taş eser. İki yumurta bezemesi ve mızrak/ok ucu detayı bulunmaktadır. Yumurta kabuğu belirgin değildir. Oygu derin işlenmiştir. Yumurta oval formdadır.		
Benzer Örnekler	-		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Roma İmparatorluk Dönemi	-	

Katalog No	5	**Buluntu No/ Kasa No**	159 / 5
Buluntu Adı	Mimari Parça	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	Dış Sur	**Buluntu Seviyesi**	Temizlik
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 35 cm, Genişlik: 43 cm, Derinlik: 41 cm		
Korunma Durumu	Kırık ve kopmuş bölümleri bulunmaktadır. Korunan bölümlerde yer alan bezeme detaylarında tahribatlar mevcuttur.		
Tanımı	Bitkisel ve geometrik motifli mimari parça. En alttan başlayarak düz bir silme üzerinde astragal (inci-boncuk) motifi üzerinden ion kymation dizi ve bu bezemelerin üstünde tahribattan dolayı bitkisel bir bezeme motifinin işlendiği görülmektedir. Bezemeler, taşın yüzeyine plastik bir işçilikle işlenmiştir. İnci-boncuk dizisini altta bir silme, üzerinde ise ion kymationu sınırlamaktadır. Korunan bölümlerinden iki kısa inci, bir uzun boncuk motifi işlenmiştir. İnciler eşkenar dörtgen, boncuk ise yatay uzunlamasına oval şekillidir. Bu bezemeler birbirlerine ince bir iple bağlı gibi işlenmişlerdir. Astragal bezemesi, parçanın üzerindeki diğer motiflerle uyumlu bir düzene sahiptir. İon kymationu yumurta-çanak-ok ucu bezeme motifleri ile oluşturulmuştur. Yumurta üstteki silmeye bağlı bir oval olarak alta doğru sivrilen bir formdadır. Yumurtanın alt ucunda çanak izine rastlanmaz, ince bir ipçikle astragal bezemeyle temas etmektedir. Çanakla ayrılmış, arada geniş ve derin bir oygu/yuva bölümü bulunmaktadır. Çanaklar geniş aralıklı ve oval işlenmiştir ve yumurtanın alt ucuna doğru ince bir şekilde uzanan çanak burada incilerin sıralandığı noktada silikleşerek ortadan kaybolur. Yumurtalar arasında yer alan ok uçları kalın ve kısa kanatlı bir forma sahiptir. Parçanın en üst kısmında bitkisel bir bezeme yer almaktadır. Benzer örneklerden ve parçanın korunan bölümünden bu kısımda muhtemelen lotus-palmet bezemesi olduğu düşünülmektedir.		
Benzer Örnekler	Söğüt vd. 2009: 365 Kat. No. 1 Res. 2; Held vd. 2014: 533-534 Res. 3.		
Dönem / Tarih	Roma İmparatorluk Dönemi		MS 2. yüzyıl

Katalog No	6	**Buluntu No/ Kasa No**	10 / 1
Buluntu Adı	Bezemeli Taş Eser	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	G-11	**Buluntu Seviyesi**	91.31-91.07
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 12 Genişlik: 8 cm Derinlik: 6 cm		
Korunma Durumu	Kenarlarda kırık ve kopmalar mevcut.		
Tanımı	Akanthus bezemeli parça. Yaprak kanallarının ince, derin işlendiği, yaprak dilimlerinin taşın yüzeyinden dışa doğru plastik bir şekilde işlendiği görülmektedir. Yaprak dileri arasında matkap izleri bulunmaktadır. Yaprağın ana damarının oval işlendiği, yaprak dişlerinin birbirinden ayrı ve sivri olduğu anlaşılmaktadır. Yaprak dilimleri arasında ince ve derin boşluklar vardır.		
Benzer Örnekler	Kautzsch 1936: 140 Taf. 28, 455; İdil 1976: 13 Lev. 7, 3; Başaran 1999: 19 Res. 7.		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Roma İmparatorluk Dönemi	MS 2. yüzyıl	

Katalog No	7	**Buluntu No/ Kasa No**	136 / 1
Buluntu Adı	Bezemeli Taş Eser	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	H-6 / H-7 / I-6 / I-7	**Buluntu Seviyesi**	90.08-89.85
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 15 cm Genişlik: 20 cm Derinlik: 14 cm		
Korunma Durumu	Ait olduğu mimari öğeden kopmuş bir parça. Kırık ve eksik kısımları mevcut.		
Tanımı	Akanthus yaprağı bezemeli parça. Akanthus yaprak kanalları geniş ve derin bir formda işlenmiştir. Yaprak dişleri sivri olup yaprak formunun taş eserin zemininden ayrıldığı, plastik bir işçilikle işlendiği görülmektedir. Bu özellik sayesinde taş eserde ışık-gölge etkisinin oldukça güçlü olduğu izlenimi verilmiştir. Yaprak kanalları ve dişleri arasında derin ve ince kapalı alanlar bulunmaktadır.		
Benzer Örnekler	-		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Roma İmparatorluk Dönemi		

Katalog No	8	**Buluntu No/ Kasa No**	186 / 1
Buluntu Adı	Bezemeli Taş Eser	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	G-14	**Buluntu Seviyesi**	91.06-90.73
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 12 cm Genişlik:10 cm Derinlik: 10 cm		
Korunma Durumu	Kenarlardan kırık ve kopmuş bölümleri bulunmaktadır.		
Tanımı	Akanthus yaprağı bezemeli parça. Yaprak kanalları ince ve derin işlenmiştir. Damarların ise oval formda olduğu görülmektedir.		
Benzer Örnekler	-		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Roma İmparatorluk Dönemi	-	

Katalog No	9	**Buluntu No/ Kasa No**	187 / 2
Buluntu Adı	Bezemeli Taş Eser	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	G-14	**Buluntu Seviyesi**	91.43-90.96
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik:10 cm Genişlik: 11 cm Derinlik: 10 cm		
Korunma Durumu	Kenarlardan kırık ve kopmuş bölümleri bulunmaktadır.		
Tanımı	Akanthus yaprağı bezemeli parça. Yaprak kanalları ince ve derin, yaprak dişleri ise sivri işlenmiştir. Yaprak dişleri arasında kapalı alanlar bulunmaktadır. Parça boyutunda korunmuş olmasına karşın ışık-gölge etkisi fark edilmektedir.		
Benzer Örnekler	Heilmeyer 1970: 98 Taf. 32.1-2; Fischer 2010: 42 Taf. 12,60, 50 Taf. 33,183a.		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Roma İmparatorluk Dönemi	MS 2. yüzyıl	

Katalog No	10	**Buluntu No/ Kasa No**	114 / 3
Buluntu Adı	Bezemeli Taş Eser	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	E-12 / E-13 / F-13	**Buluntu Seviyesi**	90.72-90.33
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 15 cm Genişlik:14 cm Derinlik:10 cm		
Korunma Durumu	Kenarlardan kırık ve kopmuş bölümleri bulunmaktadır.		
Tanımı	Akanthus yaprağı bezemeli parça. Yaprak kanalları ince ve derin bir formda işlenmiştir. Yaprak dişlerinin formu tahribattan dolayı anlaşılmamaktadır. Yaprağın işçilik özelliklerine bakıldığında alttan başlayarak üst kısıma doğru dışa doğru plastik bir özellik göstererek üst kısmının dışa doğru katlanmış bir form özelliği gösterdiği görülmektedir. Yaprak kanalları ve dişleri arasında damla formunda kapalı alanlar oluşturulmuştur. Ayrıca matkap işçiği belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir. Parçanın üzerindeki harç izleri ve tespit edildiği karelaj nedeniyle erken dönem sur duvarında devşirme malzeme olarak kullanıldığı düşünülmektedir.		
Benzer Örnekler	-		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Roma İmparatorluk Dönemi	MS 2. yüzyıl	

Katalog No	11	**Buluntu No/ Kasa No**	190 / 3
Buluntu Adı	Mimari Parça	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	J-16	**Buluntu Seviyesi**	90.96-90.54
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 25 cm Genişlik: 20 cm Korunan Derinlik: 12 cm		
Korunma Durumu	Kenarlarda ve köşelerde kırık ve eksikler mevcuttur.		
Tanımı	Dörtgen sütun tambur parçası. Yüzeyinde 3 adet ionik yiv yer almaktadır.		
Benzer Örnekler	Kağıtçı 2011: 121 Kat. No. 17.		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	-	-	

Katalog No	12	**Buluntu No/ Kasa No**	57 / 3
Buluntu Adı	Taş Eser	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	İç Avlu / G-10	**Buluntu Seviyesi**	90.79
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 25 cm Genişlik: 16 cm Derinlik: 16 cm		
Korunma Durumu	Kenarlardan kırık ve kopmuş bir parçadır.		
Tanımı	Mimari bir unsurun köşe kısmına ait parça. Alttan üste doğru dışarıya doğru silmelerle genişlemektedir. Üst yüzey düz ve sade işlenmiş olmasına karşın bir parçanın iç köşesinde yukarıya doğru bir çıkıntı görülmektedir. Cephelerde volüt bezemesi bulunmaktadır.		
Benzer Örnekler	-		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	-	-	

Katalog No	13	**Buluntu No/ Kasa No**	67 / 4
Buluntu Adı	Akroter Parçası	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	İç Avlu / G-6	**Buluntu Seviyesi**	90.49-90.08
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 15 cm Genişlik: 11 cm Derinlik: 10 cm		
Korunma Durumu	Parçanın kırık ve kopmuş bölümleri mevcut, aşınmalardan kaynaklı yoğun tahribata uğramış durumdadır.		
Tanımı	Üzerinde palmet bezemesi bulunan akroter parçası.		
Benzer Örnekler	-		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	-	-	

Katalog No	14	**Buluntu No/ Kasa No**	68 / 4
Buluntu Adı	Levha	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	İç Avlu / H-7	**Buluntu Seviyesi**	90.40-90.08
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 24 cm Genişlik: 17 cm Derinlik: 11 cm		
Korunma Durumu	Tüm kenarlardan kırık ve eksik durumdadır.		
Tanımı	Altta sade silmelerle profilli bir geçiş üzerinde üstte akroter, açık palmet benzeri bitkisel bir motif bulunmaktadır.		
Benzer Örnekler	Kat. No. 16		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	-	-	

Katalog No	15	**Buluntu No/ Kasa No**	73 / 1
Buluntu Adı	Bezemeli Taş Eser	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	J-6	**Buluntu Seviyesi**	91.52-91.15
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 15 cm Genişlik:17 cm Derinlik: 8 cm		
Korunma Durumu	Parça boyutunda, kırık ve kopmuştur. Aşınmadan dolayı bezemelerin tanımı yapılamamaktadır.		
Tanımı	Bezeme işlenen yüzeyde kademeli olarak ayrılmış ışık-gölge etkisi de veren yoğun matkap işçiliği mevcuttur.		
Benzer Örnekler	-		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	-	-	

Katalog No	16	**Buluntu No/ Kasa No**	74 / 4
Buluntu Adı	Bezemeli Mimari Parça	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	I-7	**Buluntu Seviyesi**	90.33-90.08
Müze Env. No	Mermer	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 32 cm Genişlik: 28 cm Derinlik: 15 cm		
Korunma Durumu	Tüm kenarlardan kırık ve eksik durumdadır.		
Tanımı	Altta sade silmelerle profilli bir geçiş üzerinde üstte akroter, açık palmet benzeri bitkisel bir motif bulunmaktadır.		
Benzer Örnekler	Kat. No. 14		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	-	-	

Katalog No	17	**Buluntu No/ Kasa No**	76 / 4
Buluntu Adı	Mimari Parça	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	I-7	**Buluntu Seviyesi**	90.33-90.08
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 22 cm Genişlik: 25 cm Derinlik: 14 cm		
Korunma Durumu	Parça boyutunda, kırık ve kopmuştur. Aşınmadan dolayı bezemelerin tanımı yapılamamaktadır.		
Tanımı	Alt kısımda üste doğru genişleyen sade profilli geçişler vardır. Üst kısımda ise köşede rozet çiçeği/dört yapraklı bir madalyon yer almaktadır. Taşın uzun cephesinde bitkisel bir motif bulunmaktadır.		
Benzer Örnekler	-		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	-	-	

Katalog No	18	**Buluntu No/ Kasa No**	101 / 4
Buluntu Adı	Bezemeli Taş Eser	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	I-5	**Buluntu Seviyesi**	90.73-90.55
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 29 cm Genişlik: 25 cm Derinlik: 17 cm		
Korunma Durumu	Parça boyutunda, kırık ve kopmuştur. Aşınmadan dolayı bezemelerin tanımı yapılamamaktadır.		
Tanımı	Üzerinde palmet, akanthus benzeri bitkisel figür bulunan bezemeli mimari parça.		
Benzer Örnekler	-		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	-	-	

Katalog No	19	**Buluntu No/ Kasa No**	102 / 1
Buluntu Adı	Bezemeli Taş Eser	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	G-4	**Buluntu Seviyesi**	92.32-91.64
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 26 cm Genişlik: 22 cm Derinlik: 20 cm		
Korunma Durumu	Parça boyutunda, kırık ve kopmuştur.		
Tanımı	İşlenmiş yüzeyinde kök ve dal benzeri bitkisel bir motif bulunmaktadır.		
Benzer Örnekler	-		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	-	-	

Katalog No	20	**Buluntu No/ Kasa No**	113 / 1
Buluntu Adı	Mimari Parça	**Malzeme**	Kireç Taşı
Buluntu Yeri	E-12 / E-13 / F-13	**Buluntu Seviyesi**	90.72-90.33
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 18 cm Genişlik: 23 cm Derinlik: 14 cm		
Korunma Durumu	Parça halinde kopmuş ve kırıkları mevcuttur.		
Tanımı	Diş sırası bezemesi bulunan mimari parça. Geison benzeri bir bölüme ait olabilir.		
Benzer Örnekler	-		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	-	-	

Katalog No	21	**Buluntu No/ Kasa No**	221
Buluntu Adı	Bezemeli Taş Eser	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	Dış Sur	**Buluntu Seviyesi**	Temizlik
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 20 cm Genişlik: 19 cm Derinlik:10 cm		
Korunma Durumu	Parça halinde kopmuş ve kırıkları mevcuttur.		
Tanımı	Palmet bezemeli parça. Ortada eksen yaprağı, yanlarda ise ikişer yaprak içe dönük bir şekilde uzanmaktadır. Tipolojik olarak kapalı palmet sınıfı içindedir. Yapraklar arasında matkap izleri görülmektedir.		
Benzer Örnekler	-		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	-	-	

Katalog No	22	**Buluntu No/ Kasa No**	153 / 5
Buluntu Adı	Bezemeli Parça	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	J-7	**Buluntu Seviyesi**	90.34-90.08
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Genişlik: 33 cm x 21 cm		
Korunma Durumu	Tüm kenarlardan ve köşelerden kırık ve eksiktir.		
Tanımı	Perdahlanmış zemin üzerine alçak ve yüksek kabartma şeklinde işlenmiş bezemeler bulunmaktadır. Bu bezemelerden birinin meander olduğu görülmektedir.		
Benzer Örnekler	-		
Dönem / Tarih	-	-	

Katalog No	23	**Buluntu No/ Kasa No**	53 / 5
Buluntu Adı	Mimari Parça	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	D-9/E-9/D-8	**Buluntu Seviyesi**	89.86-89.37
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik:37 cm Genişlik: 39 cm Derinlik: 41 cm		
Korunma Durumu	Tüm kenarlardan ve köşelerden kırık ve eksiktir.		
Tanımı	Mimari üst eleman, alt kısmı düz ve sade bir şekilde yükselen parçanın üst kısmı dışa doğru silmelerle profil çizmektedir.		
Benzer Örnekler	-		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	-	-	

Katalog No	24	**Buluntu No/ Kasa No**	219 / 3
Buluntu Adı	Mimari Parça	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	J-13	**Buluntu Seviyesi**	90.97-90.71
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 42 cm, Genişlik: 38 cm, Derinlik: 56 cm		
Korunma Durumu	Yüzeyde aşınma izleri görülmesi dışında kondisyonu iyi durumdadır.		
Tanımı	Dikdörtgen taş formunun ön cephesinde aslan ayağı olduğu düşünülen bezeme detayı bulunmaktadır. Bu bölümün üst cephesinde yarım daire formunda taş yüzeyi profilli silmeyle şekillendirilmiştir.		
Benzer Örnekler	Özdilek 2016: 171 Fig. 54.		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Roma İmparatorluk Dönemi	MS 2. yüzyıl	

Katalog No	25	**Buluntu No/ Kasa No**	89 / 3
Buluntu Adı	Sütun Parçası	**Malzeme**	Yerel Kayaç
Buluntu Yeri	E-9/F-8/F-9	**Buluntu Seviyesi**	89.67-89.45
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 14 cm		
Korunma Durumu	Sütun parçasının oldukça küçük bir kısmı korunmuştur.		
Tanımı	İonik yivli sütun parçası.		
Benzer Örnekler	-		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	-	-	

Katalog No	26	**Buluntu No/ Kasa No**	130 / 1
Buluntu Adı	Sütunce Parçası	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	I-10 / I-11	**Buluntu Seviyesi**	90.08-89.80
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 13 cm		
Korunma Durumu	Kırık ve kopmuş bir parçadır. Yüzey üzerinde murç izleri vardır.		
Tanımı	Alt bölümde iki bilezikle sonlanan sütunce parçası.		
Benzer Örnekler	-		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	-	-	

Katalog No	27	**Buluntu No/ Kasa No**	137 / 2
Buluntu Adı	Sütunce	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	J-10 / J-11	**Buluntu Seviyesi**	91.05-90.56
Müze Env. No		**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 33 cm Çap: 12 cm		
Korunma Durumu	Kopmuş ve kırık bölümleri bulunmaktadır. Orta kısmı ele geçmiştir.		
Tanımı	Sütunce parçasının gövde kısmı üzerindeki yivler spiral bir şekilde çevrelemektedir.		
Benzer Örnekler	Ötüken 1996: 131 Taf. 20, 5; Armağan 2010: 127 Kat. No. 280; Yeşiltaş 2012: 43-45 Kat. No.17-18; Aydın 2013a: 255 Kat. No.294-295.		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Erken Bizans Dönemi	MS 5.-6. yüzyıl	

Katalog No	28	**Buluntu No/ Kasa No**	152 / 5
Buluntu Adı	Sütunce	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	J-4	**Buluntu Seviyesi**	90.37-90.08
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 14 cm, Çap: 12 cm		
Korunma Durumu	Kırık ve kopmuş bölümleri bulunmaktadır.		
Tanımı	Sütunce parçası. Korunan bölümde orta kısımda bir silme yer almaktadır.		
Benzer Örnekler	-		
Dönem / Tarih	Bizans Dönemi		

Katalog No	29	**Buluntu No/ Kasa No**	134 / 1
Buluntu Adı	Kaide Parçası	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	G-10 / G-11	**Buluntu Seviyesi**	90.08-89.80
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 18 cm Genişlik: 12 cm Derinlik: 12 cm		
Korunma Durumu	Parçanın sadece küçük bir bölümü korunmuştur. Kenarlardan kırık ve eksiktir Yüzeyde aşınma mevcuttur.		
Tanımı	Postament vb. bir eserin alt köşe parçası. Parça alttan üste doğru biri yüksek olmak üzere üst üste iki iç bükey silmeyle yükselmektedir.		
Benzer Örnekler	Söğüt 2007: 388 Resim 9.		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	-	-	

Katalog No	30	**Buluntu No/ Kasa No**	115 / 3
Buluntu Adı	Sütun Kaidesi	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	E-12 / E-13 / F-13	**Buluntu Seviyesi**	90.72-90.33
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 20 cm, Genişlik: 55 cm, Derinlik: 22 cm		
Korunma Durumu	Plinthe bölümünde bir köşesi kırık ve eksiktir. Yüzeyde aşınma mevcuttur.		
Tanımı	Dikdörtgen plinthe üzerine torus ve boyun bölümlerinden oluşmaktadır. Tipoloji olarak attik tip 2. gruba / Tip C sınıfına girebilir.		
Benzer Örnekler	Ötüken 1996: 152 Taf. 24/6; Cumalıoğlu 2011: 86 Kat. No. 9; Aydın 2013a: 296 Kat. No. 377; Çıtakoğlu 2023: 251 Kat. No. 333.		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Erken Bizans Dönemi	MS 5.- 6. yüzyıl	

Katalog No	31	**Buluntu No/ Kasa No**	161 / 2
Buluntu Adı	Sütun Kaidesi	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri		**Buluntu Seviyesi**	91.10-90.76
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 33 cm Genişlik: 28 cm Derinlik: 28 cm		
Korunma Durumu	Plinthe kısmında kırık bölümler bulunmaktadır.		
Tanımı	Kare plinthe üzerinde torus ve boyun bölümlerinden oluşan sütun kaidesi. Tip B sınıfına girmektedir[426].		
Benzer Örnekler	Serin 2004: 51-54 Figs. 34-35; Yeşiltaş 2012: 53-54 Kat. No. 32; Aydın 2016: 222 Kat. Nr. 149.		
Dönem / Tarih	Erken Bizans Dönemi	MS 5.-6. yüzyıl	

[426] Ötüken 1996: 161.

Katalog No	32	**Buluntu No/ Kasa No**	132 / 1
Buluntu Adı	İmpost/Paye Başlık	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	H-10 / H-11	**Buluntu Seviyesi**	90.08-89.80
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 29 cm, Genişlik: 52 cm		
Korunma Durumu	Başlığın sadece bir kısa yüzünün alt bölümü korunmuştur.		
Tanımı	Parçanın kısa kenarında alçak kabartma tekniğinde işlenmiş bir latin haç motifi bulunmaktadır. Bu motifin de alt kolu ile yan kollar kısmi olarak korunmuştur.		
Benzer Örnekler	Barsanti 1989: 162 Fig. 95; Ötüken 1996: 230-213 M22 Taf. 42,2; Niewöhner 2007: 173-174 Taf. 19-181; Çaylak Türker 2009: 205 Fig. 8; Böhlendorf Aslan 2010: 147 Abb. 2; Çaylak Türker 2010: 197 Fig. 4:4; Özyürt Özcan 2010: 338 Res.1-b; Aydın 2013a: 296 Kat. No. 356; Çıtakoğlu 2023: 253 Kat. No 338.		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Erken Bizans Dönemi	MS 5.- 6. yüzyıl	

Katalog No	33	**Buluntu No/ Kasa No**	133 / 1
Buluntu Adı	Levha Parçası	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	H-10 / H-11	**Buluntu Seviyesi**	90.08-89.80
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 22 cm, Genişlik: 42 cm		
Korunma Durumu	Kenarlardan kırık ve eksiktir.		
Tanımı	Delikli levha parçası. Çerçeve bölümü iç bükey silmeli bir şekildedir. Ortada ise korunma durumundan dolayı net olmamakla birlikte geometrik bir bezeme öğesine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Eşkenar dörtgen olduğu düşünülmektedir.		
Benzer Örnekler	Tezcan 1989: 66 Res. 66; Özyürt Özcan 2010: 341 Res. 5; Varinlioğlu 2014: 466-467 Res. 8; Tiryaki 2015: 380 Fig. 3.		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Erken Bizans Dönemi	MS 5.-6. yüzyıl	

Katalog No	34	**Buluntu No/ Kasa No**	156 / 2
Buluntu Adı	Levha-Altar Masası?	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	I-14	**Buluntu Seviyesi**	91.06-90.84
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Uzunluk: 43 cm, Genişlik: 55 cm, Yükseklik: 13 cm		
Korunma Durumu	Kenarlardan ve köşelerden kırık ve kopmuş bölümleri mevcuttur.		
Tanımı	Levhanın bir cephesi işlenmiş, diğer cephesi ise kaba bırakılmıştır. Korunan bölümden dikdörtgen formlu olduğu anlaşılan parçanın kiliselerde bulunan altar bölümüne ait masa tablası olduğu düşünülmektedir. Levhanın uzun ve kısa kenarlarında yüksek kabartma biçiminde, levhanın genelini çevreleyen sade bir çerçeve bulunmaktadır.		
Benzer Örnekler	Christof-Kohner 2010: 354 Abb. 9-10; Raptis-Vassiliadou 2015: 259 Fig. 1.		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Erken Bizans Dönemi	MS 5.-6. yüzyıl	

Katalog No	35	**Buluntu No/ Kasa No**	110
Buluntu Adı	Levha Parçası	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	H-10	**Buluntu Seviyesi**	90.08-89.83
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	-		
Korunma Durumu	Kırık ve parçalar halinde tespit edilmiştir.		
Tanımı	Parçanın geniş ve sade işlenmiş bir yüzeyi bulunmaktadır. Kenar kısmı ise oval şekilde ve üzerinde çizgi kazıma işlenmiş yüksek bir bantla sınırlanmaktadır.		
Benzer Örnekler	-		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Bizans Dönemi	-	

Katalog No	36	**Buluntu / Kasa No**	-
Buluntu Adı	Levha Parçası	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	İç Avlu Doğu Bölüm	**Buluntu Seviyesi**	90.08
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Alan
Buluntu Ölçüleri	Genişlik 15 cm x 14 cm		
Korunma Durumu	Levhanın sadece küçük bir kısmı korunmuştur		
Tanımı	Üzerinde monogram bulunan levha parçası. Parçanın korunma durumundan dolayı tanımı ve değerlendirmesi yapılamamaktadır.		
Benzer Örnekler	-		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Bizans Dönemi	-	

Katalog No	37	**Buluntu No/ Kasa No**	188 / 1
Buluntu Adı	Sütunce /Altar Parçası	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	H-14	**Buluntu Seviyesi**	91.07-90.70
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik:18 cm, Çap: 7-9 cm		
Korunma Durumu	Her iki kenarda kırık ve kopmuş bölümleri bulunmaktadır.		
Tanımı	Parçanın başlık bölümü olarak tanımlanan gövdesinde korunma durumundan dolayı tam olarak tanımlanamayan dikey uzanan, oluk/dil yaprağı/godron benzeri bir motif bulunmaktadır.		
Benzer Örnekler	Christof-Kohner 2010: 364 Abb. 27.		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Orta Bizans Dönemi	-	

Katalog No	38	**Buluntu No/ Kasa No**	218 / 3
Buluntu Adı	Ağırlık ?	**Malzeme**	
Buluntu Yeri	L-17	**Buluntu Seviyesi**	90.97-90.68
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Çap: 12 cm		
Korunma Durumu	Kondisyonu iyi durumdadır.		
Tanımı	Kesik Küre formlu taş ağırlık.		
Benzer Örnekler	Lightfoot 2012: 379 Fig. 5.		
Dönem / Tarih	Orta Bizans Dönemi		

Katalog No	39	**Buluntu No/ Kasa No**	72 / 4
Buluntu Adı	Mortar Parçası	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	İç Avlu / H-7	**Buluntu Seviyesi**	90.40-90.08
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 14 cm, Tutamak ölçüsü: 3 cm		
Korunma Durumu	Kırık ve kopmuş bölümleri bulunmaktadır.		
Tanımı	Yukarıya doğru genişleyerek devam eden bir formdadır. Üst kısmı perdahlanmış ve dışa doğru kapalı halka biçiminde bir adet tutamak kısmı bulunmaktadır.		
Benzer Örnekler	Armağan 2010: 215 Kat. No. 362; Cumalıoğlu 2011: 291 Kat. No. 214; Yeşiltaş 2012: 112-115 Kat. No. 97-102; Çokay Kepçe 2009: 244 Res. 6.		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Erken Bizans Dönemi	MS 5.-6. yüzyıl	

Katalog No	40	**Buluntu No/ Kasa No**	109 / 2
Buluntu Adı	Mortar Parçası	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	D-5 / C-5	**Buluntu Seviyesi**	91.29-90.97
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik 10 cm, Çap: 24 cm		
Korunma Durumu	Kap ortadan ikiye ayrılmıştır. Kırılan bölüm tespit edilememiştir. Korunan bölümde aşınma ve kırık kısımlar bulunmaktadır.		
Tanımı	Sığ formda, yüzeyi kaba bırakılmıştır. Tutamak kısmına dair herhangi bir iz yoktur.		
Benzer Örnekler	Türkmen 2009: 39 Kat. No. 32.		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Erken Bizans Dönemi	MS 5.-6 yüzyıl	

Katalog No	41	**Buluntu No/ Kasa No**	154 / 5
Buluntu Adı	Mortar	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	J-6	**Buluntu Seviyesi**	90.38-90.08
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Çap: 23 cm, Yükseklik: 14 cm		
Korunma Durumu	Üzerinde ve tutamak kısmında kısmi kırıklar bulunmaktadır.		
Tanımı	Aşağıdan yukarıya doğru genişleyerek devam eden bir formda olup üst bitişi özenli bir şekilde perdahlanmıştır. Dışa doğru kapalı halka biçiminde 6 cm çapında dört adet tutamak kısmı bulunmaktadır		
Benzer Örnekler	Armağan 2010: 156-164 Kat. No. 362; Cumalıoğlu 2011: 291 Kat. No. 214; Yeşiltaş 2012: 112-115 Kat. No. 97-102.		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Erken Bizans Dönemi	MS 5.-6. yüzyıl	

Katalog No	42	**Buluntu No/ Kasa No**	18/1
Buluntu Adı	Mezar Steli Parçası	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	C-14	**Buluntu Seviyesi**	91.22-90.92
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 43 cm Genişlik: 39 cm Derinlik: 17 cm		
Korunma Durumu	Parçanın sadece üst bölümünün bir kısmı korunmuştur.		
Tanımı	Stel parçasının korunan üst kısmında alçak kabartma şeklinde alınlık formu işlenmiş, bu kısmın altında ise bir çerçeve ile sınırlandırılmış panel bölümü bulunmaktadır.		
Benzer Örnekler	-		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	-	-	

Katalog No	43	**Buluntu / Kasa No**	-
Buluntu Adı	İon Sütun Başlığı	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	İç Avlu Doğu Bölüm	**Buluntu Seviyesi**	90.08
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Alan
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 80 cm, Genişlik:20 cm, Derinlik: 16 cm		
Korunma Durumu	Başlığın sadece bir kısa kenarı tahrip olmuştur.		
Tanımı	İon sütun başlığı. Ön ve arka cephenin echinus kısmında ion kymation bezemesi yer almaktadır. Bu bölümün kenarlarında köşe palmet bezemesi bulunmaktadır. İon kymation bezemesi üçlü yumurta dizisi işlenmiştir. Yumurtalar uzun formda alta doğru sivrilen bir şekilde, kabuktan bağımsız plastik bir özelliktedir. Kabuk bölümü ile yumurta arasında derin bir oygu kısmı yer almaktadır. Işık-gölge etkisi başarılı bir şekilde verilmiştir. Palmet bezemesi birbirinden ayrı üç yapraklı bir şekilde köşeye gelen yumurtanın üstünü örtmektedir. Volüt gözü belirgindir ve volüt tek merkezli işlenmiştir. Yan yüzde ise polster üzerinde üst üste gelecek şekilde yerleştirilmiş yatay yaprak bezemesi işlenmiş, balteus bölümüne yer verilmemiştir.		
Benzer Örnekler	-		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Roma İmparatorluk Dönemi	MS 2. yüzyıl	

Katalog No	44	**Buluntu / Kasa No**	4 / 7
Buluntu Adı	Sütunlu Lahit Parçası ?	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	İç Avlu Doğu Bölüm / I-10	**Buluntu Seviyesi**	90.25-90.08
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 80 cm, Genişlik:20 cm, Derinlik: 16 cm		
Korunma Durumu	Parçanın kırık ve kopmuş bölümleri bulunmaktadır. İşlenmiş yüzünde aşınma nedeniyle bezeme detayları tam olarak anlaşılamamaktadır.		
Tanımı	Eserin sadece bir cephesi işlidir. Bu cephede iki farklı bezeme zemini bulunmaktadır. İlk zemin parçanın kısa kenarının köşesini oluşturan kısımda; çerçeve içine alınmış bitkisel bezeme bulunmaktadır. Üst üste pul şeklinde işlenmiş çizgili yaprak bezemeleri taş yüzeyine kazıma şeklinde işlenmiştir. İkinci zemin ise ilk zemine göre daha geride bulunmakla birlikte bu zeminin üstüne işlenen motif kabartma şeklinde plastik bir işçiliğe sahiptir. Bu bölümde düz bir zemin üstünde işlenen motif parçanın üst kısmında yer almaktadır. Söz konusu alanda elinde asa tuttuğu görülen bir insana ait olduğu düşünülen sağ el işlenmiştir. Oldukça aşınmış ve kırık kopmuş bölümlerinden taş eserin üzerindeki sahnenin geneline yönelik bir tanım yapılamamaktadır.		
Benzer Örnekler	Şahin 1979: Lev. XV 137; Aydın 2013b: Kat. 13 Res. 47.		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Roma İmparatorluk Dönemi	-	

Katalog No	45	**Buluntu No/ Kasa No**	44 / 4
Buluntu Adı	Erkek Portresi	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	İç Avlu / H-12	**Buluntu Seviyesi**	90.54-90.08
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 35 cm, Genişlik: 18 cm, Derinlik: 16 cm		
Korunma Durumu	Heykelin sadece portre kısmı korunmuştur. Bu bölümün de ön kısmı tamamen aşınmıştır. Parçanın kırık ve kopmuş bölümleri de bulunmaktadır.		
Tanımı	Portrenin sadece sakal ve saç kısmı ile tanımlama yapılabilmektedir. Başın büyük bölümü aşınmış olsa da yüz detayları kısmen görülebilmektedir. Sakallı ve bıyıklı şekilde işlenen erkek figürünün yetişkin bir bireye ait olduğu anlaşılmaktadır.		
Benzer Örnekler	Fittschen vd. 2010: 145 Taf. 178 Nr. 143; Özgan 2015: 127 115a-b; Akın 2019: 149 Kat. No. 49.		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Roma İmparatorluk Dönemi	MS 2.-3. Yüzyıl	

Katalog No	46	**Buluntu No/ Kasa No**	52 / 3
Buluntu Adı	Portre Parçası	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	İç Avlu / G-11	**Buluntu Seviyesi**	90.76-90.54
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri			
Korunma Durumu	Yoğun şekilde aşınmış olup portre detayları anlaşılamamaktadır.		
Tanımı	Parçanın tanım ve değerlendirmesi tahribat nedeniyle yapılamamaktadır.		
Benzer Örnekler	-		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	-		

Katalog No	47	**Buluntu No/ Kasa No**	160
Buluntu Adı	Heykel / Portre Parçası	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	Dış Sur	**Buluntu Seviyesi**	Temizlik
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 15 cm, Genişlik: 12 cm		
Korunma Durumu	Burun bölümünden aşağısı ile başın arka kısmı eksiktir.		
Tanımı	Burnunun üst bölümü ve gözleri korunmuş olan bir kadın başı. Başın üst bölümünde işlenmiş olan saç detayları net olarak görülebilmektedir. Göz bebekleri işlenmiş, saçlar geniş ve düz biçimde ortadan ikiye ayrılarak yanlara doğru işlenmiştir.		
Benzer Örnekler	Akın 2019: 84 Kat. No. 15.		
Dönem / Tarih	Erken Bizans Dönemi		

Katalog No	48	**Buluntu No/ Kasa No**	157
Buluntu Adı	Heykel Parçası	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	Dış Sur	**Buluntu Seviyesi**	Temizlik
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 42 cm, Genişlik: 19 cm		
Korunma Durumu	Yoğun tahribata maruz kalmıştır. Eserin sadece küçük bir bölümü korunmuştur.		
Tanımı	Derin ve çizgili işlenmiş dalgalı saç detayları görülmektedir. Saçların uç bölümü volüt formundadır.		
Benzer Örnekler	-		
Dönem / Tarih	-	-	

Katalog No	49	**Buluntu No/ Kasa No**	105 / 1
Buluntu Adı	Lahit Parçası	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	H-5	**Buluntu Seviyesi**	91.59-91.39
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 35 cm Genişlik: 38 cm Derinlik: 24 cm		
Korunma Durumu	Kenarlardan kırık ve eksiktir.		
Tanımı	Üzerinde başının bir bölümü ve kanadının bir bölümü korunmuş kabartmalı bir parça. Parçanın en üstüne baktığımızda ion kymationu olarak adlandırılan bir süsleme dizisi görülmektedir. Alt bölüme doğru inildiğinde ise başını eksik olan sol omzuna doğru yaslamış ve sağ kanadının kademeli tüylerden oluşan iç bölümü görülebilen bir Eros figürü yer almaktadır.		
Benzer Örnekler	Şahin 1979: Lev. XV 142; Aydın 2013b: Kat. 67 Res. 129.		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Roma İmparatorluk Dönemi	-	

Katalog No	50	**Buluntu No/ Kasa No**	62 / 1
Buluntu Adı	Plastik Parça	**Malzeme**	
Buluntu Yeri	İç Avlu / F-7	**Buluntu Seviyesi**	91.32-90.98
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 16 cm Genişlik: 30 cm Derinlik: 10 cm		
Korunma Durumu	Parça halinde kırık ve kopmuştur. Yoğun bir şekilde aşınmış durumdadır.		
Tanımı	Parça üzerinde korunan bölümde dairesel bir objeyi tutan iki parmak görülmektedir.		
Benzer Örnekler	Şahin 1979: Lev. XV 142; Aydın 2013b: Kat. 67 Res. 129.		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	-	-	

Katalog No	51	**Buluntu No/ Kasa No**	94 / 4
Buluntu Adı	Kabartma Parçası	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	I-6	**Buluntu Seviyesi**	90.71-90.39
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 22 cm Genişlik: 20 cm Derinlik: 8 cm		
Korunma Durumu	Kenarlardan ve köşelerden kırık ve kopmuş durumdadır.		
Tanımı	Perdahlanmış zemin üzerinde alçak kabartma ve çizgi kazımayla bir figür ile onun önünde plastik bir şekilde yüksek kabartmayla işlenmiş başka bir figür bulunmaktadır. İşlenen bezemenin kanat olabileceği düşünülmektedir.		
Benzer Örnekler	-		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	-	-	

Katalog No	52	**Buluntu No/ Kasa No**	135 / 1
Buluntu Adı	Plastik Parça	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	H-6/H-7/I-6/I-7	**Buluntu Seviyesi**	90.08-89.85
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 12 cm Çap: 8 cm		
Korunma Durumu	Parça halinde kırık ve kopmuştur.		
Tanımı	Üzerinde kabartma şeklinde yaprağı andıran merkezi bir figür arasında yuvarlak motiflerin bezeli olduğu parça silindir bir formdadır.		
Benzer Örnekler	-		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	-	-	

Katalog No	53	**Buluntu No/ Kasa No**	88/4
Buluntu Adı	Yazıt Parçası	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	I-5	**Buluntu Seviyesi**	90.73-90.55
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 23 cm Genişlik: 18 cm Derinlik: 8 cm		
Korunma Durumu	Kenarlardan ve köşelerden kırık ve kopmuş durumdadır.		
Tanımı	Yazıtlı mimari parça. sur duvarında devşirme malzeme olarak kullanılmış parçanın korunan bölümü üzerinde 4 adet harf bulunmaktadır Üst Bölümde: βν Alt Bölümde: Ι…		
Benzer Örnekler	-		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	-	-	

Katalog No	54	**Buluntu No/ Kasa No**	91 / 3
Buluntu Adı	Yazıt Parçası	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	G-5	**Buluntu Seviyesi**	92.01-91.60
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 14 cm Genişlik: 17 cm Derinlik: 10 cm		
Korunma Durumu	Kenarlardan kopmuş ve kırık durumdadır. Üzerindeki yazıtın iki satırlık bölümünün bir kısmı korunmuştur.		
Tanımı	Yazıtın dili Latincedir. Çevirisinden mezar yazıtı olduğu anlaşılmaktadır: **G(aius) · Serg[ius]** **mil(es) c(o)h[(ortis)]** - - - Çevirisi: *(Bu mezarı) [filanca legio'nun] bölüğünde asker olan Gaius Sergius …*		
Benzer Örnekler	-		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Roma İmparatorluk Dönemi		

Katalog No	55	**Buluntu No/ Kasa No**	103 / 2
Buluntu Adı	Yazıt Parçası	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	Restorasyon-Sur Duvarı	**Buluntu Seviyesi**	Temizlik
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 26 cm Genişlik: 25 cm Derinlik: 13 cm		
Korunma Durumu	Kenarlardan ve köşelerden kırık ve kopmuş durumdadır.		
Tanımı	Yazıtlı mimari parça. Sur duvarında devşirme malzeme olarak kullanılmış parçanın korunan bölümü üzerinde 3 adet harf okunabilmektedir: KHI		
Benzer Örnekler	-		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	-	-	

Katalog No	56	**Buluntu No/ Kasa No**	104
Buluntu Adı	Yazıtlı Mezar Steli	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	Sur Duvarı	**Buluntu Seviyesi**	Temizlik
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 44 cm Genişlik: 50 cm Derinlik: 14 cm		
Korunma Durumu	Stelin sadece yazıt kısmı korunmuştur.		
Tanımı	Stelin korunan bölümünde 7 satırlı yunanca bir yazıt bulunmaktadır. Γ(άιος) Ὀστίλιος Ῥοῦφο- ς ὁ καὶ Ἀσκληπιό- δοτος υἱὸς Γ(αΐου) Ὀσ- τιλίου Ῥούφου γερουσιαστοῦ ζήσας ἐνιαυτόν [μνήμη]ς χαίρε̣τ[ε].		
Benzer Örnekler	-		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Roma İmparatorluk Dönemi	MS 2.-3. Yüzyıl	

Katalog No	57	**Buluntu No/ Kasa No**	158
Buluntu Adı	Yazıt Parçası	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	Sur Duvarı	**Buluntu Seviyesi**	Temizlik
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 49 cm Genişlik: 20 cm Derinlik: 14 cm		
Korunma Durumu	Taş eser üzerinde yoğun tahribat görülmektedir. Kırık ve eksik durumdadır		
Tanımı	Profilli parçanın üzerinde sadece Λ harfi korunmuştur. Devşirme malzeme olarak kullanılan eserin erken dönem sur duvarında kullanılmıştır.		
Benzer Örnekler	-		
Dönem / Tarih	-	-	

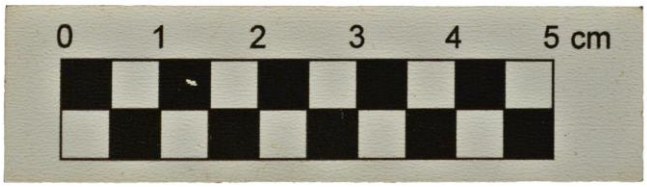

Katalog No	58	**Buluntu No/ Kasa No**	220
Buluntu Adı	Yazıt Parçası	**Malzeme**	Mermer
Buluntu Yeri	Dış Sur	**Buluntu Seviyesi**	Temizlik
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 18 cm Genişlik: 25 cm Derinlik: 10 cm		
Korunma Durumu	Kenarlardan kopmuş ve kırık durumdadır. Üzerindeki yazıtın iki satırlık bölümünün bir kısmı korunmuştur.		
Tanımı	Üst Satır .. ΝΕΗΑ .. Alt Satır : .. ΛΗΔ ..		
Benzer Örnekler	-		
Yayın	-		
Dönem / Tarih	Roma İmparatorluk Dönemi	-	

Katalog No	59	**Buluntu No/ Kasa No**	112 / 1
Buluntu Adı	Bilezik	**Malzeme**	Cam
Buluntu Yeri	H-12 / H-13	**Buluntu Seviyesi**	90.08-89.80
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Çap: 4,2 cm		
Korunma Durumu	Tam olarak korunmuştur.		
Tanımı	Yarı dairesel kesitli bilezik. İki ucu çekilip birleştirildikten sonra aletle yüzeyi pürüzsüzleştirilmiş, dairesel form verilmiştir. Noble çentiği ve birleşim yeri belirgindir. Bezemesiz ve kobalt mavi renklidir. Ekli olarak aletle biçimlendirme tekniğinde üretilmiştir.		
Benzer Örnekler	Spaer 1988: 54 Fig. 1; Ivison 2010: 337-338 Abb. 31; Antonaras 2012: 119 Fig. 5; Öncelen 2017: 55 Kat. No. 21; Şahin 2018: 142-143 Kat. No. 67-68.		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Orta Bizans Dönemi	MS 9.-13. Yüzyıl	

Katalog No	60	**Buluntu No/ Kasa No**	142 / 5
Buluntu Adı	Bilezik Parçası	**Malzeme**	Cam
Buluntu Yeri	J-3	**Buluntu Seviyesi**	90.78-90.31
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Korunan Çap: 5,5 cm		
Korunma Durumu	Kırık ve eksiktir. Yüzeyde korozyon tabakası mevcuttur.		
Tanımı	Dairesel olduğu düşünülen kesitli bilezik parçası. Noble çentiği ve birleşim yeri belirgindir. Bezemesizdir. Ekli, aletle çiçimlendirme tekniğine üretilmiştir.		
Benzer Örnekler	Spaer 1988: 54 Fig.1; Çakmakçı 2017: 133-134 Kat. No. 5; Öncelen 2017: 55 Kat. No: 21; Şahin 2018: 142-143 Kat. No. 67-68.		
Dönem / Tarih	Orta Bizans Dönemi	MS 9.-13. Yüzyıl	

Katalog No	61	**Buluntu No/ Kasa No**	144 / 3
Buluntu Adı	Bilezik Parçası	**Malzeme**	Cam
Buluntu Yeri	J-6	**Buluntu Seviyesi**	90.97-90.76
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Korunan Çap: 6,2 cm		
Korunma Durumu	Kırık ve eksiktir. Yüzeyde korozyon tabakası mevcuttur.		
Tanımı	Dairesel olduğu düşünülen kesitli bilezik parçası. Bezemesizdir. Ekli, aletle biçimlendirme tekniği ile üretilmiştir.		
Benzer Örnekler	Spaer 1988: 54 Fig. 1; Çakmakçı 2017: 133-134 Kat. No. 5; Öncelen 2017: 55 Kat. No. 21; Şahin 2018: 142-143 Kat. No. 67-68.		
Dönem / Tarih	Orta Bizans Dönemi	MS 9.-13. Yüzyıl	

Katalog No	62	**Buluntu No/ Kasa No**	164 / 1
Buluntu Adı	Unguentarium	**Malzeme**	Cam
Buluntu Yeri	H-15	**Buluntu Seviyesi**	91.28-90.99
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 5,5 cm Çap: 1,6 cm		
Korunma Durumu	Kondisyonu iyi durumdadır. Yüzeyde korozyon tabakası mevcuttur.		
Tanımı	Minyatür tipi unguentarium serbest üfleme tekniğinde yarı saydam cam kullanılarak yapılmıştır. İnce cidarlı, dar ağızlı bir forma sahiptir. İçe çok az yuvarlatılmış dudaklı, boyundan alta doğru çok az genişleyen gövdeli ve düz diplidir. Dip kısmında noble izi bulunmaktadır.		
Benzer Örnekler	Lightfoot 2005: 174 Fig.1; Soslu 2022: 618 Kat. No. 212-213.		
Dönem / Tarih	Geç Roma İmparatorluk Dönemi	MS 3.-4. Yüzyıl	

Katalog No	63	**Buluntu No/ Kasa No**	69 / 4
Buluntu Adı	Metal Obje	**Malzeme**	Bronz
Buluntu Yeri	İç Avlu / H-6	**Buluntu Seviyesi**	90.52-90.08
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Kalınlık: 0,7 cm Uzunluk:15 cm Genişlik: 1,8 cm		
Korunma Durumu	Yoğun korozyona maruz kalmıştır. Uç kısmı kırıktır.		
Tanımı	Form olarak ince, uzun ve yassıdır. Sap kısmında oval bir yuva bölümünün içinde küçük bir halka ile halkaya bağlı bir anahtar (?) bulunmaktadır.		
Benzer Örnekler	Oransay 2006: 144; Gültekin 2012: 28-29 Kat. No. 35.		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Geç Roma-Bizans Dönemi	-	

Katalog No	64	**Buluntu No/ Kasa No**	121 / 1
Buluntu Adı	Metal Obje	**Malzeme**	Demir
Buluntu Yeri	G-12/G-13/F-12	**Buluntu Seviyesi**	90.08-89.80
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Uzunluk: 10 cm		
Korunma Durumu	Yoğun korozyona maruz kalmıştır.		
Tanımı	Dört tane ince demir parçalarının birbirlerine kanca şeklinde tutturulmasıyla oluşturulmuştur. Kandil askısı olarak kullanıldığı düşünülmektedir.		
Benzer Örnekler	-		
Dönem / Tarih	-	-	

Katalog No	65	**Buluntu No/ Kasa No**	138 / 2
Buluntu Adı	Ok Ucu	**Malzeme**	Demir
Buluntu Yeri	J-19 / J-20	**Buluntu Seviyesi**	90.92-90.60
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 7,2 cm Genişlik: 2,1 cm		
Korunma Durumu	Yoğun korozyona maruz kalmıştır.		
Tanımı	Eşkenar dörtgen biçimli, yassı kesitli ve iki kanatlı, saplamalı dipli ok ucu. Eserin en geniş kısmı ağzın üstündedir. Ok ucu ile saplama iğnesi arasında dayama/bilezik olarak adlandırılan yuvarlak halka bölüm bulunmaktadır.		
Benzer Örnekler	Waldbaum 1983: 38 Pl. 4 74; Arslan vd. 2015: 61-62 Kat. No. 14 Fig. 13; Yavaş vd. 2018: 197 Kat. No. 1.		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Orta - Geç Bizans Dönemi	-	

Katalog No	66	**Buluntu No/ Kasa No**	140 / 3
Buluntu Adı	Yüzük	**Malzeme**	Demir
Buluntu Yeri	J-6	**Buluntu Seviyesi**	90.97-90.76
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Çap: 2 cm, Kalınlık: 0,4 cm		
Korunma Durumu	Kondisyonu iyi durumdadır. Kaş kısmındaki yüzük taşı eksiktir.		
Tanımı	Döküm tekniğiyle yapılmış tek parça yüzüğün üst kısmında oval taş yuvası bulunmaktadır.		
Benzer Örnekler	-		
Dönem / Tarih	Roma İmparatorluk-Bizans Dönemi		

Katalog No	67	**Buluntu No/ Kasa No**	-
Buluntu Adı	Balta	**Malzeme**	Demir
Buluntu Yeri	A-10	**Buluntu Seviyesi**	90.15-89.83
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Genişlik: 29 cm		
Korunma Durumu	Yoğun korozyona maruz kalmış parça form olarak tamdır.		
Tanımı	Ortasında sap takmak için delik bulunan balta.		
Benzer Örnekler	Waldbaum 1983: 48-49 Pl. 11 132-141.		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Roma-Bizans Dönemleri	-	

Katalog No	68	**Buluntu No/ Kasa No**	97 / 3
Buluntu Adı	Metal Obje	**Malzeme**	
Buluntu Yeri	I-4	**Buluntu Seviyesi**	91.16-90.95
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Uzunluk: 29 cm Genişlik: 4 cm Kalınlık 2,2 cm		
Korunma Durumu	Yüzeyde oluşan korozyon dışında iyi durumdadır.		
Tanımı	En sondan başlayarak baş kısmına doğru genişleyen formlu obje bu bölümde genişleyerek oval bir kısım ve onun ucunda halka bir detayla sonlanmaktadır.		
Benzer Örnekler	-		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Osmanlı-Yakın Dönem?	-	

Katalog No	69	**Buluntu No/ Kasa No**	165 / 1
Buluntu Adı	Kemik Obje	**Malzeme**	Kemik
Buluntu Yeri	G-14	**Buluntu Seviyesi**	91.06-90.73
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 14 cm Ağız Çapı: 2,1 cm		
Korunma Durumu	İyi durumdadır.		
Tanımı	Atın metacarpus kemiğine ait bir bölümdür. Eser işlem görmüş ve perdahlama yapılarak yüzeyi pürüzsüzleştirilmiştir. Bezeme olarak kazıma ile verilmiş iki sıra halka ve çentikler yer almaktadır. Parçanın içinin oyularak işlem gördüğü gözlemlenmiştir.		
Benzer Örnekler	-		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Geç Roma-Bizans Dönemi	-	

Katalog No	70	**Buluntu No/ Kasa No**	162 / 3
Buluntu Adı	Ampulla	**Malzeme**	Pişmiş Toprak
Buluntu Yeri	F-8	**Buluntu Seviyesi**	89.68-89.40
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 7,8 cm Genişlik: 5,2 cm		
Korunma Durumu	Gövde ve boyun bölümlerinde kırıklar mevcuttur. Bir kulbu eksiktir.		
Tanımı	Matara form ve kulplu ampulla / hacı şişesi. Gövde üzerinde her iki yüzde aynı bezeme programı vardır. En dışta nokta formlu kabartma bezemeler, içte daire içinde zikzak bezemesi altında iç içe geçmiş iki daire içinde yunan haçı bezemesi yer almaktadır.		
Benzer Örnekler	Ersoy 2018: 103 Res. 7.		
Dönem / Tarih	Erken – Orta Bizans Dönemi		MS 5.-9. Yüzyıl

Katalog No	71	**Buluntu No/ Kasa No**	98 / 6
Buluntu Adı	Kandil	**Malzeme**	Pişmiş Toprak
Buluntu Yeri	H-4	**Buluntu Seviyesi**	90.49-90.27
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 4,2 cm Uzunluk: 10,8 cm Genişlik: 6,8 cm		
Korunma Durumu	Yoğun korozyona maruz kalmıştır. Form olarak tüm ele geçmiştir. Omuz bölümü ile burun kısmında yanık izleri mevcuttur.		
Tanımı	Kalıp yapımıdır. Diskus bölümü sade işlenmiştir. Diskus ile omuz arası iki daire ve çizgisel bantla geçiş sağlanmıştır. Kulp ise delikli ve tek yivli işlenmiştir.		
Benzer Örnekler	İnanan vd. 2020: 175-176 Kat. No. 14.		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Erken Bizans Dönemi	MS 5.-7. yüzyıl	

Katalog No	72	**Buluntu No/ Kasa No**	99 / 7
Buluntu Adı	Kandil	**Malzeme**	Pişmiş Toprak
Buluntu Yeri	H-4	**Buluntu Seviyesi**	90.27-90.08
Müze Env. No		**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 3,9 cm Uzunluk: 10,3 cm Genişlik: 6,4 cm		
Korunma Durumu	Sadece kulp kısmı tahrip olmuştur. Burun kısmında yanık izleri vardır.		
Tanımı	Kalıp yapımıdır. Diskus bölümünde, omuz kısmına yakın noktada doldurma deliğini çevreleyecek şekilde küçük kabartma noktalarının işlendiği bir daire mevcuttur. Omuz kısmında ise zigzak formunda bir şerit yer almaktadır.		
Benzer Örnekler	Ekin-Meriç 2018: Pl. 9-52, 53, 55; İnanan vd. 2020: 175-176 Kat. No.14.		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Erken Bizans Dönemi	MS 5.-7. yüzyıl	

Katalog No	73	**Buluntu No/ Kasa No**	208 / 4
Buluntu Adı	Kandil	**Malzeme**	Pişmiş Toprak
Buluntu Yeri	N-18/N-19	**Buluntu Seviyesi**	90.77-90.47
Müze Env. No	-	**Korunduğu Yer:**	Müze Depo
Buluntu Ölçüleri	Yükseklik: 4,1 cm Genişlik: 5,9 cm Uzunluk: 10,1 cm		
Korunma Durumu	Üzerinde yoğun korozyon izleri mevcut olsa da formu tamdır. Burun kısmında yanık izleri görülmektedir.		
Tanımı	Kalıp yapımıdır. Diskus kısmında uzun ve ince çizgiler yer almaktadır. Omuz kısmı sadedir. Kulp kısmı ise delikli ve tek yivlidir.		
Benzer Örnekler	Bruneau 1965: Plate XXVI-4723; Ekin-Meriç 2018: Pl. 9-52, 53.		
Yayın	Yayınlanmamıştır.		
Dönem / Tarih	Erken Bizans Dönemi		MS 5.-7. yüzyıl

KISALTMALAR VE KAYNAKLAR

Alman Arkeoloji Enstitüsü, Amerikan Arkeoloji Enstitüsü ve Der Kleine Pauly tarafından önerilen kısaltmalar dışında kalanlar aşağıdaki gibidir.

Abbasoğlu 1995	H. Abbasoğlu, "Perge Kazısı 1991 Yılı Ön Raporu", 15. KST, 24-28 Mayıs 1993 (Ankara), 597-611.
Abbasoğlu - Delemen 2004	H. Abbasoğlu - İ. Delemen, "Antik Nikaia'dan Günümüze Kalanlar", I. Akbaygil - H. İnalcık - O. Aslanapa (eds.), Tarih Boyunca İznik (İstanbul), 189-197.
Abbasoğlu - Özdibay 2009	H. Abbasoğlu - A. Özdibay, **"**Perge Kazı ve Onarım Çalışmaları 2007 Yılı Raporu", 30. KST 2, 26-30 Mayıs 2008 (Ankara), 483-502.
Abdallah 2016	K. Abdallah, "Funerary Mosaic Found in Northern Syria", JMR 9, 1-9.
Adatepe - Erel 2006	F. Adatepe - L. Erel, "İznik Tarihsel Dönem Deprem Verilerinin İrdelenmesi", İstanbul Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Yerbilimleri Dergisi 19/2, 131-150.
Akarca 1998	A. Akarca, Şehir ve Savunması (Ankara).
Akbaş 2001	A. Akbaş, Anadolu'daki Roma Dönemi Sütunlu Caddeleri, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (İstanbul).

Akça - Esen 2020 — E. Akça - S. Esen, “Aziz Nikolas’ın Hayatı ve Mucizevi Karakteri”, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi 7/12, 114-128.

Akdağ 2014 — B. Akdağ, Tlos Tiyatrosu Sahne Binası Mimarisi ve Bezemeleri, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Y. Lisans Tezi) (Antalya).

Akın 2019 — M. Akın, Nikaia’daki Erkek ve Kadın Heykelleri, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Bursa).

Akyurt 2019 — S. Akyurt, Anadolu’da Roma Dönemi Kent Planlama Uygulamaları ve Teknikleri - Nikaia Örneği, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (İstanbul).

Allen 1979 — P. Allen, “The ‘Justinıanic’ Plague”, Byzantion 49, 5-20.

Alova 2013 — E. Alova, Latince Türkçe Sözlük (İstanbul).

Alp 2006 — A. O. Alp, Pisidia Bölgesi Roma Dönemi Bezemeli Mimari Elemanları, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (Ankara).

Alp 2008 — A. O. Alp, “Hellenistik-Roma Dönemi Anadolu Mimarlığında Bezemeli Kaideler”, Anadolu/Anatolia 34, 27-46.

Altun 1998 — N. Altun, “Kuruluşundan Günümüze İznik'in Yerleşim Özellikleri”, Coğrafya Dergisi 6, 345-366.

Altun 2015 — F. İ. Altun, Kuşadası, Kadıkalesi/Anaia Kazısı 2001-2012 Sezonu Bizans Küçük Buluntuları, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (İzmir).

Altunbeğ Turgut 2019 — C. Altunbeğ Turgut, “Roma Dönemi Şehircilik Anlayışı”, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı 26, 273-302.

Alzinger 1972 — W. Alzinger, Die Ruinen von Ephesos (Berlin).

Anabolu 1980 — M. U. Anabolu, “Eskiçağ Anadolusunda Sütunlu Caddeler”, E. Ü. Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi 1/1, 13-25.

Anastos 1967 — M. V. Anastos, “The Edict of Milan (313) : A Defence of its Traditional Authorship and Designation”, REByz 25, 13-41.

Angold 1997 — M. Angold, The Byzantine Empire, 1025-1204: A Political History (London).

Angold 2004 — M. Angold, “Nikaia Kenti MS 1000-1400”, I. Akbaygil - H. İnalcık - O. Aslanapa (eds.), Tarih Boyunca İznik (İstanbul), 27-55.

Antonaras 2012 — C. A. Antonaras, “Middle and Late Byzantine Jewellery from Thessaloniki and its Region”, B. Böhlendorf-Aslan - A. Ricci (eds.), Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts, BYZAS 15 (İstanbul), 117-126.

Armağan 2010 — M. E. Armağan, Kuşadası, Kadıkalesi'ndeki Bizans Dönemi Taş Eserleri, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (İzmir).

Armağan - Doğer 2020 — M. E. Armağan - L. Doğer, "AIGAI Bizans Cam Bilezikleri (2000-2004)", Sanat Tarihi Dergisi 29/1, 33-49.

Arslan vd. 2015 — B. Arslan - S. Aybek - E. Durak, "Metropolis'de Bulunan Ok Uçları", MASROP 9/13, 54-73.

Aslanapa vd. 1989 — O. Aslanapa - Ş.Yetkin - A. Altun, İznik Çini Fırınları Kazısı 1981-1988 İkinci Dönem (İstanbul).

Aşkın 2012 — E. Aşkın, "Korykos (Dağlık Kilikia) Sütunlu Caddesi ve Kuzey Kapısı", OLBA 20, 281-322.

Avramea 2002 — A. Avramea, "Land and Sea Communications, Fourth-Fifteenth Centuries", A. E. Laiou (ed.), The Economic History of Byzantium From the Seventh Through the Fifteenth Century, Vol. 1 (Washington, DC), 55-88.

Aybek - Arslan 2015 — S. Aybek - B. Arslan "Metropolis'de Bulunan MS. 2.-3. Yüzyıl Tarihli İon Sütun Başlıkları", Emre Okan - Cenker Atila (eds.), Prof. Dr. Ömer Özyiğit'e Armağan/Studies in Honour of Ömer Özyiğit, (İstanbul), 29-44.

Aydın 2000 — Z. Aydın, Çanakkale Müzesi'nde Bulunan Troas Bölgesi Unguentariumları, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Erzurum).

Aydın 2013a — A. Aydın, “Erken Hıristiyanlık-Bizans Dönemi Mimari Elemanlarının Süslemelerinin Kataloğu ve Değerlendirilmesi”, S. Durugönül (ed.), Silifke Müzesi Taş Eserler Kataloğu, Heykeltıraşlık ve Mimari Plastik Eserler (Mersin), 183-315.

Aydın 2013b — S. Aydın, Bithynia Bölgesi Lahitleri, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Ankara).

Aydın 2015 — A. Aydın, “İzmir Arkeoloji Müzesi ile Tarih ve Sanat Müzesi’nde Bulunan Ampullalar”, OLBA 23, 487-514.

Aydın 2016 — A. Aydın, “Tarsus Müzesi’ndeki Erken Hıristiyanlık - Bizans Dönemi Mimari Elemanları”, S. Durugönül (ed.), Tarsus Müzesi Taş Eserleri Heykeltıraşlık ve Mimari Plastik Eserler (İstanbul), 185-232.

Aydınoğlu - Belge 2023 — Ü. Aydınoğlu - B. Belge, “Diocaesarea’nın Antik Dönem Kent Planına İlişkin Değerlendirme”, OLBA XXXI, 61-78.

Aydın Tavukçu - Avli 2022 — Z. Aydın Tavukçu - A. Avli, “Neapolis Nekropolü’nden Cam Eserler”, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi 12/2, 569-592.

Aytaçlar 2009 — P. Ö. Aytaçlar, “Küçük Asya’nın Romanizasyonu”, Doğu Batı (Romalılar I) 49, 286-296.

Bakirtzis 2008 — C. Bakirtzis, “Secular and Military Buildings”, E. Jeffreys - R. Cormack - J. F. Haldon (eds.), The

Oxford Handbook of Byzantine Studies (Oxford), 373-384.

Barsanti 1989 — C. Barsanti, "L'esportazione di marmi dal Proconneso nelle regioni pontiche durante il IV-VI secolo", Rivista dell'Istituto nazionale d'archeologia e storia dell'arte, 12/3, 91-220.

Başaran 1999 — C. Başaran, Anadolu Kompozit Başlıkları (İstanbul).

Başaran - Ergürer 2012 — C. Başaran - H. E. Ergürer, "Parion Odeionu (Bouleuterion) 2010 Çalışmaları ve Odeionda Bulunan Seramikler", OLBA XX, 245-289.

Batır 2014 — İ. B. Batır, Selçuklu Başkenti İznik, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (İstanbul).

Battuta 2004 — İbn Battuta Seyahatnamesi, A. S. Aykut (çev.) (İstanbul).

Baynes 1952 — N. H. Baynes, "The Emperor Heraclius and the Military Theme System", The English Historical Review 67/264, 380-381.

Baynes - Moss 1961 — N. H. Baynes - H. St. L. B. Moss, Byzantium, An Introduction to East Roman Civilization (Oxford).

Bayrak 1982 — M. O. Bayrak, Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu (İstanbul).

Baz 2013 — F. Baz, "Roma İmparatorluk Dönemi Pontus et Bithynia Eyaleti'nin İdari Sistemine İlişkin Görüşler", Cedrus 1, 261-284.

Baz 2014 — F. Baz, “İmparator Hadrianus’un Son Yıllarında Anadolu’daki Bazı Eyaletlerin Yönetimlerinde Dikkat Çekici Noktalar”, MJH IV.2, 51-59.

Bekker-Nielsen 2008 — T. Bekker-Nielsen, Urban Life and Local Politics in Roman Bithynia, The Small World of Dion Chrysostomos (Aaurhus).

Belke 2008 — K. Belke, “Communications: Roads and Bridges”, E. Jeffreys - R. Cormack - J. F. Haldon (eds.), The Oxford Handbook of Byzantine Studies (Oxford), 295-308.

Belke 2017 — K. Belke, “Transport and Communication”, P. Niewohner (ed.), The Archaeology of Byzantine Anatolia: From the End of Late Antiquity until the Coming of the Turks (Oxford), 28-38.

Berndt 2003 — M. Berndt, Funde aus dem Survey auf der Halbinsel von Miletos (1992-1999). Kaiserzeitliche und frühbyzantinische Keramik, Internationale Archäologie 79 (Leidorf).

Berns 2020 — C. Berns, “İznik’in Sütunları: Bir Kentin Çok Katmanlı Tarihine Bakış”, Ş. Kılıç – K. Akalın (eds.), Unesco Dünya Mirası Olma Yolunda İznik/Nicaea Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı, 2-4 Ekim 2015 (Bursa), 41-56.

Betten 1922 — F. S. Betten, “The Milan Decree of A. D. 313: Translation and Comment”, The Catholic Historical Review 8/2, 191-197.

Bevilacqua 2018 — L. Bevilacqua, “On Üçüncü Yüzyıl Sur Kapılarında Devşirme Malzeme (Spolia): Bizans

ve İtalya", S. Yalman - I. Jevtić (eds.), Devşirme Malzemenin (Spolia) Yeniden Doğuşu: Antikçağ'dan Osmanlı'ya Anadolu'da Objelerin, Materyallerin ve Mekanların Sonraki Yaşamları (İstanbul), 179-200.

Bingöl 1980 — O. Bingöl, Das ionische Normal Kapitell in hellenistischer und römischer Kaiserzeit in Kleinasien, IstMitt. Beih. 20, (Tübingen).

Bouras 1974 — C. Bouras, "Houses and settlements in Byzantine Greece", Ekistics 38/228, 336-344.

Bouras 2002 — C. Bouras, "Master Craftsmen, Craftsmen, and Building Activities in Byzantium", A. E. Laiou (ed.), The Economic History of Byzantium From the Seventh Through the Fifteenth Century, Vol. 2 (Washington, DC), 539-554.

Böhlendorf Aslan 2010 — B. Böhlendorf Aslan, "Byzantinische Siedlungen in Der Sudlichen Troas: Kampagne 2008", 27. AST 2, 25-29 Mayıs 2009 (Ankara), 145-166.

Brandes 1999 — W. Brandes, "Byzantine cities in the seventh and eighth centuries – different sources, different histories?", G. P. Brogiolo - B. Ward-Perkins (eds.), The Idea and Ideal of the Town Between Late Antiquity and the Early Middle Ages (Leiden), 29-57.

Brown 2017 — P. Brown, Geç Antikçağ Dünyası, T. Kaçar (çev.), (İstanbul).

Bruneau 1965 — P. Bruneau, Les Lampes, Exploration Archéologique de Délos XXVI (Paris).

Büyükkolancı 1981 — M. Büyükkolancı, “Ayasuluk (St Jean) Çevresinde Yapılan 1980 Yılı Çalışmaları”, 3. KST, 9-13 Şubat 1981 (Ankara), 125-127.

Can - Hoff 2014 — B. Can - M. Hoff, “Antiochia ad Cragum, Batı Dağlık Kilikya’da Bir Roma Kenti ve Kazıları”, H. Kasapoğlu – M. A. Yılmaz (eds.), Anadolu’nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı (Ankara), 373-392.

Carrié 2012 — J. M. Carrié, “Were Late Roman and Byzantine Economies Market Economies? A Comparative Look at Historiography ”, C. Morrison (ed.), Trade and Markets in Byzantium (Washington, D.C.), 13-26.

Christof - Kohner 2010 — E. C. Christof - G. Kohner, “Ein kaiserzeitlicher Rankenfries und früh- bis mittelbyzantinische liturgische Ausstattungsteile aus Tavium”, İstMitt 60, 339-373.

Corsten 2006 — T. Corsten, “The Role and Status of the Indigenous Population in Bithynia”, T. Bekker-Nielsen (ed.), Rome and the Black Sea Region: Domination, Romanisation, Resistance (Aarhus), 85-92.

Corsten 2016 — T. Corsten, “Die berühmten Kassier in Bithynien”, PHILIA Suppl. 1, 206-210.

Crawford 1990 — J. S. Crawford, The Byzantine Shops at Sardis (Cambridge).

Crow 2017 — J. Crow, “Fortifications”, P. Niewohner (ed.), The Archaeology of Byzantine Anatolia: From the End

of Late Antiquity until the Coming of the Turks (Oxford), 90-108.

Crow 2020 — J. Crow, “Power and glory: ceremonial gates in Constantinople and the Balkans: prototypes and legacy”, E. E. Intaglıata - S. J. Barker - C. Courault (eds.), City Walls in Late Antiquity: An empire-wide perspective (Oxford), 65-76.

Crowfoot et al. 1957 — J. W. Crowfoot - G. M. Crowfoot – K. M. Kenyon, The Objects from Samaria (London).

Cumalıoğlu 2011 — A. Cumalıoğlu, Hadrianoupolis ve Çevresi Geç Antik -Erken Bizans Mimari Plastik Örnekleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (İzmir).

Curtis 1908 — C. D. Curtis, “Roman Monumental Arches”, Supplementary Papers of the American School of Classical Studies in Rome 2, 26-83.

Çakmakçı 2017 — Z. Çakmakçı, “Ödemiş Müzesi Koleksiyonundaki Bizans Dönemi Boyalı Cam Bilezikleri”, TÜBA-KED 16, 125-144.

Çalışkan 2019 — G. Çalışkan, Doğu Roma Döneminde İznik (X-XIII. Yüzyıllar), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Sakarya).

Çaylak Türker 2009 — A. Ç. Türker, “Byzantine Architectural Sculpture from Akköy on the Middle Scamender Valley in Hellespontus”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 26/1, 201-218.

Çaylak Türker 2010 — A. Ç. Türker, “Byzantine Architectural Carvings from Abydos in the Hellespontus”, ANES 47, 193-216.

Çıtakoğlu 2015 — H. Çıtakoğlu, Güney Bithynia Bölgesi Figürlü ve Geometrik Desenli Taban Mozaikleri, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Bursa).

Çıtakoğlu 2023 — H. Çıtakoğlu, Geç Antik Çağ ve Erken Bizans Dönemi'nde Myndos/Asar Adası, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (Bursa).

Çokay Kepçe 2009 — S. Çokay Kepçe, “Perge Batı Nekropolis Kontekst Buluntuları”, 26. AST II, 26-30 Mayıs 2008 (Ankara), 243-254.

D’Andria 2003 — F. D’Andria, Hierapolis (İstanbul).

Dallaway 1797 — J. Dallaway, Constantinople ancient and modern: with excursions to the shores and islands of the Archipelago and to the Troad (London).

Dalyancı Berns 2020a — A. Dalyancı Berns, “An exceptional city Wall? Re-thinking the fortifications of Nicaea in an empire-wide context”, E. E. Intaglıata - S. J. Barker - C. Courault (eds.), City Walls in Late Antiquity: An empire-wide perspective (Oxford), 77-86.

Dalyancı Berns 2020b — A. Dalyancı Berns, “Kentin Zengin Tarihine Işık Tutan Bir Anıt: İznik Şehir Surları”, Ş. Kılıç – K. Akalın (eds.), Unesco Dünya Mirası Olma Yolunda İznik/Nicaea Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı, 2-4 Ekim 2015 (Bursa), 57-74.

Décor I — C. Balmelle – M. Blanchard Lemée – J. Christophe – J.-P. Darmon – A.-M. Guimier Sorbets – H. Lavagne – R. Prudhomme – H. Stern, Le Décor géométrique de la mosaïque romaine I (Paris 1985).

Degeest 2000 — R. Degeest, The Common Wares of Sagalassos, Studies in Eastern Mediterranean Archaology III (Brepols).

Demirel 2022 — G. A. Demirel, Sürgündeki İznik İmparatoru III. Ioannes Dukas Vatatzes, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Ankara).

Demirkent 1997 — I. Demirkent, Haçlı Seferleri (İstanbul).

Demirkent 2004 — I. Demirkent, "İznik'in Haçlılar Tarafından Kuşatılması (6 Mayıs-19 Mayıs 1097)", I. Akbaygil - H. İnalcık - O. Aslanapa (eds.), Tarih Boyunca İznik (İstanbul), 121-130.

Dernschwam 1987 — H. Dernschwam, İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü, Y. Önen (çev.) (Ankara).

Diehl 1961 — C. Diehl, "The History of the Byzantine Empire: an Outline: From A.D. 1204 to A.D. 1453", N. H. Bayness -H. St. L. B. Moss (eds.), Byzantium an Introduction to East Roman Civilization (Oxford), 33-51.

Doğan 2007 — S. Doğan, "Bizans Döneminde Pamfilya ve Likya'da Gündelik Kullanımdaki Taş Gereçler", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 24, 63-75.

Doğanay 2013 — O. Doğanay, “Zengibar Kalesi (Bozkır/Konya) 2011 Yılı Yüzey Araştırması”, 30. AST II, 28 Mayıs-1 Haziran 2012 (Ankara), 97-104.

Doğancı 2001 — K. Doğancı, “Bursa ve Civarını Etkileyen Depremler (M.Ö. 4. Yüzyıla Kadar)”, N. Abacı (ed.), Bursa Yöresi’nin Depremselliği ve Deprem Tarihi (Bursa), 61-66.

Doğancı 2007 — K. Doğancı, Roma Principatus Dönemi (M.Ö. 27-M.S. 284) Bithynia Eyaleti Valileri (Prosopografik bir inceleme), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (Ankara).

Doğancı 2016 — K. Doğancı, “Antik Kaynaklar Işığında Eskiçağda Nikomedia (=İzmit) ve Civarını Etkileyen Depremler”, H. Selvi - M. B. Çelik – A, Yeşilda (eds.), Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II, 3-5 Nisan 2015 (Kocaeli), cilt 1, 87-98.

Doğer 2007 — L. Doğer, “Byzantine Ceramics: Excavations at Smyrna Agora (1997 - 98 and 2002 - 03)”, B. Böhlebdorf Arslan - A. O. Uysal - J. Witte-Orr (eds.), Çanak, Byzas 7 (İstanbul), 97-122.

Doğer - Armağan 2014 — L. Doğer - E. Armağan, “Bizans Döneminde Prousa (Bursa) ve Çevresinde Gündelik Beslenme Üzerine Bir Deneme”, Sanat Tarihi Dergisi 23/2, 13-48.

Duman - Koçyiğit 2019 — B. Duman - O. Koçyiğit, Tripolis ad Meandrum II, Geç Antik Dönem Konut Kalıntıları ve Buluntuları (İstanbul).

Eker 2014 — F. Eker, Kahramanmaraş Müzesi'ndeki Cam Eserler, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (Erzurum).

Ekin Meriç 2018 — A. Ekin Meriç, "Late Roman Pottery from the Theatre of Nicaea in Bithynia", Anatolia Antiqua XXVI, 69-87.

Ekin Meriç - Köse 2018 — A. E. Meriç - R. Z. Köse, "İznik Roma Tiyatrosu Bizans Toplumunda Diş Sağlığı", Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 11/2, 893-901.

Ekmekçi 2017 — M. Uğur Ekmekçi, Nikaia'daki Antik Sütun Başlıkları, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Bursa).

Elam 2020 — N. Elam, "Nicaea (Iznik) in Byzantine Period: Sigillographic Contributions to History of the City and the Region", Ş. Kılıç – K. Akalın (eds.), UNESCO Dünya Mirası Olma Yolunda İznik/Nicaea Uluslararası Sempozyumu, 2- 4 Ekim 2016 (Bursa) cilt1, 491-551.

Ellis 1988 — S. P. Ellis, "The End of the Roman House", AJA 92/4, 565-576.

Engelmann - Niewöhner 2010 — I. Engelmann - P. Niewöhner, "Bauen nach der Krise. Die Spoliengalerie an der Apsis der Apostelkirche von Anazarbos", D. Kreikenbom - K.-U. Mahler - P. Schollmeyer - T. M. Weber (eds.), Krise und Kult, Vorderer Orient und Nordafrika von Aurelian bis Justinian (Berlin), 109-138.

Er 2004 — Y. Er, Klasik Arkeoloji Sözlüğü (Ankara).

Erdal 1992 — Y. S. Erdal, "İznik Geç Bizans Dönemi İnsanlarının Kafatası Yapıları", TAD 50, 51-69.

Erdal 1996 — Y. S. Erdal, İznik Geç Bizans Dönemi İnsanlarının Çene ve Dişlerinin Antropolojik Açıdan İncelenmesi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (Ankara).

Erdemgil - Özoral 1975 — S. Erdemgil – F. Özoral, "Antiochia ad Cragum", TAD 22/2, 55-71.

Erdul Mergen 2010 — M. Erdul Mergen, Kuşadası Kadıkalesi'nde Bizans Dönemine Ait Duvarlarda Görülen Malzeme ve Teknik, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (İzmir).

Ergin - Güçlü - Uz 1967 — K. Ergin - U. Güçlü - Z. Uz, Türkiye ve Civarının Deprem Kataloğu, Milattan Sonra 11 Yılından 1964 Sonuna Kadar (İstanbul).

Ergürer 2012 — H. E. Ergürer, Parion Roma Dönemi Seramiği, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (Erzurum).

Ermiş 2009 — Ü. M. Ermiş, İznik ve Çevresi Bizans Devri Mimari Faaliyetinin Değerlendirilmesi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (İstanbul).

Ermiş 2014 — Ü. M. Ermiş, "Seyyahların Gözüyle İznik Şehri ve Yapıları", İ. Şahin - H. Egawa - E. E. Özünlü - T. Öğün (eds.), Ciepo-19, Osmanlı Öncesi ve Dönemi Tarihi Araştırmaları I (İstanbul), 205-232.

Ermiş vd. 2016 — Ü. M. Ermiş - S. Gündüz Küskü - A. Yılmaz, “Erken Demirçağ’ından Ortaçağ’a Manisa Kalesi”, TÜBA-KED 14, 247-259.

Erol 2019 — F. A. Erol, “Anadolu Roma İmparatorluk Dönemi Sütunlu Caddelerinin Antik Şehircilik Kavramı İçindeki Yeri”, AHBV Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi 1/1, 11-22.

Ersoy 2018 — A. Ersoy, “Bazı Arkeolojik Buluntu Örnekleri Üzerinden Antik Smyrna/İzmir'de İnançlar”, Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 5/1, 89-107.

Evans 2005 — J. A. Evans, The Emperor Justinian and The Byzantine Empire (London).

Eyice 1988 — S. Eyice, İznik: Tarihçesi ve Eski Eserleri (İstanbul).

Favro 1994 — D. Favro, “The Street Triumphant: The Urban Impact of Roman Triumphal Parades”, Z. Çelik - D. Favro - R. Ingersoll (eds.), Streets: Critical Perspectives on Public Space (London), 151-164.

Fıratlı 1965 — N. Fıratlı, “İstanbul'un Yunan ve Roma Mezar Stelleri”, Belleten 29, 263-324.

Fischer 2010 — M. L. Fischer, Das korinthische Kapitell im alten Israel in der hellenistischen und römischen Periode. Studien zur Geschichte der Baudekoration im Nahen Osten (Mainz am Rhein).

Fittschen vd. 2010 — K. Fittschen – P. Zanker – P. Cain, Katalog der römischen Porträts in den capitolinischen Museen und den anderen kommunalen Sammlungen der

Stadt Rom – II. Die männlichen Privatporträts (Berlin).

Foss 1991 C. Foss, “Opsikion”, ODB III,1528-1529.

Foss 1996 C. Foss, Nicaea: a Byzantine capital and its praises (Brookline).

Foss 2004 C. Foss, “İznik’in Bizans Surları 260-1330”, I. Akbaygil - H. İnalcık - O. Aslanapa (eds.), Tarih Boyunca İznik (İstanbul), 249-262.

Foss - Winfield 1986 C. Foss - D. Winfield, Byzantine Fortifications: an Introduction (Pretoria).

Frascha-Rath 2018 A. Frascha-Raths, John Gibson and Antonio Canova: Rezeption, Transfer, Inszenierung, Vol 1 (Wien).

French 1981 D. French, Roman Roads and Milestones of Asia Minor 1: The Pilgrim’s Road (BAR-IS 105) (Oxford).

Freyberger 1990 K. S. Freyberger, Stadtrömische Kapitelle aus der Zeit von Domitian bis Alexander Severus (Mainz am Rhein).

Frothingham 1904 A. L. Frothingham, “A Revised List of Roman Memorial and Triumphal Arches”, AJA 8/1, 1-34.

Frothingham 1915 A. L. Frothingham, “The Roman Territorial Arch”, AJA 19/2, 155-174.

Gassner 1997 V. Gassner, Das Südtor der Tetragonas-Agora, Keramik und Kleifunde, FiE XIII 1/1 (Wien).

Gençler 2000 — Ç. Gençler, Smintheion Camları, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Ankara).

Gençler 2009 — G. Gençler, Elaiussa Sebaste Antik Yerleşimi Cam Buluntuları, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (Ankara).

Geyik Karpuz 2014 — D. Geyik Karpuz, Adıyaman, Elazığ, Hatay, Mardin, Şanlıurfa Müzelerinde Bulunan İslami Dönem Cam Eserler, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (Erzurum).

Gider 2005 — Z. Gider, Lagina'daki Dor Mimarisi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Denizli).

Göncü 2013 — H. Göncü, Smyrna Akropolü (Kadifekale) Yapı Evreleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (İzmir).

Göncü 2017 — H. Göncü, "Smyrna Akropolü Savunma Yapıları", B. Yolaçan - G. Şakar - A. Ersoy (eds.), Smyrna/İzmir Kazı ve Araştırmaları II (İzmir), 153-158.

Grant 1998 — M. Grant, From Rome to Byzantium the Fifth Century AD. (London).

Gregory 2005 — T. E. Gregory, A History of Byzantium (Chichester).

Gregory - Mills 1984 — T. E. Gregory - H. Mills, “The Roman Arch at Isthmia”, Hesperia 53/4, 407-445.

Grélois - Mango 1988 — J. P. Grélois - C. Mango, Dr John Covel Voyages en Turquie 1675-1677 (Paris).

Guidobaldi vd. 2006 — A. G. Guidobaldi - C. Barsanti - M. della Valle - R. Flaminio - A. Paribeni - A.-B. Yalçın, “Ayasofya Müzesi Bizans Plastik Eserler Koleksiyonu”, 23. AST, 30 Mayıs-3 Haziran 2005 (Ankara), 319-330.

Güçlü 2007 — D. Güçlü, Antik Bithynia Bölgesinin Tarihsel İçerikli Yazıtlar Katalogu ve Tarihçesi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Antalya).

Güçlüay 2013 — S. Güçlüay, “Bizans İmparatorluğunda Toprak Sistemi İçerisinde Themalar IV-VII. Yüzyıllar”, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi 9/1, 63-89.

Gülbay 2016 — O. Gülbay, “Emperor Hadrian’s Reconstruction Projects in Mysia and Bithynia”, B. Takmer - N. Gökalp Özdil - E. N. Akdoğu Arca (eds.), Vir Doctus Anatolicus, Studies in Memory of Sencer Şahin, Sencer Şahin Anısına Yazılar (İstanbul), 403-417.

Gülerman 2022 — D. Gülerman, Mimari Yapıların Roma İmparatorluk Dönemi Sikke İkonografisine Yansıması (M.S. 14 - 235), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Ankara).

Gültekin 2012 — A. Gültekin, Pisidia Antiokheia Antik Kenti Metal Buluntuları, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Isparta).

Güneş 2018 — C. Güneş, Bizans Anadolusu'nda Askerî ve İdarî Bir Sistem: Thema Sistemi (VII. Yüzyıldan XI. Yüzyıla Kadar), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (Muğla).

Güneş 2020 — C. Güneş, "Bizans Kurşun Mühürleri'nde Artabasdos ve İsyanı (741)", Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi 6/14, 624-643.

Gündoğdu - Özkök 2017 — H. M. Gündoğdu - M. K. Özkök, "Antik Kentlerde Fonksiyonel Yapılanma Özellikleri ile Mekânın Biçimlenme Özellikleri Arasındaki İlişki: Pompeii Kenti Örneği", Art-Sanat Dergisi 8, 51-72.

Güngör vd. 2022 — E. Güngör Alper - A. Ekin Meriç - F. Somuncu, "İznik (Nicaea) Tiyatrosu'nda Bulunan DSC Seramiklerinin Yerel Taklitleri", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 24/2, 449-465.

Gürler 2000 — B. Gürler, Tire Müzesi Cam Eserleri (Ankara).

Güven 1986 — S. Güven, "Anadolu'da Roma Takları", 4. AST, 26-30 Mayıs 1986 (Ankara), 103-107.

Güven 2003 — S. Güven, "Evolution of Colonnaded Avenues In The Roman Cityscape: Role Of Cilicia", OLBA 8, 33-55.

Haldon 1997 — J. Haldon, Byzantium in the Seventh Century: The Transformation of a Culture (Cambridge).

Hammer 1818 — J.v. Hammer, Umblick auf einer Reise von Constantinopel nach Brussa und dem Olympos, und von da zurück über Nicäa und Nicomedien (Pesth).

Hasol 2016 — D. Hasol, Mimarlık Sözlüğü (İstanbul).

Hayes 1972 — J. W. Hayes, Late Roman Pottery (London).

Hayes 1980 — J. W. Hayes, Ancient Lamps in the Royal Ontario Museum, I: Greek and Roman Clay Lamps A Catalogue (Toronto).

Hayes 1985 — J. W. Hayes, "Sigillate orientali", Atlante delle forme ceramiche II, Ceramice Fine Romana nel Bacino Mediterraneo (Tardo Ellenismo e Primo İmpero), Enciclopedia dell'Arte Antica Classica e Orientale, Supp. 2 (Roma), 1-96.

Hayes 1992 — J. W. Hayes, Excavations at Saraçhane in İstanbul, Volume 2: The Pottery (Princeton).

Hayes 1997 — J. W. Hayes, Handbook of Mediterranean Roman Pottery (London).

Heilmeyer 1970 — W. D Heilmeyer, Korinthische Normalkapitalle: Studien zur Geschihte der römischen Architekturdekoration (Heidelberg).

Held vd. 2014 — W. Held - D. Kaplan - H. Burwitz - A. Brunn, "2013 Yılı Tarsus Donuk Taş Yüzey Araştırması", 32. AST II, 02-06 Haziran 2014 (Ankara), 529-540.

Hellström 1965 — P. Hellström, Labraunda Swedish Excavations and Researches, Pottery of Classical and Later Date Terrakotta Lamps and Glass (Virginia).

Hendy 1985 — M. F. Hendy, Studies in the Byzantine Monetary Economy c.300–1450 (Cambridge).

Herrman 1988 — J. J. Herrmann, The Ionic Capital in Late Antique Rome (Roma).

Hill 1965 — P. V. Hill, "Some Architectural Types of Trajan", NumChron 5, 155-160.

Intagliata vd. 2020 — E. E. Intagliata - C. Courault - S. J. Barker, "Approaching Late Antique City Walls With An Empire-Wide Perspective", E. E. Intaglıata - S. J. Barker - C. Courault (eds.), City Walls in Late Antiquity: An empire-wide perspective (Oxford), 1-10.

Işık 2010 — F. Işık, "Patara 2008", Anadolu / Anatolia 36, 229-243.

Ivison 2007 — E. A. Ivison, "Amorium in the Byzantine Dark Ages (seventh to ninth centuries)", J. Henning (ed.), Post-Roman Towns, Trade and Settlement in Europe and Byzantium, Vol. 2, Byzantium, Pliska and the Balkans (Berlin), 25-59.

Ivison 2010 — E. A. Ivison, "Kirche und religiöses leben im Byzantinischen Amorium", F. Daim - J. Drauschke (eds.), Byzanz - das Römerreich im Mittelalter, Teil 2, 1 (Mainz), 309-343.

İdil 1976 — V. İdil, "Anadolu'da Roma İmparatorluk Çağı Korinth Başlıkları", Anatolia 20, 1-49.

İdil 1989 V. İdil, “Anadolu’da Roma İmparatorluk Dönemi Zafer Takları”, N. Başgelen - M. Lugal (eds.), Festschrift für Jale İnan / Jale İnan Armağanı (İstanbul), 351-362.

İnalcık 2004 H. İnalcık, “İznik için Osman Gazi ve Bizans Mücadelesi”, I. Akbaygil - H. İnalcık - O. Aslanapa (eds.), Tarih Boyunca İznik (İstanbul), 59-85.

İnalcık 2009 H. İnalcık, Devlet-i Aliye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim (İstanbul).

İnanan 2007 F. İnanan, “İzmir Arkeoloji Müzesi’nden Bir Grup Pişmiş Toprak Kandil”, Sanat Tarihi Dergisi XVI/1, 46-65.

İnanan vd. 2020 F. İnanan - M. Akçınar - T. Akçınar, “İznik / Nikaia, İstanbul Kapı Kazıları’ndan Pişmiş Toprak Kandiller”, Art-Sanat Dergisi 14, 159-184.

İplikçioğlu 2007 B. İplikçioğlu, Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları (İstanbul).

İşkan Işık 2012 H. İşkan Işık, “Patara 2010 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları”, 33. KST 3, 23-28 Mayıs 2011 (Ankara), 15-39.

İşler 2013 B. İşler,“Orta Likya’da Erken Bizans Dönemi Yerleşimleri ve Kırsal Konut Mimarisi”, Adalya 16, 285-304.

Jacoby 2015 D. Jacoby, “The Byzantine Social Elite and the Market Economy, Eleventh to Mid-Fifteenth

Century", A. Frazier – P. Nold (eds.), Essay in Renaissance Thought and Letters in Honor of John Monfasani (Leiden), 67-86.

Jerningham 1873 — H. E. H. Jerningham, To and from Constantinople (London).

Joanne - Isambert 1861 — A. Joanne - E. Isambert, Itinéraire descriptif, historique et archéologique de L'Orient (Paris).

Kadıoğlu 2004 — M. Kadıoğlu, "Ankyra Tiyatrosu: Ön Rapor", Z. Öğün Çizmeli - T. Sipahi - L. Keskin (eds.), I-II Ulusal Arkeolojik Araştırmalar Sempozyumu, Anadolu / Anatolia Ek Dizi 1 (Ankara), 123-140.

Kadıoğlu 2013 — M. Kadıoğlu, "Anazarbos Zafer Takı: Restitüsyon ve Tarihleme Önerisi", G. Kökdemir (ed.), Orhan Bingöl'e 67. Yaş Armağanı / A Festschrift for Orhan Bingöl on occasion of his 67th Birthday (Ankara), 237-260.

Kağıtçı 2011 — H. Kağıtçı, Bargylia Hadrian Tapınağı ve Anadolu'daki Benzer Örnekler, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Konya).

Karaca 2009 — E. Karaca, Allianoi Kemik Eserleri, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Edirne).

Karamut 1996 — İ. Karamut, "1994 Yılı Syedra Antik Kenti Çevre Düzenleme Çalışmaları", VI. Müze. Kurtarma Kazıları Semineri, 24-26 Nisan 1995 (Ankara), 77-89.

Karaosmanoğlu 1996 — M. Karaosmanoğlu, Anadolu Mimari Bezemeleri Roma Çağı Yumurta Dizisi (Erzurum).

Kardoruk 2022a — N. Kardoruk, İznik (Nicaea) Tiyatrosu Taş Eserleri: Sütunlu Galeriler ve Çevresi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (İzmir).

Kardoruk 2022b — N. Kardoruk, "Yeni Bulgularla Birlikte İznik (Nicaea) Roma Tiyatrosu Kullanım İşlevleri ve Mimarisi", Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 12/24, 31-62.

Karnapp 1974 — W. Karnapp, Das Istanbultor der Stadtmauer von Nicaea-İznik, Mansel'e Armağan (Ankara).

Karpuz - Çibuk 2017 — G. G. Karpuz - K. Çibuk, "Kocaeli Arkeoloji ve Etnografya Müzesinde Bulunan Cam Bilezikler", Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Senpozyumu III (Kocaeli), 283-296.

Kautzsch 1936 — R. Kautzsch, Kapitellstudien: Beiträge zu einer Geschichte des spätantiken Kapitells im Osten vom vierten bis ins siebente Jahrhundert (Berlin-Leipsig).

Kaya 2003 — M. Kaya, "Anadolu'daki Roma Garnizonları", Tarih İncelemeleri Dergisi 18/2, 83-94.

Kaya 2005 — M. A. Kaya, "Anadolu'da Roma Eyaletleri; Sınırlar ve Roma Yönetimi", Tarih Araştırmaları Dergisi 24/38, 11-30.

Kaya 2020 — T. Kaya, Routes and Communications in Late Roman and Byzantine Anatolia (ca. 4th-9th centuries a.d.), Middle East Technical University,

Graduate School of Social Sciences (Unpublished PhD Thesis) (Ankara).

Kinneir 1818 — J. M. Kinneir, Journey Through Asia Minor, Armenia and Koordistan (London).

Kleiner 1989 — F. S. Kleiner, “An Arch of Domitian in Rome on the Coins of Alexandria”, NumChron 149, 69-80.

Knipfing 1925 — J. R. Knipfing, “Religious Tolerance during the Early Part of the Reign of Constantine the Great (306-313)”, The Catholic Historical Review 10/4, 483-503.

Koçel Erdem 1995 — Z. Koçel Erdem, Anadolu Hadrian Dönemi Mimari Bezemeleri (M.S. 117-138), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (İstanbul).

Koçhan 1995 — N. Koçhan, Hellenistik Çağ Anadolu Mimarisinde Lotus-Palmet ve Yumurta Bezekleri (Erzurum).

Kolbaba 2001 — T. M. Kolbaba, “Byzantine Perceptions of Latin Religious “Errors”: Themes and Changes from 850to 1350”, A. E. Laiou - R. P. Mottahedeh (es.), The Crusades from the Perspective of Byzantium and the Muslim World (Washington, D.C.), 117-143.

Kontokosta 2014 — A. Kontokosta, “Reconsidering the arches (fornices) of the Roman Republic”, JRA 27, 7-35.

Köroğlu 2015 — G. Köroğlu, “Anadolu’dan Erken Bizans Dönemi Hacı Ampullaları ve Smyrna Buluntuları”, A. Ersoy - G. Şakar (eds.), Smyrna/İzmir Kazı ve

Araştırmaları I. Çalıştay Bildirileri (İstanbul), 155-170.

Kunz 1917 — G. F. Kunz, Rings for the finger; from the earliest known times, to the present, with full descriptions of the origin, early making, materials, the archaeology, history, for affection, for love, for engagement, for wedding, commemorative, mourning, etc. (Philadelphia).

Kurtaran 2012 — U. Kurtaran, "Bir İmparatorluğun Doğuşu Osmanlı Kuruluş Dönemi", Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi 5, 244-265.

Kutluay 2022 — P. Kutluay, "A View of Roman Architecture: Achieving Monumentality Through Politics, Urbanism, and Visual Imagery", Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences 8/57, 1280-1284.

Laborde 1838 — L. de Laborde, Voyage de l'Asie Mineure (Paris).

Lagona 1992 — S. Lagona, "1990 Yılı Kyme Kazıları", 13. KST 2, 27-31 Mayıs 1991 (Ankara), 91-99.

Lagona 1993 — S. Lagona, "1991 Yılı Kyme Kazıları", 14. KST 2, 25-29 Mayıs 1992 (Ankara), 309-315.

Laiou 2002 — A. E. Laiou, The Economic History of Byzantium From the Seventh Through the Fifteenth Century, Vol. 1 (Washington, D.C.).

Laiou 2005 — A. E. Laiou, "The Byzantine Village (5th-14th century)", J. Lefort - C. Morrisson - J.-P. Sodini (eds.), Les Villages dans l'Empire byzantin, IVe-XVe siècle (Paris), 31-54.

Laiou 2008 — A. E. Laiou, “Political-Historical Survey, 1204-1453”, E. Jeffreys - R. Cormack - J. F. Haldon (eds.), The Oxford Handbook of Byzantine Studies (Oxford), 280-294.

Laiou - Morrison 2007 — A. E. Laiou - C. Morrison, The Byzantine Economy (Cambridge).

Lauray 1914 — L. De Lauray, La Turquie que l’on Voit (Paris)

Lawrence 1983 — A. W. Lawrence, “A Skeletal History of Byzantine Fortification”, BSA 78, 171-227.

Liebeschuetz 1999 — W. Liebeschuetz, “Antik Kentin Sonu”, J. Rich (ed.), S. Güven - E. Güven (çev.), Geç Antik Çağda Kent (İstanbul), 1-48.

Lightfoot 1991 — C. S. Lightfoot, “A Group of Roman Perfume Bottles From Asia Minor”, Erol Atalay Memorial, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Dergisi I, 107-112.

Lightfoot 1998 — C. S. Lightfoot, The Survival of cities in Byzantine Anatolia the case of Amorium, Byzantion 68/1, 56-71.

Lightfoot 2000 — C. S. Lightfoot, “Amorium: The History and Archaeology of an Ancient City in the Turkish Period”, A. AktaşYasa (ed.), Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi, 4-7 Kasım 1997 (Ankara), vol. 2, 79-89.

Lightfoot 2003 — C. S. Lightfoot, Amorium Report 2, Research Papers and Technical Reports, Bar International Series 1170 (Oxford).

Lightfoot 2005 — C. S. Lightfoot, “Glass Finds at Amorium”, DOP 59, 173-181.

Lightfoot 2012 — C. S. Lightfoot, “Byzantine Weights and Related Material”, C. S. Lightfoot - E. A. Ivison (eds.), Amorium Reports 3: The Lower City Enclosure Finds Reports And Technical Studies (İstanbul), 379-386.

Lightfoot - Mergen 2000 — C. Lightfoot - Y. Mergen, “Amorium 1998 Yılı Kazı Çalışmaları”, 21. KST 2, 24-28 Mayıs 1999 (Ankara), 143-152.

Lilie 1976 — R. J. Lilie, Die byzantinische Reaktion auf die Ausbreitung der Araber: Studien zur Strukturwandlung des byzantinischen Staates im 7. und 8. Jhd (Munich).

López 2012 — M. I. R. López, “Victory, Triumph and Fame as the Iconic Expressions of the Courtly Power”, Music in Art 371/2, 9-23.

Lowry 2004 — H. W. Lowry, “Gezginlerin Gözünden ve İdari Kayıtlardaki Bilgilerin Işığında Osmanlı Döneminde İznik, 1331-1923”, I. Akbaygil - H. İnalcık - O. Aslanapa (eds.), Tarih Boyunca İznik (İstanbul), 135-174.

Lüdörf 2006 — G. Lüdörf, Römische und frühbyzantinische Gebrauchskeramik im westlichen Kleinasien: Typologie und Chronologie (Rahden).

MacDonald 1986 — W. L. MacDonald, The Architecture of the Roman Empire, vol. 2, An Urban Appraisal (New Haven and London).

Madsen 2016 — J. M. Madsen, “Cassius Dio And The Cult Of Ivlivs And Roma At Ephesus And Nicaea (51.20.6-8)”, ClQ 66/1, 286-297.

Maggie 1950 — D. Maggie, Roman Rule in Asia Minor (Princeton).

Mango 1991 — C. Mango, “Approaches to Byzantine Architecture”, Muqarnas 8, 40-44.

Mango 2006 — C. Mango, Bizans Mimarisi, M. Kadiroğlu (çev.) (Ankara).

Mansel 1958 — A. M. Mansel, “1946-1955 Yıllarında Pamphylia’da Yapılan Kazılar ve Araştırmalar”, Belleten 22/86, 211-256.

Mansel 1967 — A. M. Mansel, “1967 Perge Kazılarına Dair Önrapor”, TAD 25, 104-109.

Marcellus 1839 — M. L. J.A.C. de Martin du Tyrac Marcellus, Souvenirs de l'Orient, par le Vicomte de Marcellus, ancien ministre plénipotentiaire, vol. I (Brussels).

Marshall 1907 — F. H. Marshall, Catalogue of the Finger Rings, Greek, Etruscan and Roman in the Deparments of Antiquities British Museum (London).

Matschke 2002 — K. P. Matschke, “The Late Byzantine Urban Economy, Thirteenth–Fifteenth Centuries”, A. E. Laiou (ed.), The Economic History of Byzantium From the Seventh Through the Fifteenth Century, Vol. 1 (Washington, DC), 463-495.

Mattingly - Hitchner 1995 — D. Mattingly - R. Hitchner, “Roman Africa: An Archaeological Review”, JRS 85, 165-213.

Mcfayden 1921 — D. Mcfayden, “The Princeps and the Senatorial Provinces”, ClPhil 16/1, 34-50.

Mercangöz 1995 — Z. Mercangöz, “Batı Anadolu’daki Türk Yapıların Duvar Tekniği ve Tuğla Süslemelerinin Kaynağı Üzerine Düşünceler”, F. Korkmaz (ed.), 9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler Kitabı 2 (Ankara), 485-495.

Meriç - Ekin Meriç 2021 — Z. A. Meriç - A. Ekin Meriç, “2012-2019 Yılları Arasında İznik Roma Tiyatrosu’nda Bulunan Bizans Sırlı Seramiklerinin Değerlendirilmesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 54, 49-66.

Merkelbach 1987 — R. Merkelbach, Nikaia in der römischen Kaiserzeit, Rheinisch –Westfälische Akademie der Wissenschaften, Geisteswissenschaften / Vorträge G 289 (Düsseldorf).

Midford 2014 — S. Midford, “Roman Imperial Triumphal Arches”, Iris: Journal of The Classical Association of Victoria 27, 11-26.

Mitchell 1974 — S. Mitchell, “The Plancii in Asia Minor”, JRS 64, 27-39.

Mitchell 1993 — S. Mitchell, Anatolia, Land, Men and Gods in Asia Minor 1, The Celts and the Impact of Roman Rule (Oxford).

Morgan 2007 — G. Morgan, Byzantium (Harpender).

Müderrisoğlu - Arslan 1998 — F. Müderrisoğlu - Ç. Arslan, “Tarihsel Süreç İçerisinde İznik”, Vakıf ve Kültür Dergisi 3, 42-46.

Müller-Wiener 1989 — W. Muller-Wiener, “Bischofsresidenzen des 4.-7. Iahrhunderts im ostlichen Mittelmeer-Raum”, N. Duval (ed.), Actes du XIe congrès international d'archéologie chrétienne, 21-28 septembre 1986 (Rome), 651-709.

Müller - Vogel 2012 — W. Müller - G. Vogel, Mimarlık Atlası, Cilt 1 (İstanbul).

Niewöhner 2007 — P. Niewöhner, Aizanoi, Dokimion und Anatolien : Stadt und Land, Siedlungs- und Steinmetzwesen vom späteren 4. bis ins 6. Jahrhundert n. Chr., Archäologische Forschungen, Band 23 (Wiesbaden).

Niewöhner 2016 — P. Niewöhner, “The Byzantine Settlement History of Miletus and Its Hinterland – Quantitative Aspects: Stratigraphy, Pottery, Anthropology, Coins, and Palynology”, AA 2, 225-290.

Niewöhner 2017 — P. Niewöhner, “Urbanism”, P. Niewohner (ed.), The Archaeology of Byzantine Anatolia: From the End of Late Antiquity until the Coming of the Turks (Oxford), 39-59.

Nikephoros 1990 — Nikephoros, Patriarch of Constantinople Short History, C. Mango (trans.) (Washington D.C.).

Odahl 2004 — C. M. Odahl, Constantine and The Christian Empire (New York).

Okan vd. 2022 — E. Okan – A. Bilir – D. Çalışkan, “Prusias Ad Hypium Antik Tiyatrosu: Yeni Kazılar, İlk Veriler”, Höyük 9, 33-66.

Okutan 2004 — F. Okutan, Attaleia Kent Kapıları, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Antalya).

Onur 2019 — İ. S. Onur, İznik Gölü Sualtı Bazilikası Mezarları 2015-2017, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Bursa).

Oransay 2006 — B. S. A Oransay, Arykanda Antik Kentinde 1971-2002 Kazı Sezonlarında Ele Geçen Madeni Buluntular ve Madencilik Faaliyetleri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (Ankara).

Ossi 2016 — A. J. Ossi, "The Arch of Augustus at Pisidian Antioch: Reconstructing Archaeological Context Through Digital Analysis of an Excavation Archive", AJA 120/3, 411-446.

Ostrogorsky 1959a — G. Ostrogorsky, "The Byzantine Empire in the World of the Seventh Century", DOP 13, 1-21.

Ostrogorsky 1959b — G. Ostrogorsky, "Byzantine Cities in the Early Middle Ages", DOP 13, 45-66.

Ostrogorsky 1995 — G. Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi, F. Işıltan (çev.) (Ankara).

Ousterhout 2016 — R. Ousterhout, Bizans'ın Yapı Ustaları (İstanbul).

Öncelen 2017 — G. Öncelen, Amorium Kazısı 2013-2015 Yılları Cam Buluntuları, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Eskişehir).

Ötüken 1990 — Y. Ötüken, “Bizans Duvar Tekniğinde Tektonik ve Estetik Çözümler”, Vakıflar Dergisi 21, 395-410.

Ötüken 1996 — Y. Ötüken, Forschungen im Nordwestlichen Kleinasien Antike und Byzantinische Denkmäler in der Provinz Bursa, IstMitt 41 (Tübingen).

Öz 2022 — C. Öz, “Andriake Limanı’nda Bulunan Geç Roma C Kırmızı Astarlı Seramikleri”, Arkhaia Anatolika 5, 305-331.

Özbek 1984 — M. Özbek, “Roma Açık Hava Tiyatrosundan (İznik) Çıkarılan Bizans İskeletleri”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 21, 81-89.

Özdemir 2019 — B. Özdemir, “Mimari Detaylarıyla Tlos Antik Kenti Tiyatrosu”, V. Keleş - A. Yılmaz - H. Kasapoğlu - E. H. Güner - E. Çelikbaş (eds.), Cevat Başaran'a 60. Yaş Armağanı, Essays for Cevat Başaran's 60 th Birthday Occasion (Ankara), 797-818.

Özdilek 2016 — B. Özdilek, “Lykia Tiyatrolarına Genel Bakış”, Cedrus IV, 139-185.

Özdizbay 2012 — A. Özdizbay, Perge’nin M.S. 1.-2. Yüzyıllardaki Gelişimi Die-Stadtentwicklung von Perge im 1-2. n. Chr., Adalya Ek Yayın Dizisi 10 (İstanbul).

Özer 2020 — B. Y. Özer, “XII. Yüzyıl Bizans Anadolusu’nda Kentsel Ekonomi: Temel Dinamikler ve Pergamon Örneği”, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi 12, 277-298.

Özgan 2015 — R. Özgan, Roma Portre Sanatı III (İstanbul).

Özgen 2009 — H. M. Özgen, Anadolu'da Roma Dönemi Takları ve Tak Biçimli Kent Kapıları, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (İstanbul).

Özgülnar 2007 — N. Özgülnar, Perge Kazılarında Bulunmuş Takılar, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (İstanbul).

Özgümüş 2009 — Ü. Özgümüş, "Byzantine Glass Finds in the Roman Theater at Iznik (Nicaea)", ByzZ 101/2, 727-735.

Özhanlı 2010 — M. Özhanlı, "Pisidia Antiokheiası 2008 Kazısı", 31. KST 25-29 Mayıs 2009 (Ankara), 75-84.

Özkul Fındık 2001 — N. Özkul Fındık, İznik Roma Tiyatrosu Kazı Buluntuları (1980-1995) Arasındaki Osmanlı Seramikleri (Ankara).

Öztaner 2010 — S. H. Öztaner, "Salamis-Constantia Kent Planlaması Üzerine Yeni Araştırmalar: Cardo ve Decumanus", Anadolu 36, 199-214.

Öztaşkın 2013 — M. Öztaşkın, Stratonikeia ve Lagina Kazılarında Bulunan Bizans Dönemi Seramikleri (2008-2010 Yılları), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (Eskişehir).

Öztaşkın 2015 — G. K. Öztaşkın, "Stratonikeia Kenti Bizans Dönemi Liturjik Taş Eserleri", B. Sögüt (ed.), Stratonikeia ve Çevresi Araştırmaları (İstanbul) 159-174.

Öztürk 2009 — F. Dönmez Öztürk, “Likya Örneğinde Romalılaştırma ve Romalılaşma”, Doğu Batı 49, 277-285.

Öztürk 2021 — H. S. Öztürk, “Nikaia’dan Yeni Yazıtlar XIV - Nikaia’dan Leukai’a/Lefke’ye Yerleşimler, Miltaşları, Roma Yolu ve Mauricius Köprüsü”, Libri VII, 1-16.

Öztürker 2016 — H. C. Öztürker, “Laskarisler Dönemine Ait Bir Kale: İzmir Keçi Kalesi”, İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi 12, 1-10.

Öztürker 2019 — H. C. Öztürker, “Anadolu’da Bizans Feodalizasyonunun Somut Bir İfadesi: Marmaris Selimiye Kalesi”, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 18, 157-176.

Özyiğit 2009 — Ö. Özyiğit, “2007 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları”, 30. KST 1, 26-30 Mayıs 2008 (Ankara), 387-410.

Özyurt Özcan 2010 — H. Özyurt Özcan, “Muğla İli ve İlçelerindeki Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Bizans Dönemine Ait Taş Eserler”, 27. AST 2, 25-29 Mayıs 2009 (Ankara), 337-354..

Parman 2002 — E. Parman, Ortaçağda Bizans Döneminde Frigya (Phrygia) ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri (Eskişehir).

Perring 2000 — D. Perring, “Roma Kentlerinde Mekansal Organizasyon ve Toplumsal Değişim”, J. Rich - A. W. Hadrill (eds.), L. Özgenel (çev.), Antik Dünyada Kırsal ve Kent (İstanbul), 279-300.

Peschlow 2004 — U. Peschlow, “Nikaia/İznik Kiliseleri”, I. Akbaygil - H. İnalcık - O. Aslanapa (eds.), Tarih Boyunca İznik (İstanbul), 200-218.

Peschlow 2017 — U. Peschlow, “Nicaea”, P. Niewohner (ed.), The Archaeology of Byzantine Anatolia: From the End of Late Antiquity until the Coming of the Turks (Oxford), 203-216.

Peschlow 2020 — U. Peschlow, “Roma ve Bizans Dönemi İznik Arkeolojisi ve Geleceği”, Ş. Kılıç – K. Akalın (eds.), Unesco Dünya Mirası Olma Yolunda İznik/Nicaea Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı, 2-4 Ekim 2015 (Bursa), 151-184.

Peyssonel 2005 — C. D. Peyssonel, 1745 Yılında İzmit ve İznik’e Yapılmış Bir Gezinin Öyküsü, F. Y. Ulugün (çev.) (Kocaeli).

Pococke 1745 — R. Pococke, A Description of the East and Some Other Countries, Vol. II / Part II (London).

Popkin 2015 — M. L. Popkin, “Decorum and the Meanings of Materials in Triumphal Architecture of Republican Rome”, Journal of the Society of Architectural Historians 74/3, 289-311.

Poujoulat 1840 — M. B. Poujoulat, Voyage Dans L’Asie Mineure En Mesopotamie, A Palmyre, En Syrie, En Paletsine et en Egypte, Tome I (Paris).

Radt 2002 — R. Radt, Pergamon, Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları (İstanbul).

Raptis - Vassiliadou 2015 — K. T. Raptis - S. D. Vassiliadou, “Early Christian Marble Tables in Cyprus: Typology, Use, Origin,

and Distribution", A. Jacobs – P. Cosyns (eds.), POCA 2008, Proceedings of the 8th Annual Postgraduate Cypriot Archaeology Conference Held in Honour of the Memory of Paul Åström at the Vrije Universiteit Brussel, 27th-29th November 2008 (Belgium), 257-285.

Raynaud 2008 — M.-P. Raynaud, "Quelques remarques à propos de l'étude des sols *in situ*", JMR 1-2, 83-101.

Raynaud 2009 — M.-P. Raynaud, Corpus of the Mosaics of Turkey, Vol. I, Xanthos, Part 1, The East Basilica (İstanbul).

Remy 1989 — B. Remy, Les carrières sénatoriales dans les provinces romaines d'Anatolie au Haut-Empire (31 av. J.-C.- 284 ap. J.-C.) (Pont-Bithynie, Galatie, Cappadoce, Lycie-Pamphylie et Cilicie), Varia Anatolica 2 (İstanbul).

Ridley 2013 — R. T. Ridley, "The Arch of Scipio Africanus", ClPhil 109/1,11-25.

Rosser 2001 — J. H. Rosser, Historical Dictionary of Byzantium (USA).

Rubin 2008 — B. B. Rubin, (Re)presenting Empire: The Roman Imperial Cult in Asia Minor, 31 BC – AD 68, University of Michigan Classical Art and Archaeology (Unpublished PhD Thesis) (Michigan).

Rumscheid 1994 — F. Rumscheid, Untersuchungen zur kleinasiatischen Bauornamentik des Hellenismus (Mainz).

Saltuk 1990 — S. Saltuk, Arkeoloji Sözlüğü (İstanbul).

Sarris 2002 — P. Sarris, “The Justinianic plague: Origins and effects”, Continuity and Change 17/2, 169-182.

Schneider - Karnapp 1938 — A. M. Schneider - W. Karnapp, Die Stadtmauer von Iznik 1938 (Nicaea), IF 9 (Berlin).

Serin 2004 — U. Serin, Early Christian and Byzantine Churches at Iasos in Caria: An Architectural Survey (Monumenti di Antichità Cristiana, Serie II/XVII (Roma).

Serin 2013 — U. Serin, “Karya’daki Geç Antik Ve Bizans Dönemi Yapı ve Yerleşimleri Üzerine Bazı Gözlemler”, METU Journal of The Faculty of Architecture, 191-211.

Sevin 2001 — V. Sevin, Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası (Ankara).

Seyirci 2017 — H. K. Seyirci, “Ksanthos Güney Kent Kapısı ve Evreleri”, Adalya 20, 177-212.

Sherk 1955 — R. K. Sherk, “The Inermes Provinciae of Asia Minor”, The American Journal of Philology 76/4, 400-413.

Sherwin-White 1977 — A. N. Sherwin-White, “Roman Involvement in Anatolia, 167-88 B.C.”, JRS 67, 62-75.

Slattery 2014 — S. A. Slattery, The Politics of the Gate: Byzantine City Walls and the Urban Negotiation of Imperial Authority, Bates College e Faculty of the Department of History (Honors Theses) (Lewiston, Maine).

Somuncu 2022 — F. Somuncu, İznik (Nicaea) Roma Tiyatrosu'nda Bulunmuş Afrika ve Phokaia (Foça) Kırmızı Astarlı Seramikleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (İzmir).

Soslu 2022 — A. Soslu, Burdur Müzesi Cam Eserleri, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (Aydın).

Soysal vd. 1981 — H. Soysal - S. Sipahioğlu - D. Kolçak - Y. Altıok, Türkiye ve Çevresinin Tarihsel Depremler Kataloğu (M.Ö.2100-M.S.1900), TÜBİTAK Proje No: TBAG 341.

Söğüt 2005 — B. Söğüt, "Hierapolis Arkeoloji Müzesi Bahçesi'nde ve Güney Roma Hamamı'nda Bulunan İonik Mimari Elemanlar ile İlgili Bir Değerlendirme", Anadolu 28, 91-106.

Söğüt 2007 — B. Söğüt, "Denizli-Hisarköy Müze Deposundaki Mimari Bloklar", 24. AST 2, 29 Mayıs-2 Haziran 2006 (Ankara), 383-396.

Söğüt 2010 — B. Söğüt, "Stratonikeia 2008 Yılı Çalışmaları", 31. KST 4, 25-29 Mayıs 2009 (Ankara), 263-286.

Söğüt vd. 2009 — B. Söğüt - T. Sezgin - B. Yılmaz, "Işıklı Kasabası'ndaki (Deniz-Çivril) Mimari Blokları", 26. AST 3, 26-30 Mayıs 2008 (Ankara), 361-376.

Sönmez 2018 — B. Sönmez, "Nysa Ad Maeandrum Cadde 1-Plateia Hellenistik ve Roma Dönemi Sofra Kapları ve Unguentariumları", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 45, 11-42.

Spaer 1988 — M. Spaer, “The Pre-İslamic Glass Bracelets of Palestine”, Journal Glass Studies 30, 51-61.

Stathakopoulos 1997 — D. Stathakopoulos, “Crime and Punishment: The Plague in the Byzantine Empire, 541–749”, L. K. Little (ed.), Plague and the End of Antiquity The Pandemic of 541–750 (New York), 99-118.

Şafak 2012 — N. Şafak, “Osmanlı Kuruluş Döneminde Devlet”, Belleten 76/276, 431-454.

Şahin 1978 — S. Şahin, Bithynische Studien / Bithynia İncelemeleri, IK 7 (Bonn).

Şahin 1979 — S. Şahin, Katalog der antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia) / İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu I (Bonn).

Şahin 1981 — S. Şahin, Katalog der antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia) / İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu II,1 (Bonn).

Şahin 1987a — S. Şahin, Katalog der antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia) / İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu II,3 (Bonn).

Şahin 1987b — S. Şahin, “Yazıtların Diliyle İznik'te (Nikaia) Tarih”, 5. AST 1, 6-10 Nisan 1987 (Ankara), 369-374.

Şahin 2004 — S. Şahin, “Helenistik ve Roma Çağlarında İznik/Nikaia”, I. Akbaygil - H. İnalcık - O. Aslanapa (eds.), Tarih Boyunca İznik (İstanbul), 3-23.

Şahin 2008 — M. Şahin, Miletopolis Kökenli Figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları (Ankara).

Şahin 2009 — M. Şahin, “Sikke Betimlerine Göre Roma Çağı Nikaia’sında (İznik) Yapı Programı”, Bursa Araştırmaları 26, 15-21.

Şahin 2013 — S. Şahin, “Antik Kaynaklar Işığında Tarihte Bithynia Depremleri”, E. Akyürek Şahin - B. Takmer - F. Onur (eds.), Eskiçağ Yazıları 5 [Akron 7] (İstanbul), 1-16.

Şahin 2018 — O. Şahin, Konya Ereğli Müzesi Cam Eserleri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Konya).

Şahin - Altın 2018 — M. Şahin - A. A. Altın, “Nikaia’nın Antik Dönemdeki Tarımsal Üretimine Dair İzler: Nikaia’dan Bir Pres Taşı”, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 19/35, 815-827.

Şahin - Berns 2014 — M. Şahin - C. Berns, “Bursa İli Yüzey Araştırması-2012 İznik”, 31. AST 1, 27 - 31 Mayıs 2013 (Ankara), 49-60.

Şen 1998 — T. Şen, İznik’in Tarihi Coğrafyası, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslâm Ülkeleri Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (İstanbul).

Şen Yıldırım 2012 — D. Şen Yıldırım, “Hurmalık Hamamı Buluntuları Işığında Patara’nın Geç Roma-Erken Bizans Dönemi Kuzey Afrika Kökenli Seramikleri”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 12/4, 151-171.

Şimşek 2010 — C. Şimşek, “2008 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazıları”, 31. KST, 25-29 Mayıs 2009 (Ankara), 101-134.

Şimşek 2013 — C. Şimşek, “Laodikeia Antik Kenti’nde Yapılan Çalışmalar”, CollAn XII, 15-36.

Şimşek 2017 — C. Şimşek, “2015 Yılında Laodikeia’da Yapılan Çalışmalar”, Arkeoloji ve Sanat 156, 131-152.

Şimşek - Duman 2007 — C. Şimşek - B. Duman, “Laodikeia’da Bulunan Ampullalar”, Olba 15, 73-102.

Şimşek - Sezgin 2011 — C. Şimşek - M. Ayşem Sezgin, “Laodikeia Kuzey Tiyatrosu”, Olba XIX, 173-202.

Tekocak 2006 — M. Tekocak, Kelenderis Roma Çağı Seramiği, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (Konya).

Tezcan 1989 — H. Tezcan, Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi (İstanbul).

Tiryaki 2015 — A. Tiryaki, “The Architectural Decoration of the Episcopal Church of Rhodiapolis in Lycia”, P. Pensabene - E. Gasparini (eds.), Interdisciplinary Studies on Ancient Stone ASMOSIA X, Proceedings of the Tenth International Conference of ASMOSIA (21-26 May 2012) (Rome), 377-384.

Teall 1959 — J. L. Teall, “The Grain Supply of the Byzantine Empire, 330-1025”, DOP 13, 87-139.

Teall 1971 — J. L. Teall, “Byzantine Agricultural Tradition”, DOP 25, 33-59.

Texier 2002 — C. Texier, Küçük Asya Coğrafyası Tarihi ve Arkeolojisi I, A. Suat (çev.) (Ankara).

Texier - Pullan 1864 — C. Texier - R. P. Pullan, Byzantine Architecture: İllustrated by Examples of Edifices Erected in the East During the Earliest Ages of Christianity, With Historical & Archaeological Descriptions (London).

Thorpe 2002 — M. Thorpe, Roma Mimarlığı, R. Akbulut (çev.) (Ankara).

Treadgold 1997 — W. Treadgold, A History of the Byzantine State and Society (Stanford).

Turan 2009 — O. Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti (İstanbul).

Türe 2004 — A. Türe, Takı ve Süs Taşlarında Sembollerin Dili (İstanbul).

Türe - Savaşçın 2002 — A. Türe - M. Y. Savaşçın, Anadolu Antik Takıları (İstanbul).

Türkmen 2007 — M. Türkmen, Pamphylia ve Kilikia'da Severuslar Dönemi Mimari Bezemesi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (İstanbul).

Türkmen 2009 — B. Türkmen, Allianoi'da Bulunan Ezme ve Öğütme Taş Aletleri ile Taş Kaplar, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Edirne).

Türkoğlu 2004 İ. Türkoğlu, “Byzantine Houses in Western Anatolia: An Architectural Approach”, Al-Masāq 16/1, 93-130.

Uğuz 2021 H. Uğuz, Pisidia Antiokheia Cam Eserleri (1980-2020 Yılları Arası Kazı Buluntuları), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Isparta).

Uytterhoeven – Ricci 2022 I. Uytterhoeven – A. Ricci, “Giriş”, I. Uytterhoeven – A. Ricci (eds.), Konut Palimpsesti: Roma, Geç Antik, Bizans ve Erken İslam Dönemi Yaşam Kalıplarını Yeniden Değerlendirmek (İstanbul), 3-34.

Uzunoğlu 2014 H. Uzunoğlu, “Eski Yunan Edebi Kaynakları 2, Prokopios, “Yapılar Üzerine” Kitap V, 1-5”, N. E. Akyürek Şahin - M. Alkan - E. Yıldız (eds.), Eskiçağ Yazıları 6 (İstanbul), 271-295.

Üçer Karababa 2006 İ. Üçer Karababa, “Roma Dönemi Tören Alaylarının Kent Dokusuna Etkileri: Roma ve İstanbul’daki Zafer Alayları”, Olba 14, 127-148.

Vandeput 1997 L. Vandeput, The Architectural Decoration in Roman Asia Minor, Sagalassos: a Case Study, Studies in Eastern Mediterranean Archaeology (Brepols).

Varinlioğlu 2014 G. Varinlioğlu, “Boğsak Yüzey Araştırması 2013”, 32. AST 2, 02-06 Haziran 2014 (Ankara), 465-474.

Vasiliev 1936 A. A. Vasiliev, “The Foundation of the Empire of Trebizond (1204-1222)”, Speculum 11/1, 3-37.

Vroom 2019 — J. Vroom, Bizans'tan Modern Döneme Ege'de Seramik 1-20. Yüzyıllar Bir Giriş ve El Kitabı (İstanbul).

Yağcı 2003 — R. Yağcı, "Soli-Pompeiopolis 2002", ANMED 2003-1, 36-40.

Yalman 1983 — B. Yalman, "İznik Tiyatro Kazısı", 5. KST, 23-27 Mayıs 1983 (İstanbul), 215-220.

Yalman 2006 — B. Yalman, İznik/Nikaia (Bursa).

Yavaş vd. 2018 — A. Yavaş - Z. Demirel Gökalp - Ü. Güder - M. Kurt, "Amorium Kazılarında Bulunan Bir Grup Okucu", TÜBA-AR 23, 179-209.

Yavuzatmaca 2016 — M. Yavuzatmaca, A Study On The Building Techniques And Materials In The Late Antique And Byzantine Fortifications In Anatolia: Ancyra And Nicaea, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Ankara).

Yeşiltaş 2012 — T. Yeşiltaş, Yalvaç Müzesi'ndeki Bizans Dönemi Taş Eserleri, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınmlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Çanakkale).

Yıldırım 2013 — F. Yıldırım, 14. Yüzyıldan Cumhuriyet Dönemi'ne Kadar Yabancı Seyyahların Gözünden Bursa İlindeki Mimari Eserler, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (Ankara).

Yıldırım 2017 — Ş. Yıldırım, "Yeni Araştırmaların Işığında Soloi-Pompeiopolis Liman Caddesi", Çeşm-i Cihan:

Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi E-Dergisi 4/1, 71-95.

Yılmazyaşar 2003 — H. Yılmazyaşar, Orhan Gazi Döneminde İznik Kenti ve Mimarisi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Ankara).

Yılmazyaşar 2017 — H. Yılmazyaşar, "Orhan Gazi Döneminde (1326-1362) İznik Kenti", A. P. Şahin Tekinalp - F. Müderrisoğlu - Ü. Araç (eds.), Osmanlı Dünyasında Kültürel Karşılaşmalar ve Sanatsal Yansımaları: Prof. Dr. Filiz Yenişehirlioğlu'na Armağan (Ankara), 263-279.

Yinesor Demir 2008 — J. S. Yinesor Demir, Gaziantep Arkeoloji Müzesinde Sergilenen Yüzükler ve Yüzük Taşları, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Eskişehir).

Waagé 1933 — F. O. Waage, "Excavations in the Athenian Agora: The Roman and Byzantine Pottery", Hesperia 2, 293-294.

Waagé 1948 — F. O. Waage, "Hellenistic and Roman Tableware of North Syria", F. O. Waagé (ed.), Antioch on the Orontes: Ceramic and Islamic Coins IV (Wisconsin), 1-60.

Waelkens 1989 — M. Waelkens, "Hellenistic and Roman Influence in The Imperial Architecture of Asia Minor", Bulletin Supplement 55, 77-88.

Waldbaum 1983 — J. C. Waldbaum, Metalwork From Sardis: The Finds Through 1974 (London).

Wallace-Hadrill 1990 — A. Wallace-Hadrill, “Roman Arches And Greek Honours: The Language Of Power At Rome”, Proceedings of the Cambridge Philological Society 36/216, 143-181.

Ward-Perkins 1951 — J. B. Ward-Perkins, “The Arch of Septimius Severus at Lepcis Magna”, Archaeology 4/4, 226-231.

Watts - Watts 1992 — D. J. Watts - C. M. Watts, “The Role of Monuments in the Geometrical Ordering of the Roman Master Plan of Gerasa”, Journal of the Society of Architectural Historians 51/3, 306-314.

Weber 1905 — W. Weber, Untersuchungen zur Geschichte des Kaiser Hadrianus (Leipzig).

Weissova – Altın 2020 — B. Weissova – A. A. Altın, “Nicaea Hinterlandı Yerleşim Örüntülerini Tespite Yönelik Pilot Projenin Sonuçları”, Ş. Kılıç – K. Akalın (eds.), Unesco Dünya Mirası Olma Yolunda İznik/Nicaea Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı, 2-4 Ekim 2015 (Bursa), 75-104.

Whittow 1990 — M. Whittow, “Ruling the Late Roman and Early Byzantine City: A Continuous History”, Past & Present 129, 3-29.

Williams 1989 — C. Williams, Anemurium, The Roman and Early Byzantine Pottery (Toronto).

Winfield 1977 — D. Winfield, “The Northern Routes across Anatolia”. AnSt 27, 151-166.

LEVHALAR LİSTESİ

Görsel 1- Hans Dernschwam Tarafından Çizilen Eskiz (Dernschwam 1987: 217).
Görsel 2- Richard Pococke Tarafından Çizilen Kent Planı ve Tak Sistemi (Pococke 1745: LX p.122)
Görsel 3- Charles de Peyssonel Tarafından Çizilen Tak Cephesi (Peyssonel 2005: 35).
Görsel 4- Leon de Laborde Tarafından Çizilen Tak Cephesi (Laborde 1838: Pl. XV, 33).
Görsel 5- Leon de Laborde Tarafından Çizilen Devşirme Plastik Parçalar (Laborde 1838: Pl. XV, 33).
Görsel 6- Charles Texier Tarafından Çizilen Tak Cephesi (Texier 2002: 175).
Görsel 7- Guillaume Berggren Tarafından Çekilen İstanbul Kapı Fotoğrafı (https://rosettaapp.getty.edu/delivery/DeliveryManagerServlet?dps_pid=IE2906648) (Erişim Tarihi: 15/09/2023).
Görsel 8- Guillaume Berggren Tarafından Çekilen İstanbul Kapı Fotoğrafı (https://rosettaapp.getty.edu/delivery/DeliveryManagerServlet?dps_pid=IE2906648) (Erişim Tarihi: 15/09/2023).
Görsel 9- L. De Lauray Tarafından Çekilen İstanbul Kapı Fotoğrafı (Lauray 1914: 220 Pl. 31).
Görsel 10- L. De Lauray Tarafından Çekilen İstanbul Kapı Fotoğrafı (Lauray 1914: 220 Pl. 31).
Görsel 11- M. Schneider ve W. Karnapp Tarafından Çekilen İstanbul Kapı Fotoğrafı (Schneider - Karnapp 1938: Taf. 17)
Görsel 12- M. Schneider ve W. Karnapp Tarafından Çekilen İstanbul Kapı Fotoğrafı (Schneider - Karnapp 1938: Taf. 17)
Görsel 13- M. Schneider ve W. Karnapp Tarafından Çekilen İstanbul Kapı Fotoğrafı (Schneider - Karnapp 1938: Taf. 18)
Görsel 14- M. Schneider ve W. Karnapp Tarafından Çekilen İstanbul Kapı Fotoğrafı (Schneider - Karnapp 1938: Taf. 18)
Görsel 15- M. Schneider ve W. Karnapp Tarafından Çekilen İstanbul Kapı Fotoğrafı (Schneider - Karnapp 1938: Taf. 19)
Görsel 16- Paolo Monti tarafından çekilen İstanbul Kapı fotoğrafı (http://digitale.beic.it/primo_library/libweb/action/dlDisplay.do?vid=BEIC&docId=39bei_digitool6362045) (Erişim Tarihi: 15/09/2023).
Görsel 17- Paolo Monti tarafından çekilen İstanbul Kapı fotoğrafı (http://digitale.beic.it/primo_library/libweb/action/dlDisplay.do?vid=BEIC&docId=39bei_digitool6362045) (Erişim Tarihi: 15/09/2023).
Görsel 18- İstanbul Kapı Plankare Sistemi (BBB Arşivi).
Görsel 19- İstanbul Kapı Çalışma Öncesi Fotoğraf (BBB Arşivi).
Görsel 20- İstanbul Kapı Çalışma Öncesi Fotoğraf (BBB Arşivi).
Görsel 21- Schneider ve Karnapp'ın hazırladığı cephe rölöve ve restitüsyon (Schneider - Karnapp 1938: Taf. 14)
Görsel 22- Schneider ve Karnapp Tarafından Hazırlanan Vaziyet Planı (Schneider - Karnapp 1938: Taf. 13)
Görsel 23- Schneider ve Karnapp Tarafından Hazırlanan Cephe Restitüsyonu (Schneider - Karnapp 1938: Taf. 15)
Görsel 24- Schneider ve Karnapp Tarafından Hazırlanan Kapı Hattının Vaziyet Planı (Schneider - Karnapp 1938: Taf. 16)
Görsel 25- Güncel Kazı Çalışması Plankaresi- Kapı Giriş Karelajları (BBB Arşivi).

Görsel 26- Kazı Öncesi Roma Takı Cephe Görünüşü (BBB Arşivi).
Görsel 27- Kapı Giriş Kazıları, Roma Takı Girişleri (BBB Arşivi).
Görsel 28- Kapı Giriş Kazıları, Roma Takı Girişleri, Cumhuriyet Dönemi Katmanı (BBB Arşivi).
Görsel 29- Kapı Giriş Kazıları, Roma Takı Merkezi Geçiş Bizans-Osmanlı Caddesi (BBB Arşivi).
Görsel 30- Roma Tak Girişi, Merkezi Geçiş Bizans-Osmanlı Caddesi (BBB Arşivi).
Görsel 31- Roma Tak Tali Girişi, Kır Cephesi, Tali Geçiş Bölümü (BBB Arşivi).
Görsel 32- Roma Tak Tali Girişi, Kır Cephesi, Kanal Kalıntısı (BBB Arşivi).
Görsel 33- Roma Tak Tali Girişi, Kır Cephesi, Geçiş Kanal Arası (BBB Arşivi).
Görsel 34- Roma Tak Tali Girişi, Kır Cephesi, Kanal Tahribat İzleri (BBB Arşivi).
Görsel 35- Roma Tak Tali Girişi, Zemin Seviyesi (BBB Arşivi).
Görsel 36- Roma Tak Doğu Tali Girişi, Kır Cephesi, Künk Kalıntısı (BBB Arşivi).
Görsel 37- Roma Tak Kazısı sırasında tespit edilen taş eserler (BBB Arşivi).
Görsel 38- Roma Tak Kazıları Kır Cephesi, Kazı Sonucu Durumu (BBB Arşivi).
Görsel 39- Avlu Kapısı, Avlu Cephesi, Kazı Öncesi Durum (BBB Arşiv).
Görsel 40- Avlu Kapısı, Şehir Cephesi, Kazı Öncesi Durum (BBB Arşiv).
Görsel 41-
Görsel 42- Avlu Kapısı, Hava Fotoğrafı, Görünüş (BBB Arşiv).
Görsel 43- Avlu Kapısı, Kazı Sonrası, Bizans-Osmanlı Caddesi (BBB Arşivi)
Görsel 44- Avlu Kapısı, Kazı Sonrası, Bizans-Osmanlı Caddesi (Yazar).
Görsel 45- Avlu Kapısı Kazıları, J-7 ve J-8 Karelajları, Kazı Öncesi (BBB Arşiv).
Görsel 46- Avlu Kapısı Kazıları, J-7 ve J-8 Karelajları, Kazı Öncesi (BBB Arşiv).
Görsel 47- Avlu Kapısı Kazıları, J-7 ve J-8 Karelajları, Kazı Sonrası (BBB Arşiv).
Görsel 48- Avlu Kapısı Kazıları, J-7 ve J-8 Karelajları, Kazı Sonrası (BBB Arşiv).
Görsel 49- Avlu Kapısı Kazıları, J-10 ve J-11 Karelajları, Kazı Öncesi (BBB Arşiv).
Görsel 50- Avlu Kapısı Kazıları, J-10 ve J-11 Karelajları, Kazı Öncesi (BBB Arşiv).
Görsel 51- Avlu Kapısı Kazıları, J-10 ve J-11 Karelajları, Kazı Sonrası (BBB Arşiv).
Görsel 52- Avlu Kapısı Kazıları, J-10 ve J-11 Karelajları, Kazı Sonrası (BBB Arşiv).
Görsel 53- Avlu Kapısı Kazıları, J-10 ve J-11 Karelajları, Kazı Sonrası (BBB Arşiv).
Görsel 54- Laskarisler Dönemi Kapı Girişi, Kazı Öncesi (BBB Arşiv).
Görsel 55- Laskarisler Dönemi Kapı Girişi, Kazı Sonrası (BBB Arşiv).
Görsel 56- Laskarisler Dönemi Kapı Girişi, Devşirme Plastik Malzeme (Yazar).
Görsel 57- Laskarisler Dönemi Kapı Girişi, Devşirme Plastik Malzeme (Yazar).
Görsel 58- Avlu Kapısı Kazıları, Bizans-Osmanlı Caddesi (BBB Arşivi).
Görsel 59- Bizans-Osmanlı Caddesinin uzandığı aksın tamamı (BBB Arşivi).
Görsel 60- İç Avlu Karelajları (BBB Arşiv).
Görsel 61- İç Avlu Kazıları, Kazı Öncesi (BBB Arşiv).
Görsel 62- İç Avlu Kazıları, Kazı Aşaması, Bizans-Osmanlı Caddesi (BBB Arşiv).
Görsel 63- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, Künk Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 64- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, Künk Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 65- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, Künk Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 66- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, Tak Girişini Kapatan Bloklar (BBB Arşiv).
Görsel 67- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, Sur duvarı Blokajları (BBB Arşiv).
Görsel 68- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, Geç Roma Cadde Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 69- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, Geç Roma Cadde Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 70- İç Avlu Kazıları, Kazı Sonrası, Geç Roma Caddesi Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 71- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, Geç Roma Caddesi Kaldırım (BBB Arşiv).

Görsel 72- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, Sur Temel Blokajları (BBB Arşiv).
Görsel 73- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, Avlu Kapısı Temel Blokajları (BBB Arşiv).
Görsel 74- İç Avlu Kazıları, Kazı Sonrası Genel Durum (BBB Arşiv).
Görsel 75- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, I-11 ve G-11 Karelajları (BBB Arşiv).
Görsel 76- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, I-11 ve G-11 Karelaj Mezarları (BBB Arşiv).
Görsel 77- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, I-11 ve G-11 Karelaj Mezarları (BBB Arşiv).
Görsel 78- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, I-11 ve G-11 Karelaj Mezarları (BBB Arşiv).
Görsel 79- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, I-11 ve G-11 Karelaj Mezarları (BBB Arşiv).
Görsel 80- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, I-11 ve G-11 Karelaj Mezarları (BBB Arşiv).
Görsel 81- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, Farklı kotlardaki Zemin Döşemeleri (BBB Arşiv).
Görsel 82- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, Kuzey-Güney Uzanan Duvar Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 83- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, Kuzey, Mekân (BBB Arşiv).
Görsel 84- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, Kuzey ve Merkez Mekânları (BBB Arşiv).
Görsel 85- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, Merkez Mekân İçindeki Mezar
Görsel 86- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, Merkez Mekân (BBB Arşiv).
Görsel 87- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, Merkez Mekân İçi Altar Detayı (BBB Arşiv).
Görsel 88- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, Merkez Mekân Giriş Kısmı (BBB Arşiv).
Görsel 89- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, Merkez Mekân İkinci Apsis (BBB Arşiv).
Görsel 90- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, Merkez Mekân Genel Görünüş (BBB Arşiv).
Görsel 91- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, Merkez Mekân Duvarı (BBB Arşiv).
Görsel 92- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, Merkez ve Güney Mekân Duvarları (BBB Arşiv).
Görsel 93- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, Merkez Mekân Evre Duvarı (BBB Arşiv).
Görsel 94- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, Mekânları Genel Görünüş (BBB Arşiv).
Görsel 95- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, Güney Mekân Mezarları (BBB Arşiv).
Görsel 96- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, Güney Mekân Mezarları (BBB Arşiv).
Görsel 97- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, Güney Mekân Mezarları (BBB Arşiv).
Görsel 98- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, Güney Mekân Mezarları (BBB Arşiv).
Görsel 99- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, Güney Mekân Mezarları (BBB Arşiv).
Görsel 100- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, Güney Mekân Mezarları (BBB Arşiv).
Görsel 101- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, Güney Mekân Mezarları (BBB Arşiv).
Görsel 102- İç Avlu Kazıları, Doğu Bölüm, Şapel Yapısı (BBB Arşiv).
Görsel 103- İç Avlu Kazıları, Batı Bölüm (BBB Arşiv).
Görsel 104- İç Avlu Kazıları, Batı Bölüm, Geç Roma, Roma Cadde Döşemesi (BBB Arşiv).
Görsel 105- İç Avlu Kazıları, Batı Bölüm, Tak Girişini Kapatan Blok (BBB Arşiv).
Görsel 106- İç Avlu Kazıları, Batı Bölüm, Tak Girişini Kapatan Blok (BBB Arşiv).
Görsel 107- İç Avlu Kazıları, Batı Bölüm, Tak Girişini Kapatan Blok (BBB Arşiv).
Görsel 108- İç Avlu Kazıları, Batı Bölüm, Tak Girişi ve Önü (BBB Arşiv).

Görsel 109- İç Avlu Kazıları, Batı Bölüm, Tak Girişi (BBB Arşiv).
Görsel 110- İç Avlu Kazıları, Batı Bölüm, Cadde Detay (BBB Arşiv).
Görsel 111- İç Avlu Kazıları, Batı Bölüm, Cadde Detay (BBB Arşiv).
Görsel 112- İç Avlu Kazıları, Batı Bölüm, Kaldırım ve Portiko Kısmı (BBB Arşiv).
Görsel 113- İç Avlu Kazıları, Batı Bölüm, Portiko/Sütunlu Cadde Bölümü (BBB Arşiv).
Görsel 114- İç Avlu Kazıları, Batı Bölüm, Portiko/Sütunlu Cadde Dikey Taşıyıların oturduğu bölüm (BBB Arşiv).
Görsel 115- İç Avlu Kazıları, Batı Bölüm, Portiko/Sütunlu Cadde Zemini (BBB Arşiv).
Görsel 116- İç Avlu Kazıları, Batı Bölüm, Kuyu Detayı (BBB Arşiv).
Görsel 117- İç Avlu Kazıları, Batı Bölüm, Kuzey-Güney Uzanan Duvar Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 118- İç Avlu Kazıları, Batı Bölüm, Pişmiş Toprak Zemin Döşemesi (BBB Arşiv).
Görsel 119- İç Avlu Kazıları, Batı Bölüm, Mermer Döşeme Zemin Döşemesi (BBB Arşiv).
Görsel 120- Avlu Dışı Kazıları Karelajları (BBB Arşiv).
Görsel 121- Avlu Dışı Kazıları Batı Bölüm Kazı Öncesi (BBB Arşiv).
Görsel 122- Avlu Dışı Kazıları Batı Bölüm G-5 Karelajı (BBB Arşiv).
Görsel 123- Avlu Dışı Kazıları Batı Bölüm G-5 Karelajı Kuyu Kalıntısı (BBB Arşiv).
Görsel 124- Avlu Dışı Kazıları Batı Bölüm G-5 Karelajı Sur Duvarı Temeli ve Pithos Kalıntısı (BBB Arşiv).
Görsel 125- Avlu Dışı Kazıları Batı Bölüm G-5 Karelajı Pithos Detayı (BBB Arşiv).
Görsel 126- Avlu Dışı Kazıları Batı Bölüm Sur Duvarı Temel ve Temel Altı, Yatay Z Formlu Duvar Kalıntısı (BBB Arşiv).
Görsel 127- Avlu Dışı Kazıları Batı Bölüm Sur Duvarı Temel ve Temel Altı, Yatay Z Formlu Duvar Kalıntısı (BBB Arşiv).
Görsel 128- Avlu Dışı Kazıları Batı Bölüm Sur Duvarı Temel ve Temel Altı, Duvar Kalıntısı (BBB Arşiv).
Görsel 129- Avlu Dışı Kazıları Batı Bölüm Sur Duvarı Temel ve Temel Altı, Yatay Z Formlu Duvar Kalıntısı (BBB Arşiv).
Görsel 130- Avlu Dışı Kazıları Batı Bölüm Sur Duvarı Temel ve Temel Altı, Duvar Kalıntısı (BBB Arşiv).
Görsel 131- Avlu Dışı Kazıları Batı Bölüm Kazı Sonrası (BBB Arşiv).
Görsel 132- Avlu Dışı Kazıları Batı Bölüm Güney Kısımda Kalan Karelajlar, Pişmiş Toprak Zemin Döşeme (BBB Arşiv).
Görsel 133- Avlu Dışı Kazıları Batı Bölüm Güney Kısımda Kalan Karelajlar, Pişmiş Toprak Zemin Döşeme Detayı (BBB Arşiv).
Görsel 134- Avlu Dışı Kazıları Batı Bölüm Doğu Bölümdeki Karelajlarda Ortaya Çıkartılan Doğu-Batı Doğrultulu Duvar Kalıntısı (BBB Arşiv).
Görsel 135- Avlu Dışı Kazıları Batı Bölüm Doğu Bölümdeki Karelajlarda Ortaya Çıkartılan Kuzey-Güney Doğrultulu Duvar Kalıntısı (BBB Arşiv).
Görsel 136- Avlu Dışı Kazıları Batı Bölümde Tespit Edilen Mozaik Döşeme (BBB Arşiv).
Görsel 137- Avlu Dışı Kazıları Batı Bölümde Tespit Edilen Mozaik Döşeme (BBB Arşiv).

Görsel 138- Avlu Dışı Kazıları Batı Bölümde Tespit Edilen Mozaik Döşeme (BBB Arşiv).
Görsel 139- Avlu Dışı Kazıları Batı Böllümde Tespit Edilen Parça boyutundaki Mozaik Döşeme (BBB Arşiv)
Görsel 140- Avlu Dışı Kazıları Batı Bölüm Kazı Sonrası (BBB Arşiv).
Görsel 141- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm Karelajları (BBB Arşiv).
Görsel 142- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm Kazı Öncesi (BBB Arşiv).
Görsel 143- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm Kazı Öncesi (BBB Arşiv).
Görsel 144- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm G-14 Karelajı Kazı Öncesi (BBB Arşiv).
Görsel 145- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm G-14 Karelajı Kazı Aşaması (BBB Arşiv).
Görsel 146- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm G-14 ve H-14 Karelajları Kazı Sonrası (BBB Arşiv).
Görsel 147- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm G-14 ve H-14 Karelajları Kazı Sonrası (BBB Arşiv).
Görsel 148- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm G-14 ve H-14 Karelajları Kazı Sonrası (BBB Arşiv).
Görsel 149- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm H-14 Karelajı Duvar Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 150- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm H-14 Karelajı Kuzey-Güney ve Doğu-Batı Uzanan Duvar Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 151- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm H-14 Karelajı Doğu-Batı Uzanan Duvar Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 152- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm H-14 Karelajı Doğu Batı Duvarı ile G-14 Karelajı İçinde Kuzey-Güney Uzanan Duvar Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 153- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm H-14 Karelajı Doğu Batı Duvarı ile G-14 Karelajı İçinde Kuzey-Güney Uzanan Duvar Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 154- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm H-15 Karelajı Doğu Batı Duvarı (BBB Arşiv).
Görsel 155- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm H-15 Karelajı Doğu Batı Duvarı (BBB Arşiv).
Görsel 156- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm H-15 Karelajı Doğu Batı Duvarı Köşe Detayı (BBB Arşiv).
Görsel 157- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm H-15 Karelajı Doğu Batı Duvarı (Yazar).
Görsel 158- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm H-15 Karelajı Kuzey-Güney Duvarı (BBB Arşiv).
Görsel 159- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm H-15 Karelajı Kuzey-Güney Duvarı (BBB Arşiv).
Görsel 160- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm I-14 Karelajı Duvar Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 161- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm I-14 Karelajı Duvar Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 162- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm I-14 Karelajı İki Evreli Doğu-Batı Duvar Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 163- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm I-14 Karelajı İki Evreli Doğu-Batı Duvar Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 164- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm I-14 Karelajı İki Evreli Duvar Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 165- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm I-14 Karelajı İki Evreli Duvar Hatları (BBB Arşiv).

Görsel 166- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm I-14 Karelajı İki Evreli Duvar Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 167- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm I-14 Karelajı İki Evreli Duvar Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 168- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm I-14 Karelajı Duvar Hatlarının İzlenebilen Aksları (BBB Arşiv).
Görsel 169- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm I-15 Karelajı İki Evreli Doğu-Batı Duvar Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 170- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm I-15 Karelajı İki Evreli Doğu-Batı Duvar Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 171- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm I-15 Karelajı İki Evreli Doğu-Batı Duvar Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 172- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm I-15 Karelajı Kuzey-Güney Duvarı (BBB Arşiv).
Görsel 173- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm I-15 Karelajı Kuzey-Güney Duvarı (BBB Arşiv).
Görsel 174- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm I-15 Karelajı Kuzey-Güney ve Doğu-Batı Duvar Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 175- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm I-15 Karelajı Kuzey-Güney Duvar Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 176- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm I-15 Karelajı Kuzey-Güney ve Doğu-Batı Duvar Hatları Duvar Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 177- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm I-15 Karelajı Doğu-Batı Duvar Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 178- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm J-12 Karelajı Kazı Sonrası (BBB Arşiv).
Görsel 179- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm J-12 Karelajı Pithos Buluntu (BBB Arşiv).
Görsel 180- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm J-12 Karelajı Kazı Sonrası (BBB Arşiv).
Görsel 181- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm J-12 ve J-13 Karelajları Kazı Sonrası (BBB Arşiv).
Görsel 182- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm J-13 Karelajı Kazı Sonrası (BBB Arşiv).
Görsel 183- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm J-13 Karelajı Kuzey-Güney Duvar Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 184- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm J-13 Karelajı Kuzey-Güney Duvar Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 185- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm J-13 Karelajı Duvar Evreleri ve Duvar Nişi (BBB Arşiv).
Görsel 186- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm J-13 Karelajı Duvar Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 187- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm J-13 Karelajı Duvar Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 188- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm J-13 Karelajı Duvar Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 189- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm J-13 Karelajı Duvar Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 190- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm J-14 Karelajı Duvar Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 191- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm J-14 Karelajı Duvar Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 192- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm J-14 Karelajı Duvar Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 193- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm J-15 Karelajı Duvar Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 194- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm J-15 Karelajı Doğu-Batı Duvarları (BBB Arşiv).

Görsel 195- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm J-15 Karelajı Güney Kesiti Doğu-Batı Duvar Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 196- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm J-15 Karelajı Duvar Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 197- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm J-15 Karelajı Duvar Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 198- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm J-15 Karelajı Sur Duvarı Temel Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 199- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm K-16 Karelajı Kazı Sonrası (BBB Arşiv).
Görsel 200- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm K-16 Karelajı Duvar Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 201- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm K-16 Karelajı Güney Kesit, Doğu-Batı Duvar Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 202- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm K-16 Karelajı Duvar Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 203- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm K-16 Karelajı Duvar Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 204- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm K-16 Karelajı Kanal Uzantısı (BBB Arşiv).
Görsel 205- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm K-16 Karelajı Duvar Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 206- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm K-16 Karelajı Doğu-Batı Duvar Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 207- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm K-16 Karelajı Duvar Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 208- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm K-16 Karelajı Kanal Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 209- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm K-16 Karelajı Kuzeydoğu Yönlü Kanal Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 210- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm K-16 Karelajı Kuzeybatı Yönlü Kanal Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 211- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm K-16 Karelajı Kanal Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 212- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm K-17 Karelajı Kazı Sonrası ve Güneybatı-Kuzeydoğu Yönlü Duvar (BBB Arşiv).
Görsel 213- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm K-17 Karelajı Kuzeydoğu-Güneybatı Yönlü Duvar Kalıntıları (BBB Arşiv).
Görsel 214- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm K-17 Karelajı Kanal Uzantısı (BBB Arşiv).
Görsel 215- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm L-16 Karelajı Kazı Sonrası (BBB Arşiv).
Görsel 216- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm L-16 Karelajı Kuzeybatı Yönlü Duvar Hattı ve Kanal Kalıntısı (BBB Arşiv).
Görsel 217- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm L-16 Karelajı Kuzeybatı Yönlü Duvar Hattı ve Kanal Kalıntısı (BBB Arşiv).
Görsel 218- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm L-16 Karelajı Kuzeybatı Yönlü Duvar Hattı ve Kanal Kalıntısı (BBB Arşiv).
Görsel 219- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm L-16 Karelajı Kuzeydoğu Yönlü Duvar Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 220- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm L-16 Karelajı Sıvalı Zemin Kalıntısı (Sarnıç) (BBB Arşiv).

Görsel 221- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm L-16 ve L-17 Karelajı Sıvalı Zemin Kalıntısı (Sarnıç) (BBB Arşiv).
Görsel 222- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm L-17 Karelajı Güneybatı-Kuzeybatı Yönlü Duvar Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 223- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm L-17 Karelajı Duvar Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 224- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm L-17 Karelajı Kanal Yapısı (BBB Arşiv).
Görsel 225- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm L-17 Karelajı Kanal ve SarnıçYapısı Detay (BBB Arşiv).
Görsel 226- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm L-18 Karelajı Kanal Yapısı (BBB Arşiv).
Görsel 227- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm L-18 Karelajı Kuzeydoğu-Güneybatı Yönlü Duvar Kalıntısı (BBB Arşiv).
Görsel 228- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm L-18 Karelajı Kuzeybatı-Güneydoğu Yönlü Duvar Kalıntısı (BBB Arşiv).
Görsel 229- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm M-17 Karelajı ve Kuzeybatı-Güneydoğu Yönlü Duvar Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 230- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm M-17 Karelajı Kuzeybatı-Güneydoğu Yönlü Duvar Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 231- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm M-17 Karelajı Kuzeybatı-Güneydoğu Yönlü Duvar Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 232- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm M-18 ve M-19 Karelajları (BBB Arşiv).
Görsel 233- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm M-18 ve M-19 Karelajları Duvar ve Kanal Kalıntılarının Kazı Aşaması (BBB Arşiv).
Görsel 234- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm M-18 ve M-19 Karelajları Duvar Hattı Üzerindeki Kemer Detayı (BBB Arşiv).
Görsel 235- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm M-18 ve M-19 Karelajları Duvar Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 236- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm M-18 ve M-19 Karelajları Duvar Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 237- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm M-18 ve M-19 Karelajları Duvar Hattı Detay (BBB Arşiv).
Görsel 238- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm M-18 ve M-19 Karelajları Altyapı Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 239- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm M-18 ve M-19 Karelajları Altyapı Hatları Kot Farkları (BBB Arşiv).
Görsel 240- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm M-18 ve M-19 Karelajları Altyapı Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 241- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm M-18 ve M-19 Karelajları Altyapı Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 242- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm M-18 ve M-19 Karelajları Kanal Uzandığı Aks (BBB Arşiv).
Görsel 243- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm M-18 ve M-19 Karelajları Kanal Aksı Üst Kot (BBB Arşiv).
Görsel 244- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm, M-18 ve M-19 Karelajları, Burç İçi Zemin Altı Kanal Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 245- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm, M-18 ve M-19 Karelajları, Burç İçi Zemin Altı Kanal Hattının Kolları (BBB Arşiv).

Görsel 246- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm, M-18 ve M-19 Karelajları, Burç İçi Zemin Altı Kanal Hattının Kolları (BBB Arşiv).
Görsel 247- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm, M-18 ve M-19 Karelajları, Burç Giriş Önü, Kanal Detayı (BBB Arşiv).
Görsel 248- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm, M-18 ve M-19 Karelajları, Burç Girişi Güney Yönlü Duvar (BBB Arşiv).
Görsel 249- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm, M-18 ve M-19 Karelajları, Burç Girişi Güney Yönlü Duvar ve Kanal Hatları (BBB Arşiv).
Görsel 250- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm, M-18 ve M-19 Karelajları, Güney-Güneydoğu Alan sınırı taş zemin döşemesi (BBB Arşiv).
Görsel 251- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm, M-18 ve M-19 Karelajları Eşikler (BBB Arşiv).
Görsel 252- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm, M-18 ve M-19 Karelajları Pişmiş Toprak Zemin (BBB Arşiv).
Görsel 253- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm, M-18 ve M-19 Karelajları Pişmiş Toprak Zemin (BBB Arşiv).
Görsel 254- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm, M-18 ve M-19 Karelajları Pişmiş Toprak Zeminaltı Altyapı, Kanal Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 255- Avlu Dışı Kazıları Doğu Bölüm, M-18 ve M-19 Karelajları Pişmiş Toprak Zeminaltı Altyapı, Kanal Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 256- İki Sur Duvarı Arası Kazı Karelajları (BBB Arşiv).
Görsel 257- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Öncesi (BBB Arşiv).
Görsel 258- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Öncesi (BBB Arşiv).
Görsel 259- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Öncesi (BBB Arşiv).
Görsel 260- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Öncesi (BBB Arşiv).
Görsel 261- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Öncesi (BBB Arşiv).
Görsel 262- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Sonrası Genel Görünüm (BBB Arşiv).
Görsel 263- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, B6 Burcu Kazı Sonrası (BBB Arşiv).
Görsel 264- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, B6 Burcu Temel Blokajı (BBB Arşiv).
Görsel 265- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, B6 Burcu, C-11 ve C-12 Karelajları Kiremit Döşemeli, sıvalı kalıntı (BBB Arşiv).
Görsel 266- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Aşaması (BBB Arşiv).
Görsel 267- İki Sur Duvarı Arası, Doğu Bölüm, Erken Dönem Sur Duvarı Temel Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 268- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Genel Görünüm ve Yıkıntı Sur Öbekleri (BBB Arşiv).
Görsel 269- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Yıkıntı Sur Öbekleri (BBB Arşiv).
Görsel 270- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Sonrası Genel Görünüm (BBB Arşiv).
Görsel 271- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Pithos Kalıntısı (BBB Arşiv).
Görsel 272- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kireç Havuzu (BBB Arşiv).
Görsel 273- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Aşaması, Geç Dönem Sur Tarafı Karelajlar (BBB Arşiv).
Görsel 274- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Aşaması, Geç Dönem Sur Tarafı Karelajlar (BBB Arşiv).
Görsel 275- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Aşaması, Geç Dönem Sur Tarafı Karelajlar (BBB Arşiv).

Görsel 276- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Aşaması, Geç Dönem Sur Tarafı Karelajlar (BBB Arşiv).
Görsel 277- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Aşaması, Geç Dönem Sur Tarafı Karelajlar (BBB Arşiv).
Görsel 278- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Aşaması, B2 Burç Giriş Önü (BBB Arşiv).
Görsel 279- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Aşaması, B2 Burç Giriş Önü, Merdiven Detayı (BBB Arşiv).
Görsel 280- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Aşaması, Geç Dönem Sur Duvar Merdiveni (BBB Arşiv).
Görsel 281- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Aşaması, Geç Dönem Sur Duvar Merdiveni (BBB Arşiv).
Görsel 282- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Aşaması, B7 Burç ve Çevresi, Kazı Aşaması (BBB Arşiv).
Görsel 283- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Aşaması, B7 Burcu (BBB Arşiv).
Görsel 284- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Aşaması, B7 Burç Temel Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 285- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Aşaması, Blokajlı Sur Hattı Kazı Aşaması (BBB Arşiv).
Görsel 286- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Aşaması, Blokajlı Sur Hattı Kazı Aşaması (BBB Arşiv).
Görsel 287- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Aşaması, Blokajlı Sur Hattı Kazı Aşaması (BBB Arşiv).
Görsel 288- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Aşaması, Blokajlı Sur Hattı Kazı Aşaması (BBB Arşiv).
Görsel 289- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Aşaması, Geç Dönem Sur Duvarı Kazı Aşaması (BBB Arşiv).
Görsel 290- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Aşaması, Geç Dönem Sur Duvarı Kazı Aşaması (BBB Arşiv).
Görsel 291- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Aşaması, Geç Dönem Sur Duvarı Kazı Aşaması (BBB Arşiv).
Görsel 292- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Aşaması, B8 Burcu (BBB Arşiv).
Görsel 293- İki Sur Duvarı Arası Kazı Aşaması, Kapı Girişleri Arası (BBB Arşiv).
Görsel 294- İki Sur Duvarı Arası Kazı Aşaması, Kapı Girişleri Arası (BBB Arşiv).
Görsel 295- İki Sur Duvarı Arası Kazı Aşaması, Kapı Girişleri Arası, Bizans-Osmanlı Cadde Kalıntısı (BBB Arşiv).
Görsel 296- İki Sur Duvarı Arası Kazı Aşaması, Kapı Girişleri Arası, Bizans-Osmanlı Cadde Kalıntısı (BBB Arşiv).
Görsel 297- İki Sur Duvarı Arası Batı Bölüm, Kazı Öncesi (BBB Arşiv).
Görsel 298- İki Sur Duvarı Arası Batı Bölüm, Kazı Öncesi (BBB Arşiv).
Görsel 299- İki Sur Duvarı Arası Batı Bölüm, Kazı Aşaması (BBB Arşiv).
Görsel 300- İki Sur Duvarı Arası Batı Bölüm, Kazı Aşaması (BBB Arşiv).
Görsel 301- İki Sur Duvarı Arası Batı Bölüm, Kazı Aşaması (BBB Arşiv).
Görsel 302- İki Sur Duvarı Arası Batı Bölüm, Geç Dönem Sur Çıkışı, Merdiven Kalıntısı (BBB Arşiv).
Görsel 303- İki Sur Duvarı Arası Batı Bölüm, Geç Dönem Sur Çıkışı, Merdiven Kalıntısı ve Tali Geçiş (BBB Arşiv).

Görsel 304- İki Sur Duvarı Arası Batı Bölüm, Geç Dönem Merdiven Kalıntısı Detayı (BBB Arşiv).
Görsel 305- İki Sur Duvarı Arası Batı Bölüm, Erken Dönem Sur Duvarı ve B4 Burcu Birleşim Noktası, Pithos Kalıntıları (BBB Arşiv).
Görsel 306- İki Sur Duvarı Arası Batı Bölüm, Pithos Kalıntıları Detay (BBB Arşiv).
Görsel 307- İki Sur Duvarı Arası Batı Bölüm, Pithos Kalıntıları Detay (BBB Arşiv).
Görsel 308- İki Sur Duvarı Arası Batı Bölüm, Geç Dönem Sur Temeli (BBB Arşiv).
Görsel 309- İki Sur Duvarı Arası Batı Bölüm, Geç Dönem Sur Temeli (BBB Arşiv).
Görsel 310- İki Sur Duvarı Arası Batı Bölüm, Geç Dönem Sur Temeli (BBB Arşiv).
Görsel 311- İki Sur Duvarı Arası Batı Bölüm, Erken Dönem Sur Temeli (BBB Arşiv).
Görsel 312- İki Sur Duvarı Arası Batı Bölüm, Erken Dönem Sur Temeli (BBB Arşiv).
Görsel 313- İki Sur Duvarı Arası Batı Bölüm, Erken Dönem Sur Temeli (BBB Arşiv).
Görsel 314- İki Sur Duvarı Arası Batı Bölüm, Erken Dönem Sur Temeli (BBB Arşiv).
Görsel 315- İki Sur Duvarı Arası Batı Bölüm, Erken Dönem Duvarı Önü, Pithos Kalıntısı (BBB Arşiv).
Görsel 316- İki Sur Duvarı Arası Batı Bölüm, Yıkıntı Öbekler (BBB Arşiv).
Görsel 317- İki Sur Duvarı Arası, Batı Bölüm, Genel Görünüş, Kazı Öncesi (BBB Arşiv).
Görsel 318- İki Sur Duvarı Arası, Batı Bölüm, Genel Görünüş, Kazı Sonrası (BBB Arşiv).
Görsel 319- İki Sur Duvarı Arası, Batı Bölüm, Genel Görünüş, Kazı Aşaması (BBB Arşiv).
Görsel 320- İki Sur Duvarı Arası, Batı Bölüm, Genel Görünüş, Kazı Aşaması (BBB Arşiv).
Görsel 321- İki Sur Duvarı Arası, Batı Bölüm, Erken Sur Duvarı Ampatman Detayı (BBB Arşiv).
Görsel 322- İki Sur Duvarı Arası, Batı Bölüm, Erken Sur Duvarı Pithos Kalıntıları (BBB Arşiv).
Görsel 323- İki Sur Duvarı Arası, Batı Bölüm, Erken Sur Duvarı Pithos Kalıntıları Koruma Önlemi, Çalışma Aşaması (BBB Arşiv).
Görsel 324- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Aşaması (BBB Arşiv).
Görsel 325- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Sonrası (BBB Arşiv).
Görsel 326- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Sonrası (BBB Arşiv).
Görsel 327- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Geç Dönem Sur Duvarı (BBB Arşiv).
Görsel 328- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Öncesi (BBB Arşiv).
Görsel 329- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Sonrası (BBB Arşiv).
Görsel 330- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Geç Dönem Sur Duvarı (BBB Arşiv).
Görsel 331- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Kazı Sırasında Tespit Edilen Dolgu (BBB Arşiv).
Görsel 332- İki Sur Duvarı Arası Batı Bölüm, Geç Dönem Sur Duvarına Çıkış Merdiveni (BBB Arşiv).
Görsel 333- İki Sur Duvarı Arası Doğu Bölüm, Geç Dönem Sur Duvarına Çıkış Merdiveni (BBB Arşiv).
Görsel 334-İstanbul Kapı Proje Alanı ve Çevresi Hava Fotoğrafı (BBB Arşiv).
Görsel 335- Geç Dönem Sur Duvarı Önü, Kent Dışı, Sur Duvarı ve Dere Detayı (BBB Arşiv).
Görsel 336- Geç Dönem Sur Duvarı Önü, Kent Dışı, Sur Duvarı ve Dere Detayı (Yazar).

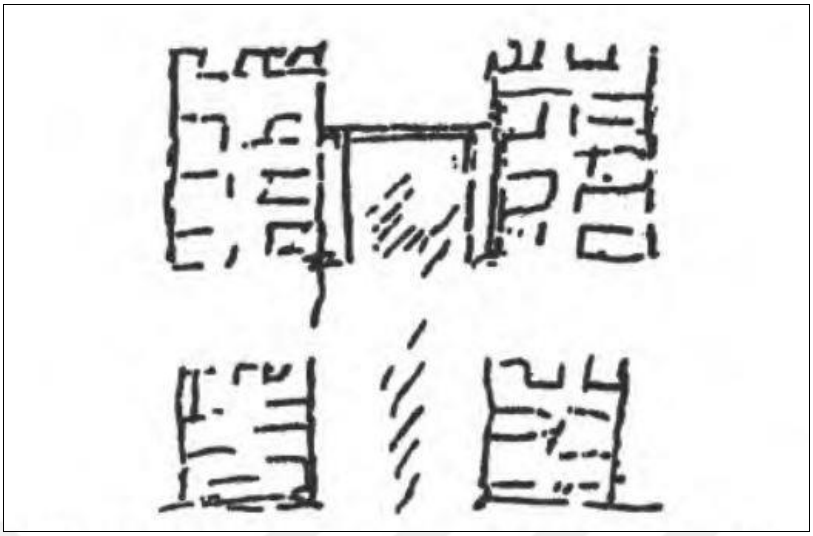
Görsel 337- Geç Dönem Sur Duvarı Önü, Kent Dışı, Sur Duvarı ve Dere Detayı (Yazar).
Görsel 338- Geç Dönem Sur Duvarı Önü, Kent Dışı, Sur Duvarı ve Dere Detayı (Yazar).
Görsel 339- Geç Dönem Sur Duvarı Önü, Kent Dışı, Sur Duvarı ve Dere Detayı (Yazar).
Görsel 340- Geç Dönem Sur Duvarı Önü, Kent Dışı, Sur Duvarı ve Dere Detayı (Yazar).
Görsel 341- Geç Dönem Sur Duvarı Önü, Kent Dışı, Sur Duvarı ve Dere Detayı (Yazar).
Görsel 342- Kapı Girişleri, İç Avlu ve İki Sur Duvarı Arası Kazı Sonrası (BBB Arşiv).
Görsel 343- Kapı Girişleri, İç Avlu ve İki Sur Duvarı Arası Kazı Sonrası (BBB Arşiv).
Görsel 344- Kapı Girişleri, İç Avlu ve İki Sur Duvarı Arası Kazı Sonrası (BBB Arşiv).
Görsel 345- Kapı Girişleri, İç Avlu ve İki Sur Duvarı Arası Kazı Sonrası (BBB Arşiv).
Görsel 346- 1. Evre, Roma Dönemi Tak Cephesi, Kent Tarafı, Merkezi ve Tali Geçişler (BBB Arşiv).
Görsel 347- 1. Evre, Roma Dönemi Tak, Cadde ve Ticari Alan Kalıntıları (BBB Arşiv).
Görsel 348- 1. Evre, Roma Dönemi Tak Mimarisi, Kent Dışı, Merkezi ve Tali Geçişler (BBB Arşiv).
Görsel 349- 1. Evre, Roma Dönemi Cadde Uzantısı (BBB Arşiv).
Görsel 350- 1. Evre, Roma Dönemi Cadde Detay (BBB Arşiv).
Görsel 351- 1. Evre, Roma Dönemi Cadde Detay (BBB Arşiv).
Görsel 352- I. Murat Hamamı, Roma Dönemi Cadde Hattı (Yazar).
Görsel 353- I. Murat Hamamı, Roma Dönemi Cadde Hattı (Yazar).
Görsel 354- 1. Evre, Roma Dönemi Kaldırım ve Portiko Zemini, Ticari Alan Duvarları (Yazar).
Görsel 355- 3. Evre, Erken Dönem Sur Duvarı Hava Fotoğrafı (BBB Arşiv).
Görsel 356- 3. Evre, Erken Dönem Sur Duvarı Hava Fotoğrafı (BBB Arşiv).
Görsel 357- 3. Evre, Erken Dönem Sur Duvarı Hava Fotoğrafı (BBB Arşiv).
Görsel 358- 3. Evre, Erken Dönem Sur Duvarı Hava Fotoğrafı (BBB Arşiv).
Görsel 359- 3. Evre, Erken Dönem Sur Duvarı ve Burçları Hava Fotoğrafı (BBB Arşiv).
Görsel 360- 3. Evre, Burç Üzerindeki Odalar (BBB Arşiv).
Görsel 361- 3. Evre, Erken Dönem Sur ve Burç Bağlantısı, Roma Tak Mimarisi Üstü, Kemerli Koridor (BBB Arşiv).
Görsel 362- 3. Evre, Erken Dönem Sur ve Burç Bağlantısı, Roma Tak Mimarisi Üstü, Kemerli Koridor (BBB Arşiv).
Görsel 363- 3. Evre, Erken Dönem Sur ve Burç Bağlantısı, Roma Tak Mimarisi Üstü, Kemerli Koridor (BBB Arşiv).
Görsel 364- 3. Evre, Erken Dönem Sur Duvarı Üzeri Çıkış Merdiven Kalıntısı (BBB Arşiv).
Görsel 365- 3. Evre, Erken Dönem Sur Duvarı Üzeri Çıkış Merdiveni Detay (BBB Arşiv).
Görsel 366- 3. Evre, Erken Dönem Sur Duvarı Üzeri Çıkış Merdiveni Detay (BBB Arşiv).
Görsel 367- 3. Evre, Erken Dönem Sur Duvarı Üzeri Çıkış Merdiveni Detay (BBB Arşiv).

Görsel 368- 3. Evre, Erken Dönem Sur Duvarı Üzeri Çıkış Merdiveni Detay (BBB Arşiv).
Görsel 369- 3. Evre, Kapı Giyotin Boşluğu (Yazar).
Görsel 370- 3. Evre, Kapı Giyotin Boşluğu (Yazar).
Görsel 371- 3. Evre, Kapı Giyotin Boşluğu (BBB Arşiv).
Görsel 372- 3. Evre, Avlu Kapısı (BBB Arşiv).
Görsel 373- 3. Evre, Avlu Kapısı (BBB Arşiv).
Görsel 374- 3. Evre, Avlu Kapısı (BBB Arşiv).
Görsel 375- 3. Evre, Avlu Kapısı, Tiyatro Maskları (Yazar).
Görsel 376- 3. Evre, Avlu Kapısı ve Duvarları (BBB Arşiv).
Görsel 377- 3. Evre, Avlu Kapısı ve Duvarları (BBB Arşiv).
Görsel 378- 3. Evre, Avlu Duvarları (Yazar).
Görsel 379- 3. Evre, Avlu Duvarları (Yazar).
Görsel 380- 3. Evre, Avlu Duvarı Üzerindeki Tekil Geçişler Detayı (Yazar).
Görsel 381- 3. Evre, Avlu Dışı Doğu Bölüm, Mekan A Yapısına Ait Duvar Yapıları (BBB Arşiv).
Görsel 382- 3. Evre, Avlu Dışı Doğu Bölüm, Mekan A Yapısına Ait Duvar Yapıları (BBB Arşiv).
Görsel 383- 3. Evre, Avlu Dışı Doğu Bölüm, Mekan A Yapısına Ait Duvar Yapıları (BBB Arşiv).
Görsel 384- 3. Evre, Avlu Dışı Doğu Bölüm, Alanın Batı Kısmı (BBB Arşiv).
Görsel 385- 3. Evre, Avlu Dışı Doğu Bölüm, Alanın Doğu Kısmı (BBB Arşiv).
Görsel 387- 4. Evre, Avlu Duvarları Geçişleri ve Avlu Kapısının Kapatılması (Yazar).
Görsel 388- 4. Evre, Avlu Duvarları Geçişleri ve Avlu Kapısının Kapatılması (BBB Arşiv).
Görsel 389- 4. Evre, İç Avlu Doğu Bölüm, Şapel Yapısı
Görsel 390- 4. Evre, İç Avlu Doğu Bölüm, Şapel Yapısı (BBB Arşiv).
Görsel 391- 4. Evre, Tali Geçişlerdeki Altyapı Hattı, Kanal Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 392- 4. Evre, Tali Geçişlerdeki Altyapı Hattı, Kanal Hattı (BBB Arşiv).
Görsel 393- 4. Evre, Cadde Zemini (BBB Arşiv).
Görsel 394- 4. Evre, Cadde Zemini (BBB Arşiv).
Görsel 395- 4. Evre, Tak Girişinin Zemin Farkı (BBB Arşiv).
Görsel 396- 5. Evre, Sur Duvarı İnşaatı, III. Leo Onarımları (BBB Arşiv).
Görsel 397- 5. Evre, Sur Duvarı İnşaatı, III. Leo Onarımları (BBB Arşiv).
Görsel 398- 5. Evre, Sur Duvarı İnşaatı, III. Leo Onarımları (Yazar).
Görsel 399- 5. Evre, Sur Duvarı İnşaatı, III. Leo Onarımları, İstanbul Kapı Bölümü (BBB Arşiv).
Görsel 400- 5. Evre, Sur Duvarı İnşaatı, III. Leo Onarımları, İstanbul Kapı Bölümü (BBB Arşiv).
Görsel 401- 5. Evre, Sur Duvarı İnşaatı, III. Leo Onarımları, İstanbul Kapı Bölümü (Yazar).
Görsel 402- 5. Evre, Burç/Kule İnşaatı, III. Mikhael Onarımları, İstanbul Kapı Bölümü (BBB Arşiv).
Görsel 403- 5. Evre, Burç/Kule İnşaatı, III. Mikhael Onarımları, İstanbul Kapı Bölümü (Yazar).
Görsel 404- 5. Evre, Burç/Kule İnşaatı, III. Mikhael Onarımları, İstanbul Kapı Bölümü (BBB Arşiv).

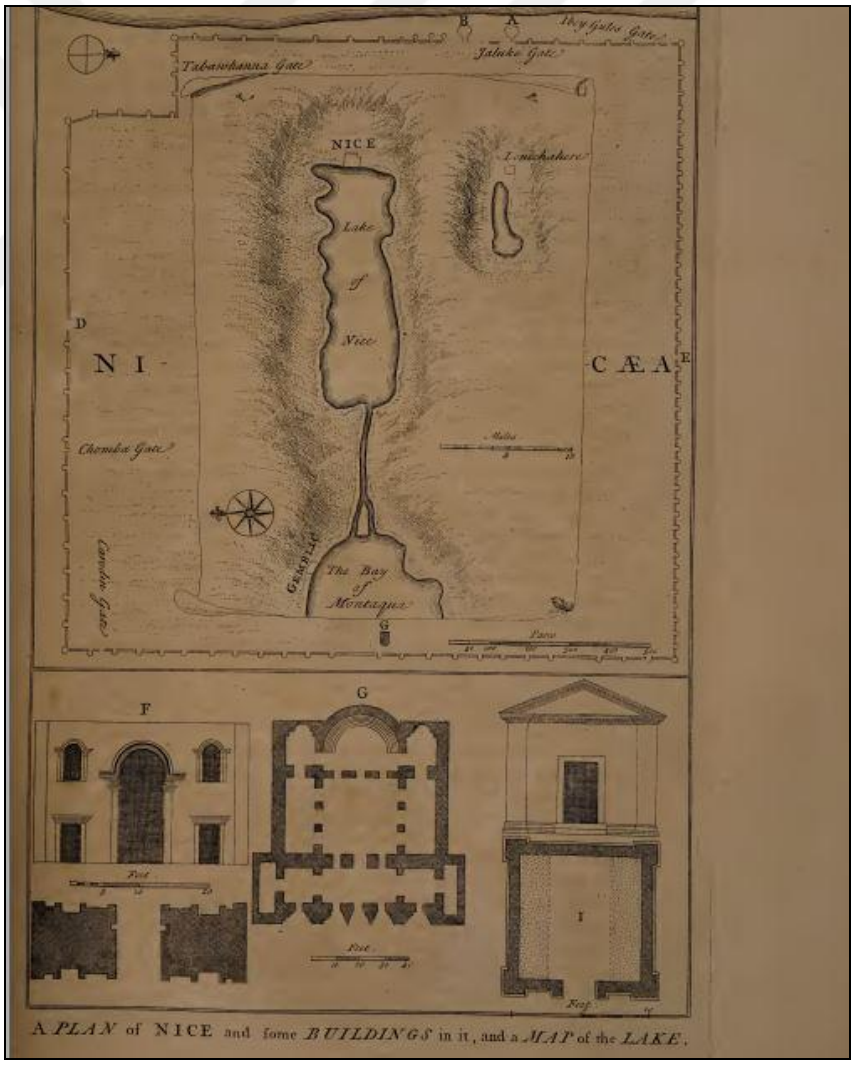
Görsel 405- 5. Evre, Avlu Dışı Doğum Bölüm Yapılaşma Evrelerine Ait Kalıntılar (BBB Arşiv).
Görsel 406- 5. Evre, Avlu Dışı Doğum Bölüm Yapılaşma Evrelerine Ait Kalıntılar (BBB Arşiv).
Görsel 407- 5. Evre, Geç Bizans Dönem Sur Duvarı İnşaatı (BBB Arşiv).
Görsel 408- 5. Evre, Geç Bizans Dönem Sur Duvarı İnşaat ve Mimari Özellikleri (BBB Arşiv).
Görsel 409- 5. Evre, Geç Bizans Dönem Sur Duvarı İnşaat ve Mimari Özellikleri (BBB Arşiv).
Görsel 410- 5. Evre, Geç Bizans Dönem Sur Duvarı İnşaat ve Mimari Özellikleri (Yazar).
Görsel 411- 5. Evre, Geç Bizans Dönem Sur Duvarı Cephesi (BBB Arşiv).
Görsel 412- 5. Evre, Erken ve Geç Dönem Sur Duvarlarının Yükseklik Fark Fotoğrafı (BBB Arşiv).
Görsel 413- 5. Evre, Geç Bizans Dönemi Kent Girişi, Devşirme Malzeme Kullanımı (Yazar).
Görsel 414- 5. Evre, Geç Bizans Dönemi Kent Girişi, Devşirme Malzeme Kullanımı (Yazar).
Görsel 415- 5. Evre, Geç Bizans Dönemi Kent Girişi, Devşirme Malzeme Kullanımı (Yazar).
Görsel 416- 5. Evre, Geç Bizans Dönemi İstanbul Kapı Hattı, Burç ve Sur Merdivenleri (BBB Arşiv).
Görsel 417- 5. Evre, Geç Bizans Dönemi Caddesi (BBB Arşiv).
Görsel 418- 5. Evre, Geç Bizans Dönemi Caddesi (Yazar).
Görsel 419- 5. Evre, Geç Bizans Dönemi Avlu Duvarı İnşaatı (BBB Arşiv).
Görsel 420- 5. Evre, Geç Bizans Dönemi Avlu Duvar İnşaasına İlişkin Korunan Duvar (Yazar).
Görsel 421- 5. Evre, Geç Bizans Dönemi Avlu Duvar İnşaasına Tahrip Edilmiş Duvar (https://www.album-online.com/photos/prev/NzFlZDlmMA/album_alb6123379.webp).
Görsel 422- 5. Evre, İstanbul Kapı Kent Giriş Sistemi (BBB Arşiv).
Görsel 423- 7. Evre, Osmanlı Dönemi Künk Hattı (Yazar).
Görsel 424- 3. Evre, Erken Dönem Sur Duvarı Cephesi (Yazar).
Görsel 425- Erken Dönem Sur Duvarına ait kalıntı izleri (Yazar).
Görsel 426- Erken Dönem Sur Duvarına ait kalıntı izleri (Yazar).
Görsel 427- Roma Dönemi Seramik Grupları (Yazar).
Görsel 428- Bizans Dönemi Seramik Grupları (Yazar).
Görsel 429- Osmanlı Dönemi Seramik Grupları (Yazar).
Görsel 430- Osmanlı Dönemi Seramik Grupları (Yazar).
Görsel 431- İstanbul Kapı Mimari Dönem Analizi (Yazar)
Çizim 1- Roma Takı Cephe Görünüşü (Yazar).
Çizim 2- Roma Dönemi Plan (Yazar).
Çizim 3- Roma Dönemi Kesit (Yazar).
Çizim 4- Erken Dönem Sur Duvarı Plan (Yazar).
Çizim 5- Erken Dönem Sur Duvarı Cephe Görünüşü (Yazar).
Çizim 6- Erken Dönem Burç ve Roma Takı Cephe (Yazar).
Çizim 7- Avlu Kapısı Cephe Görünüşü (Yazar).
Çizim 8- Geç Roma Dönemi'nde İstanbul Kapı'nın Plan Görünüşü (Yazar).
Çizim 9- Geç Roma Dönemi Plan (Yazar).

Çizim 10- Geç Roma Dönemi Yaşam Birimleri Plan (Yazar).
Çizim 11- Erken ve Orta Bizans Dönemi Evreleri (Yazar).
Çizim 12- III. Leo Dönemi Sur Duvarları Plan (Yazar).
Çizim 13- III. Leo Dönemi Sur Duvarları Cephe (Yazar).
Çizim 14- Geç Bizans Dönemi Evresi İstanbul Kapı Plan (Yazar).
Çizim 15- Erken ve Geç Dönem Sur duvarları arasında kesit (Yazar).
Çizim 16- Geç Dönem Sur Duvar ve Kapı Cephesi (Yazar).

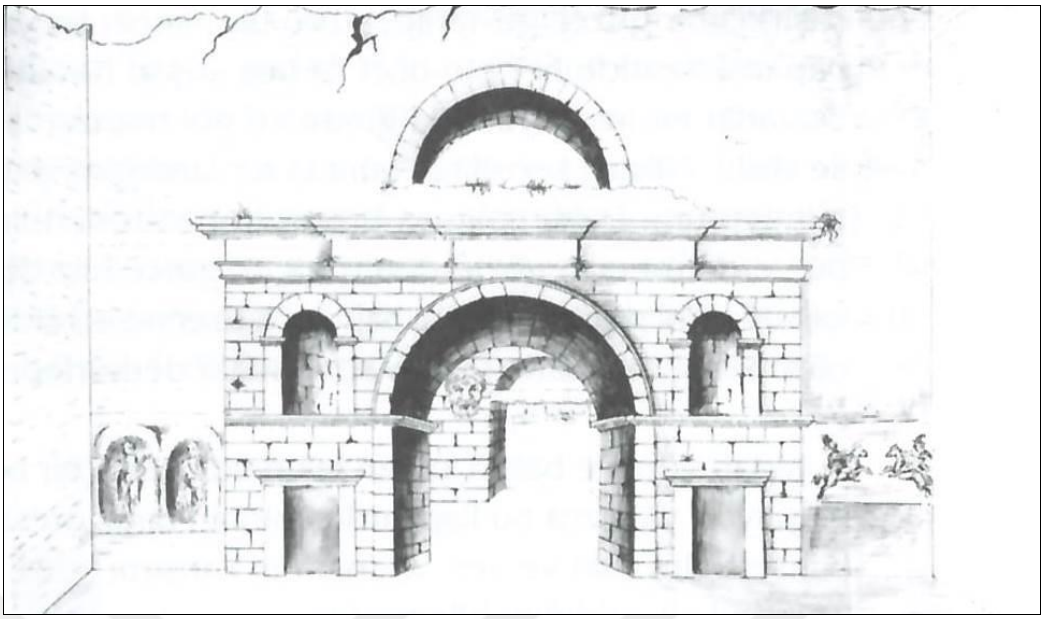
LEVHALAR

Görsel 1

Görsel 2

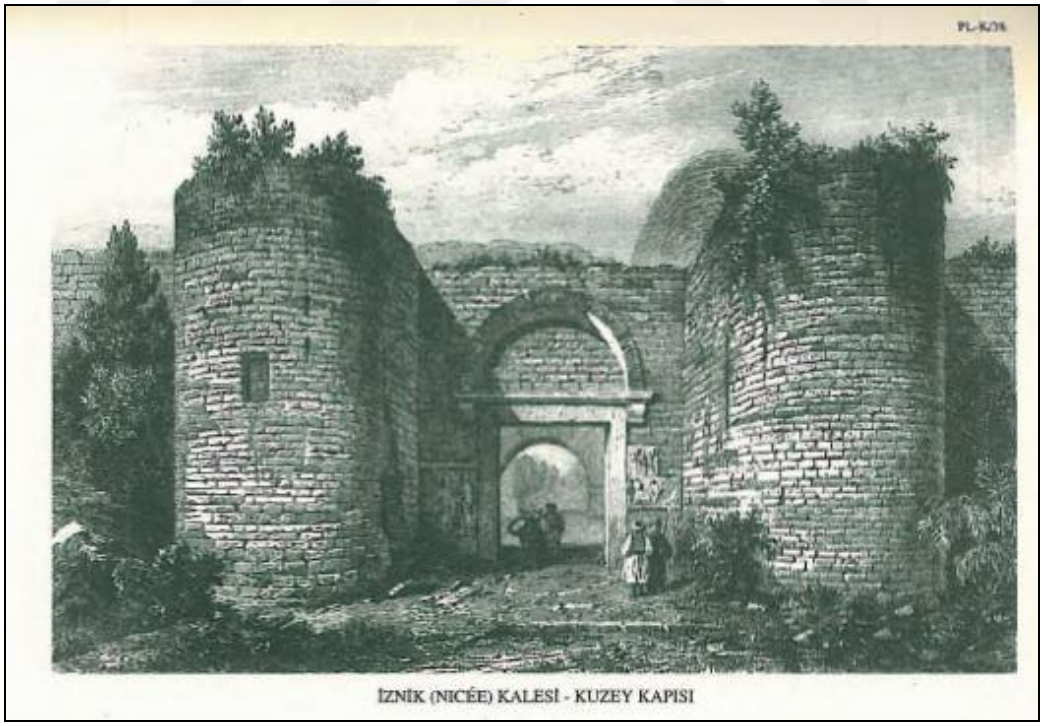
Görsel 3

Görsel 4

Görsel 5

Görsel 6

Görsel 7

Görsel 8

NICÉE, PORTE DE STAMBOUL. — CL. L. DE LAUNAY.

Görsel 9

NICÉE, ARRIVÉE A LA PORTE DE STAMBOUL. — CL. L. DE LAUNAY.

Görsel 10

Görsel 11

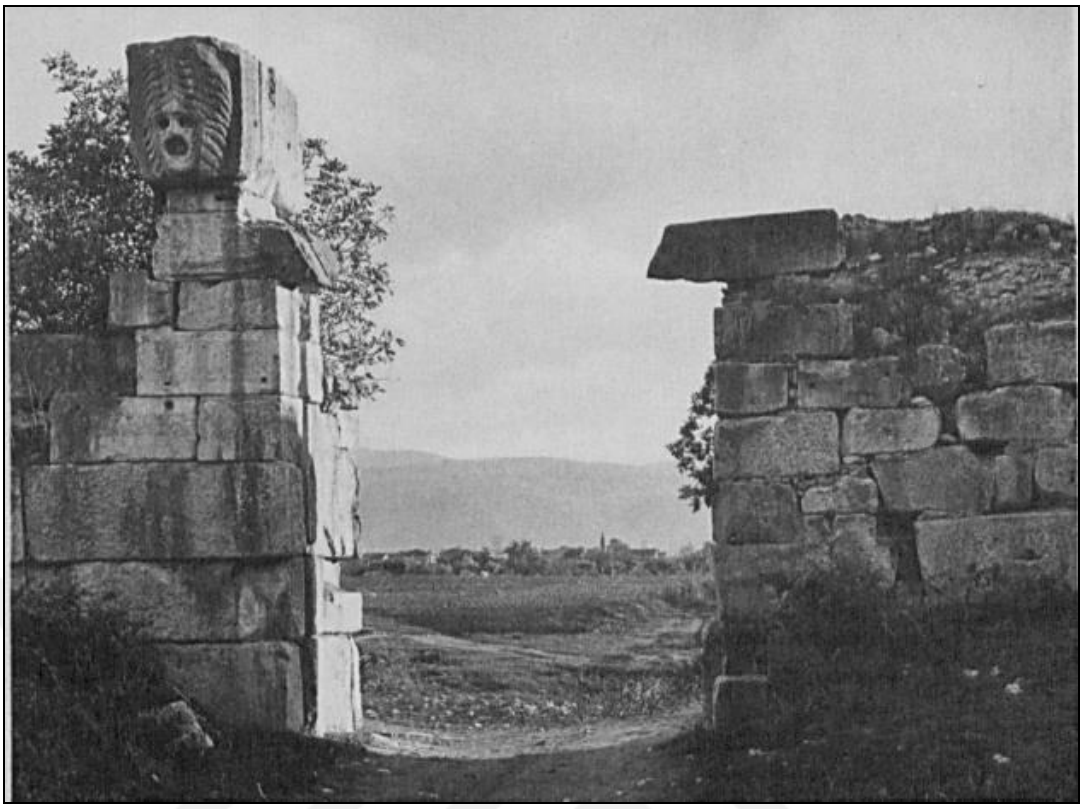
Görsel 12

Görsel 13

Görsel 14

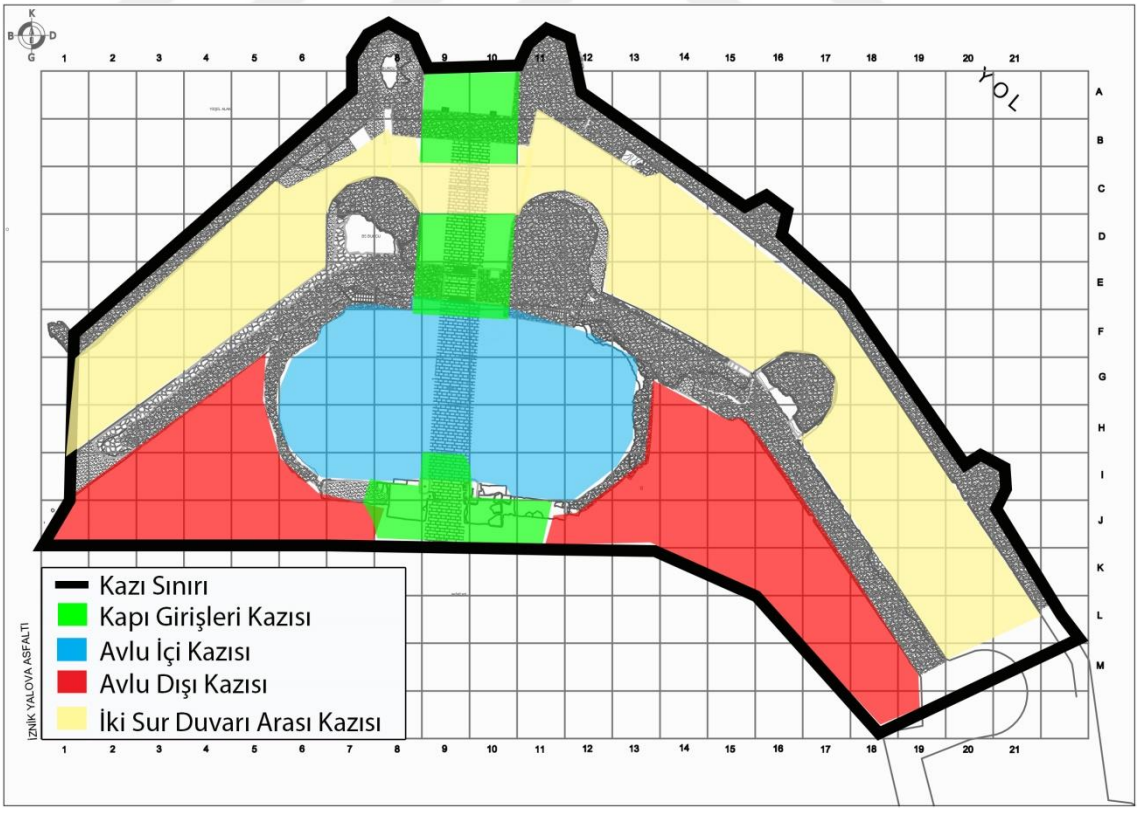
Görsel 15

Görsel 16

Görsel 17

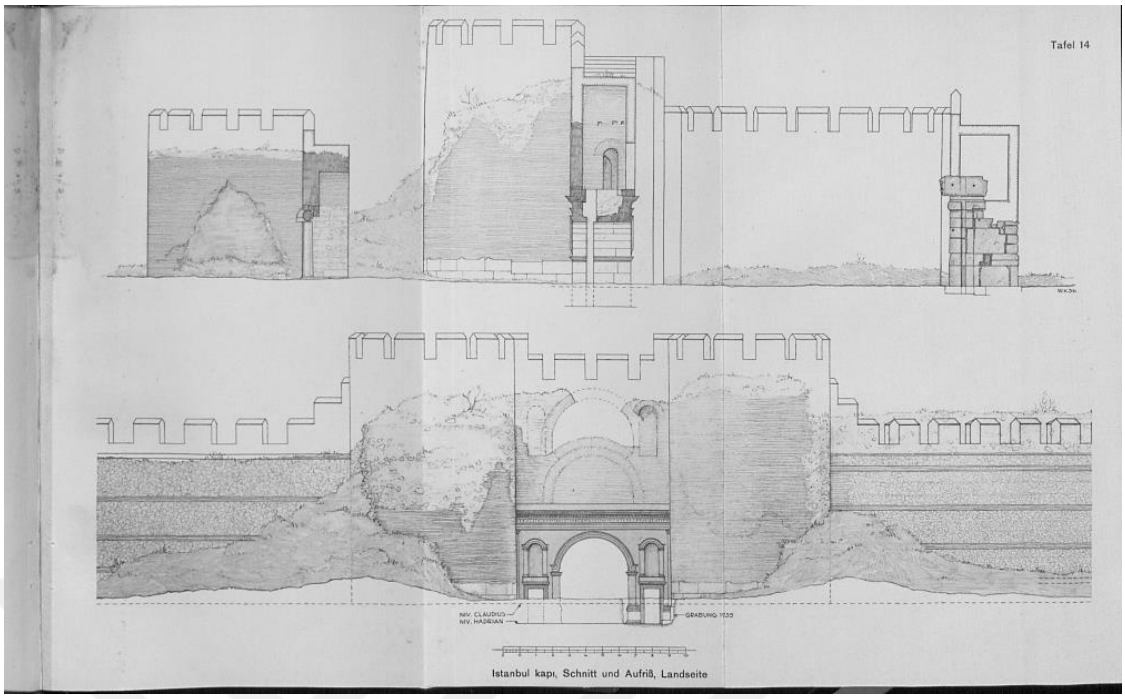
Görsel 18

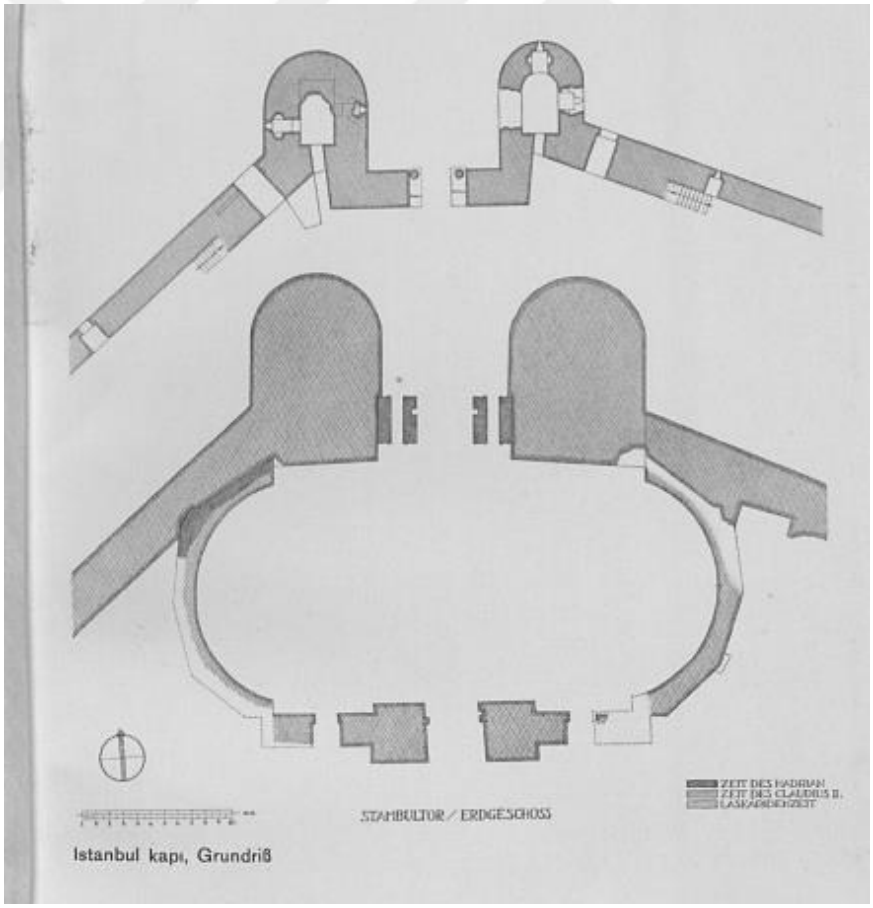
Görsel 19

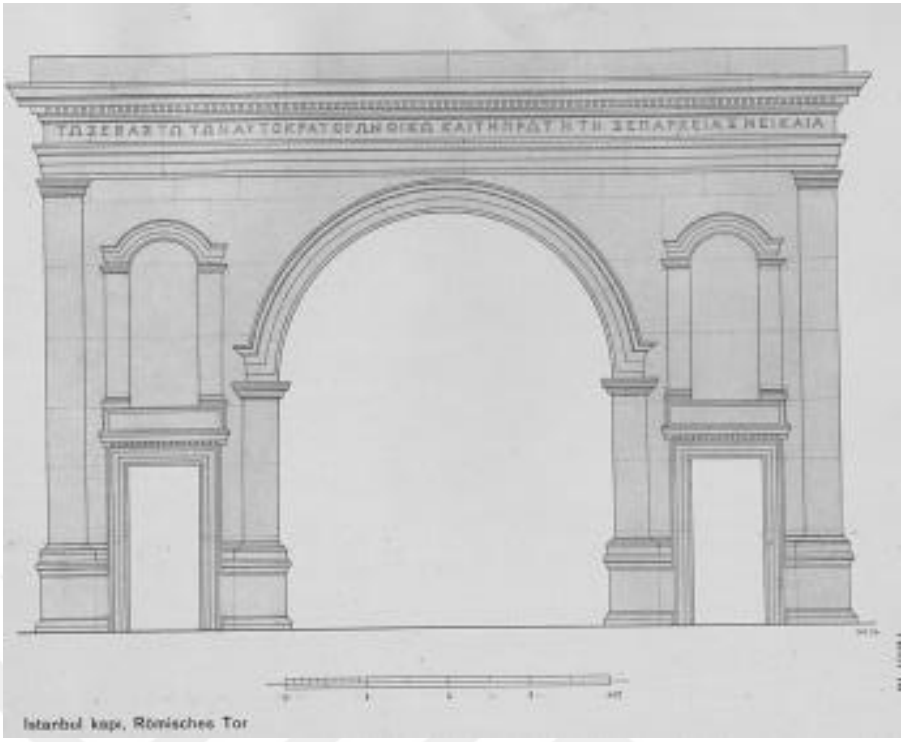
Görsel 20

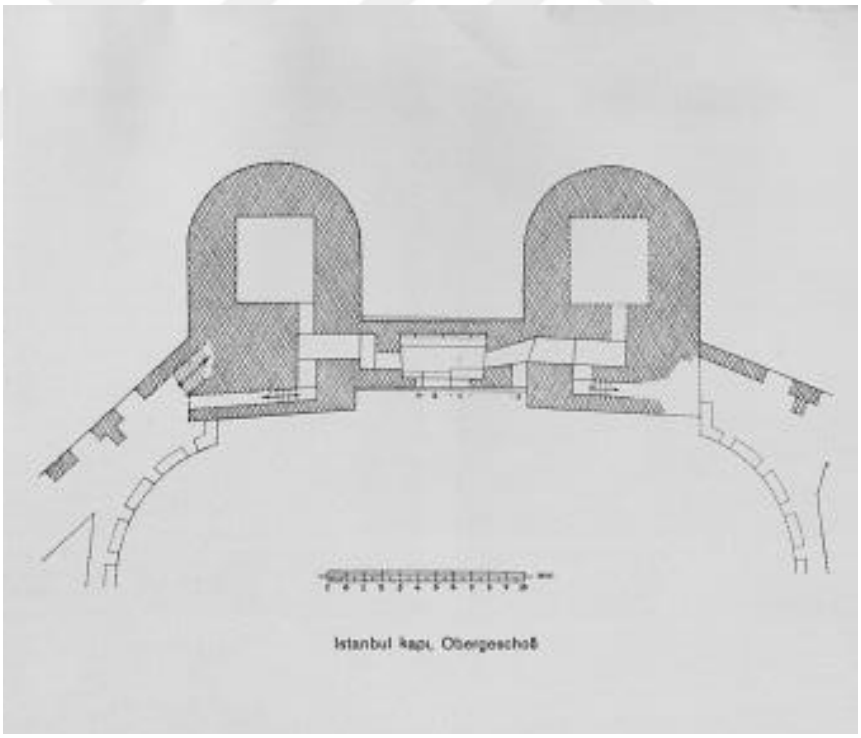
Görsel 21

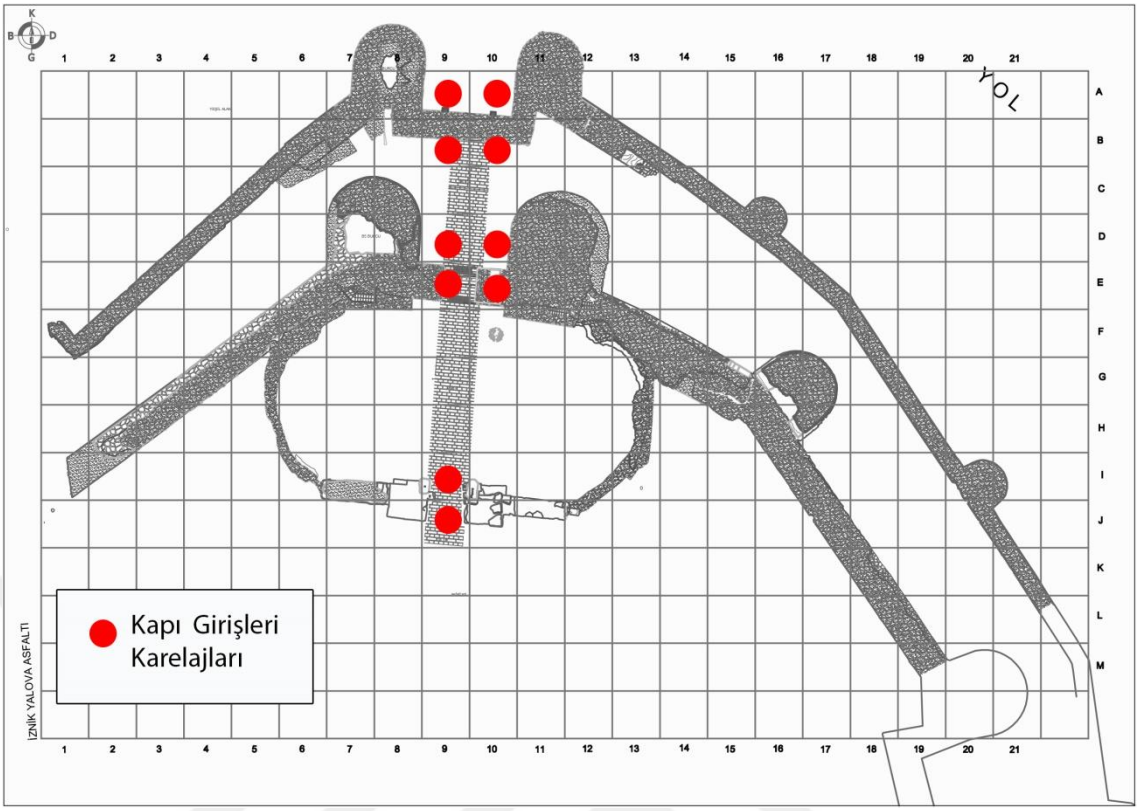
Görsel 22

Görsel 23

Görsel 24

Görsel 25

Görsel 26

Görsel 27

Görsel 28

Görsel 29

Görsel 30

Görsel 31

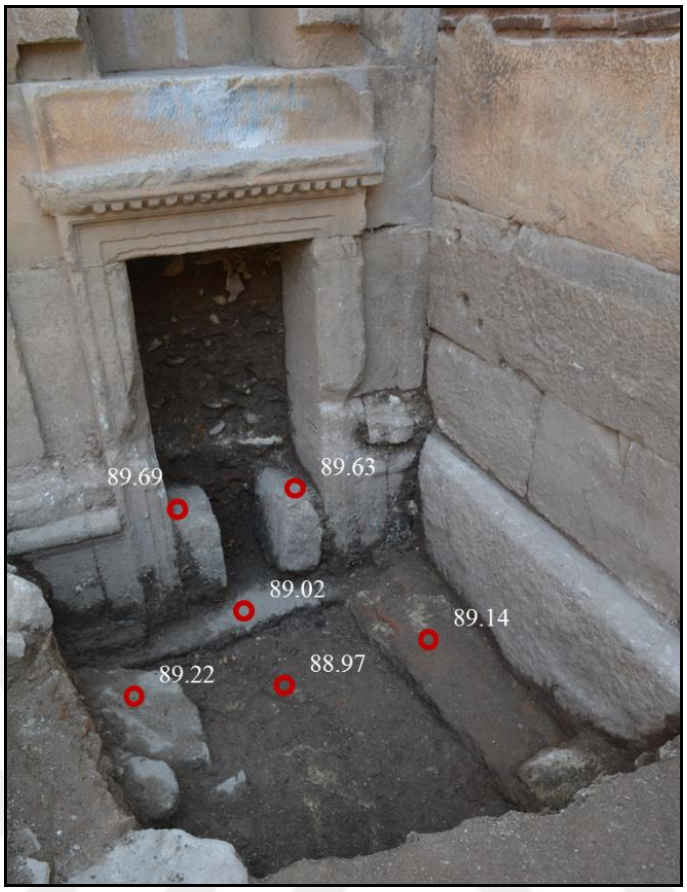
Görsel 32

Görsel 33

Görsel 34

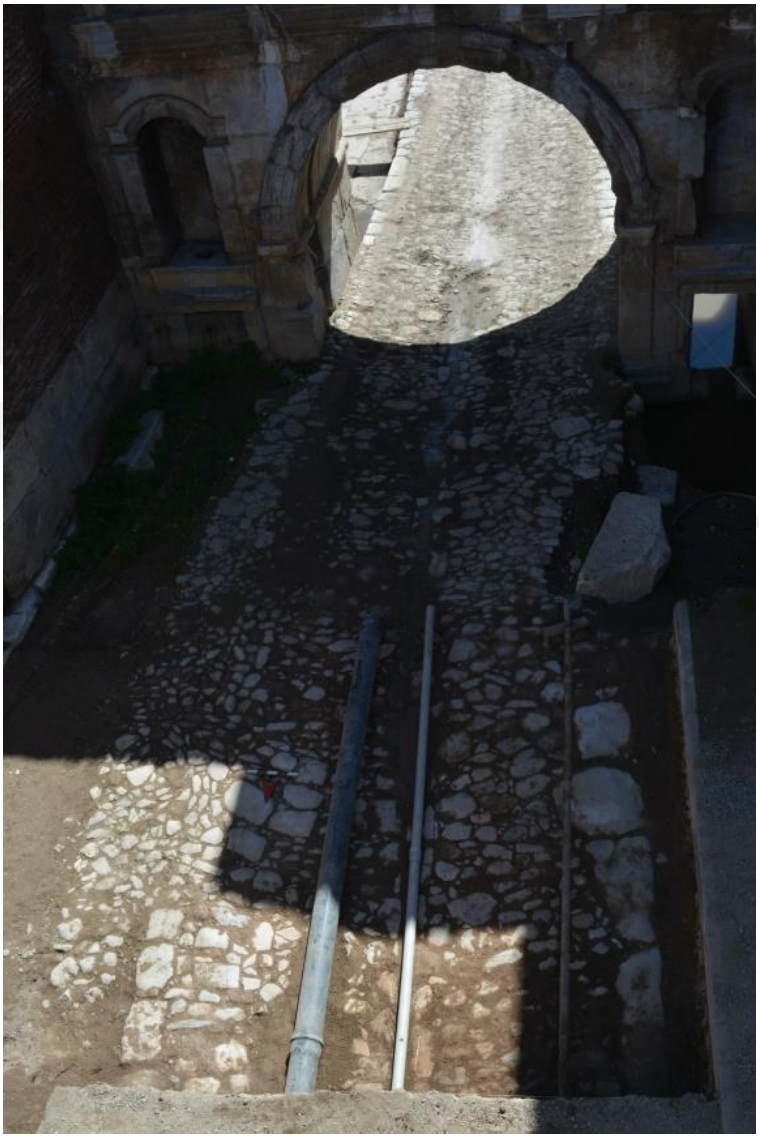
Görsel 35

Görsel 36

Görsel 37

Görsel 38

Görsel 39

Görsel 40

Görsel 41

Görsel 42

Görsel 43

Görsel 44

Görsel 45

Görsel 46

Görsel 47

Görsel 48

Görsel 49

Görsel 50

Görsel 51

Görsel 52

Görsel 53

Görsel 54

Görsel 55

Görsel 56

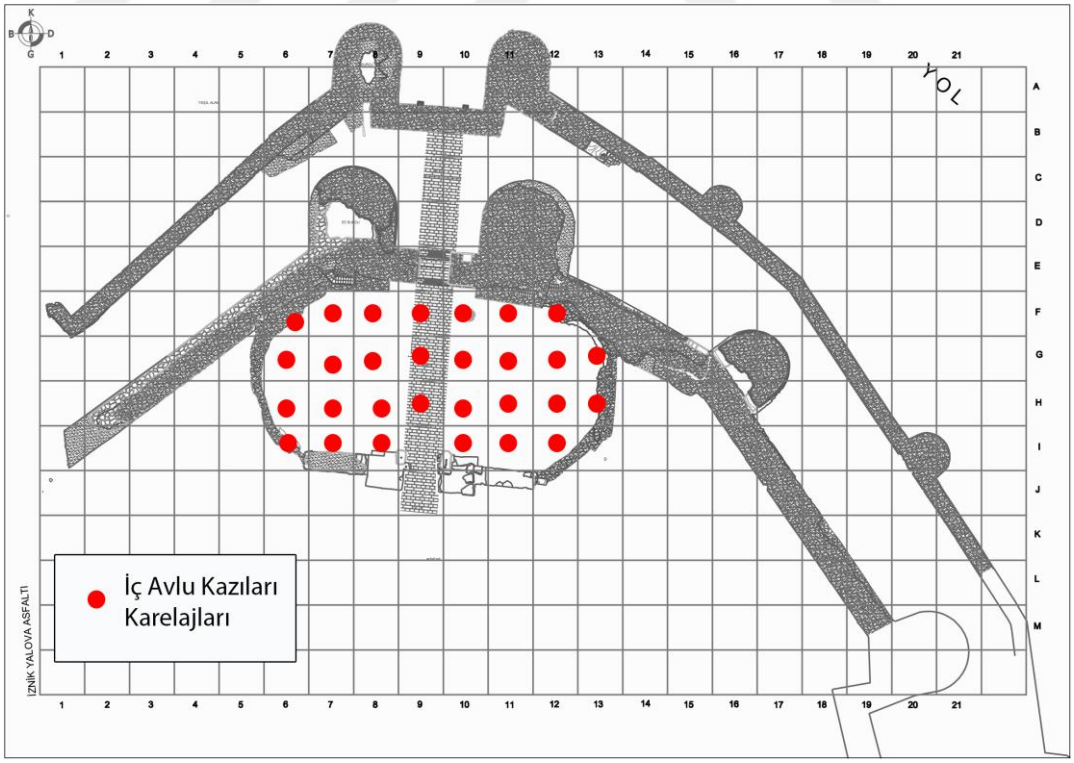
Görsel 57

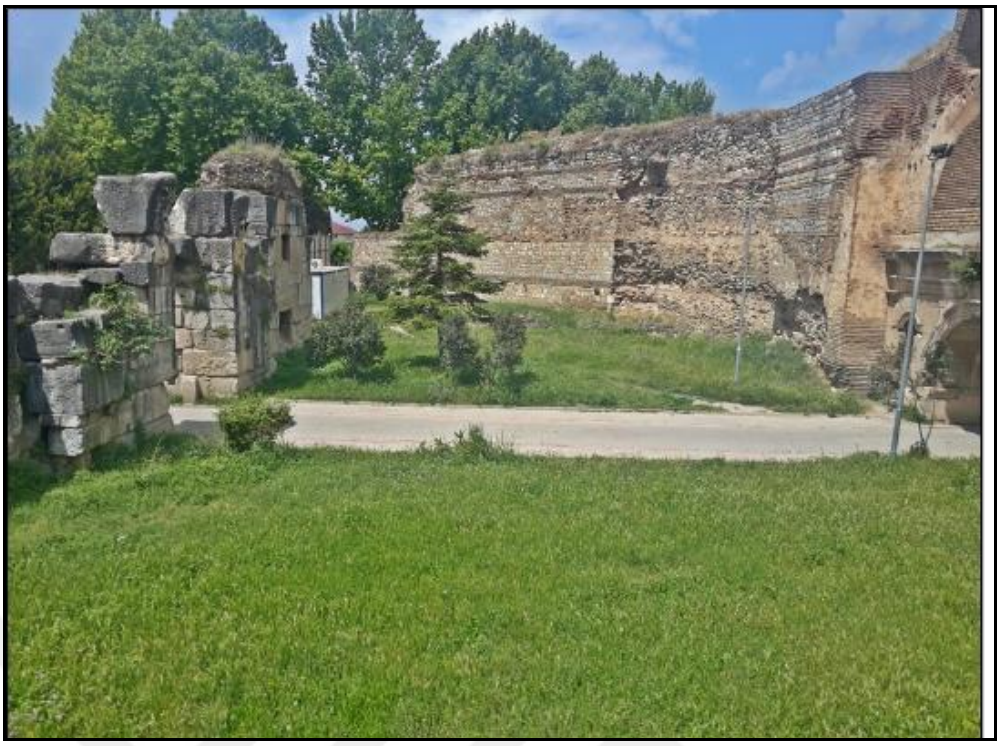
Görsel 58

Görsel 59

Görsel 60

Görsel 61

Görsel 62

Görsel 63

Görsel 64

Görsel 65

Görsel 66

Görsel 67

Görsel 68

Görsel 69

Görsel 70

Görsel 71

Görsel 72

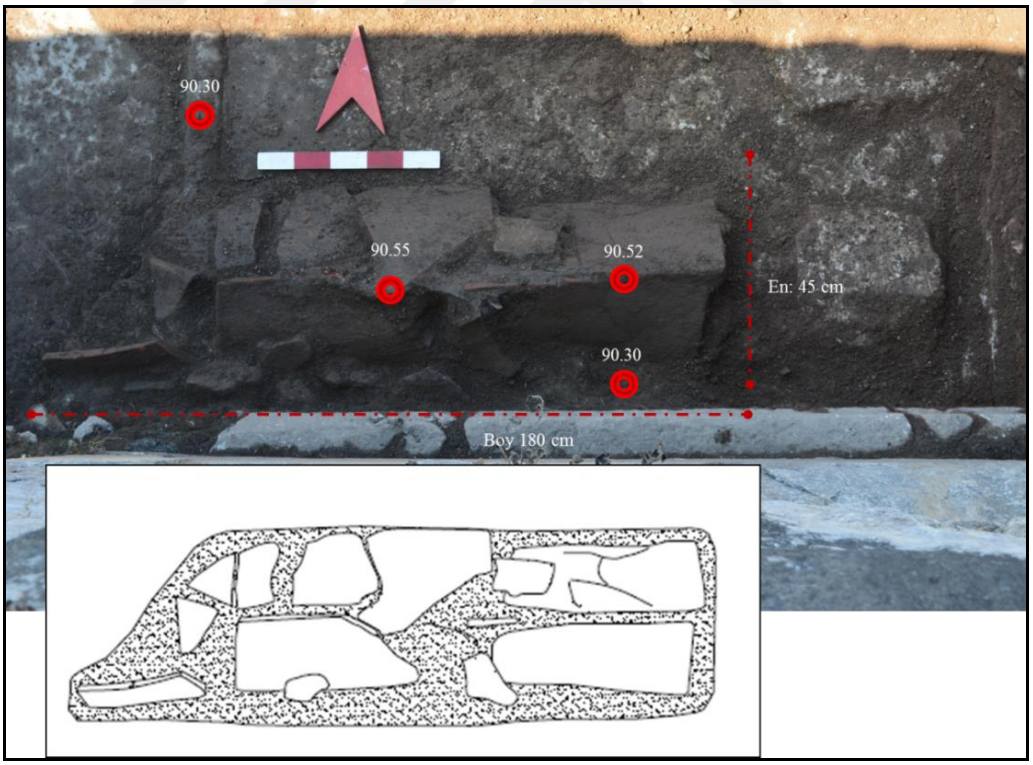
Görsel 73

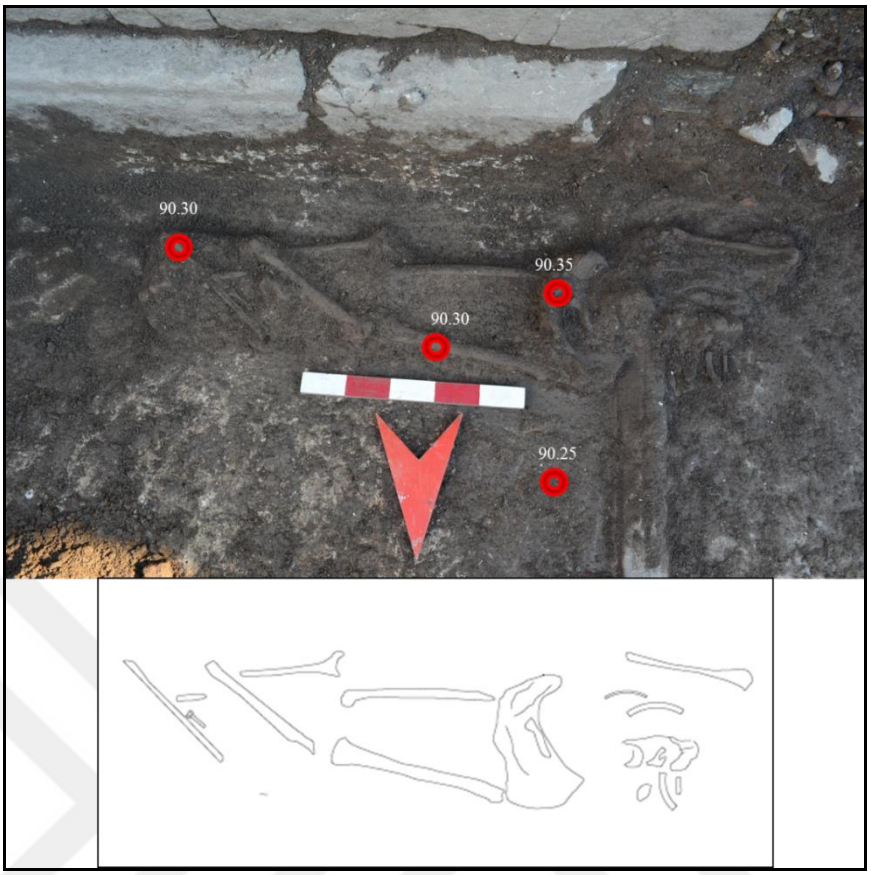
Görsel 74

Görsel 75

Görsel 76

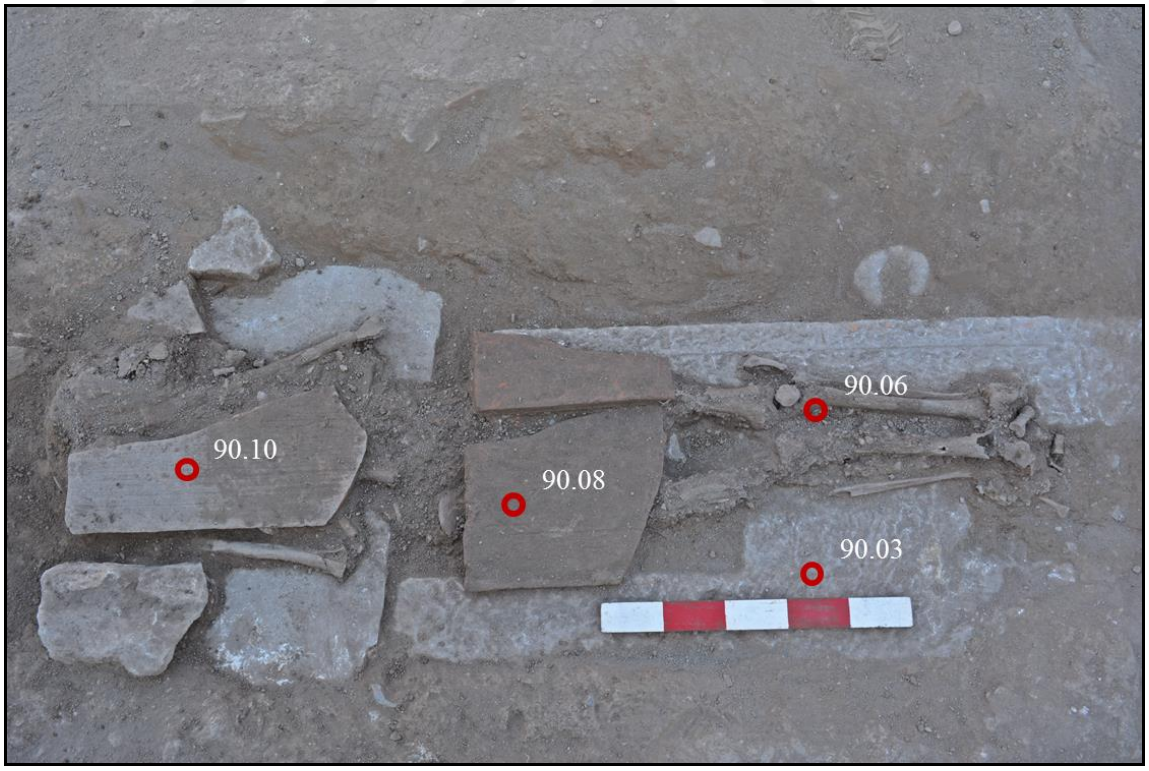
Görsel 77

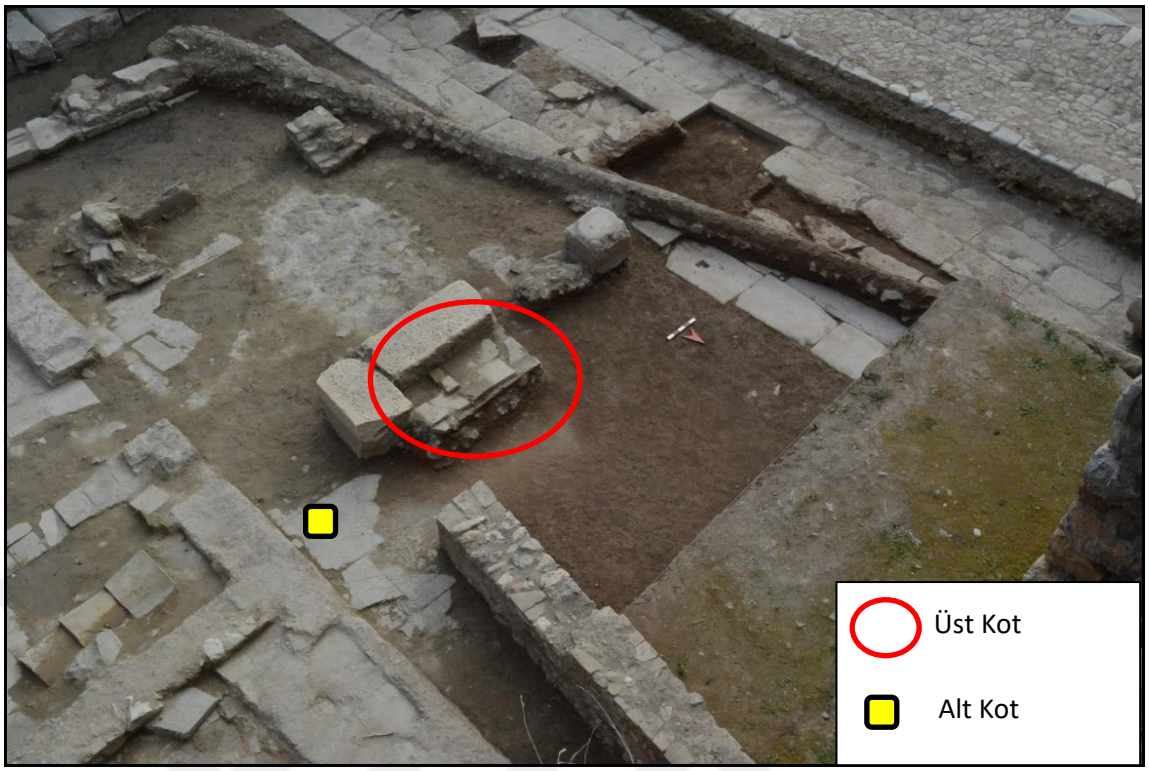
Görsel 78

Görsel 79

Görsel 80

Görsel 81

Görsel 82

Görsel 83

Görsel 84

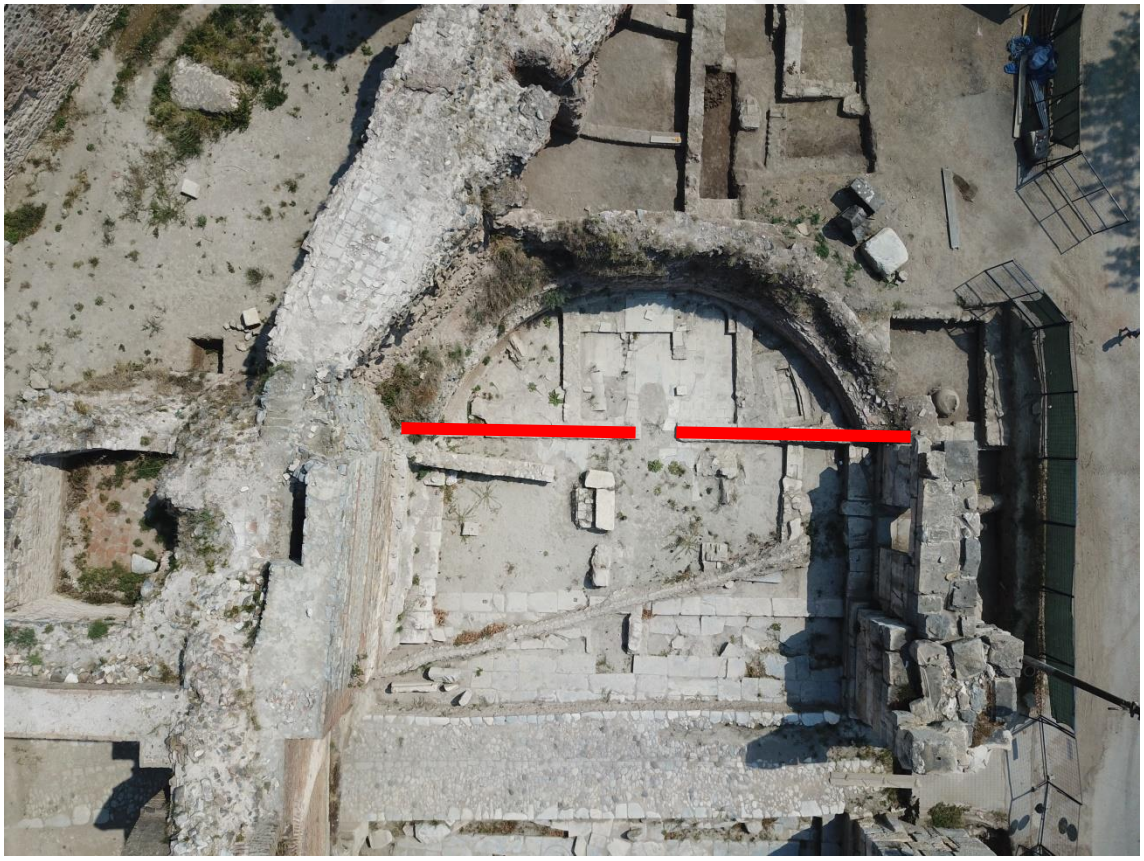
Görsel 85

Görsel 86

Görsel 87

Görsel 88

Görsel 89

Görsel 90

Görsel 91

Görsel 92

Görsel 93

Görsel 94

Görsel 95

Görsel 96

Görsel 97

Görsel 98

Görsel 99

Görsel 100

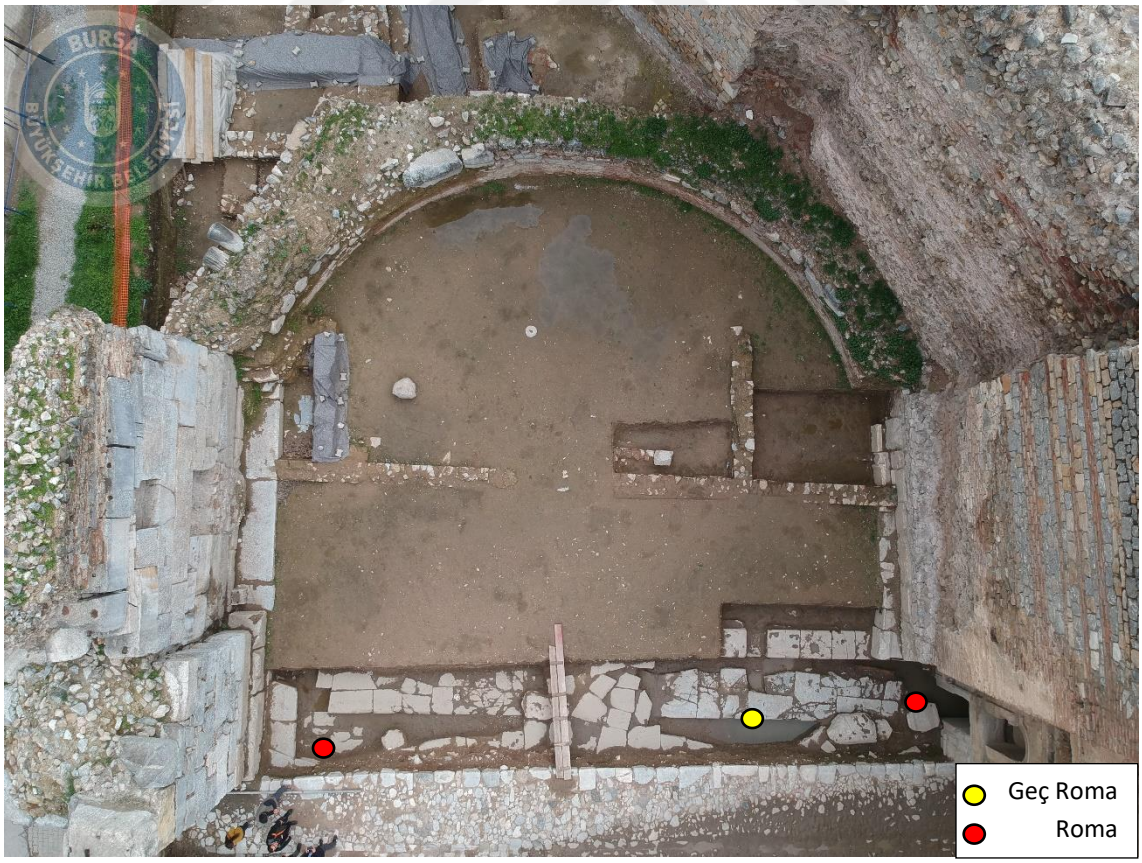
Görsel 101

Görsel 102

Görsel 103

Görsel 104

Görsel 105

Görsel 106

Görsel 107

Görsel 108

Görsel 109

Görsel 110

Görsel 111

Görsel 112

Görsel 113

Görsel 114

Görsel 115

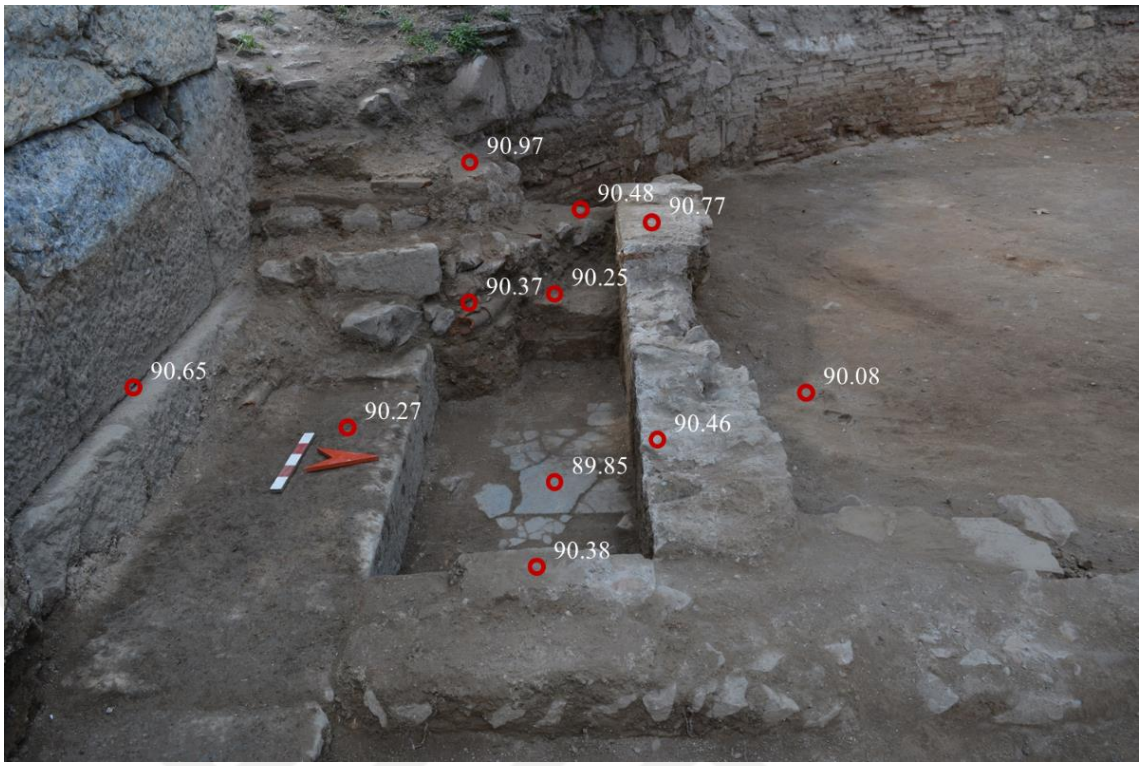
Görsel 116

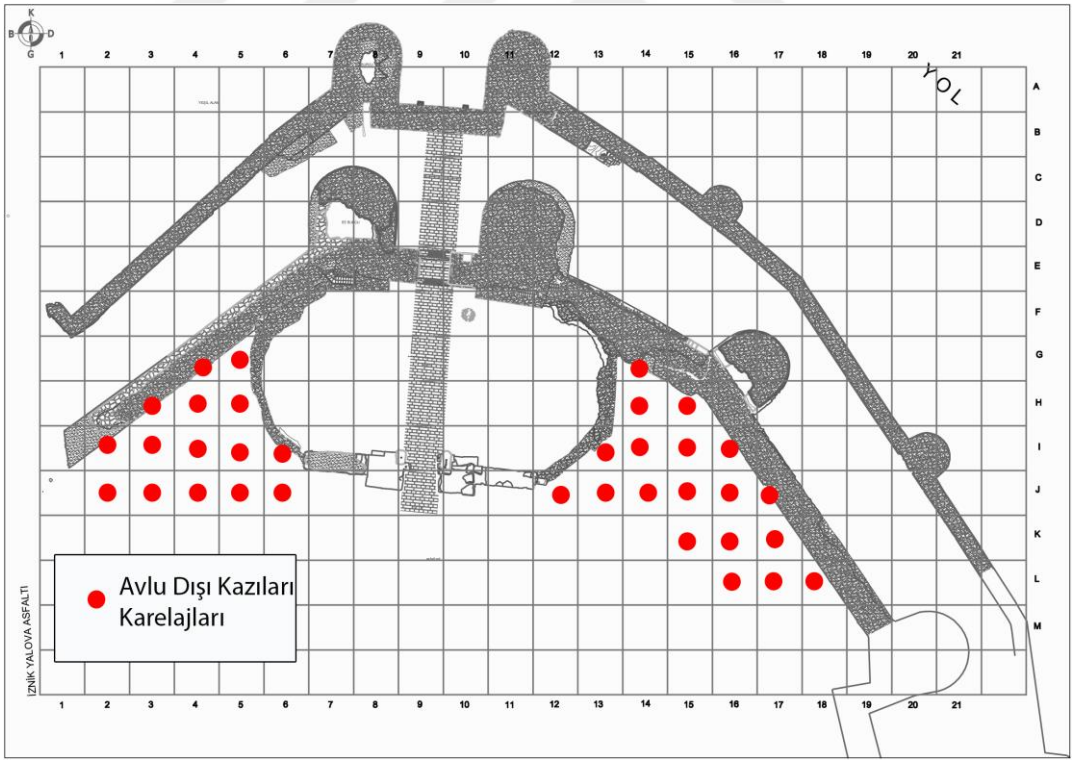
Görsel 117

Görsel 118

Görsel 119

Görsel 120

Görsel 121

Görsel 122

Görsel 123

Görsel 124

Görsel 125

Görsel 126

Görsel 127

Görsel 128

Görsel 129

Görsel 130

Görsel 131

Görsel 132

Görsel 133

Görsel 134

Görsel 135

Görsel 136

Görsel 137

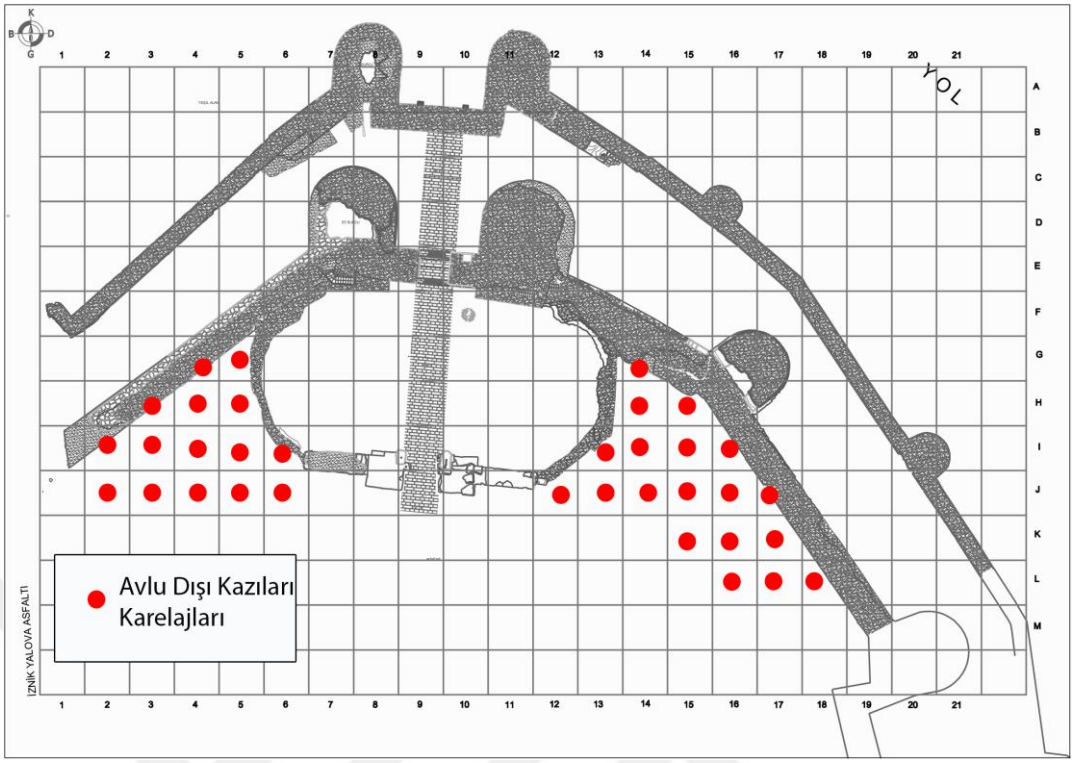
Görsel 138

Görsel 139

Görsel 140

Görsel 141

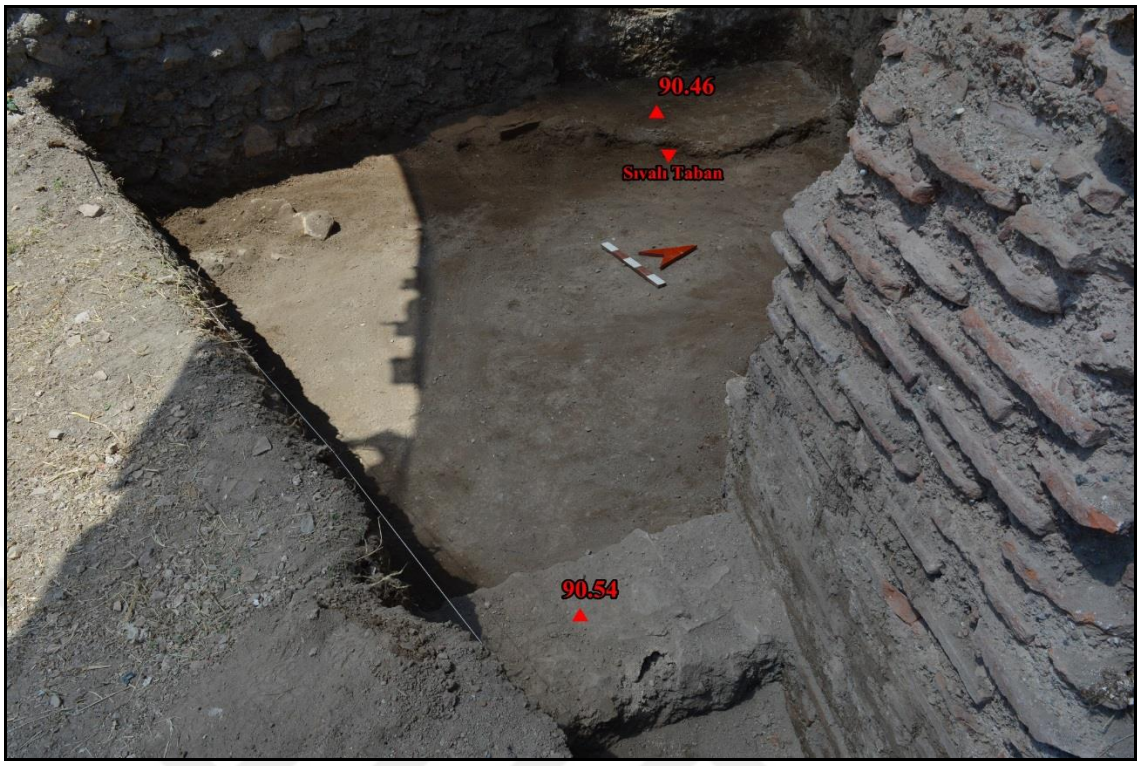
Görsel 142

Görsel 143

Görsel 144

Görsel 145

Görsel 146

Görsel 147

Görsel 148

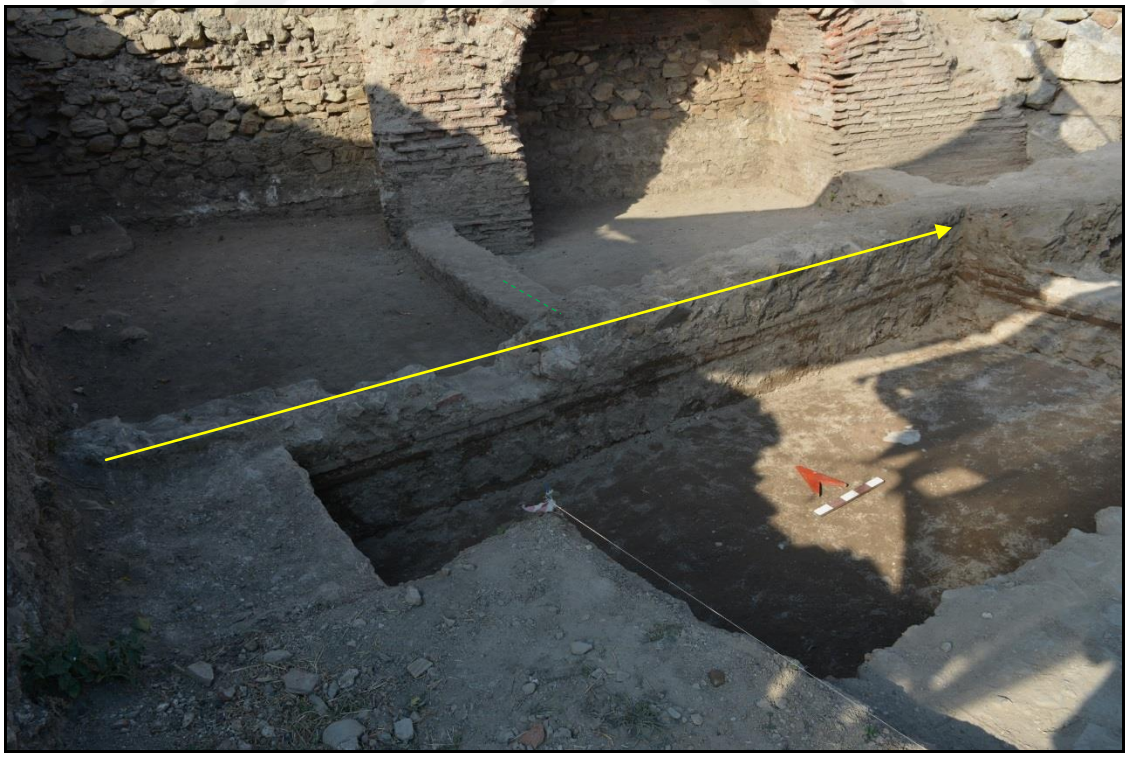
Görsel 149

Görsel 150

Görsel 151

Görsel 152

Görsel 153

Görsel 154

Görsel 155

Görsel 156

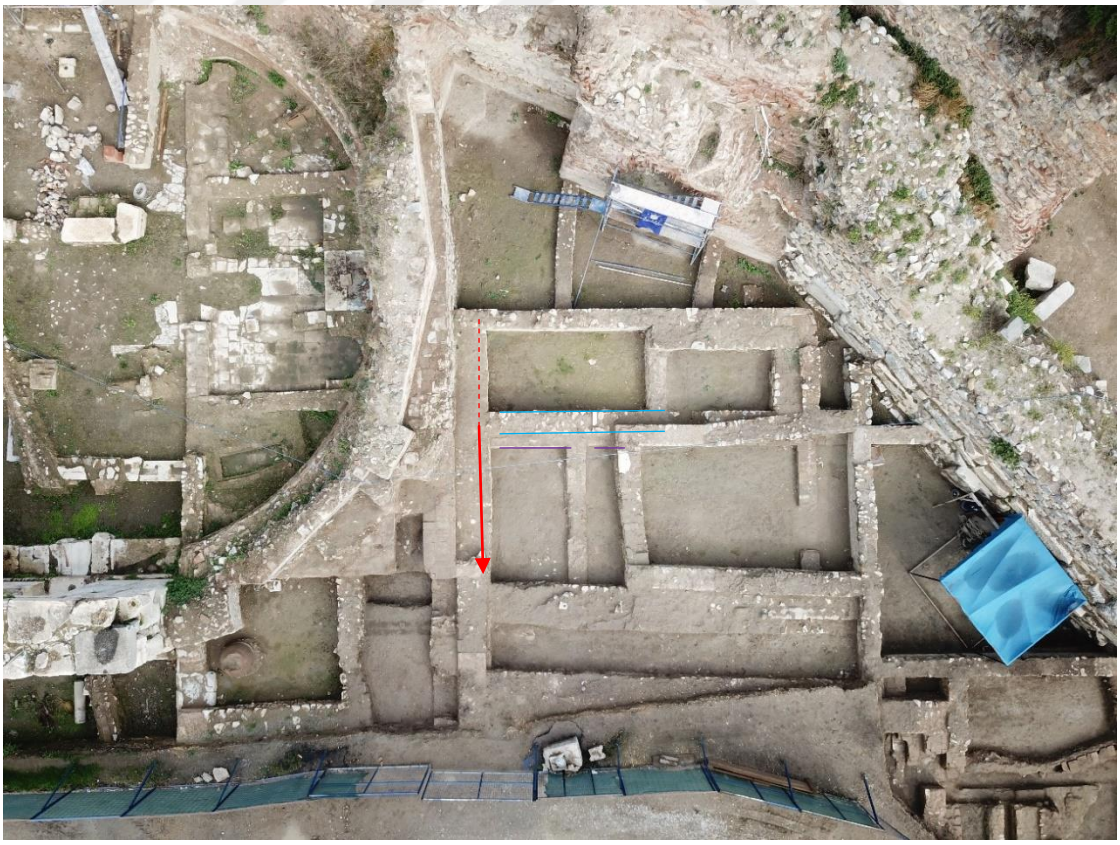
Görsel 157

Görsel 158

Görsel 159

Görsel 160

Görsel 161

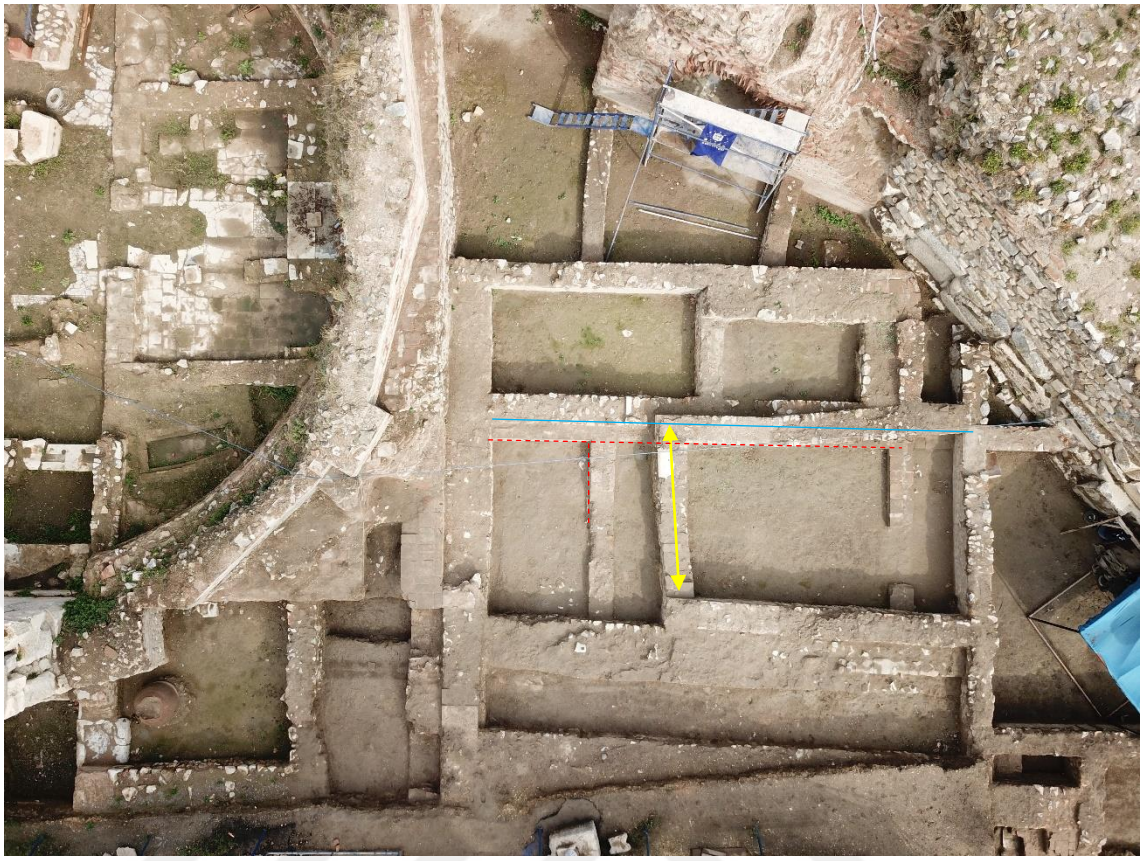
Görsel 162

Görsel 163

Görsel 164

Görsel 165

Görsel 166

Görsel 167

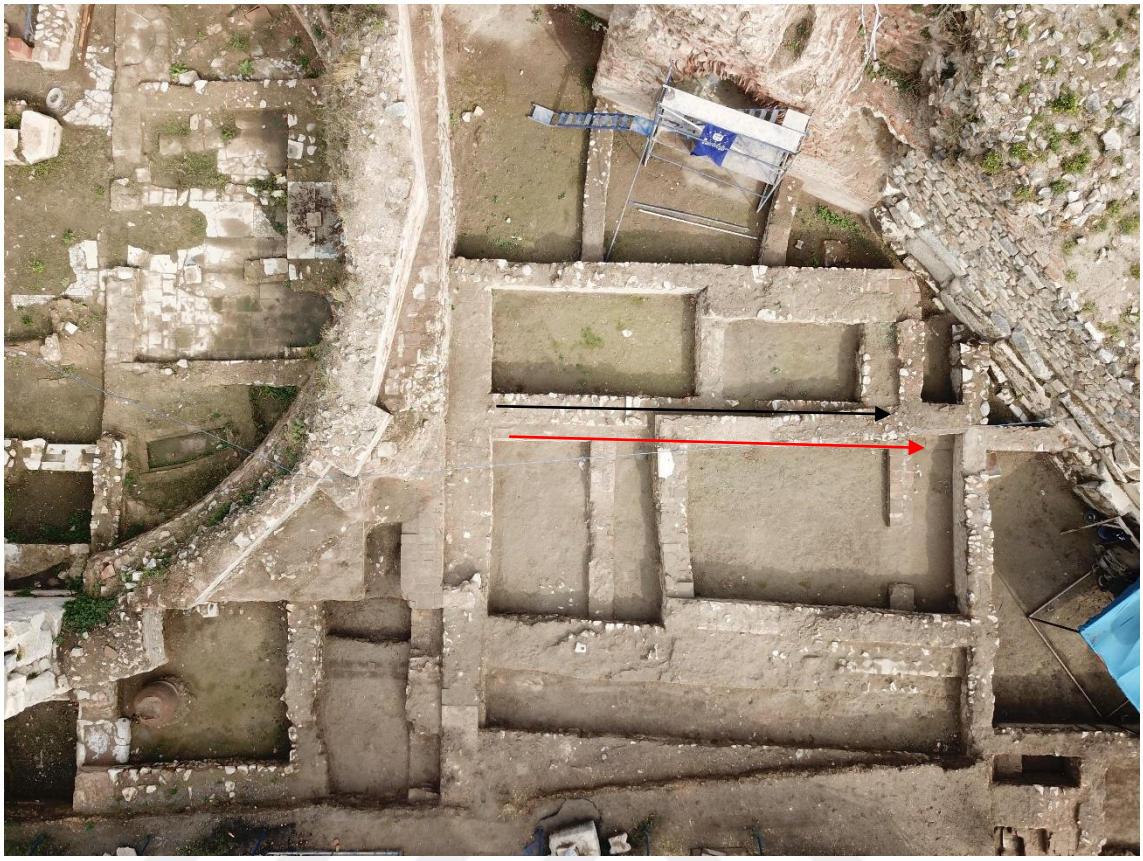
Görsel 168

Görsel 169

Görsel 170

Görsel 171

Görsel 172

Görsel 173

Görsel 174

Görsel 175

Görsel 176

Görsel 177

Görsel 178

Görsel 179

Görsel 180

Görsel 181

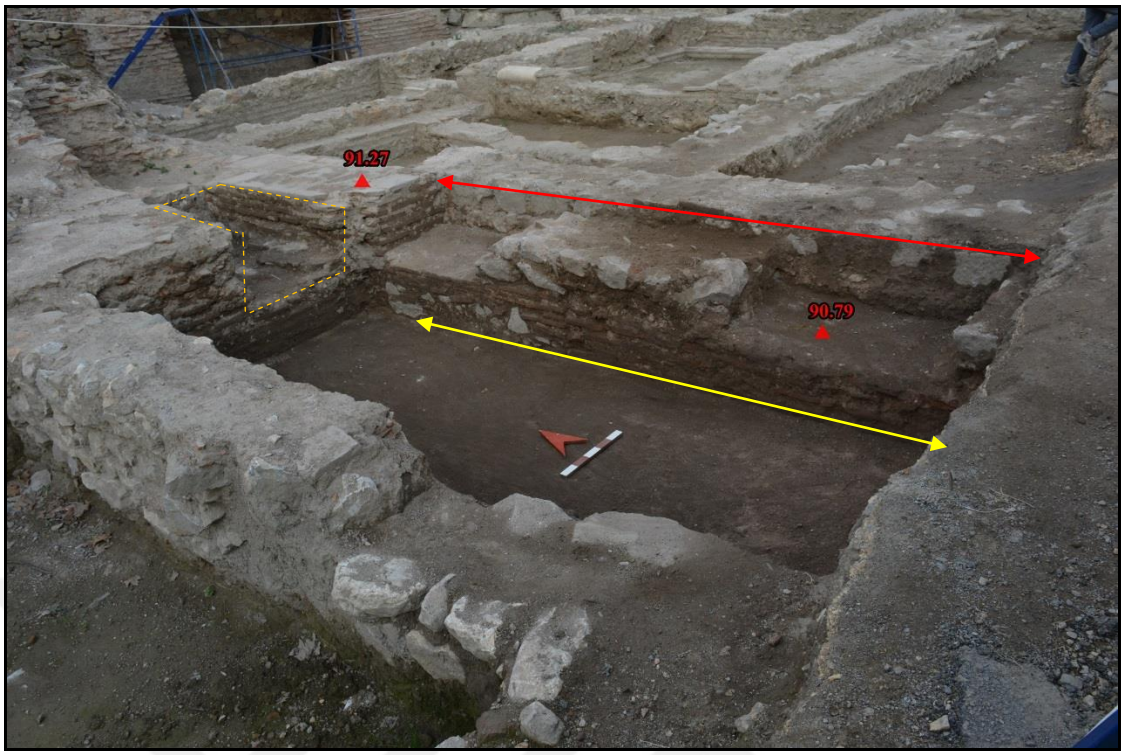
Görsel 182

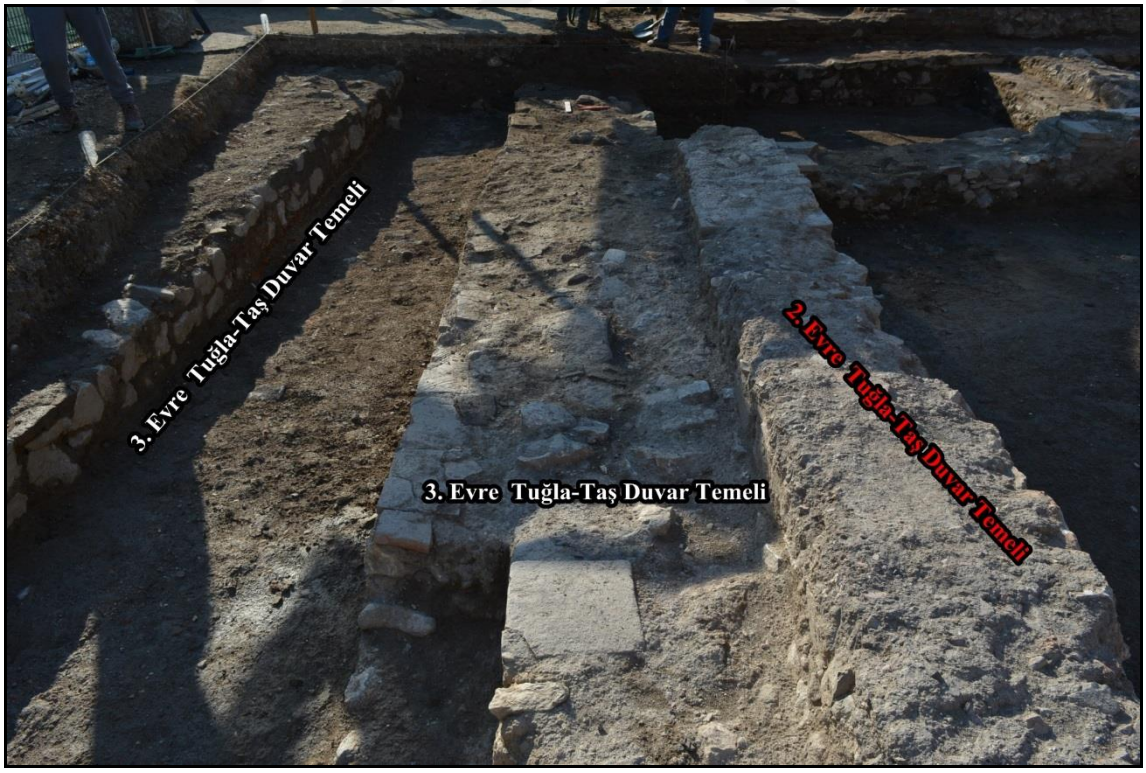
Görsel 183

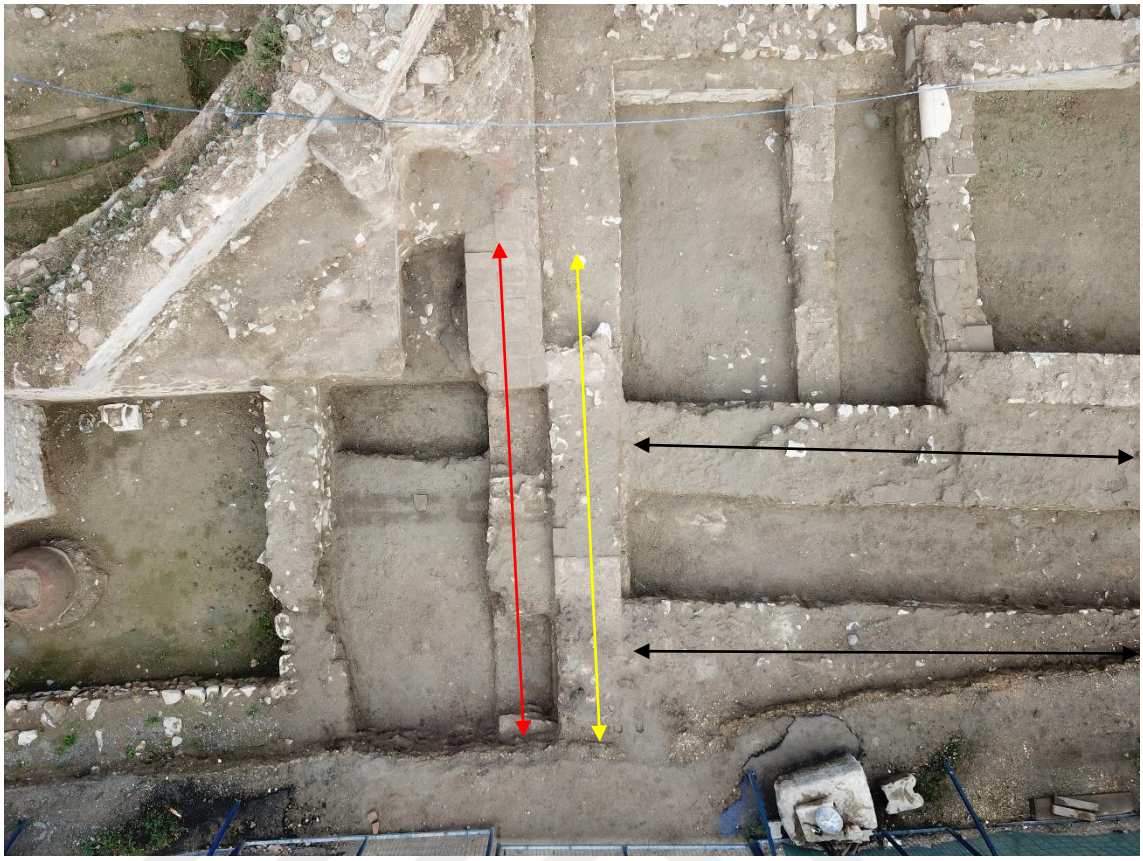
Görsel 184

Görsel 185

Görsel 186

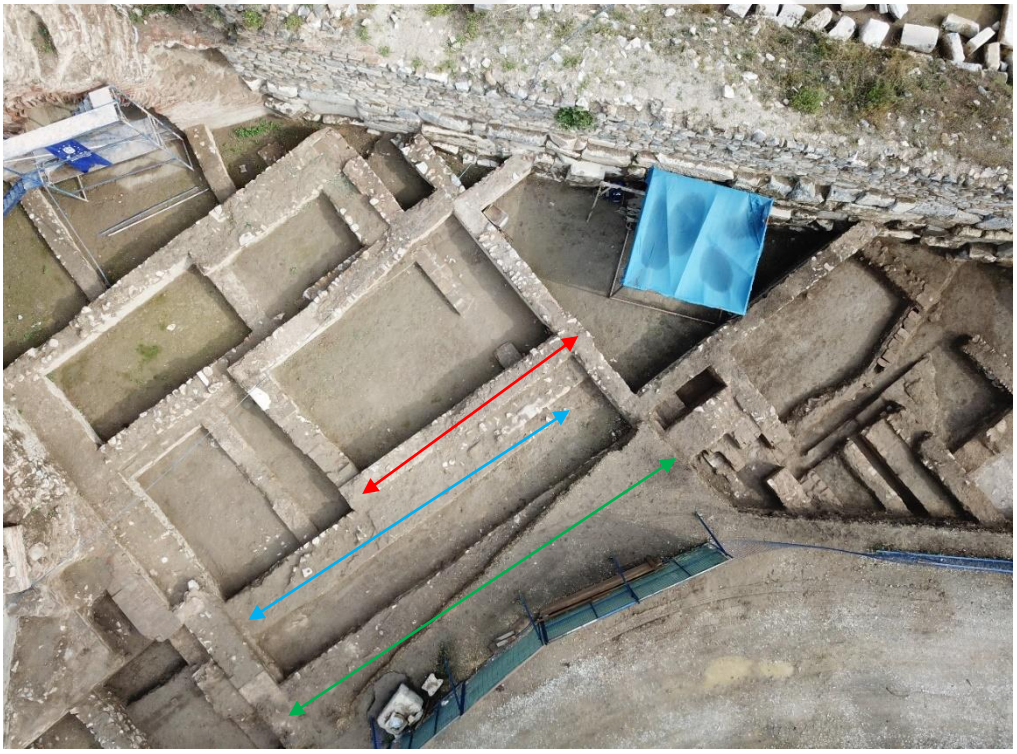
Görsel 187

Görsel 188

Görsel 189

Görsel 190

Görsel 191

Görsel 192

Görsel 193

Görsel 194

Görsel 195

Görsel 196

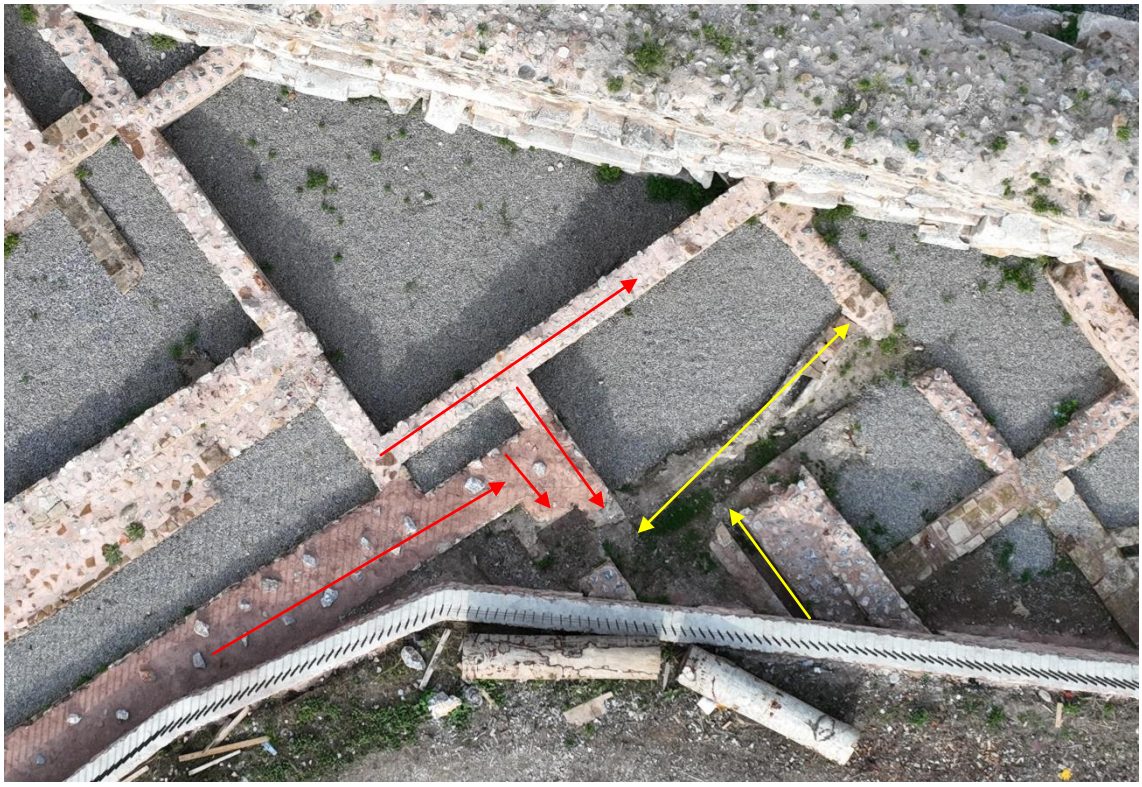
Görsel 197

Görsel 198

Görsel 199

Görsel 200

Görsel 201

Görsel 202

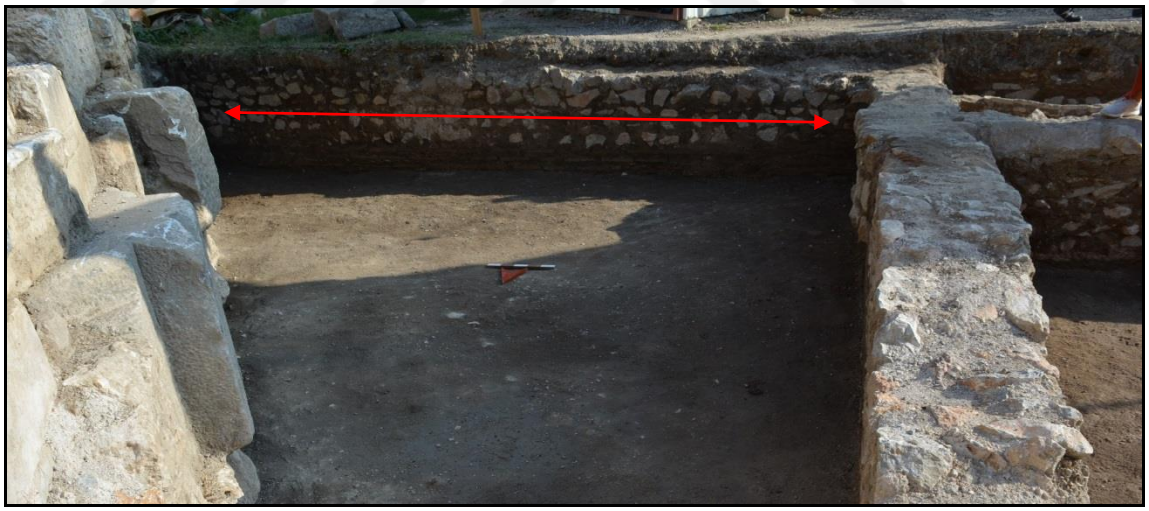
Görsel 203

Görsel 204

Görsel 205

Görsel 206

Görsel 207

Görsel 208

Görsel 209

Görsel 210

Görsel 211

Görsel 212

Görsel 213

Görsel 214

Görsel 215

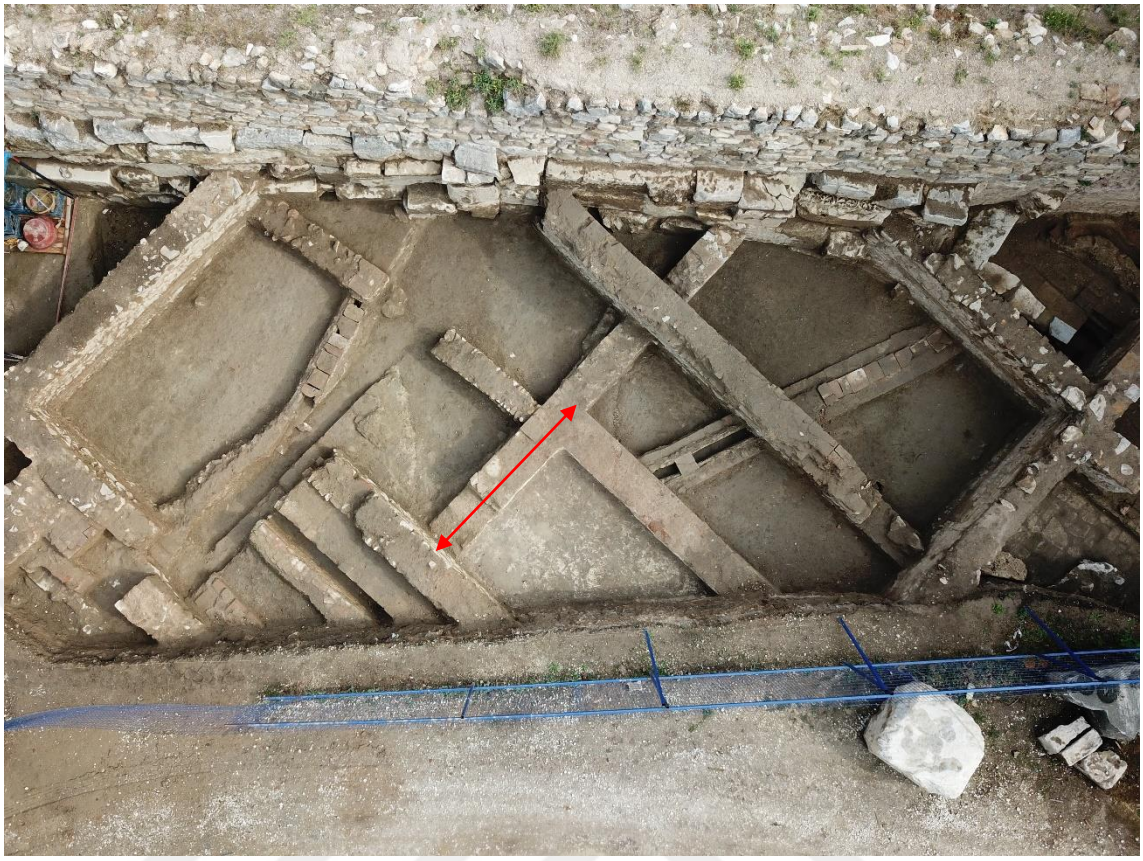
Görsel 216

Görsel 217

Görsel 218

Görsel 219

Görsel 220

Görsel 221

Görsel 222

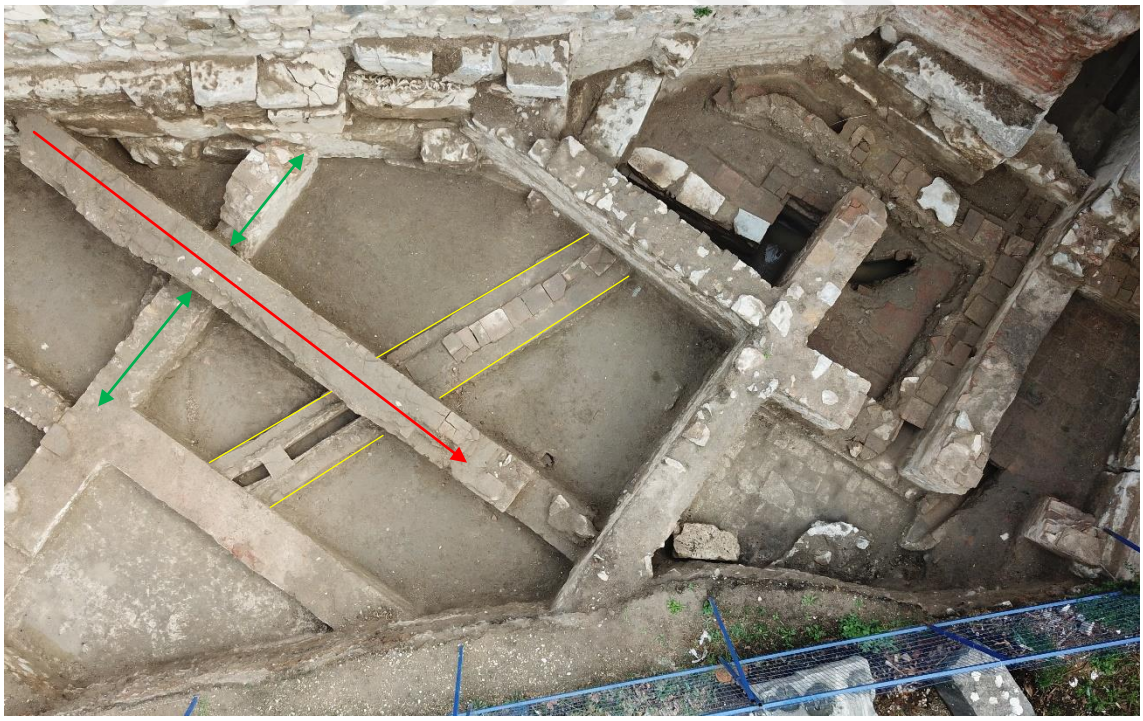
Görsel 223

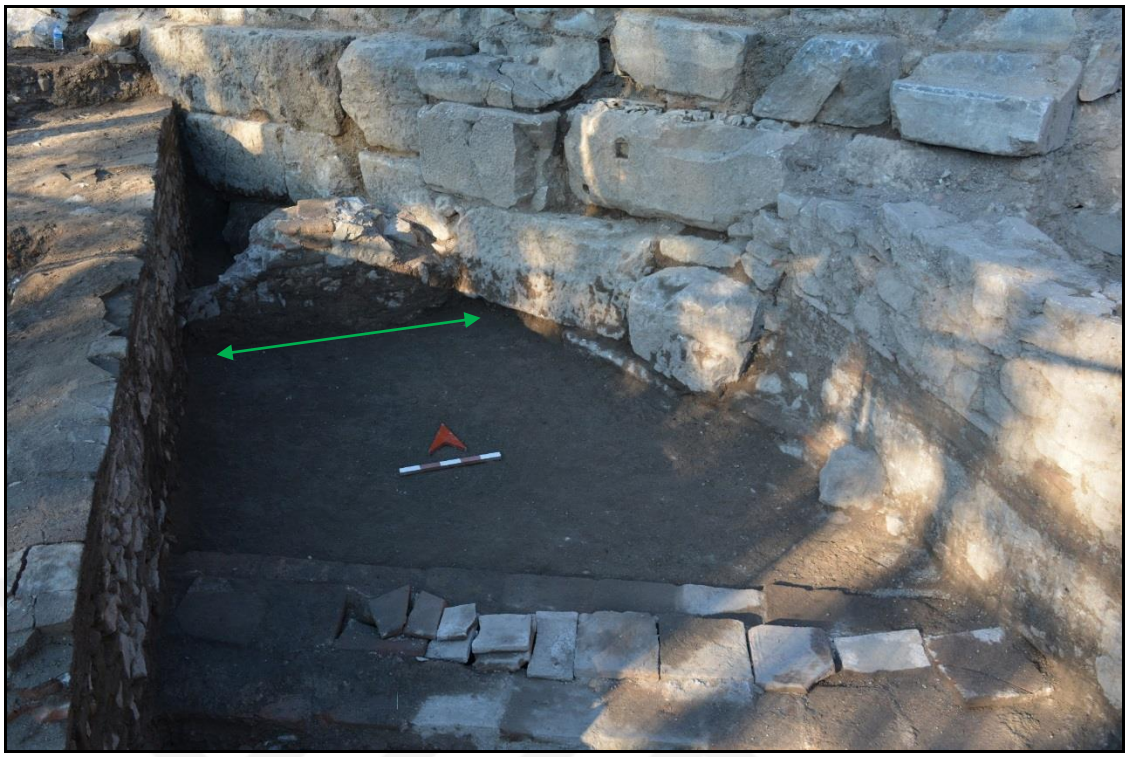
Görsel 224

Görsel 225

Görsel 226

Görsel 227

Görsel 228

Görsel 229

Görsel 230

Görsel 231

Görsel 232

Görsel 233

Görsel 234

Görsel 235

Görsel 236

Görsel 237

Görsel 238

Görsel 239

Görsel 240

Görsel 241

Görsel 242

Görsel 243

Görsel 244

Görsel 245

Görsel 246

Görsel 247

Görsel 248

Görsel 249

Görsel 250

Görsel 251

Görsel 252

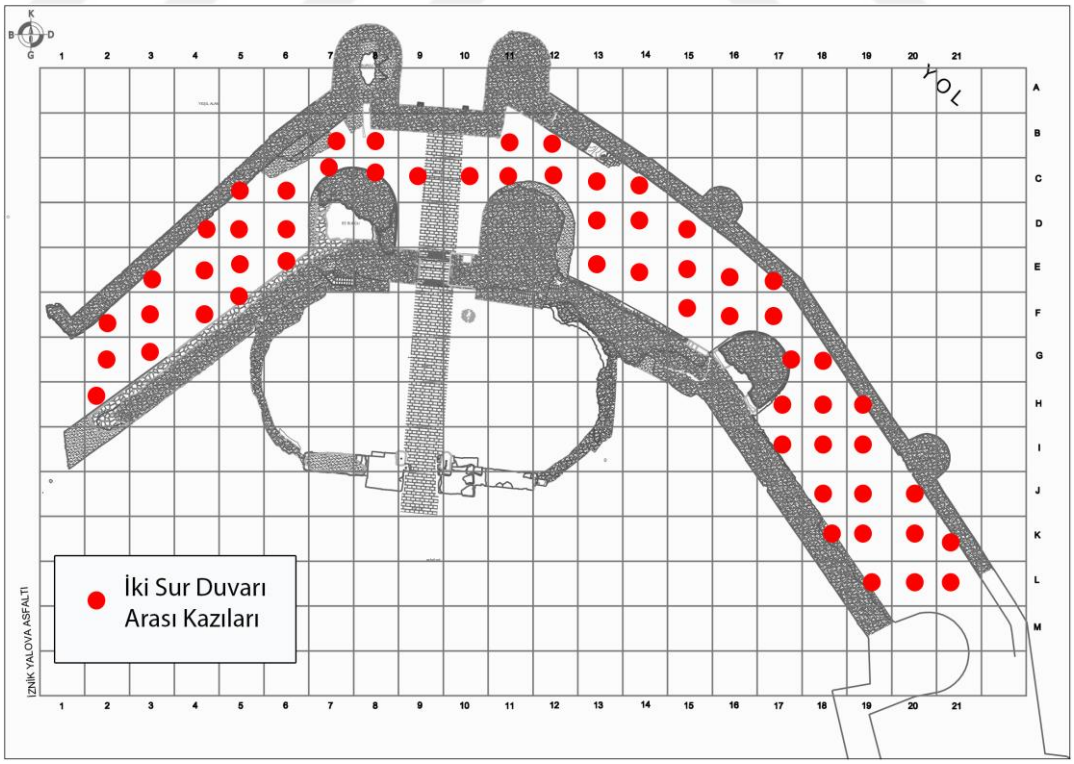
Görsel 253

Görsel 254

Görsel 255

Görsel 256

Görsel 257

Görsel 258

Görsel 259

Görsel 260

Görsel 261

Görsel 262

Görsel 263

Görsel 264

Görsel 265

Görsel 266

Görsel 267

Görsel 268

Görsel 269

Görsel 270

Görsel 271

Görsel 272

Görsel 273

Görsel 274

Görsel 275

Görsel 276

Görsel 277

Görsel 278

Görsel 279

Görsel 280

Görsel 281

Görsel 282

Görsel 283

Görsel 284

Görsel 285

Görsel 286

Görsel 287

Görsel 288

Görsel 289

Görsel 290

Görsel 291

Görsel 292

Görsel 293

Görsel 294

Görsel 295

Görsel 296

Görsel 297

Görsel 298

Görsel 299

Görsel 300

Görsel 301

Görsel 302

Görsel 303

Görsel 304

Görsel 305

Görsel 306

Görsel 307

Görsel 308

Görsel 309

Görsel 310

Görsel 311

Görsel 312

Görsel 313

Görsel 314

Görsel 315

Görsel 316

Görsel 317

Görsel 318

Görsel 319

Görsel 320

Görsel 321

Görsel 322

Görsel 323

Görsel 324

Görsel 325

Görsel 326

Görsel 327

Görsel 328

Görsel 329

Görsel 330

Görsel 331

Görsel 332

Görsel 333

Görsel 334

Görsel 335

Görsel 336

Görsel 337

Görsel 338

Görsel 339

Görsel 340

Görsel 341

Görsel 342

Görsel 343

Görsel 344

Görsel 345

Görsel 346

Görsel 347

Görsel 348

Görsel 349

Görsel 350

Görsel 351

Görsel 352

Görsel 353

Görsel 354

Görsel 355

Görsel 356

Görsel 357

Görsel 358

Görsel 359

Görsel 360

Görsel 361

Görsel 362

Görsel 363

Görsel 364

Görsel 365

Görsel 366

Görsel 367

Görsel 368

Görsel 369

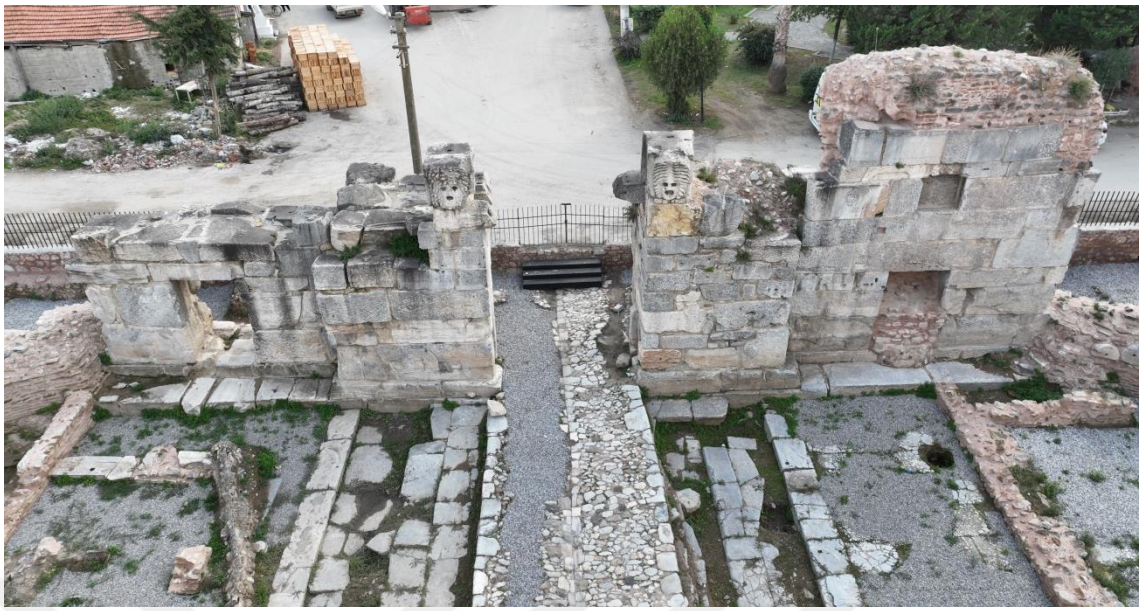
Görsel 370

Görsel 371

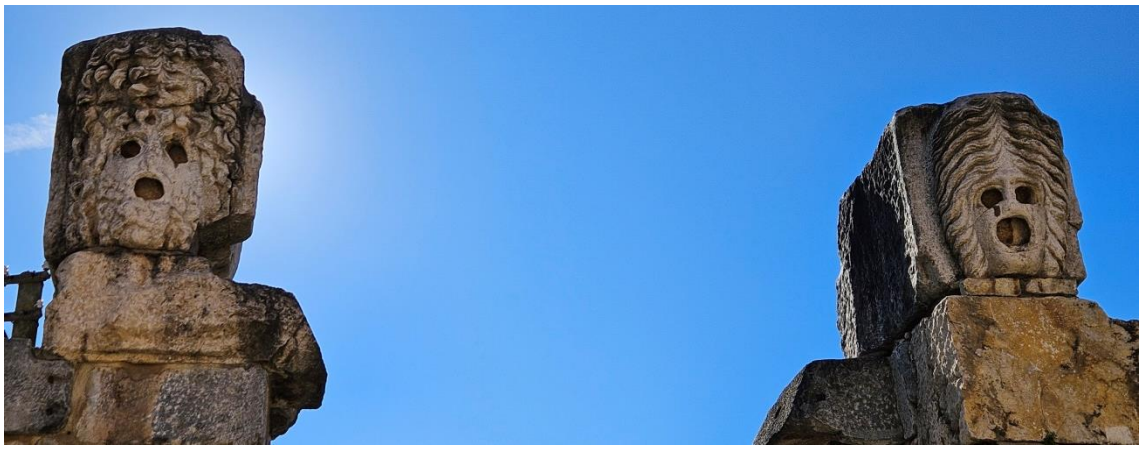
Görsel 372

Görsel 373

Görsel 374

Görsel 375

Görsel 376

Görsel 377

Görsel 378

Görsel 379

Görsel 380

Görsel 381

Görsel 382

Görsel 383

Görsel 384

Görsel 385

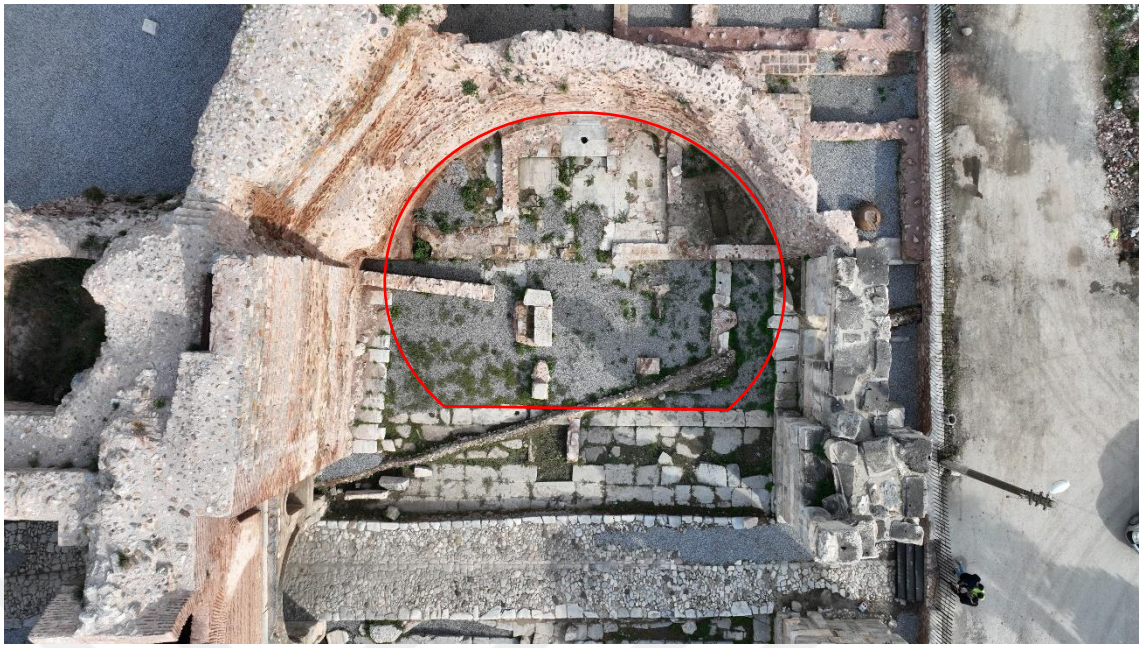
Görsel 386

Görsel 387

Görsel 388

Görsel 389

Görsel 390

Görsel 391

Görsel 392

Görsel 393

Görsel 394

Görsel 395

Görsel 396

Görsel 397

Görsel 398

Görsel 399

Görsel 400

Görsel 401

Görsel 402

Görsel 403

Görsel 404

Görsel 405

Görsel 406

Görsel 407

Görsel 408

Görsel 409

Görsel 410

Görsel 411

Görsel 412

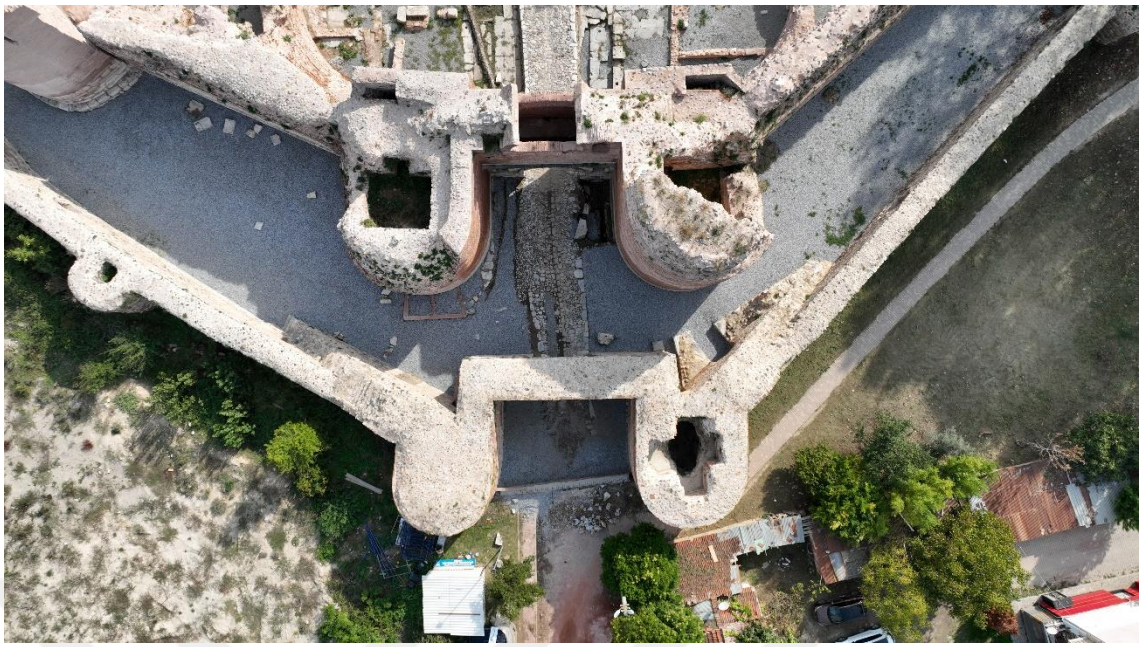
Görsel 413

Görsel 414

Görsel 415

Görsel 416

Görsel 417

Görsel 418

Görsel 419

Görsel 420

Görsel 421

Görsel 422

Görsel 423

Görsel 424

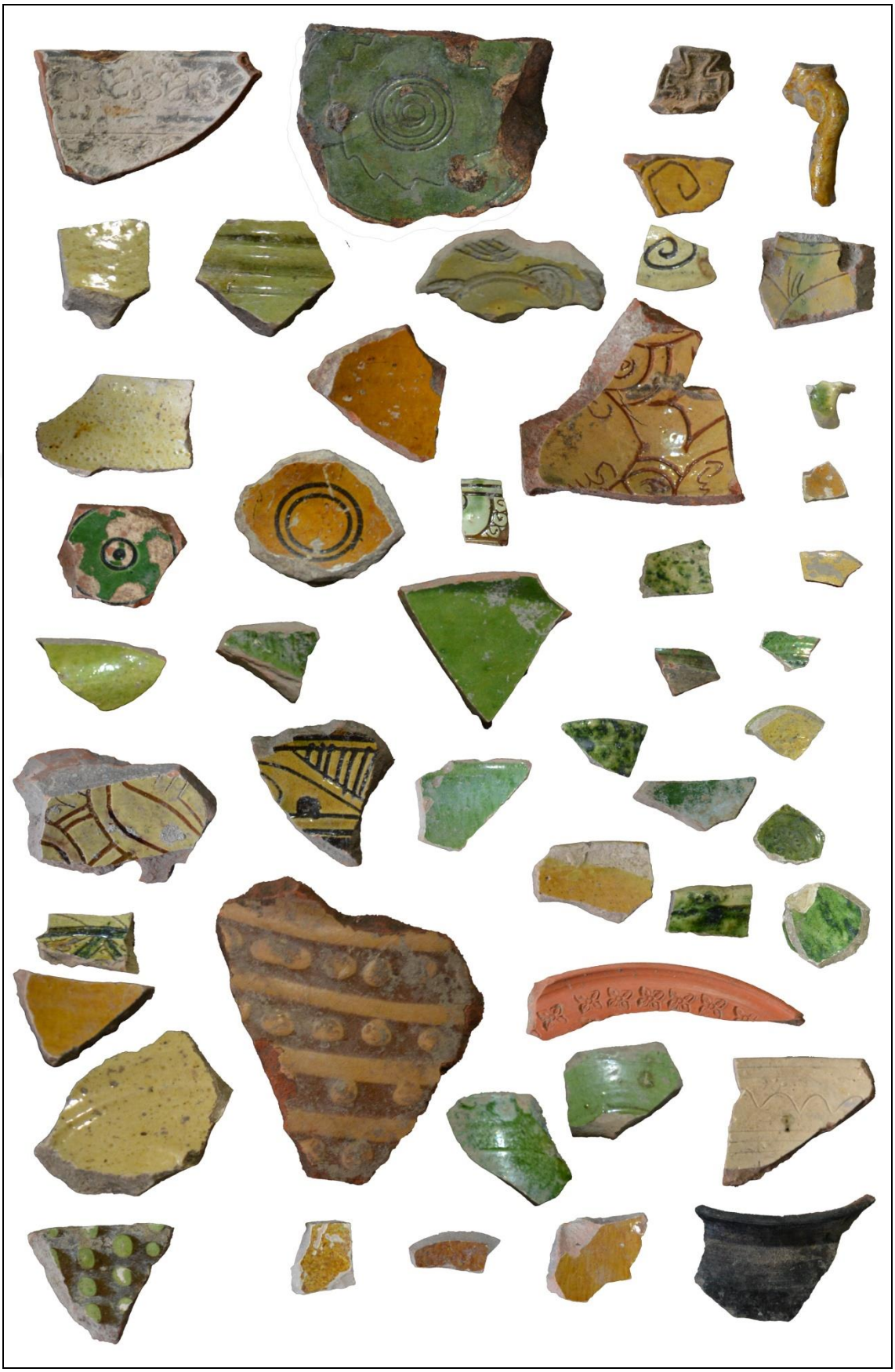
Görsel 425

Görsel 426

Görsel 427

Görsel 428

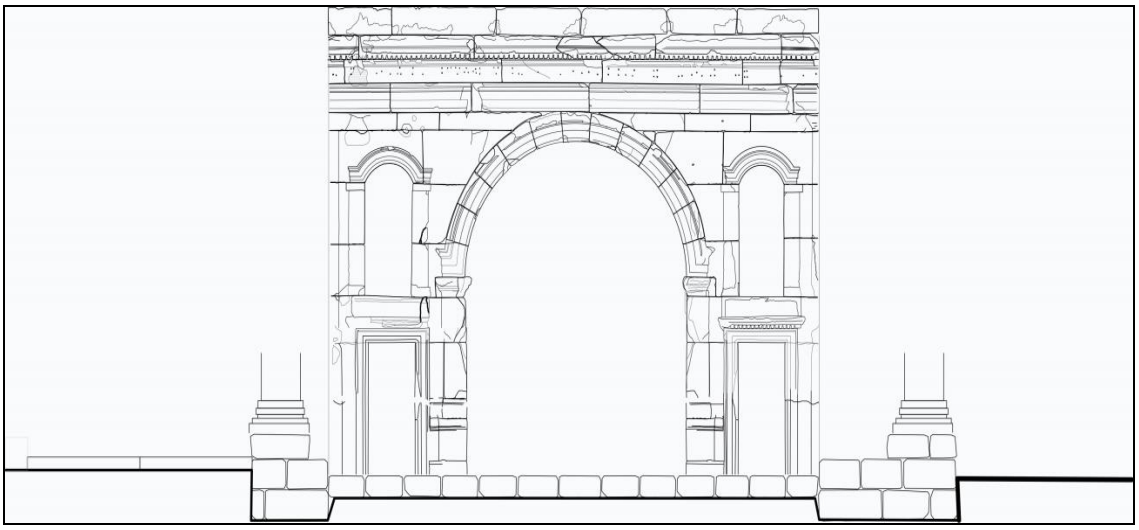
Görsel 429

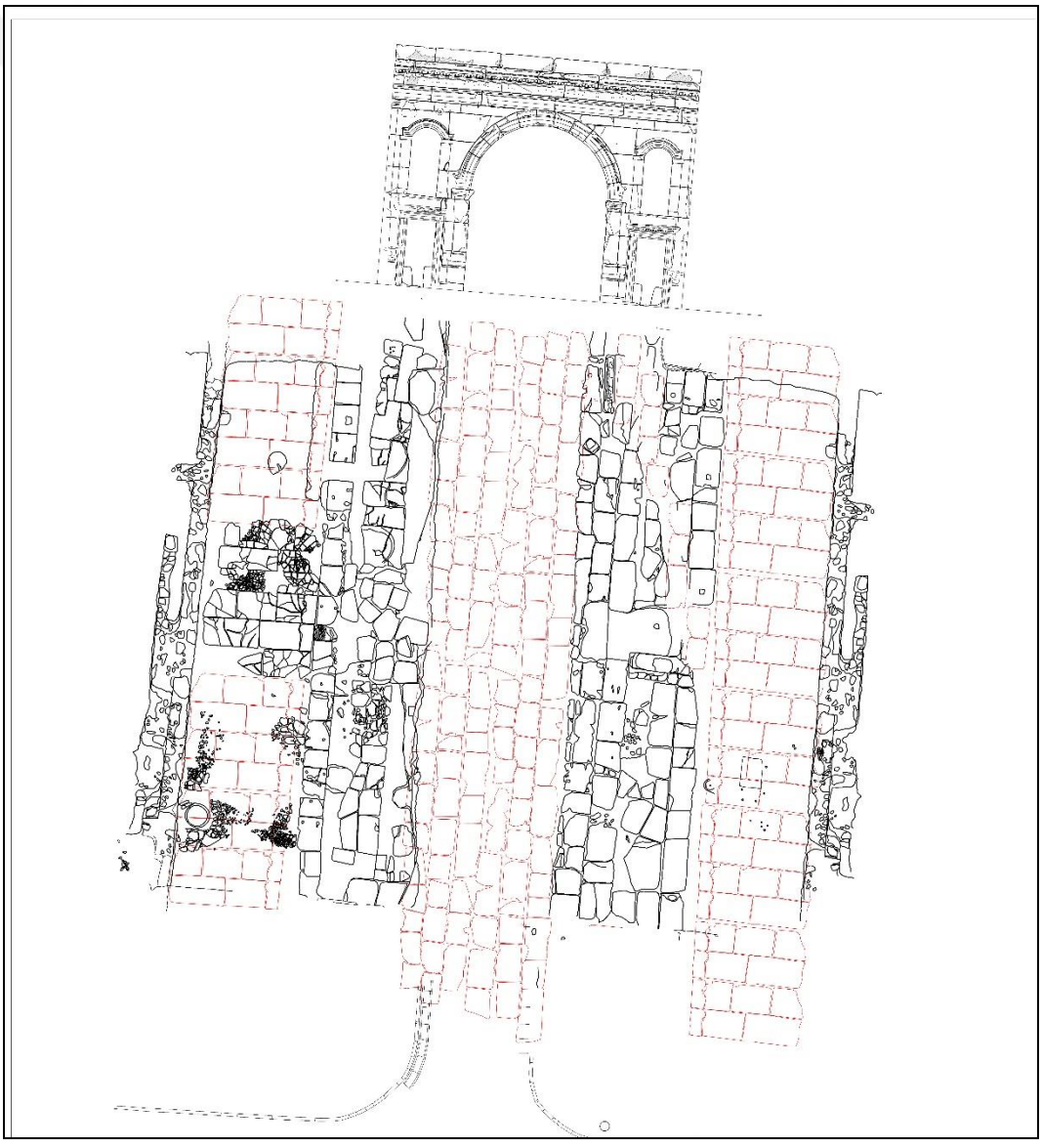
Görsel 430

Roma İmparatorluk
Geç Roma
Erken- Orta Bizans
III. Leo
III. Mikhael
Geç Bizans-Laskarisler

Görsel 431

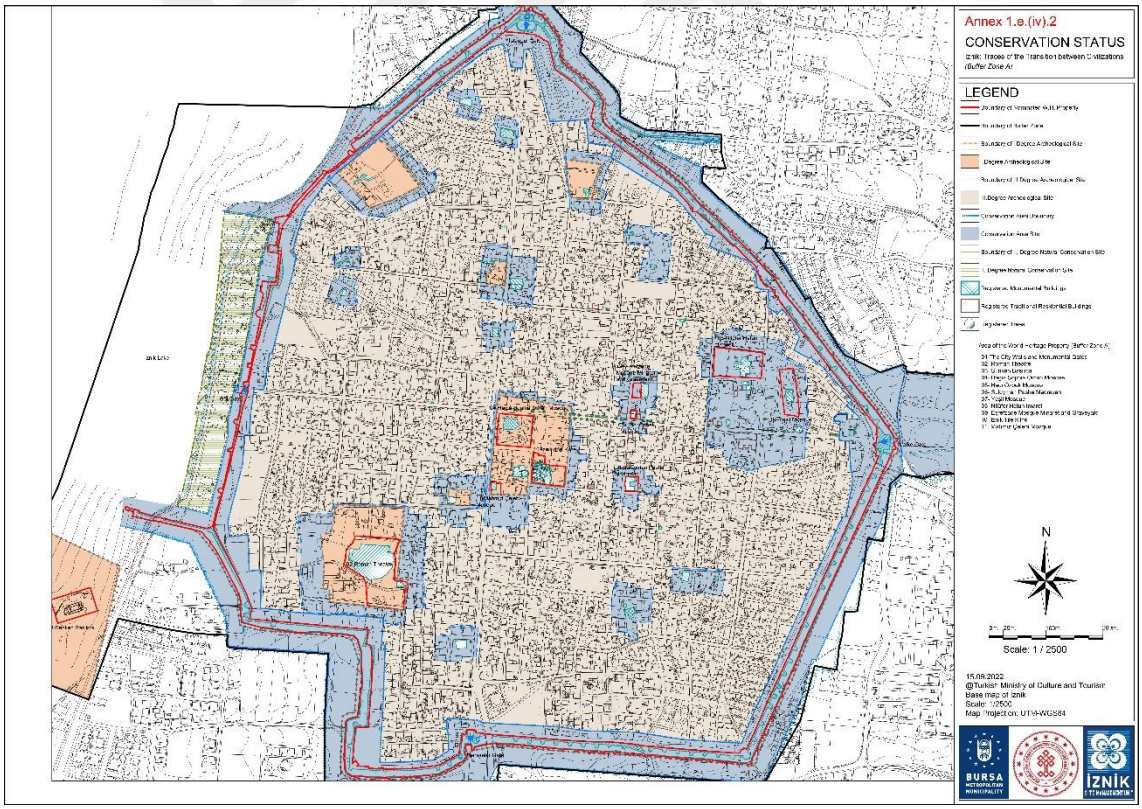
Çizim 1

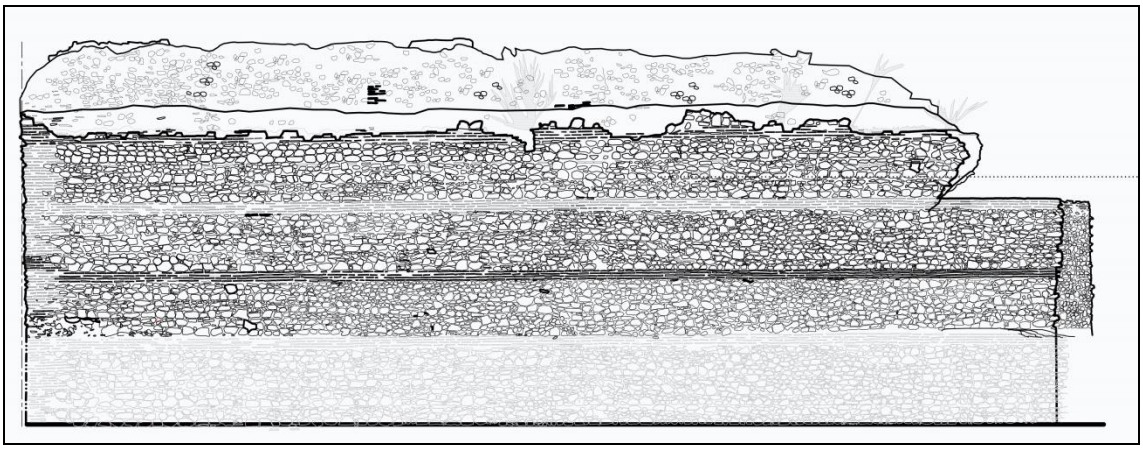
Çizim 2

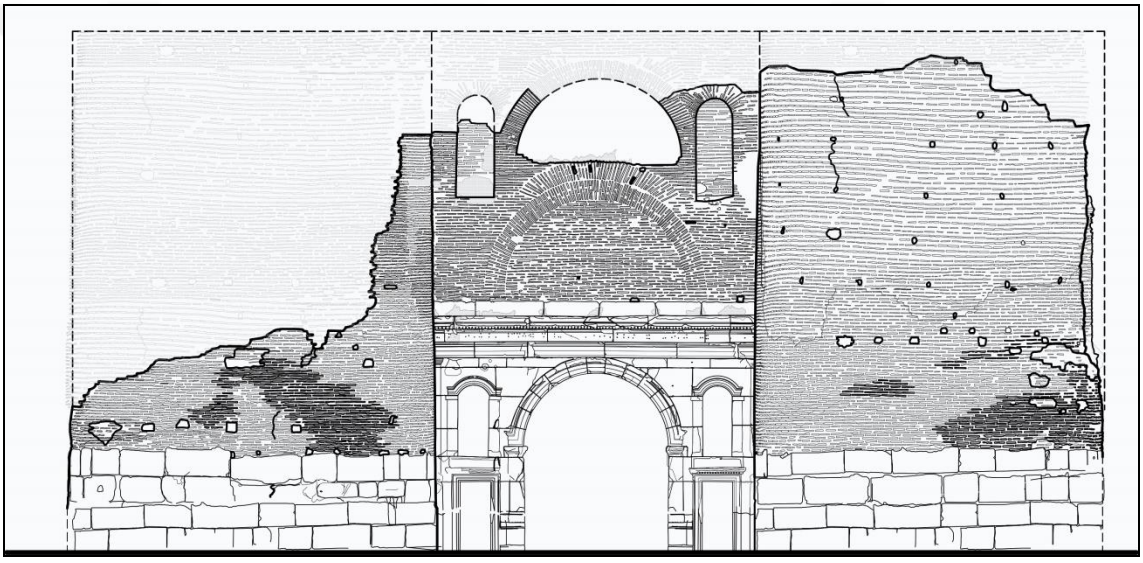
Çizim 3

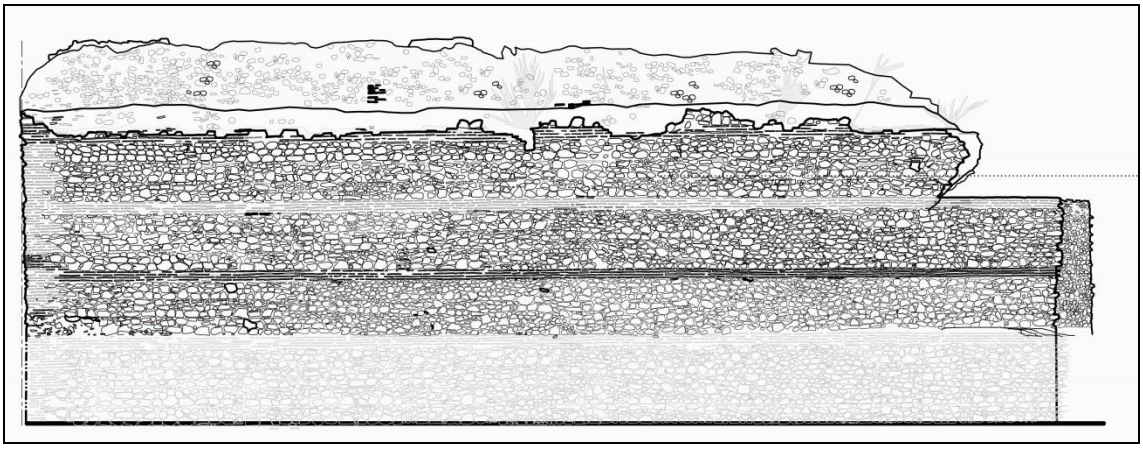
Çizim 4

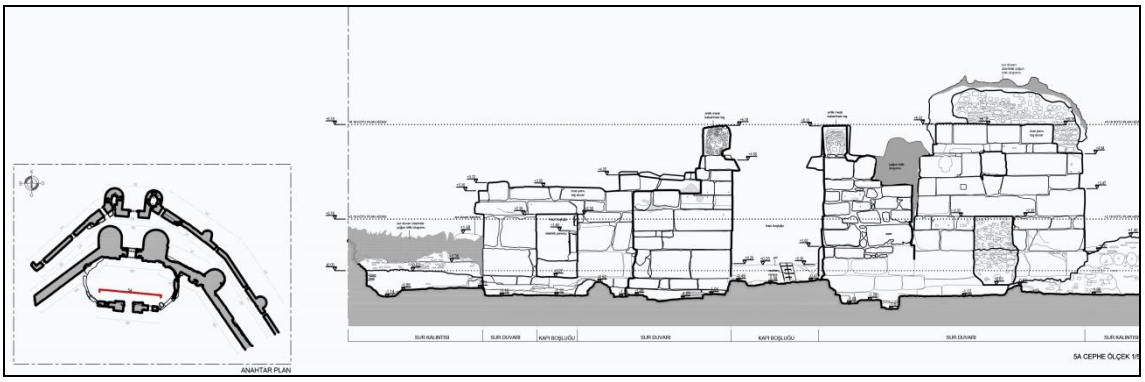
Çizim 5

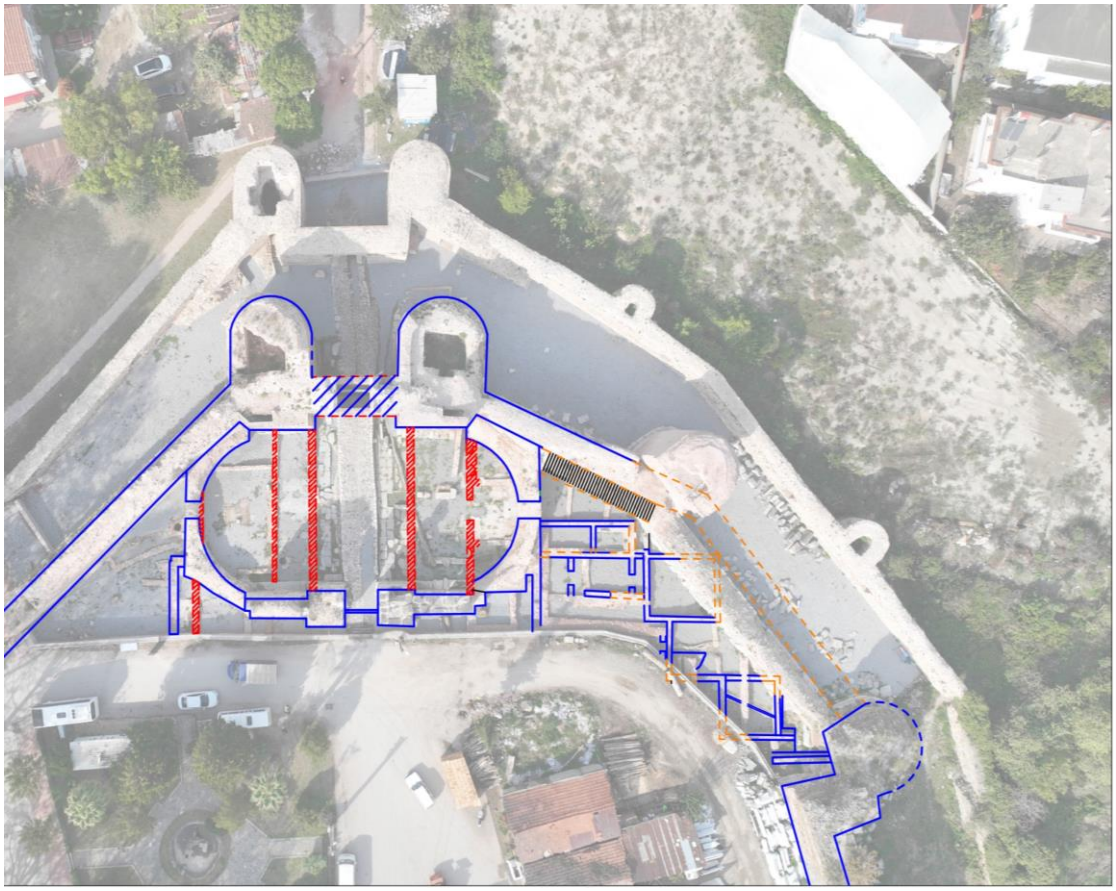
Çizim 6

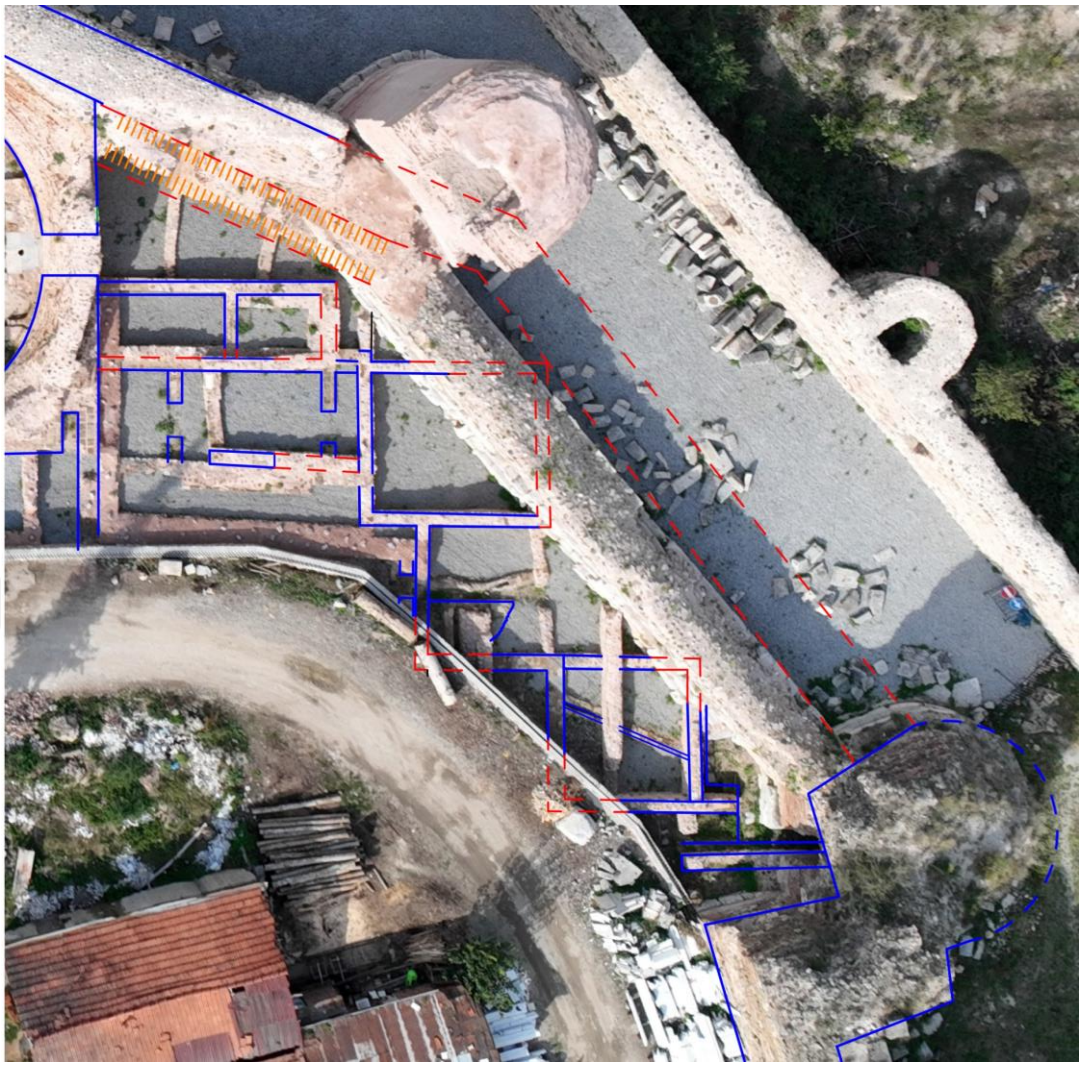
Çizim 7

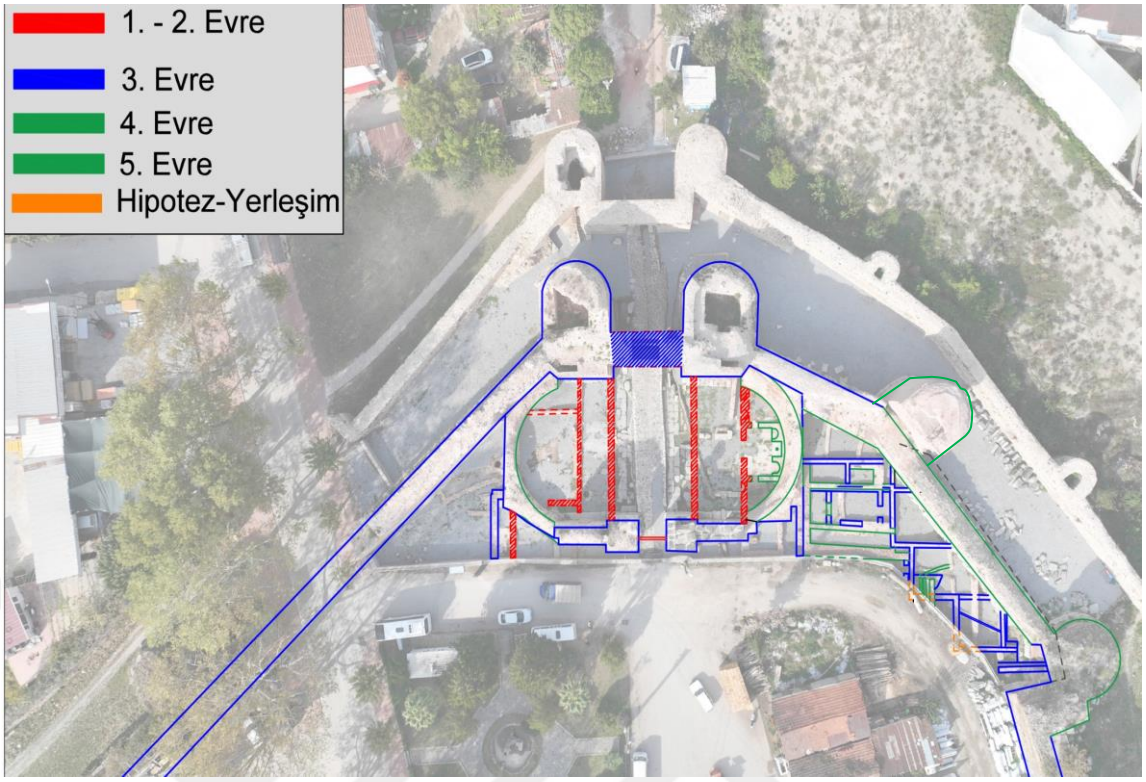
Çizim 8

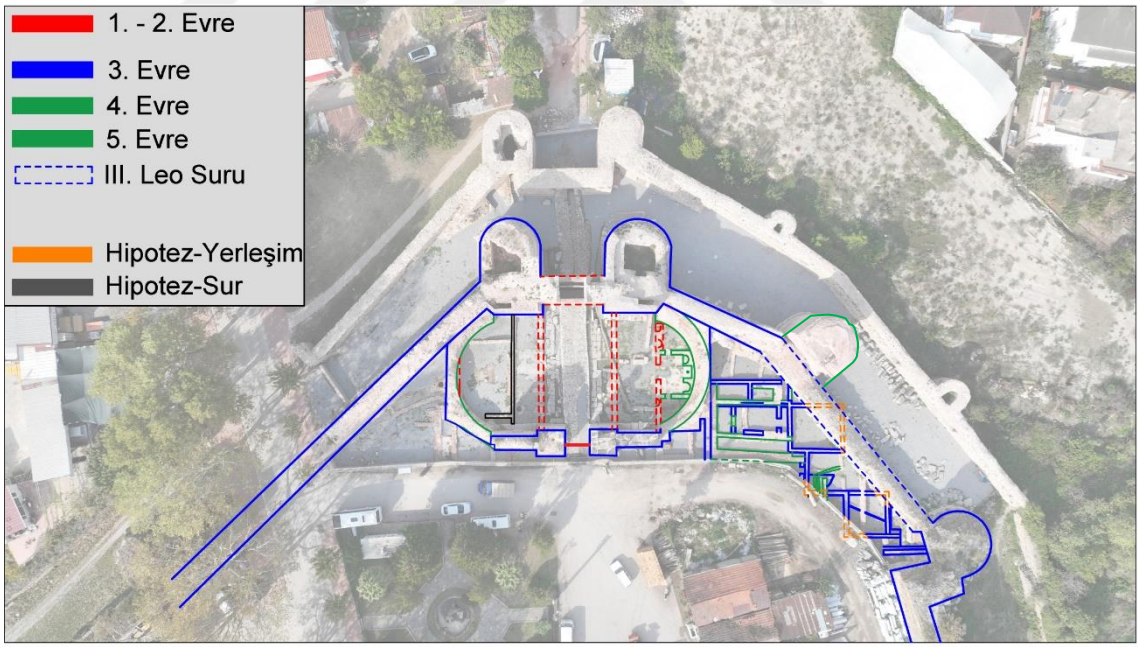
Çizim 9

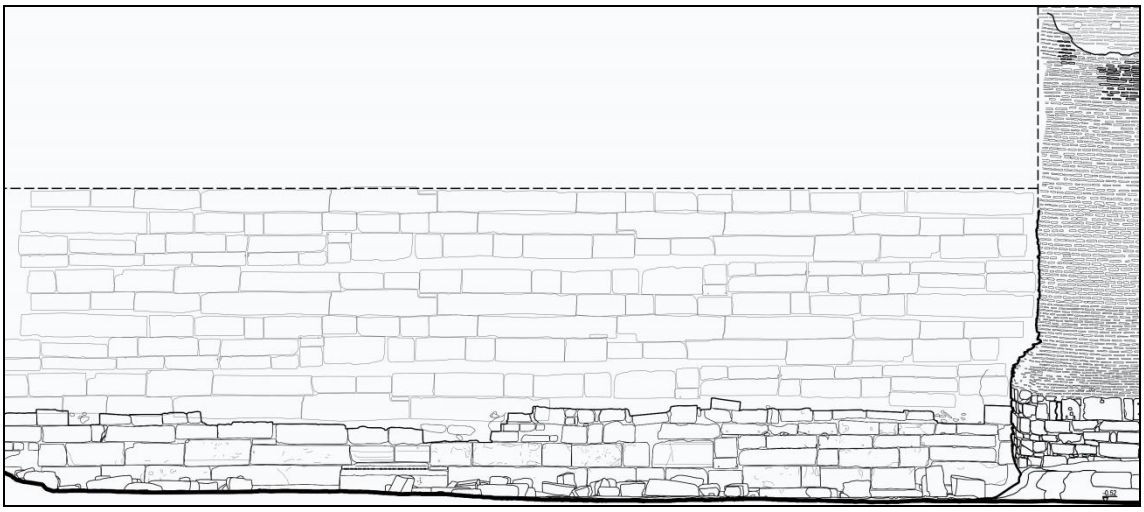
Çizim 10

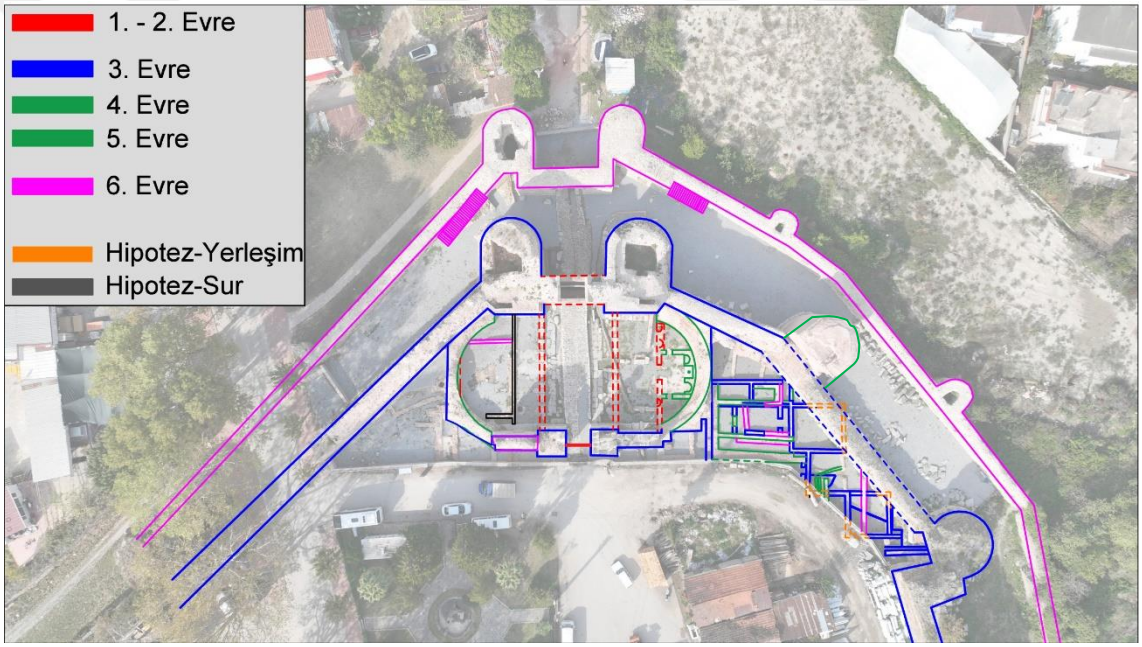
Çizim 11

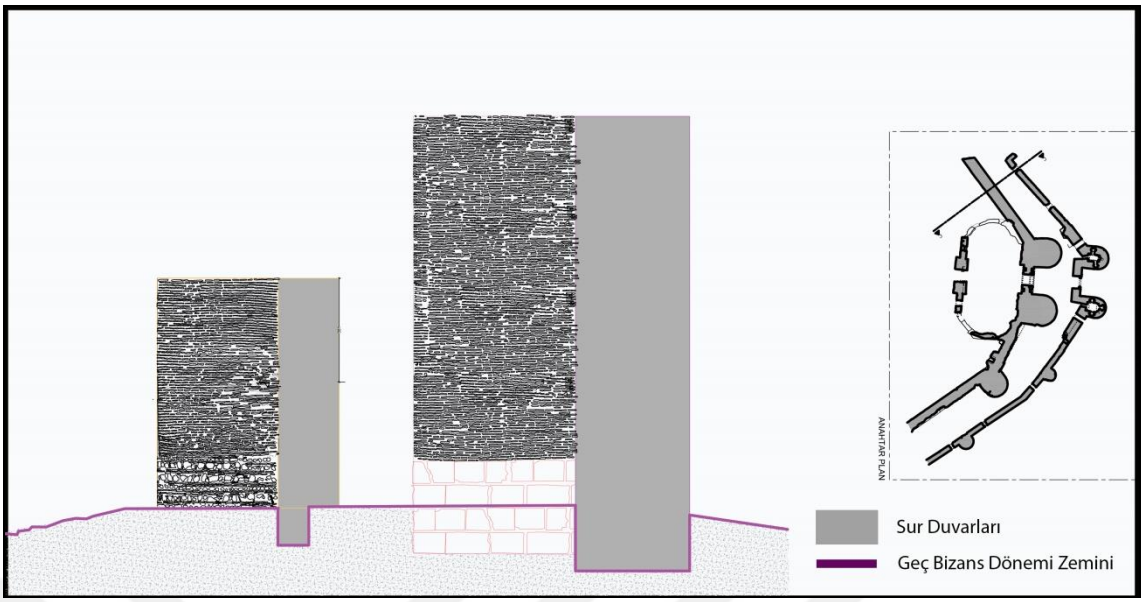
Çizim 12

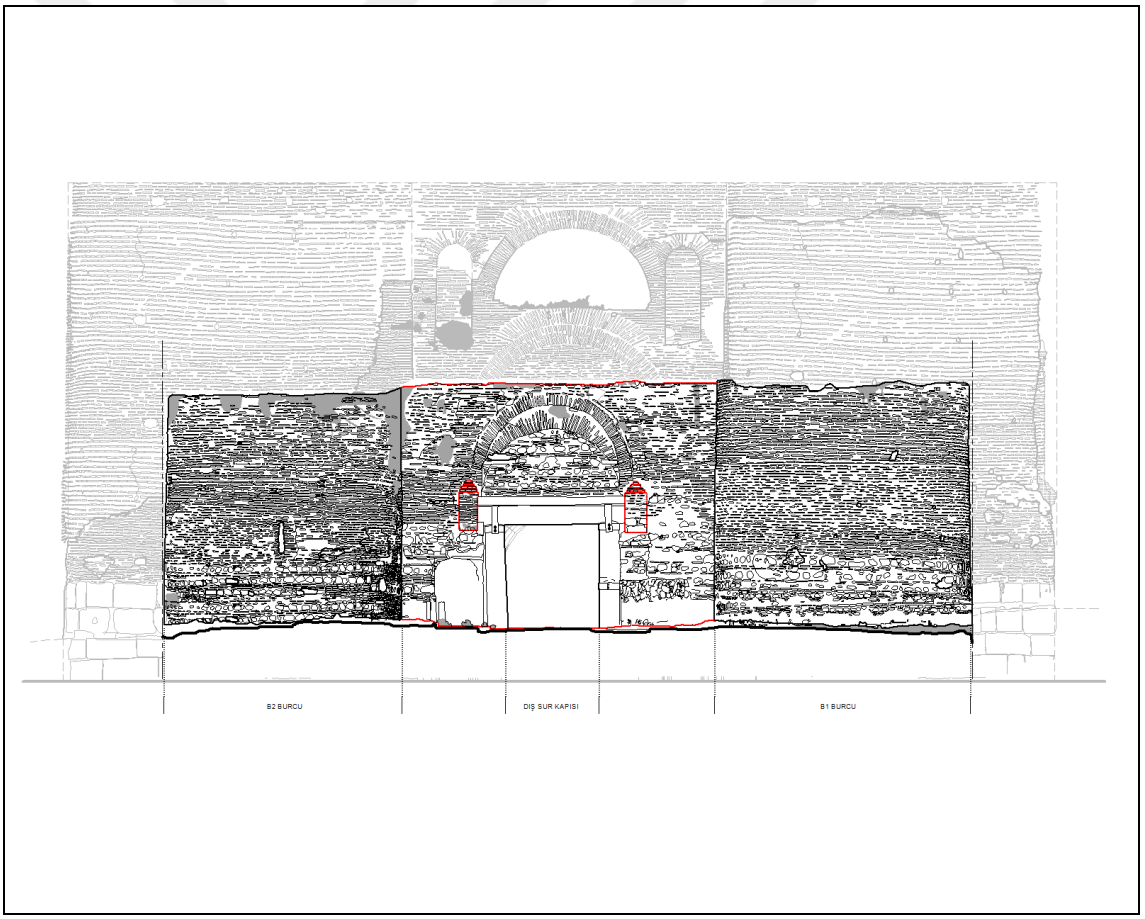
Çizim 13

Çizim 14

Çizim 15

Çizim 16

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı	Mustafa Uğur		EKMEKÇİ
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
Eğitim Durumu	**Başlama - Bitirme**		**Kurum Adı**
Lise	2003	2006	Şehremini Lisesi
Lisans	2008	2012	Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü
Yüksek Lisans	2013	2017	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Bölümü
Doktora	2017	2023	
Çalıştığı Kurum (lar)	**Başlama - Ayrılma Yılı**		**Çalışılan Kurumun Adı**
1.	2017	-	Bursa Büyükşehir Belediyesi
Üye Olduğu Bilimsel ve Meslekî Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar	1. Bursa nın Dağ İlçelerinin Tarihi ve Kültürel Mirası Envanteri – 2013-2014 – BEBKA Projesi – Bursiyer 2. Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi Nikaia'sında (İznik) Arkeolojik Yüzey Araştırması ve Tarihlendirme 2014-2018 – BUÜ BAP Projesi – Bursiyer		
Yayınlar:	**Uluslararası Hakemli Dergilerde Yayımlanan Makaleler** 1. O. Dumankaya - M. U Ekmekçi, "Kahramanmaraş İli Afşin İlçesi Arıtaş Mahallesi Erken Doğu Roma Dönemi Mimari İşlevli Taş Eserler". Cedrus, 6, 377-393, 2018 2. O. Dumankaya - M. U Ekmekçi, "Şirinçavuş Antik Limanı Taş Eserleri", Gaziantep University Journal of Social Sciences, 19 (1) , 23-36, 2020. **Uluslararası Kongre / Sempozyum Bildirileri** 1. M. U. Ekmekçi- F. Yolsal, "Nilüfer İlçesi 2015 Yılı Yüzey Araştırmasında Tespit Edilen Hellenistik ve Roma Dönemine Ait Taş Eserler", Odryses'ten Nilüfer'e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu, Bursa, Türkiye, 13 - 15 Kasım 2015, cilt.1, ss.305-332.		
İletişim (e-posta):			

Tarih: **İmza:** **Adı-Soyadı: Mustafa Uğur EKMEKÇİ**	